

DR. JOZEF BÚDA

EVANJELIUM STARÉHO ZÁKONA

ČASŤ DRUHÁ

SLOVENSKÁ KATOLÍCKA AKADÉMIA
VII.
SPISY SEKCIE BOHOVEDNEJ A FILOZOFICKEJ
ČÍSLO 5.

Dr. JOZEF BÚDA

EVANJELIUM STARÉHO ZÁKONA
(KNIHA IZAIÁŠOVA)

pôvodiny preložil a so stálym ohľadom na znenie Vulgaty výkladom opatril)

Práca prijatá na celoakademickom zasadnutí 3. marca 1942.
vydaná Slovenskou katolíckou akadémiou, nákladom Spolku sv. Vojtecha v Trnave.

TLAČOU KNÍHTLAČIARNE SPOLKU SV. VOJTECHA V TRNAVE, 1942.

Dr. JOZEF BÚDA

EVANJELIUM STARÉHO ZÁKONA

(KNIHA IZAIÁŠOVA)

ČASŤ DRUHÁ

SSV — TRNAVA — 1942

„Pán od Iona ma povolal“ (Iz 49, 1).

„Bol prebodnutý pre naše hriechy, strýznený pre naše neprávosti“ (Iz 53, 5).

Bolestnej Matke,

patrónke nášho národa

venujem.

Čast II.

Nemohol som počítať na to, že toto dielo vydá Slovenská katolícka akadémia pri Spolku sv. Vojtecha, veď táto sa utvorila až vtedy, keď prvý sväzok diela bol už zväčša hotový. Pri spracovaní úvodu a výkladu druhej knihy Izaiášovej, som už viac myslel na úroveň, akú si vyžaduje vysoká ustanovizeň, ktorá dielo vydáva. No ešte vždy tak, aby kniha bola prístupnou aj neodborníkom, najmä kňazom, ktorí sa o podrobnejší výklad Písma sv. zaujímajú.

I touto cestou vyslovujem svoju vďaku:

Slovenskej katolíckej akadémii, ktorá dielo vydáva.

Spolku sv. Vojtecha, ktorého štedrým nákladom sa kniha tlačila.

Svojmu kolegovi a priateľovi, prof. Dr. Štefanovi Zlatošovi za vzácne upozornenia na niektoré momenty.

Konečne tým svojim pp. poslucháčom, ktorí mi pomáhali pri úprave diela do tlače.

Bratislava, Veľký týždeň 1942.

Pôvodca.

Úvod.

1. Dejinné pozadie prorociev Iz 40—66.

Krátke dejiny doby, v ktorej žil a písal prorok Izaiáš, som podal v prvej časti tohto diela (str. 14 nasl.). Udalosti týchto čias sa odzrkadľujú aj v prorockých prvej knihy Izaiášovej (hl. 1—37). Ale, keď odhliadneme od úvodných hláv 38—39, dejinné udalosti Izaiášovej doby neosvetlia prorocká druhej knihy. Dejepisné úzadie prorociev hláv 40—66 Izaiášovho diela tvoria udalosti celkom iné. Sú to deje, ktoré sa odohraly až o poldruha storočia neskôršie, keď Izaiáš bol už dávno mŕtvy. Sú to dejiny babylonského zajatia, najmä jeho konca a východ Izraelitov z Babylonu. Pre pochopenie otáznych prorociev je teda potrebné aspoň v hlavných rysoch poznať tieto dejiny.

Izaiáš zomrel za panovania bezbožného judského kráľa Manasses (693—639). Po krátkom panovaní Manassesovho nástupcu, Amona (639—638), dostal sa na judský trón zbožný Joziáš (638—609), posledný, ktorý sa úprimne usiloval o nábožensko-mravnú obnovu národa. Po jeho smrti začalo kráľovstvo judské rýchlo upadať. Jeho syn a nástupca Joachaz panoval iba rok (609), potom ho egyptský kráľ Nechao, ktorý sa vracal z vojenskej výpravy z Mezopotámie, jednoducho pozbavil trónu a odviezol do zajatia do Egypta. Na judský trón posadil druhého syna Joziášovho, Joakima (608—598). Za panovania tohto odviezol Nabuchodonozor II., syn a vojvodca babylonského kráľa Nabopalassara mnohých zo židovskej šľachty do zajatia do Babylonu, medzi nimi aj proroka Daniela (v r. 606—605). Toto je prvá deportácia Židov do babylonského zajatia, od nej sa ráta 70 rokov zajatia. Keď po Nabopalassárovej smrti nastúpil na babylonský trón Nabuchodonozor (605—562), pokúsil sa Joakim vzbúriť sa proti svojmu nadvládcovi, babylonskému kráľovi, no bezúspešne. O okolnostiach Joakimovej smrti sa nám nezachovali zprávy.

Jeho syn a nástupca, Joachin, alebo Jechoniáš (598), panoval len tri mesiace. V r. 598—597 obsadil Nabuchodonozor Jeruzalem; Jechoniáš sa mu s celou rodinou poddal. Babylonský kráľ ho odviezol v okoch do Babylonu, kde bol za 37 rokov vo väzení, až potom ho vyslobodil, ba povýšil Nabuchodonozorov nástupca Evil Merodach (asi 562—560 2 KrI 25, 27—30; Jer 52, 31—34). Toto bola druhá deportácia Židov do Babylonu; medzi desaťtisíc deportovanými bol aj prorok Ezechiel. Po odvedení Jechoniáša do zajatia urobil Nabuchodonozor judským krá-

Iom Jechoniášovho strýca Matthaniáša, ale mu zmenil meno na Sedeciáša. Toto bol posledný judský kráľ. Pokúsil sa vyslobodiť z babylonského jarma, preto proti radám proroka Jeremiáša spojil sa s Egyptom proti Nabuchodonozorovi. Tento hneď pritiahol s vojskom do Sýrie a z Reblaty (pri rieke Orontes) poslal proti Sedeciášovi svojho vojvodu Nabuzardaná. Tento v jan. 588 obkľúčil Jeruzalem a po dlhších bojoch, v júni 587 hlavné mesto zaujal a zničil spolu s nádherným chrámom kráľa Šalomúna. Sedeciáša, ktorý bol na úteku, chytil a odviezol do Reblaty k Nabuchodonozorovi, ktorý pred očami Sedeciášovými dal pozabíjať jeho synov a aby tento hrozný pohľad bol jeho posledným pohľadom, dal nešťastného judského kráľa oslepiť a v okovách odviešť do Babylonu do väzenia (2 Krí 25, 6—7). Aj zvyšky národa odvedli do babylonského zajatia (tretia a posledná deportácia Židov do Babylonu).

V zajatí sa Izraeliti dosť voľne mohli pohybovať, mnohí si nadobudli tam aj majetky, preto sa neskôršie ani nechceli vrátiť domov. No postavenie národa, najmä zbožných, bolo veľmi smutné. Vedeli, že ich Boh opustil, veď dovolil, aby nepriateľ zničil sväté mesto, ba ešte aj chrám. V zajatí ich potešoval prorok Ezechiel, a na nemalé potešenie im boli aj Iziášove proroctvá hl. 40—66, v ktorých prorok predpovedá radostný návrat z babylonského zajatia.

Medzitým aj babylonská ríša začala upadať. Po dvoch Evil Merodachových nástupcoch (Neriglissar a Labaši-Marduk), ktorí panovali len krátky čas, dostal sa na trón babylonský kňaz Nabonid (555—539).

V Perzii sa v tom čase dostal k moci Kýros (Cýrus). Bol najprv len kráľom Anšanu, potom si privtelil aj ostatné perzské kmene. Podliehal ešte kráľom Medey, ale po smrti medského kráľa Kambýza postavil sa proti jeho nástupcovi Astyágovi (medsko-perzská vojna, 553—550 pr. Kr.), premohol ho a založil tak mocnú medsko-perzskú ríšu. Je pochopiteľné, že sa ostatné ríše východu obávaly mocného Kýra. Preto Krézus, kráľ Lýdie v Malej Ázii, spojil sa s kráľom Egypta Amosisom II., s babylonským Nabonidom a s inými susednými ríšami i proti Kýrovi. Tento však prekročí pohraničnú rieku Halys, zdolá Kréza a zmocní sa jeho ríše a jeho povestného bohatstva, r. 546. Roku 539 napadne Kýros ríšu babylonskú; premôže babylonské vojsko pri Upě (Opis, dnešný Tell Ibrahim na brehu rieky Tigris), zaujme bez boja mesto Sippar. Kráľ Nabonid uteká do Borsippy a obranu hlavného mesta Bábelu sverí následníkovi trónu Baltassárovi. Ale už začiatkom októbra 539 vtiahne Kýrov vojvodca Gogryás do Bábelu a zabije prekvapeného Baltassára. Krátko potom vtiahol do Bábelu aj sám Kýros, ktorý sa takto stal kráľom Bábelu, a teraz jemu patrily už všetky kráľovstvá, ktoré podliehaly Babylonu, medzi nimi Sýria, ku ktorej patrila aj Palestína, vlast v babylonskom zajatí sa nachádzajúcich Židov.

Kýra so všetkými jeho víťazstvami a úmyslami použila Božia Prozreteľnosť na uskutočnenie svojich zámerov. Kýros mal v úmysle napadnúť

Egypt, preto mu záležalo na tom, aby v krajinách, ktorými ho povedie cesta do Egypta, mal spokojných a verných poddaných. Už v roku 538, teda v prvom roku svojho panovania nad Babylonom, vydal edikt, ktorým dovoľuje návrat Židov zo zajatia do Palestíny (Ezdr 1, 1—4). Prvá skupina Židov z kmeňov Juda a Benjamín hneď sa pohla pod vedením Sassabasára. (Tento Sassabasár je podľa jedných totožný s kniežatom Zorobábelom, podľa iných viedol Zorobábel osobitnú skupinu zajatcov do Palestíny až za panovania Dária Hytaspasa r. 521). Keď Židia prišli do Palestíny, najprv si postavili oltár zápalných obetí, aby mohli prinášať obeť a hneď začali stavať chrám, ale pre rozličné prekážky dokončila sa stavba chrámu až r. 515. Ďalšie skupiny Židov pod vedením Ezdráša vrátili sa až neskoršie, v siedmom roku panovania perzského kráľa Antaxerxa I. (prímením „Longimanus“ „Dlhoruký“), r. 458. V dvadsiatom roku panovania tohto kráľa postavili Židia príčinom Nehemiášovým aj ohradné múry Jeruzalema. Bolo to r. 445 pr. Kr.

2. Pôvod prorociev Iz 40—66.

Práve preto, že historickým pozadím druhej knihy Izaiášovej sú dejiny babylonského zajatia a návrat Židov do vlasti, pokladá racionalistická kritika, ktorá nepripúšťa možnosť prorocstva, za nemožné, žeby proroctvá hláv Iz 40—66 bol mohol napísať prorok Izaiáš. Podľa nich táto časť Izaiášovej knihy vznikla až pred poslednými Kýrovými víťazstvami, keď sa už aj návrat Židov zo zajatia dal prirodzeným spôsobom predvídať. Sú dokonca i také mienky, že pôvodca týchto prorociev žil v tábore, alebo na kráľovskom dvore Kýrovom, adresoval svoje proroctvá priamo tomuto kráľovi, ba vari ich písal na jeho priamu výzvu.¹

Racionalistická kritika si je vo veci tak istá, že už ani nestavia otázku, či proroctvá naozaj nepísal Izaiáš. Pripisujú ich s podivuhodnou sebhavedomosťou autorovi, ktorý žil v čase babylonského zajatia, a pretože je meno tohto autora neznáme, volajú ho Deuteroizaiášom, Druhým Izaiášom. Ba usilujú sa podať už aj jeho životopis. Pravda, z takéhoto životopisu možno sa všeličo dozvedieť, len práve o živote pôvodcu otázných prorociev nič.²

Vo veci vyšlo aj rozhodnutie Sv. stolice (28. júna 1908), ktorého obsah som uviedol v prvej časti tohto diela (str. 21 nasl.). Mienka katolíckych učencov je však, že Sv. stolica nechcela týmto rozhodnutím podať

¹ Haller v spise, vydanom na počesť Gunkela I. str. 261 nasl.

² Pozri napr. u Volza: *Jesaja II.* (Leipzig 1932), ktorý na str. XV. takto začína životopis „Deuteroizaiáša: „Približne v tom istom čase, keď padly múry mesta Jeruzalema a židovský ľud navždy stratil svoju štátnu samostatnosť, hádam medzi 590 a 580 sa narodil Džesajáš, pravdepodobne niekde v diaľke, v ktorej si rodine židovských vyhnanco... Nepoznáme jeho meno, on nám nepovie, kde vyrástol a pôsobil...“

konečné riešenie otázky. Jej hlavným cieľom bolo zachrániť prorocký ráz týchto statí. Preto novší katolícki autori² myslia, že sa prorocký ráz otáznych hláv dostatočne zachráni, keď ich pôvod posunieme voľačo vopred, asi do roku 546 pr. Kr., keď Kýros už zvíťazil nad Krézom (viď dejepisný prehľad, podaný v predošlom článku str. 14.). Ale neviem, či sa prorocký ráz knihy takto zachráni. Po víťazstve Kýra nad kráľovstvom Lýdie už sa daly predvídať ďalšie jeho víťazstvá, najmä jeho víťazstvo nad podkopaným Babylonom. Alebo aspoň nejaký pochlebovač — za akého pokladá čiastka kritikov pôvodcu našich prorocietiev — mohol Kýrovi podobné „proroctvá“ adresovať. Mohol predvídať aj vyslobodenie Židov zo zajatia, najmä ak Kýros oslobodzoval aj iné zajaté národy, čo si možno predstaviť. Prinajmenej však mohol niekto podobnými „proroctvami“ na Kýra vplývať, aby Židom skutočne daroval slobodu.

Pritom však Sv. stolica skutočne nepodáva posledné riešenie otázky. Len toľko hovorí, že dôvody, ktoré kritika vtedy uvádzala, nestačia, alebo aspoň nie sú také, žeby človeka nútily uznať správnosť mienky kritikov. A podľa môjho skromného názoru dôvody ani podnes nie sú také, žeby nás naozaj nútily opustiť mienku tradície a pripisovať pôvod druhej knihy Izaiášovej nejakému mužovi, ktorý žil v čase babylonského zajatia. Myslím, že si tu kritická veda až priveľmi pochlebuje, keď za isté pokladá niečo, čo by bolo treba len dokázať a vytvára o pôvode týchto prorocietiev názor, ktorý má viac a nevysvetliteľnejších záhad, než názor tradície, ktorá jednomyselne tvrdí, že tieto proroctvá písal prorok Izaiáš. „Výhodou“ — a nazdávam sa, že aj cieľom — racionalistického názoru je, že odstraňuje všetok nadprirodzený zásah boží do dejín ľudstva, zaobíde sa bez proroctva.

Dôvody, ktorými sa dokazuje, že Iz 40—66 písal niekto, kto žil v dobe babylonského zajatia, sú tieto:

1. *Historické pozadie celého diela.* V týchto hlavách sa o zajatí babylonskom nehovorí ako o veci budúcej, ale ako o prítomnosti, ako o otroctve, ktoré sa blíži ku koncu. Nepriateľom vyvoleného národa nie je, ako v hl. 1—39, Asýrsko, ale Babylon. Jeruzalem leží v zrúcaninách a zborený je aj chrám. Takto, — hovoria — nemohol písať niekto, kto žil v časoch Izaiáša proroka.

Je však dobre známe, že proroci o veciach budúcich neraz hovoria ako o prítomnosti, ba aj ako o minulosti, veď im Boh zjavoval budúcnosť vo vídeniach a oni opisovali tieto svoje vídenia. Panenské počatie Mesiáša napríklad predpovedá Izaiáš slovami, ktoré v hebrejskej pôvodine znejú doslovne: „Hľa, Panna tehotná a rodí syna“ (Iz 7, 14), hovorí o veci ako o prítomnosti, hoci predpovedá udalosť, ktorá sa má splniť až o 700 rokov. Alebo narodenie Mesiáša: „Chlapček narodil sa nám, a syn daný je nám“ (Iz 9, 5. Vulg. 9, 6). — Je pravda, že Izaiáš prirodzeným spôso-

² Feldmann: *Das Buch Isaias* II. (Münster in Westf. 1926) str. 10. — Fischer: *Das Buch Isaias* II. (Boan 1939) str. 5.

bom nemohol vo svojom čase predvídať zajatie babylonské, veď v tých časoch Babylon bol bezvýznamným, malým kráľovstvom. Ale zjavil mu to Boh, a aby proroctvá aj jeho vrstovníkom boli pochopiteľnejšie, umiestuje pred ne hl. 39., v ktorej predpovedá jasne, že sa kráľovské poklady a kniežatá dostanú do babylonského zajatia. Z toho ľahko bolo usudzovať, že sa tá dostane aj národ. Kráľovské kniežatá zdôrazňuje tam preto, lebo proroctvo bolo výstrahou pre kráľa Ezechiáša (Iz 39, 6—7).

Aj to je pravda, že prorok v hl. 40—66 nikdy neoslovuje svojich vrstovníkov, ale vždy len zajatcov, ktorí sú v Babylone. Ale ani to je nie zvláštne. Veď celé toto zjavenie mu dal Boh pre potešenie týchto zajatcov. Spomínam som už, že sa mnohým Izraelitom v zajatí viedlo veľmi dobre; keby nebolo bývalo dôkazu, že je to božia vôľa, aby sa vrátili do Palestíny, vari by sa nik nebol chcel tá primavrátiť. Budúcnosť tam bola veľmi neistá. Najlepším dôkazom a najlepšou pohnútkou k návratu bolo, že i zajatie i návrat z neho predpovedal Boh dávno skrze proroka. Ale bolo treba zajatcov povzbudzovať, aby nestrácali nádej a aby Babylon bez obáv opustili. Preto ich prorok, ktorý ich vo videní videl upíeť v zajatí, oslovuje a povzbudzuje. A nie je to ojedinelé u prorokov. Aj prorok Ozeáš (14, 2—9) oslovuje budúce generácie, podobne Izaiášov vrstovník, prorok Micheáš (7, 7—13). U tohto dokonca hovorí aj tá budúca generácia, ktorej potrestanie prorok ešte len predpovedá (Mích 7, 7—10) a potom tých istých potrestaných Izraelitov oslovuje prorok a dáva im tiež nádej na spásu (Mích 7, 11—13). U Izaiáša je len to zvláštne, že to robí v celej druhej knihe. Feldmann⁴ k tomuto poznamenáva, že nie je vhodné predpokladať, že by Izaiáš za celý čas, kým napísal tých 27 hláv (Iz 40—66), teda asi za viac rokov, bol zo svojej prítomnosti celkom vypadol a že by v duchu za celý ten čas bol žil medzi zajatcami. Myslím však, že táto poznámka výborného znalca Izaiáša nie je celkom na mieste. Izaiáš asi nedostal celé zjavenie naraz, ale postupne. Medzi zajatcami žil v duchu len v tých hodinách, keď ho Boh obdaril videním a keď svoje videnia opísal. Bolo to za tých niekoľko rokov isteže viac ráz, ale ináč žil životom normálnym. — Tým, pravda, ktorí možnosť proroctva a vôbec nadprirodzeného zjavenia božieho odmietajú, ostane toto navždy cudzím.

2. *Myšlienkový kruh.* V druhej kn. Izaiášovej sú vraj idey a myšlienky odlišné od myšlienkového kruhu prvej knihy. K tomu vo všeobecnosti len toto: Keby sme podľa tohto posudzovali dnešných spisovateľov, to by spisovateľ v každej svojej knihe smel mať len tie isté myšlienky, nič nového by v ďalších knihách nesmel podať, ináč by mu svet neveril, že to písal on. Ale s Izaiášom ani vtedy nie sú spokojní, keď píše to isté: v hlavách 55—66 napríklad cituje prorok doslovne, alebo skoro doslovne niektoré verše z predošlých hláv. A sú učenci, ktorí tvrdia, že tieto state nemohol písať ten istý autor, nemohol vraj písať dva razy to isté.

⁴ Citované dielo str. 9.

Ale kto by sa pustil naozaj do podrobností, videl by, že v podstate sú to tie isté náuky, ktoré prorok ukladá v oboch knihách. Rozdiely sa ľahko vysvetlia tým, že je druhá kniha písaná pre pomery celkom odlišné. Niet sa napr. čo diviť, že v prvej prevládajú výstrahy, v druhej útechy. Kým národ bol vo svojej vlasti, bolo ho treba výstrahami chrániť od hriechu a od trestu. V zajatí bolo treba potrestaný už národ tešiť, dodávať mu nádeje a odvahy, aby sa vrátil do Jeruzalema, lebo zo Siona mala vyjsť mesiášska spása. Ale ani v prvej knihe nechybujú prorocké útešné, a ani v druhej nechýbajú výstrahy hriešnikom. Čo sa mi pozdáva zvláštnym je, že v prvej knihe, v ktorej sa národu predpovedá toľko trestov a toľko poníženia, obraz Mesiáša je slávny (viď výklad Mesiášskych prorociet v prvom sväzku tohto diela). Naopak, v druhej knihe Izaiášovej, kde sa národu sľubuje budúcnosť slávna, Mesiáš sa predstavuje ako trpiaci Sluha Pánov. Ale aj v tom vidím úmyselné zjavenie: Tmy utrpení, predpovedaných v knihe prvej, rozptýli Mesiáš a sláva nového kráľovstva božieho, ktoré sa opisuje v druhej knihe, je zásluha Mesiášovho utrpenia. I tu treba však podotknúť, že aj v prvej knihe sú náznaky o poníženosti Mesiáša a aj v druhej sa pripomína jeho sláva (Pozri výklad hláv 7. 9., 11. v knihe prvej a výklad piesní o Sluhovi Pána v knihe druhej). — Univerzalizmus a mesiášske kráľovstvo sa podobne opisuje v oboch častiach Izaiášovho diela. — Myšlienkové rozdiely teda ani zďaleka nie sú také, že by pre druhú knihu žiadaly nového pôvodcu.

3. *Reč a štýl.* Druhá kniha Izaiášova má vraj od prvej odlišný štýl a reč. — Ani tu sa nemožno púšťať do podrobností, presahovalo by to rámec tohto diela. Rozdiely sú, ale tie ľahko možno vysvetliť tým, že obe knihy majú iný predmet. Okrem toho neslobodno zabúdať, že prvá kniha obsahuje reči, ktoré prorok skutočne aj predniesol, druhá je len písané dielo. Prvú písal Izaiáš mladý, druhú písal starec, niet sa čo diviť, že jej štýl je trochu iný. A, myslím, že z diela pomerne tak krátkeho, ako je naša Izaiášova kniha, nemožno posúdiť celý rozsah prorokovho slovníka a všetky odtienky jeho štýlu.

Pritom však v oboch dielach je toľko podobností v slovách i výrazoch, že to aj zastanci protivnej mienky musia uznať. Dosť podrobne uvádza tieto podobnosti Knabenbauer-Zorell⁵. Ja tu podotknem len jednu vec. Názov Boha: „Svätý Izraelov“ sa v prvej knihe Izaiášovej nachádza 12 (alebo 14) ráz⁶, v druhej 13 (alebo 16) ráz. Vo všetkých ostatných knihách Písma sv. sa tento názov nachádza iba päť ráz (tri razy v Žalmoch a dva razy v Jeremiášových prorockých). Toto sa najľahšie a najprirodzenejšie vysvetlí tým, že obe knihy Izaiášove majú spoločného autora.

Ako vidieť, záhady, ktoré zdanlivo svedčia proti izaiášskemu pôvodu prorociet hl. 40—66 nie sú nevysvetliteľné, ba z ideových, rečových a

⁵ Knabenbauer—Zorell: *Commentarius in Isaiam prophetam*⁵ (Paris, Lethielleux 1923) II. str. 14 nasl.

⁶ Podrobnejšie som o tom písal v *Časopise Biblicka* 18 (1937) str. 186 nasl.

štýlových príbuzností medzi prvou a druhou knihou Izaiášovou možno dokazovať izaiášsky pôvod tejto. Keby sme však prijali názor kritikov o pôvode tohto diela, ostalo by naozaj mnoho ťažko vysvetliteľných záhad. Takéto sú:

1. Ako je to možné, že dielo neznámeho proroka, Deuteroizaiáša spojovali vždy s knihou Izaiášovou? Na túto otázku majú ešte dosť pohotovú odpoveď. Mohlo sa to vraj stať takto: Židia chceli mať prorokov v štyroch, asi jednako veľkých závitkoch. Jeremiáš a Ezechiel tvorili každý osobitný závitok. Dvanástich malých prorokov spojili tiež do jedného závitku. Izaiáš (hl. 1—39) nebol dosť dlhý na osobitný závitok, preto pripojili k nemu aj dielo neznámeho proroka, „Deuteroizaiáša“ (hl. 40—66). Časom sa zabudlo na to, že sú na závitku diela dvoch prorokov a začali pokladať aj hl. 40—66 za dielo Izaiášovo a tento omyl sa udržiaval za 2000 rokov, kým naň neprišla moderná kritika.

Dobre. Vymyslené je to pekne, aj možné by to bolo, len dokázať to nemožno. Ale ani nie toto je vo veci nevysvetliteľné, lež to, že dielo tak vzácné je bezmenné. Bol by to ojedinelý prípad v Biblii. Máme vo sv. Písme mnoho kníh, ktorých pôvodca je nám neznámy, ale nemáme ani jednu prorockú knihu, ktorej autora by sme nepoznali. Áno, Židia spojili dvanásť menších prorokov do jedného sväzku, ale nepripojili ich bez mena k prvému, k Ozeášovi. Všetky prorocké diela, ešte i tie najmenšie, i diela Abdiáša, Joela, Aggeusa Malachiáša atď., ktoré sú naozaj krátku, nosia v čele meno proroka, od ktorého pochádzajú. Ako je to možné, že sa nám nezachovalo meno práve takého proroka, ktorý napísal dielo tak vzácné a tak dôležité, ako sú hlavy 40—66 Izaiáša? Veď z toho, že nám i najmenšie prorocké spisy ostali s menom prorokov, vidieť, že Židia veľmi dbali na to, aby sa do rúk ľudí nedostali bezmenné, teda nezaručené prorocké spisy.

Bolo by možné myslieť na to, že pôvodca diela žil v Babylone a bál sa svoje proroctvá vydávať pod menom, pretože tie obsahovali proroctvá proti Babylonu, čo by boli mohli Babylonci pokladať za veľzradu a pôvodcu trestať. Ale, myslím, pri roztrieštenosti a nesvedomitosti mnohých Židov v zajatí (pozri k tomu napr. Dn hl. 13), by Babyloncom ľahko bolo bývalo vystopovať pôvodcu bezmenných proroctiev. A potom neslobodno zabúdať, že podobné nebezpečenstvo bolo iba do tých čias, kým v Babylone panovali Babylonci: za panovania Kýra prestalo všetko nebezpečenstvo z podobných proroctiev, naopak, tieto mohli byť Kýrovi len vítané. Myslieť, — ako to chce robiť kritika — že neznámy prorok krátko pred posledným víťazstvom Kýrovým napísal svoje proroctvá a potom chytro zomrel, by znamenalo, že sa do vedeckého bádania zavádza čosi podobného ako je na javisku „Deus ex machina“. Ale keby sa i tak bolo stalo, záhada ostane nevysvetlená. Židom bolo meno veľkého „Neznámeho“ iste známe, najmä bolo známe prorokovým učeníkom. Ako je to teda možné, že títo nezachovali jeho meno, ale vydali jeho dielo bez mena, proti všetkým zvykom prorockých spisov?

Ináč je možnosť horespomenutého názoru kritikov o smrti proroka tým menšia, čím viac vyhovieme ich želaniu a čím bližšie položíme vznik otázneho diela ku koncu zajatia, pretože prorokovi ostalo čoraz menej času na umretie pred Kýrovým príchodom do Babylonu.

A bezmennosť spisu, o ktorom hovoríme, je tým záhadnejšia, čím dôležitejšiu úlohu hral neznámy prorok medzi zajatcami. A kritici, ktorí tvrdia, že prorok žil v Babylone medzi zajatcami, pripisujú mu vedúci zástoj. Volz⁷ napríklad píše: „Na každý pád ostal Deuteroizaiáš duchovným vodcom zajatých.“

2. Ale kritici racionalistickí ani zďaleka nie sú svorní v tom, kde žil a kde písal neznámy prorok svoje dielo. Niektorí myslia na Babylon (Volz), iní na Jeruzalem (Seinecke), alebo na Judsko vôbec (Mowinckel). Sú, čo sa nazdávajú, že dielo vzniklo v Egypte (Ewald, Bunsen, Marti, Hölscher). Duhm je presnejší, jemu sa zdá, že prorok písal vo Fenícii niekde na Libanone. Kittel zase vie, že hlavy 40—48 vznikly v Babylone po roku 545, hlavy 49, 55 v Palestíne. Najviac je, pravda, tých, čo hovoria, že prorok žil v Babylone medzi zajatcami. Ale je zvláštne, že prorok vo svojom diele prezrádza dobrú znalosť Palestíny a tamojších pomerov, o Babylone však hovorí iba všeobecne, zo života zajatcov neuvádza nijaké podrobnosti a nijaké miestopisné vzťahy. A aj iné náznaky možno nájsť v jeho diele, ktoré nasvedčujú skôr tomu, že nežil v Babylone (porov. napr. pozn. k 52, 11).

3. Medzi niektorými miestami Deuteroizaiáša a prorokov Nahuma, Sofoniáša a Jeremiáša je neodškriepiteľné príbuzenstvo. Spomenutí proroci žili po Izaiášovi, ale pred babylonským zajatím a je pravdepodobnejšie, že sa oni opierali o Izaiášovo dielo, než že sa Deuteroizaiáš opieral o nich. Aspoň Delitzsch, sám tiež racionalista, tvrdí, že si musí robiť násille, aby uznal prvenstvo Sofoniáša a Jeremiáša. Dielo, ktoré kritika pripisuje Deuteroizaiášovi, vzniklo podľa toho pred spomínanými prorokmi, teda pred babylonským zajatím.

4. Najneskoršie začiatkom druhého storočia pred Kristom mal Sirachovec, pisateľ knihy, ktorú voláme Ekklesiastikus, v rukách celú Izaiášovu knihu tak, ako ju máme dnes i s historickými vložkami (hl. 36—39) i s druhou časťou (hl. 40—66) a celé toto dielo pripisuje Izaiášovi (Sir 48, 22—28). Porovnaj výrazy najmä veršov 27—28 s Iz 2, 2; 11, 2; 40, 1; 61, 2, 3; 41, 22, 23; 42, 5 a bude jasné, že Sirachovec všetky citované miesta, teda i prvú i druhú knihu pripisuje Izaiášovi.⁸

I v spisoch Nového zákona sa výroky z druhej knihy Izaiášovej ne-

⁷ Citované dielo str. XVI.

⁸ Ešte jasnejšia bude vec tomu, kto môže otázne výrazy porovnať v pôvodných hebrejských textoch. Keďže hebrejský text knihy syna Sirachovho je dosť neprístupný a je bez samohlások, pre záujemcov prepisujem tu aspoň verše 26. a 27 (v hebrejských vydaniach majú čísla 24, 25) s patričnými samohláskami: „24. berúach gebúráh cházálh acharít wajfenachem, (možno čítať aj Qal: wajjínchom, ale smysel sa tým nemenní) abelé Sijjón 25. ad ólám haggíd níheiót wenjstárót líphné bódn.“

raz pripisujú prorokovi Izaiášovi. Prečítaj si o tom začiatok prvého sväzku tohto diela (str. 13); pozri si okrem toho ešte aspoň Mt 12, 17—21 a porovnaj s Iz 42, 1—4.

3. Tritoizaiáš (Tretí Izaiáš).

Ako vidieť, ani zďaleka je nie tak isté, ako si to nahovára a aj nám by chcela nahovoriť moderná kritika, že druhá kniha Izaiášova nepochádza od Izaiáša, ale od nejakého neznámeho, ale na každý pád veľkého proroka z čias zajatia babylonského, ktorého volajú „Deuteroizaiášom“. Tým menej sa však dá dokázať, že hlavy 56—66 písal zase niekto iný, nejaký nový neznámy, ktorého volajú Tritoizaiášom, Tretím Izaiášom. Všetky dôvody, ktoré som uviedol proti jestvovaniu Deuteroizaiáša, platia vo zvýšenej miere i tu a jestvovanie Tritoizaiáša je ešte záhadnejšie. Veď ani to nemožno tvrdiť, že by medzi hl. 40—55 a 56—66 nebolo myšlienkového súvisu. Medzi hlavami 54—55 a 60—62 napríklad je toľká myšlienková príbuznosť, že niektorí pokladajú týchto päť hláv za jednu súvislú báseň a premiestňujú hlavy 56—59, ktoré ich oddeľujú.⁹

Je možné, že budúcnosť prinesie nové dôkazy, ktoré nás presvedčia, že druhá kniha Izaiášova má iného autora (prípadne autorov), ale podnes sa mi zdá oveľa pravdepodobnejšou mienka, že pôvodca celého diela, ktoré voláme Kniha Izaiášova, je prorok Izaiáš.

4. Rozdelenie druhej knihy Izaiášovej.

Okrem historického úvodu (hl. 38—39) obsahuje druhá kniha Izaiášova tri diely.

V prvom (hl. 40—48) sa jednotlivé state soshupujú okolo Kýra, bohom vyvoleného hrdinu, ktorý vyslobodí vyvolený národ z babylonského zajatia. Ale už aj v tomto diele sa zjavuje myšlienka, že vyslobodenie z babylonského zajatia je iba predobrazom vyššieho oslobodenia, ktorého hrdinom bude Sluha Pánov, Mesiáš, preto už tento diel obsahuje prvú pieseň o Sluhovi Pánovom (42, 1—7).

Strediskom druhého dielu (hl. 49—57) je Sluha Pánov, Mesiáš, hlavne jeho umučenie a zástupné zadosťučinenie za hriešnikov. Ostatné tri piesne o Sluhovi Pánovom sú v tomto diele (viď o tom osobitný článok na str. 23.).

Tretí diel (hl. 58—66) hovorí o výdobytke Mesiášovho učenia a umučenia, o novom kráľovstve božom.

⁹ Condamina: *Le livre d'Isaie* (Paris 1905) str. 345 nasl. Porov.: *Biblica* 20 (1939) str. 15.

Väčšina dnešných odborníkov je tej mienky, že sa druhý diel zakončuje už hlavou 55 a hlavou 56 sa začína už tretí diel knihy. Ale nijako sa neviem zbaviť dojmu, že je to následkom tvrdenia kritikov o Tritizaiášovi. Z nasledujúceho prehľadu vidieť, že hlavy 55—57 môžu sa aj obsahom pričleniť k druhému dielu. Ale i vonkajšie znaky sú, že knihu treba rozdeliť tak, ako som to vyššie naznačil. Prvý a druhý diel sa zakončuje doslovne tým istým veršom: „Nieť pokoja, hovorí Pán, pre bezbožných“ (48, 22; 57, 21). Tá istá myšlienka, ale trochu obšírnejšie, opakuje sa aj na konci tretieho dielu (66, 24). Je pravda, že verš 48, 22 pokladajú za glosu a tvrdia to s takou istotou, ako keby boli videli prorokov rukopis bez toho verša. Ale i vtedy dokazuje ten verš, že knihu takto rozdeľovali už v najstarších dobách. K tomu treba ešte poznamenať, že stať, ktorá predchádza zakončujúci verš, má vo všetkých troch dieloch tú istú myšlienku: Na konci prvého (48, 20 nasl.) a druhého (57, 14 nasl.) dielu hovorí prorok o návrate národa z Babylonu, na konci tretieho dielu o návrate národa do nového kráľovstva. (66, 18 nasl.). Pravda, v poslednej stati je týmto národom už nielen národ Izraelitov, ale celé ľudstvo.

K poslednému dielu druhej knihy Izaiášovej ešte i to treba pripomenúť, že medzi jednotlivými jeho staťami už ťažšie nájsť súvis, než v prvých dvoch dieloch. Ale jednako možno všetky state sdružiť okolo jednej myšlienky: Nové kráľovstvo božie.

5. Prehľad druhej knihy Izaiášovej.

A. Historický úvod. (Hl. 38—39.)

1. Choroba a uzdravenie kráľa Ezechiáša (hl. 38).
2. Posolstvo Merodach-Baladana (hl. 39).

B. Kniha potešenia. (Hl. 40—66.)

1. diel: Kýros oslobodí národ zo zajatia. (Hl. 40—48).

1. Pripravujte cestu . . . (40, 1—31).
2. Povolanie osloboditeľa (41, 1—29).
3. Prvá pieseň o Sluhovi Pánovom (42, 1—7).
4. Povzbudenie a karhanie národa (42, 8—25).
5. Pozemská a duchovná spása (43, 1—44, 23).
6. Kýrova úloha (44, 24—45, 8).
7. Oslobodenie dokáže Pánovu slávu (45, 9—25) a bezmocnosť modiel (46, 1—13).
8. Pád Babylonu (47, 1—15).
9. Povzbudzovanie zatvrdnutého ľudu (48, 1—22).

II. diel: Sluha Pánov osloboditeľ. (Hl. 49-57).

1. Druhá pieseň o Sluhovi Pánovom (49, 1—9 a).
2. Boh miluje Sion (49, 9 b—50, 3).
3. Tretia pieseň o Sluhovi Pánovom (50, 4—11).
4. Nádej Siona na spásu (51, 1—52, 12).
5. Štvrtá pieseň o Sluhovi Pánovom (52, 13—53, 12).
6. Nová smluva so Sionom (54, 1—17).
7. Dobrá novej smluvy (55, 1—13).
8. Všeobecnosť spásy (56, 1—8).
9. Výstraha hriešnym vodcom a ľudu (56, 9—57, 21).

III. diel: Nové kráľovstvo božie. (Hl. 58-66).

1. Aké má byť pravé náboženstvo (58, 1—14).
2. Prečo mešká spása? (59, 1—21).
3. Nový Jeruzalem (60, 1—22).
4. Mesiáš udeľuje milosti (61, 1—11).
5. Spása sa blíži (62, 1—12).
6. Víťazný Pán (63, 1—6).
7. Modlitba proroka (63, 7—64, 12).
8. Osud dobrých a zlých (65, 1—25).
9. Posledná prorokova reč (66, 1—24).

6. Komentáre.

Všetky katolícke komentáre, ktoré som uviedol v prvom sväzku tohto diela (str. 23), podávajú výklad k celej knihe Izaiášovej. Nie je teda potrebné ich tu znova označovať.

Z nekatolíckych komentárov, uvedených v prvom sväzku, Procksch vykladá len prvú časť. V tej istej zbierke komentárov (Sellin: Kommentar zum Alten Testament) vydal k druhej časti výklad:

Volz: Jesaia II. (Leipzig 1932).

Piesne o Sluhovi Pána.

V druhej knihe Izaiášovej osobitnú skupinu tvoria štyri state, ktoré, i keď sú v knihe nie umiestené za sebou, ale je každá na inom mieste, jednako úzko so sebou súvisia. Sú to state:

1. Iz 42, 1—7 (podľa niektorých iba 42, 1—4)
2. Iz 49, 1—9 a (podľa niektorých len 49, 1—6)
3. Iz 50, 4—11 (podľa niektorých len 50, 4—9)

4. Iz 52, 13—53, 12.

Všetky štyri state hovoria o komsi, koho prorok volá „Sluha Pánov“ (hebrejsky: Ebed Jahwe), preto sa tieto básne volajú všeobecne piesňami o Sluhovi Pána.

O pôvode piesní panujú rozličné názory. Sú to hlavne:

1. Piesne o Sluhovi Pána vznikli skôr, než ostatné časti druhej knihy Izaiášovej a pôvodca tejto ich potom pojal do svojho diela. Túto mienku však ničím nemožno dokázať.

2. Piesne majú rozličných pôvodcov, nenapísal ich ten, kto písal hlavy Iz 40—55 a do diela Izaiášovho (alebo podľa tvrdenia racionalistickej kritiky do diela Deuteroizaiášovho) ich ktosi včlenil až v dobe neskoršej. Hlavne o štvrtej piesni (Iz 52, 13—53, 12) sa usiluje dokázať novšia kritika, že vznikla v neskoršom čase a že ju písal ten, kto písal hlavy 55—66, čiže Tritoizaiáš (pozri str. 21.). Dokazujú to rečou piesne a poukazujú na to, že je v nej množstvo slov, ktoré sa v iných statiach hláv 40—55 nenachádzajú, ale nachádzajú sa v hlavách 55—66¹. Protí tomu však Ploeg² uvádza soznam slov a mluvníčných tvarov z tejto piesne, ktoré sa zase nenachádzajú v hl. 56—66, ale vyskytujú sa v hl. 40—55. Teda týmto rečovým dôkazom možno aspoň tak dokázať, že pieseň písal pôvodca hl. 40—55 ako, že ju písal Tritoizaiáš, ktorého jestvovanie je i tak veľmi pochybné. Ani dôvody Volzove³ neobstoja. Tento sa pokúša dokázať, že je rozdiel medzi Sluhom Pána, o ktorom hovoria prvé tri piesne⁴ a o ktorom hovorí štvrtá. Tiež i to, že sú medzi touto piesňou a takzvaným Deuteroizaiášom (hl. 40—55) myšlienkové rozdiely. Ale všetky štyri piesne hovoria o tom istom Sluhovi Pána, i keď štvrtá nakresľuje o ňom i také fakty, ktorých v predchádzajúcich troch piesňach niet. Veď sa obraz Sluhu Pána v týchto piesňach zjavuje čoraz jasnejšie. Jeho utrpenie napr. sa veľmi neurčite spomína už aj v prvej a druhej piesni (42, 4; 49, 4). V tretej sa o jeho utrpení a trpezlivosti hovorí už celkom jasne (50, 6) a štvrtá pieseň opisuje utrpenie podrobne a dáva mu okrem toho ráz zástupného zadosťučinnia. Právom podotýka Fischer⁵, že štvrtá pieseň je nepostrádateľným dovŕšením a zakončením troch predošlých. Prvé tri spomínajú utrpenie Sluhu Pána, ale nevidieť z nich, či ho Boh naozaj oslávi. Až štvrtá nás poučí o tom, že Sluha Pánov svojím utrpením nielen že zadosť učini za hriechy ľudstva, ale aj sebe získa oslávenie (53, 9 nasl.) Myšlienkového rozdielu medzi piesňami niet, je len myšlienkový postup; — všetky štyri majú teda spoločného autora.

3. Tretí názor, správny a doteraz vážne neohrozený o pôvode otáz-

¹ Sellin: *Tritojesaja, Deuterojesaja und das Gottesknechtproblem* v časopise: *Neue kirchliche Zeitschrift*, 1930 str. 73—93; 145—173.

² Van der Ploeg: *Les chants du serviteur de Jahvé*, Paríž 1936 str. 74.

³ Cit. dielo str. 192—1193.

⁴ Podľa Volza prvé štyri, pretože tento autor delí prvú pieseň na dve: 42, 1—4 a 42, 5—7. Pozri cit. dielo str. 149.

⁵ Cit. dielo II. str. 10.

ných piesní je, že ich písal ten, kto písal aj hl. 40—55, a ktorého kritika volá Deuterioizaiášom, ktorý je však, ako sme v predošlom článku (str. 15. nasl.) videli, totožný s prorokom Izaiášom. Toto je mienka katolíkov, z ktorých však niektorí tvrdia, že prorok tieto piesne nenapísal naraz s hlavami 40—55, ale neskôršie, a sám ich dodatočne umiestlil tam, kde ich nachádzame dnes. Takto by sa vysvetlil slabý súvis, ktorý je medzi nimi a staťami, medzi ktoré sú vložené. Ale ani toto nemožno s určitostí dokázať. Ba Feldmann⁶ tvrdí, že si súvis tieto piesne zrovna vyžaduje. Najpravdepodobnejšie je teda, že prorok písal piesne spolu s ostatnými časťami knihy. Že je ich súvislosť s kontextom slabšia, tomu sa nemáme čo čudovať, veď mesiášske proroctvá sú u prorokov obyčajne len v slabom súvisle s kontextom, v ktorom sa nachádzajú.

Kto je Sluha Pánov?

Výklady kolektivistické.

Sluha boží, alebo Sluha Pánov je názov, ktorým sa v Biblii označujú rozličné osoby. Tak sa volajú Abrahám (Gn 26, 24), Mojžiš (Nm 12, 17), Káleb (Nm 14, 24), Jozue (Sdc 2, 8), Dávid (2 Sm 7, 8), Izaiáš (Iz 20, 3), Eliacim (Iz 22, 20), Jób (Jób 1, 8), proroci (napr. Am 3, 7; Jer 7, 25 atď.). No nielen jednotlivci, ale aj celý národ izraelský sa označova týmto názvom: Jer 30, 10; 46, 27; Ez 28, 25; 37, 25; a je nesporné, že Sluhom Pánovým sa volá celý národ izraelský aj v druhej knihe Izaiášovej na miestach 41, 8; 42, 19—22; 43, 10; 44, 1. 2. 21; 45, 4; 48, 20. Medzi týmito staťami sa nachádza aj prvá pieseň o Sluhovi Pána Iz 42, 1—7. Je možné, že by sa v tejto piesni Sluhom Pánovým volal niekto iný, než na miestach, ktoré ju obkľučujú? Zdalo by sa, že kontext nás núti túto a potom podľa nej aj ostatné piesne vykladať o celom národe izraelskom. Aby sa tomuto vyhli, premiesťujú niektorí prvú pieseň o Sluhovi Pánovom. Tak Condamin ju vsúva medzi verše 49, 7 a 49, 8, van Hoonacker až za verš 52, 12, teda až za poslednú pieseň. V hlavách 49—57 totiž, ktoré tvoria osobitný diel proroctva (pozri rozdelenie knihy na str. 21.) sa národ izraelský ani raz nevolá Sluhom Pánovým⁷. Ale takéto premiesťovanie nie je dosť odôvodnené, preto už dávnejšie mnohí Židia a počnúc 18. storočím aj mnohí nežidovskí exegeti vykládali a vykládajú piesne o Sluhovi Pána v smysle kolektivistickom, podľa ktorého Sluha Pánov nie je jednotlivec, ale národ izraelský.

Tento kolektivistický výklad má rozličné odtienky, ale všetky odporujú textom, teda odporujú aj pravde. Zastávanéjšie náhľady kolektivistické sú:

⁶ Cit. dielo II. str. 20.

⁷ O slove „izrael“ v 49, 3., ako aj v glosách LXX v 42, 1 pozri výklad k veršu 49, 3 na str. 147.

1. Sluha Pánov je celý národ izraelský. Najväznejší, ba jediný vážny dôvod, na ktorý sa zastanci tohto náhľadu odvolávajú, je kontext. Keď sa — hovoria — v celom Deuteroizaiášovi (hl. 40—55) Sluhom Pána volá Izrael, tento sa musí spomenutým názvom označovať aj v otázných piesňach. Je to dôvod vážny, ale ako som vyššie podotkol, týka sa iba prvej piesne, pretože ostatné tri sú v II. diele knihy (hl. 49—57), v ktorom sa Izrael ani raz nevolá Sluhom Pána. Ale zasa je isté, že Sluha Pánov prvej piesne je totožný so Sluhom Pána piesní ostatných. — A keď, čo aj len povrchné pozrieme texty piesní, presvedčíme sa, že sa v nich menom Sluha Pánov nemôže označovať Izrael. Sluha Pánov má úlohu aj voči Izraelu: má Izraela, Jakuba priviesť späť k Bohu (49, 5. 6), nemôže to byť teda Izrael sám. — Prorok vyzýva národ izraelský, aby poslúchal na hlas jeho Sluhu, tento Sluha teda nemôže byť totožný s národom. — Sluha Pánov piesní je neochvejný a pevný, Izrael je malomyseľný a ustavične ho treba napomínať k dôvere v Pána. — Sluha Pánov je nevinný, bez hriechu (50, 5; 53, 4; 56, 12), Izrael je „celkom neverný“ a je vzbúrencom od lona matky (48, 8). — Sluha Pánov trpí nevinne, za hriechy iných (53, 4. 5. 6. 9. 11 nasl.), Izrael trpí v zajatí za svoje vlastné hriechy (42, 18—25; 43, 22—28; 47, 6; 50, 1; 54, 7). — Vo štvrtej piesni, vo veršoch 53, 1—6 hovorí akási spoločnosť o Sluhovi Pána: „nemá podoby, by sme hľadeli naň“; „ani sme si ho nevážili“; „choroby naše on niesol...“; „bol prebodnutý pre naše hriechy...“; „všetci sme blúdili, ako ovce... a Pán na neho uvalil nepravosť všetkých našich“. Kto tu hovorí? Najprirodzenejšie je povedať, že hovoria Izraeliti alebo, keď celé ľudstvo, tak aj Izraeliti. Zastanci názoru, že Sluha Pánov piesní je Izrael, sú nútení tvrdiť, že tu hovoria pohaní, ktorí sa dívajú na Izraela, ako ten trpí za nich. Je to však výklad násilný, ktorý odporuje celému Starému zákonu. Nikde ani stopy niet o tom, že by Izrael trpel a zadosťučnil za hriechy pohanov; kde Izrael trpí, trpí všade za svoje hriechy. Takýto výklad odporuje aj názorom proroka, ktorý túto knihu písal (porov. 43, 3—4; 45, 14—17; 49, 22. 23. 26; 51, 22. 23; tiež hlava 47 o páde Babylonu). — Veľmi neprijemný je pre tento výklad verš 53, 8, v ktorom sú slová „pre hriech môjho ľudu dostal úder“. Takto mohol prorok hovoriť len o Izraelitoch, nie však o pohanoch. Sluha Pánov trpel za hriechy Izraela, nemôže to byť teda Izrael sám. Aby tejto námietke vyhli, menia zastanci tohto výkladu text a to rozličným spôsobom. Je pravda, že takto pristrihnutý text im už neprekáža, lenže je to nie text proroka, ale exegétov. Neslobodno však meniť text, aby sa ten hodil do nejakého, aj ináč nesprávneho výkladu.

2. Vidiac neprekonateľné ťažkosti výkladu, že Sluha Pánov v otázných piesňach je celý Izrael, tvrdia iní, že Sluhom Pánovým je len čiastka Izraela, sú to len spravodliví, je to len jadro národa, ktoré ostalo verné. Ale všetky námietky, prednesené proti predošlému výkladu, platia i o tomto. K tomu ešte treba poznamenať, že nikde nehovorí Písmo, že by spravodlivá čiastka národa trpela za hriešnu čiastku. — Spravodlivé jadro

národa nezomrelo, Sluha Pánov zomrel. A práve toto spravodlivé jadro, tieto „zvyšky“ národa mal Sluha Pánov priviesť k Bohu, a títo verní majú poslúchať na Sluhu Pána (50, 10), ten teda nemôže byť totožný s nimi. — Ináč v horeuvedených statiach, v ktorých sa Sluhom Pána skutočne volá Izrael, volá sa tak celý národ, nie iba jeho čiastka. Zastanci tejto druhej teórie sa teda tiež zriekajú kontextu, čiže zriekajú sa jediného vážneho dôvodu, na ktorý sa kolektivistický výklad piesní môže odvolávať.

3. Tretia kolektivistická teória je, že Sluha Pánov je Izrael ideálny. Teda nie ten Izrael, ktorý skutočne jestvoval, ale ktorý bol len v plánoch božích, taký Izrael, akým by tento národ bol býval, keby bol úplne splnil svoje poslanie, ktoré mu dal Boh. Lenže o niečom podobnom v textoch piesní niet ani náznaku. Okrem námietok, uvedených v predošlých dvoch bodoch, je ešte proti tejto vyumelkovanej mienke, že ideálny, myslený Izrael nemohol mať skutočnú minulosť, ako sa to o Sluhovi Pána hovorí: „Pán od lona ma povolal“ (49, 1), „darmo som pracoval...“ (49, 4), „vzišiel... sťa ratoliestka“ (53, 2). — Izrael myslený nemohol oslobodiť skutočného Izraela, nemohol trpieť, nemohol zomrieť, nemohol byť pochovaný, nemohol mať potomstvo. A toto všetko sa vo štvrtnej piesni tvrdí o Sluhovi Pána.

4. Názory, že Sluha Pánov otázných štyroch piesní je sbor prorokov alebo sbor kňazov a učiteľov zákona, nemá vážnejších zastancov.

Výklady individualistické.

Keďže, ako je z predošlých slov zjavné, kolektivistické výklady majú neprekonateľné ťažkosti, väčšina exegetov je toho názoru, že Sluha Pánov je jedinec, individuum. Ale kto bol tento jedinec, kto bol tento celkom zvláštny muž, v tom sú nejednotní. Mnohí z nekatolíkov nechcú pripustiť, že by tento muž bol Mesiáš, iní aspoň ako-tak chcú zachrániť mesiášsky ráz týchto piesní, zase iní — a medzi týchto patria katolíci skoro bez výnimky — tvrdia, že Sluha Pánov je Mesiáš, Ježiš Kristus.

Príčinou toho, že mnohí vylučujú z týchto piesní Mesiáša, sú racionalistické predsudky týchto kritikov; popierajú všetko nadprirodzené, preto popierajú aj možnosť proroctva. Hlavným ich dôkazom je, že v piesňach sa o Sluhovi Pána hovorí v čase minulom. Keby sa nimi mal predpovedať budúci Mesiáš, musel by prorok hovoriť v budúcom čase. Tento dôkaz však nijako neobstoí. Už niekoľko ráz som v tomto diele podotkol, že proroci opisujú svoje pominulé videnia, v ktorých im Boh zjavil budúcnosť, preto užívajú v proroctvách veľmi často minulý čas (perfectum propheticum). Nielen v týchto piesňach, ale aj v iných mesiášskych proroctvách sa o budúcich veciach hovorí v čase minulom (napr.: „Chlapec narodil sa nám...“ Iz 9, 5, Vulg. 9, 6).

Druhým dôkazom má byť, že Starý zákon nepozná trpiaceho Mesiáša, tam sa Mesiáš opisuje vždy ako kráľ, ako slávny panovník, nie však ako trpiaci Sluha Pánov. Preto Židia ani neočakávali Mesiáša, ktorý by mal

trpieť. — O výkladoch Židov bude ešte reč. A čo sa trpiaceho Mesiáša týka, mohli by sme povedať: ak Starý zákon z iných kníh nepozná trpiaceho Mesiáša, pozná ho z týchto piesní. Ich úlohou je predpovedať Mesiášovo utrpenie. Ale trpiaci Mesiáš je známy aj z iných miest Starého zákona. Už prvé mesiášske proroctvo, Gn 3, 15, aspoň zďaľky, nejasne naznačuje, že budúci Vykupiteľ ľudstva v boji s diablom bude trpieť: had mu pošliape päť. Z Vulgáty to nie je zjavné, tá prekladá: „a ty budeš úklady klásť jej päť“. Ale hebrejský text má „a ty m u pošliapeš päť“. O utrpení Spasiteľa hovorí neskoršie aj prorok Zachariáš (11, 12; 13, 7).

Kde hľadájú kritici Sluhu Pánovho? V tejto veci sa stretávame u nich s najrozmanitejšími mienkami a už aj táto ich neobyčajná roztrieštenosť dostatočne dokazuje, že ešte vždy len hľadájú niekoho, na koho by sa hodily výroky týchto piesní, ale doteraz sa im ho nepodarilo objaviť.

1. Mnohí sa nazdávajú, že Sluha Pánov bola niektorá historická osobnosť (výklad historický). Spomínajú Mojžiša, Izaiáša, ktorého by v týchto piesňach bol podľa nich opísal Deuteroizaiáš, spomínajú Jeremiáša, Oziáša, Jechoniáša, Zorobábelu, Kýru a iných. Ale ani o jednej z týchto osôb nemožno tvrdiť všetko to, čo tieto piesne tvrdia o Sluhovi Pánovom. Ináč životopisné ťahy v týchto piesňach sú veľmi neurčité, o známej mu dejinnej osobe by prorok dozaista bol písal určitejšie. — Duhm sa domnieva, že Sluha Pánov bol nejaký učiteľ zákona, ktorý bol postihnutý hroznou chorobou malomocenstva. Ale piesne hovoria o Sluhovi Pána ako o mužovi veľmi význačnom, ako je teda možné, že tento „malomocný učiteľ zákona“ je v dejinách židovského národa úplne neznámy. Ináč neslobodno zabudnúť, že malomocní boli od ľudí úplne odlúčení; takýto učiteľ by nebol mohol zákon zvestovať národom. Oziášovi ani kráľovská hodnosť nepomohla, keď upadol do tejto choroby, museli ho od ľudí oddeliť. Tým menej mohol ísť medzi ľudí malomocný učiteľ zákona, ktorý musel ľuďom zdôrazňovať i tento zákon o malomocných.

2. Sú, čo tvrdia, že v otázných piesňach opisuje Deuteroizaiáš sám seba (výklad autobiografický). Nie je to výklad nový. Už etiópsky eunuch sa pýtoval diakona Filipa keď čítal štvrtú z našich piesní: „Prosím ťa, o kom to prorok hovorí? O sebe, alebo o niekom inom?“ (Skt 8, 34). Niektoré z piesní už aj staro- a stredovekí židovskí rabíni vykladali o prorokovi samom a novšie niektorí racionalisti obnovili tento názor. Ale vážne nemožno si myslieť, že by prorok bol trpel na veľikášstvo a že by o sebe bol popísal, čo v týchto piesňach stojí o Sluhovi Pána.

3. Výklad eschatologický tvrdí, že Sluha Pánov je osoba vymyslená, eschatologická, čiže taká, ktorá má prísť až na konci časov. Táto osoba sa zrodila buď v mysli prorokovej alebo v obrazotvornosti ľudu. Židia ju očakávali ako záchrancu všetkých národov. Nie je to však Mesiáš, i keď neskoršia židovská tradícia tieto piesne vykladala o Mesiášovi. — Takýto výklad je čistý výmysel učencov, ktorí všetko podniknú, aby nemuseli pripustiť proroctvo. Z histórie vieme určite, že

Židia takúto význačnú osobu naozaj očakávali, ale táto Židmi očakávaná osobnosť je Mesiáš. O inej osobe nevieme. Poznáme síce takú tradíciu židovskú, ktorá očakávala dvoch Mesiášov, jedného slávneho, kráľa, syna Dávidovho, druhého poníženého, trpiaceho, ktorý mal byť synom Jozefovým. Ale táto tradícia sa zrodila práve na základe piesní o Sluhovi Pána, ktoré Židia vykládali o Mesiášovi, ale nevedeli si srovnat jeho slávu a kráľovskú moc s utrpením a ponížením, preto si vybájili dvoch Mesiášov. Ale záchrancu, ktorý nemal byť Mesiášom, Židia nečakali, takúto osobu sa zrodila len v mysli novších učencov. Mesiáš, Ježiš Kristus, podľa týchto učencov nemôže byť Sluha Pánov, pretože na ňom sa splnilo všetko, čo píšu tieto piesne. Treba preto hľadať nejakú inú osobnosť, na ktorej sa výroky piesní nespĺnili, alebo ktorá ani nikdy neprišla na svet, aby sa nemuselo uznať splnenie sa proroctva.

4. Výklad mytologický. Novšie veľmi chcú dokazovať, že všetko, čo je v Biblii, prevzali Židia vlastne z cudzích prameňov: z literatúry egyptskej a najmä asýrsko-babylonskej. Zimmer⁸ napr. sa podobral na úlohu, nájsť v asýrsko-babylonských klinopisoch celý život Mesiáša. Keďže však Spasiteľ aj trpel, musel hľadať niečo podobného aj v spomenutých klinopisoch. Hľadal a, ako sa on domnieval, aj našiel. Odvoláva sa na akýsi text z knižnice Assurbanipalovej, na ktorom sa hovorí o „trpiacom spravodlivom“. Ale, ako to dokázal už Condamin⁹, tento spravodlivý nemá nič spoločného s Pánovým Sluhom našich piesní a teda nič spoločného s Mesiášom. — Iní vidia v Sluhovi Pána tiež len mytologickú postavu babylonskú, ale ho spájajú s Adonisom-Tamúzom¹⁰, ktorý je bohom umierajúcej a k novému životu sa prebúdzajúcej prírody. Každý rok slávili jeho sviatok a v Babylone oslavovali na nový rok vždy aj pamiatku znovuožitia miestneho boha Bel-Marduka¹¹. V tento deň zaviedli babylonského kráľa do svätyne, pozbavili ho kráľovských odznakov, bili ho a znevažovali. Ale podľa dotyčného rituálu¹² kráľ nie je nevinný, veď priazeň boha Bela sa robí v ňom závislou od kráľovho pokánia: „Udrie tvár kráľovu: ak potečú slzy, keď mu udrie tvár, Bél je naklonený, ak slzy nepotečú, Bél sa hnevá, nepriateľ povstane a zapríčiní jeho (kráľov) pád.“¹³ Pozoruhodné je i to, že kritika nechce Sluhu Pána uznať za Mesiáša, pretože Starý zákon — údajne — pozná len Mesiáša-kráľa a Sluha Pánov nie je vraj kráľom. A jednako hľadá kritika jeho obraz v babylonskom kráľovi. Ale jedno je predsa len poučné z tohto babylonského ob-

⁸ Dr. H. Zimmer: *Zum Streit um die „Christusmythe“*, Berlin.

⁹ Cit. dielo str. 342 v poznámke.

¹⁰ Porov. pozn. k 17, 11 (I. sväzok tohto diela str. 147 nasl.).

¹¹ Porov. pozn. k 46, 1 na str. 138.

¹² Úryvky z textu tohto rituálu pozri napr. u Langrange-a: *Le Judaïsme avant Jésus-Christ* Paris 1931 str. 380.

¹³ I katolíck Dürer sa kloní k podobnému názoru v diele: *Ursprung und Aufbau der israelitisch-jüdischen Heilandserwartung*, článok: *Der leidende Gottesknecht*, Berlin 1925 str. 125—152.

radu: i keď si neskorší Židia nevedeli srovnáť utrpenie Mesiáša s jeho kráľovskou slávou, u starodávnych východniarov nebolo utrpenie (hoci len náznakové, veď babylonský kráľ netrpel naozaj) nesrovnateľné s kráľovskou slávou. Ináč však nie je možné si predstaviť, že by prorok Izraela bol vzal svoj obraz o Sluhovi Pána z babylonskej mytológie, veď mu táto bola odporná, posmieva sa bôžikom a prísno odsudzuje Izraelitov, ktorí sa zúčastňovali na babylonských modloslužbách. (Porov. napr. 44, 9—20; 46, 1 nasl.; 57, 3—13; 65, 3—6; 66, 3. 4. 17). A tiež správne poznamenáva Fischer,¹⁴ že ani myšlienku o znovuožítí mŕtveho si Izraeliti nemuseli požičiavať od cudzincov, veď ich proroci kriesili aj mŕtvych (1 Krí 17, 21—23; 2 Krí 4, 32—37; 13, 20. 21).

5. Sú i takí, čo by aspoň čiastočne chceli v týchto piesňach zachrániť myšlienku mesiášsku, to však nechcú pripustiť, že by Sluha Pánov bol Mesiáš Nového zákona, Ježiš Kristus. Hovoria, že prorok tu opisuje akéhosi význačného muža svojej doby, o ktorom sa on domnieval, že je Mesiáš, ktorý však v skutočnosti Mesiášom nebol (výklad historicko-mesiášsky). — Ako je to však, že je tento veľký muž úplne neznámy? Alebo ak nebol tak význačný, prečo ho prorok pokladal za Mesiáša? A ak sa v ňom sklamal a ten muž Mesiášom nebol, prečo písal o ňom takéto piesne?

6. Výklad mesiášsky. Katolícki a mnohí veriaci nekatolícki učitelia zastávali sa vždy a zastávajú sa podnes mienky, že Sluha Pánov je Mesiáš, Ježiš Kristus. O Mesiášovi vykládali tieto piesne už starodávni Židia. V smysle mesiášskom ich vykladá už chaldejský targum, tak ich vykladá i talmud a mnohí židovskí rabíni.¹⁵

Sú vzťahy medzi týmito piesňami a inými miestami mesiášskymi. Napr.: Sluha Pánov sa volá v 53, 2 „ratoliestkou“ a „koreňom“. Tak sa volá aj Mesiáš v Iz 4, 2; 11, 1. 10., porov. Jer 23, 5; 33, 15; Zach 6, 12 hebr. 3, 8 hebr., na tomto poslednom mieste hovorí Boh: „privediem svojho sluhu: ratolesť“. Na iné texty upozorňujem vo výklade.

A všetko, čo tieto piesne hovoria o Sluhovi Pánovom, dopodrobna sa splnilo na Ježišovi Nazaretskom a to natoľko, že buď uveríme, že evanjelisti zostavili život a umučenie Ježišovo podľa týchto proroctiev¹⁶, alebo uveríme, že Boh zjavil vopred prorokovi obraz budúceho Spasiteľa. Podobnosť medzi Sluhom Pána a Ježišom Kristom je tak veľká, že ju nemožno neuznať. Na jednotlivé najdôležitejšie ťahy poukazujem vo výklade piesní. Preto do 18. storočia (okrem jedného-dvoch) ani nebolo kresťanského exegéty, ktorý by tieto piesne nebol vysvetľoval o Nazaret-

¹⁴ Cit. dielo II. str. 16 nasl.

¹⁵ Pozri napr. Condamin. cit. dielo str. 325 nasl. Knabenbauer—Zorell cit. dielo II. str. 350—352; tu nájdete v latinskom preklade štvrtú pieseň o Sluhovi Pána ako je v chaldejskom Targume — Ceuppens: *De prophetis messianicis in Antiquo Testamento* Rím 1935, str. 325. — Ploeg: cit. dielo str. 153 nasl.

¹⁶ Aj o toto sa už pokúšajú racionalisti, ktorí uveria aj najneuveriteľnejšie veci, aby nemuseli veriť. Pozri Lagrange, cit. dielo str. 375.

skom Ježišovi. Ešte v 18. stor. jeden z otcov racionalizmu¹⁷, Döderlein, vo svojom komentári k Izaiášovi píše: „Kresťanskí vysvetľovatelia, i tí, ktorých ináč poznáme ako dosť liberálnych, pri skúmaní proroctiev o osobe a živote Mesiáša Ježiša Krista veľmi súhlasne uznávajú, že v tejto stati (Iz 52, 13 nasl.) sú tak hlboko a tak jasne vtlačené stopy Mesiáša, že ich neuznať a neobdivovať mohlo by sa zdať nielen bezbožnosťou, ale — čoho sa ja väčšmi bojím — odporovalo by to zákonom vykladania ba aj zdravému rozumu... Ja sám nemôžem sa nekloniť na túto stranu... Solva sa nájde niekto medzi smrteľníkmi, okrem Ježiša, čo by osobu týmto ťahmi opísanú vhodnejšie a ľahšie stelesňoval.“ (V spomenutom Döderleinovom komentári, 3. vydanie z r. 1789 na str. 241).

To napokon i niektorí dnešní kritici uznávajú, že „sa Bohu ľúbilo očakávaní prorokove uskutočniť skrze život, smrť a zmŕtvychvstanie Ježiša Krista.“¹⁸ Ale keď veríme, že Boh mohol uskutočniť to, čo si akýsi starozákonný prorok povymýšľal, prečo je nám ťažko uveriť, že Boh to bol, ktorý skrze proroka dal vopred nakresliť hlavné ťahy budúceho Vykupiteľa, aby židovskému národu a celému ľudskému pokoleniu, teda aj nám mohol poukázať na to, že ten je Vykupiteľ, na ktorom sa všetky tieto predpovede splnily: Ježiš Kristus.

Literatúra k piesňam o Sluhovi Pána.

Okrem uvedených už komentárov hlavnejšie katolícke diela o týchto piesňach sú:

I. Monografie.

Feldmann: Der Knecht Gottes in Isaias 40-55, Freiburg 1907.

Die Weissagungen über den Gottesknecht im Buche Isaias (Biblische Zeitfragen II. 10) Münster i. W. 1913.

Fischer: Isaias 40-55 und die Perikopen vom Gottesknecht (Alttestamentliche Abhandlungen VI. 4-5) Münster i. W. 1916.

Wer ist Ebed (Alttestamentliche Abhandlungen VIII. 4-5) Münster i. W. 1922.

Van der Ploeg: Les chants du Serviteur de Jahvé, Paris 1936.

II. Clánky:

Condamin: Le serviteur de Jahvé. Un nouvel argument pour le sens individuel messianique. (V Revue biblique 1908, str. 162-181).

¹⁷ Pozri Vigouroux: *Dictionnaire de la Bible*, pod heslom „Döderlein“.

¹⁸ Tak píše Fischer o Buddm, Sellinovi a iných v cit. diele II. na str. 21.

Van Hoonacker: L' Ébed-Jahvé et la composition littéraire des chapitres XL ss. d' Isaie (Revue biblique 1909, str. 479-528).

Zorell: Das vierte Ebed-Jahve-Lied, v Biblische Zeitschrift 1916, str. 140-146.

Dürr: Der leidende Gottesknecht (v diele Ursprung und Aufbau der izraelitisch-jüdischen Heilandserwartung, Berlin 1925 na str. 125-152).

Lagrange: Le serviteur de Jahvé (v diele: Le Judaïsme avant Jésus Christ, Paris 1931 na str. 368-381).

Vaccari: I vaticini del „Servo di Jahve“ in Isaiah (La Redenzione Rim 1934, str. 1-34).

I carmi del „Servo di Jahve“ ultime risonanze e discussioni (Miscellanea biblica II. Rim 1934, str. 216-244).

Ceuppens: De servo Jahve (v diele: De prophetiis messianicis in Antiquo Testamento, Rim 1935 na str. 274-339).

Médebielle: Le serviteur de Yahweh. (V Dictionnaire de la Bible—Supplément Paris 1938, pod heslom: Expiation sv. III. stípce 90-100).

Historický úvod, hl. 38-39.

Ezechiášova choroba a zázračné uzdravenie, hl. 38.

Choroba.

Hlava 38, 1. V tých dňoch ochorel Ezechiáš na smrť. I prišiel k nemu Izaiáš, syn Amosov, prorok a prehovoril k nemu: Takto vraví Pán: Usporiadaj si dom, pretože zomrieš a nebudeš žiť. 2. I obrátil sa Ezechiáš tvárou ku stene a modlil sa k Pánovi 3. a hovoril: Ach, Pane, spomniže si, ako som putoval pred tvojou tvárou, verne a s celým srdcom a robil som, čo je dobré v твоjich očiach. A plakal Ezechiáš hlasitým plačom. 4. I prehovoril Pán k Izaiášovi takto: 5. Id a povedz Ezechiášovi: Takto hovorí Pán, Boh Dávida, tvojho otca: Počul som tvoju modlitbu, videl som tvoje slzy; hľa, pridám k твоjim dňom pätnásť rokov. 6. A vytrhnem z rúk asýrskeho kráľa teba i toto mesto a budem zastávať toto mesto. 7. A toto ti je znamením od Pána, že splní Pán to slovo, ktoré povedal: 8. Hľa, ja vrátim tóňu stupňov, ktorými skrze slnko sostúpila po stupňoch Achazových, nazpät o desať stupňov; i vrátilo sa slnko o desať stupňov na stupňoch, po ktorých bolo sostúpilo.

Ezechiášov chválospev.

9. Záznam Ezechiáša, judského kráľa, keď bol chorý a ozdravel zo svojej choroby.

10. Povedal som:
V polovici svojich dní musím ísť?
V bránach podsvetia som olúpený
o ostatok svojich rokov.
11. Povedal som: Neuvidím Pána
v zemi živých,
neuzriem človeka viac
medzi obyvateľmi sveta.
12. Môj príbytok odtiahol,
sfahuje sa odo mňa
ako pastiersky stan.
Snujem ako tkáč svoj život:
odtrháva ma od vlákna.
Odo dňa do noci skončíš so mnou.
13. Kričím až do rána,

Ako lev, tak zdrvil
všetky moje kosti.
(odo dňa do noci skončíš so mnou).

14. Ako lastovička, tak čvrikám,
hrkútam ako holub,
oči mi sklesle hľadia nahor:
Pane, som v úzkosti, zastaň sa ma!
15. Čo mám vraviť? Veď mi povedal
a on to previedol.
Velebiť ťa budem po všetky svoje roky
pre trpkosť svojej duše.
16. Pane, pre toto sa žije
a pre toto všetko je život môjho ducha,
veď uzdravíš ma a dáš mi život.
17. Hľa, pre dobro mi je trpkosť moja veľká,
ty si zachránil moju dušu
od priepasti záhuby,
lebo zahodil si za chrbát
všetky moje hriechy.
18. Veď nie podsvetie ťa bude velebiť,
nie smrť ťa bude chváliť;
lí, čo zostupujú do jamy
nedúfajú v tvoju vernosť.
19. Živý, živý ťa velebí
ako aj ja dnes,
otec synom zvestuje tvoju vernosť.
20. Pán ma vyslobodí
a moje piesne budeme spievať
po všetky dni svojho života
v dome Pánovom.

Uzdravenie kráľa.

21. I povedal Izaiáš: Nech vezmú figovú náplasť a nech priložia na vred a ožije.

22. Ezechiáš však povedal: Toto je znamenie, že pôjdem do domu Pánovho.

Posolstvo babylonského kráľa, hl. 39.

Hlava 39. 1. V tom čase poslal Merodach Baladan, syn Baladana, kráľ Babylonu písmo a dary Ezechiášovi. Dupočul sa totiž, že bol chorý a o-zdravel. 2. I zaradoval sa im Ezechiáš a ukázal im svoju klenotnicu, strieb-ro a zlato a voňavky a jemný olej a celú svoju zbrojnicu a všetko, čo sa

v jeho pokladniciach nachádzalo: nebolo ničoho, čo by im Ezechiáš nebol ukázal vo svojom dome a v celom svojom kráľovstve. 3. A prišiel Izaiáš prorok ku kráľovi Ezechiášovi a povedal mu: Čo hovorili títo mužovia a odkiaľ prišli k tebe? A Ezechiáš odpovedal: Z ďalekej zeme prišli ku mne, z Babylonu. 4. I riekol: Čo videli v tvojom dome? A odpovedal Ezechiáš: Videli všetko, čo je v mojom dome, ničoho niet, čo by som im nebol ukázal vo svojich pokladniciach. 5. I riekol Izaiáš Ezechiášovi: Čuj slovo Pána zástupov. 6. Hľa, prídu dni a všetko, čo je v tvojom dome, čo až do tohto dňa nashromaždili tvoji otcovia, odnesú do Babylonu; nič neostane, hovorí Pán. A vezmú aj z tvojich synov, ktorí od teba budú pochádzať, ktorých splodíš i budú komorníkmi v paláci babylonského kráľa. 8. A povedal Ezechiáš k Izaiášovi: Dobré je slovo Pánovo, ktoré si hovoril. Veď za mojích dní bude pokoj a stálosť.

I. diel.

Kýros, osloboditeľ z babylonského zajatia.

Prípravte cestu, hl. 40.

- Hlava 40, 1. Tešte, tešte môj ľud,
vrať sa váš Boh.
2. Hovorte k srdcu Jeruzalema
a volajte k nemu,
že je skončené jeho otroctvo,
usmiernená jeho vina;
že dostal z Pánovej ruky
dvojmo za každý svoj hriech.
3. Čuj! ktosi volá:
Na púšti pripravte cestu Pánovi,
urovnajte na pustatine
chodník nášmu Bohu.
4. Každá dolina nech sa zdvihne
a každý vrch a kopec sníži;
čo je kopcovité nech je rovinou
a čo hrboľaté nížinou.
5. A zjaví sa sláva Pánova
a uzrie ju zrazu každé telo,
lebo ústa Pánove prehovorily.
- * *
6. Čuj! ktosi hovorí: „Volaj!“
I vravím: Čo mám volať?
„Každé telo je tráva
a všetka jeho krása ako poľa kvet:
7. soschne, tráva, zvädne kvet,
lebo ho ovial Pánov dych
(vskutku trávou je ľud).
8. Soschne tráva, zvädne kvet,
ale slovo nášho Boha trvá naveky.“
- Boh spasí, lebo je dobrý.
9. Vystúp si na vysoký vrch,
blahozvest Siona,

pozdvihni mocne svoj hlas,
blahozvest Jeruzalema!
Pozdvihni, neboj sa,
povedz mestám Judska:
„Ejhľa, Boh váš“!

10. Hľa, Pán, Jahve, prichádza v síle
a rameno má vladárske,
hľa, jeho odmena s ním je
a jeho odplata pred ním.
11. Ako pastier pasie si stádo,
do náručia berie,
baránkov do lona dvíha,
tie, čo pridávajú, vodí.

Boh spasí, lebo je veľký.

12. Ktože zmeral svojou hrstou vody,
a obopál piadou nebesá,
a meričkou odmeral prach zeme,
a odvážil na váhe vrchy,
a pahorky na závaží?
13. Ktože usmernil Pánovho ducha
a ktorýže poradca ho poučil?
14. U koho sa radil, by mu vysvetľoval
a naučil ho cestu práva,
(a naučil ho vedomosti,)
a cestu múdrosti mu ukázal?
15. Hľa, národy sú ako kvapka z vedra,
a pokladá ich za prášok na vážke;
hľa, dvíha ostrovy ako smietku.
16. A Libanon nestačí na záneť,
a jeho zverina nestačí na žertvu.
17. Všetky národy sú pred ním ako nič,
za márnosť a prázdnotu ich pokladá.

Boh spasí, lebo je mocný.

18. A komuže prirovnáte Boha,
akúže podobu k nemu postavíte?
19. Modľu uleje umelec,
a zlatník zlatom ju okuje,
a strieborné retiazky posvára.
20. Kto chudobný je na dary,
vyberie drevo, čo nehnije,
nájde si múdreho majstra,

- by postavil sochu, čo sa nehne.
21. Nuž či neviete? či nepočujete?
Či vám od začiatku nebolo sdelené?
Či nechápete od založenia zeme?
22. On tróni nad okruhom zeme,
— jej obyvatelia sú ako kobyľky —
on rozťahuje sochu sťa závoj nebesá
a rozprestiera ich ako obytný stan.
23. On obracia navnivoč vládcov,
sudcov zeme v ničomnosť mení.
24. Sotva zasadení, sotva sú zasiati,
sotva pustí koreň do zeme ich kmeň,
už ich aj oveje, takže uschýnajú,
víchor ako plievku odnáša ich.
25. „Tak komu ma chcete prirovnať?
Budem mu podobný?“ vraví Svätý.
26. Zdvihnite si nahor oči a viďte:
Ktože ich stvoril?
Ten, čo vyvádza podľa čísla ich vojsko,
každú po mene volá,
pre veľkú silu a nesmiernu moc
nevystane ani jedna.

V Pána treba dúfať.

27. Prečo vravíš, Jakub, a hovoríš, Izrael:
„Pred Pánom skrytá je moja púť
a môjmu Bohu unikol môj súd.“
28. Či nevieš? či si nepočul?
Bohom večnosti je Pán.
On stvoril končiny zeme,
neukoná sa, ani neustane
múdrost jeho je nevystíhateľná.
29. Ukonanému on dáva silu
a bezmocnému veľkú dá zdatnosť.
30. Ustáva mládež a omdlieva
a junač podlomená padá:
31. Čo dúfajú v Pána obnovia silu
a ako orly okrídlia sa:
budú utekať a neustanú,
budú putovať a neomdlejú.

Povolanie osloboditeľa, hl. 41.

Výfaz od východu.

- Hlava 41,**
1. Počúvajte na mňa, ostrovy
a národy nech obnovia silu,
nech sa priblížia a tak hovoria;
spolu sa dostavíme na súd.
 2. Ktože vzbudil od východu toho,
ktorému spása kráča v pätách?
vydal mu napospas národy
a podrobil kráľov;
obracia ich na prach jeho meč
a na plevu zmietanú jeho kuša.
 3. Stíha ich, kráča nerušený,
nohy sa mu ani netýkajú zeme.
 4. Kto to spravil? kto učinil?
Ten, čo rody volá od počiatku.
Ja, Jahve, prvý
a pri posledných ten istý som.
 5. Ostrovy vidia a boja sa,
končiny zeme sa trasú.
(Blížia sa a prichádzajú.)
 6. Navzájom si pomáhajú,
navzájom si volajú: rezkol
 7. Posmeľuje majster zlatníka,
ten, čo kladivom hladí, toho, čo kuje mlatkom,
hovorí o liatine: dobrá je,
a upevní ju klinmi, že sa nehne.

Eud boží nemá sa čo báť.

8. Ty však, Izrael, sluha môj,
Jakub, ktorého som vyvolil,
semä Abraháma, priateľa môjho,
9. teba som chopil od končín zeme
a z jej okrajov som ťa povolal
a riekol som ti: sluha môj si ty
vyvolil som ťa, nezavrhol.
10. Neboj sa, veď s tebou som ja,
neobzeraj sa, veď ja som tvojím Bohom;
posilňujem ťa, ba pomáham ti,
spásnou pravickou svojou ťa držím.
11. Hľa, zahanbia sa a naposmech vyjdú

- všetci, čo sa zlostia na teba,
budú ako nič a zahynú tí,
čo sa pravotia s tebou.
12. Budeš ich hľadať, no nenájdeš ich,
čo hádajú sa s tebou,
ako nič budú a ako márnosť,
čo broja proti tebe.
13. Lebo ja som Pán, Boh tvoj,
čo za pravicu ťa držím,
ktorý hovorím k tebe:
neboj sa, ja ti pomáham.
14. Nebojže sa, červíček Jakub,
chrobáček Izrael!
Ja ti pomáham — to výrok Pána —
tvoj Vykupiteľ je Svätý Izraela.
15. Hľa, mláčačkou ťa spravím, ostrou,
novou, mnohozubou:
rozmlátiš vrchy a rozdrvíš,
pahorky však na plevu obrátiš.
16. Viat ich budeš, uchytí ich vietor
a víchrica ich porozprašuje,
ty však plesat budeš v Pánovi,
Svätým Izraela sa pýšiť.

Zázračné zásahy božie.

17. Chudáci a bedári
hľadajú vodu a niet jej:
jazyk im sosychá smädom.
Ja, Pán, ich vyslyším,
Boh Izraela ich neopustím.
18. Otvorím v pustinách rieky
a vprostred údolí pramene,
obrátim púšť na vodné studienky
a suchú zem na žriedla vôd.
19. Zasadím do púšte céder,
agát a myrtu a olivový strom,
vsadím do pustiny cyprus,
brest a jedľu pospolu,
20. nech uvidia a sa dozvedia
a uvážia a pochopia razom,
že ruka Pánova spravila to
a Svätý Izraela to stvoril.

Len Boh je vševedúci.

21. Predneste svoj spor, hovorí Pán,
prineste si dôkazy, vraví kráľ Jakubov.
22. Nech prídu a nech nám zjavia
to, čo sa stať má:
veci prvé ktoré sú?
povedzte, nech pochopíme
a zvieme ich výsledky;
alebo nám povedzte, čo príde.
23. Povedzte, čo príde v budúcnosti
a budeme vedieť, že ste bohmi;
ba urobte či už dobré a či zlé,
nech žasneme a vidíme razom.
24. Hľa, vy nivoč ste len
a dielo vaše je ničomné;
ohavník vyvolí si vás.

Hrdina boží.

25. Vzbudil som ho, (od severu prišiel,)
od východu slnca toho, čo vzyva moje meno,
rozdľávi kniežatá ako blato,
a ako hrnčiar rozšľapava hlinu.
26. Kto to zvestoval od začiatku, by sme vedeli
a od pradávna, by sme povedali: „Pravdu má“?
veď nik nezvestoval, veď nikto nehlásal,
veď nikto nepočul vašu reč.
27. Prvý (vravím) Sionu: „Ejhľa, tu sú.“
A Jeruzalemu blahozvesta dám.
28. Ak sa obzerám, nikoho niet
a medzi nimi niet radcov,
čo by odvetili, keď sa ich pýtam.
29. Hľa, tí všetci sú ničím
a ich skutky sú ničotou:
vzduch a prázdnota sú ľatiny ich.

Prvá pieseň o Sluhovi Pána, 42, 1—7.

Hlava 42, 1. Hľa, Sluha môj: priviniem ho,
vyvolený môj, zaľúbilo sa mi v ňom.
Ducha svojho som vložil naň:
právo privedie národom.

2. Nebude kričať a nepozdvihne
a nedá počuť na ulici svoj hlas.
3. Nalomenú trsť nedolomí,
hasnúci knôtik nedohasí;
pravdivo prinesie právo.
4. Neomdlie a nepodlomí sa,
kým nezaloží na zemi právo;
na jeho náuku čakajú ostrovy.
5. Tak hovorí Boh, Pán,
ktorý stvoril nebesá a rozostrel ich,
ktorý upevnil zem a jej rastlinstvo,
ktorý na nej dych dáva ľudu
a vzduch tým, čo po nej chodia:
6. „Ja, Jahve som ťa povolal v pravde
a držal som ťa za ruku a utvoril
a urobil som ťa úmluvou ľudu, svetlom pohanov.
7. aby si slepým otvoril oči,
aby si vyviedol zo žalára väzňov
a z väznice tých, čo bývajú vo tme.“

Povzbudenie a karhanie národa, 42, 8—25.

Zakončenie sporu s modlami.

8. Ja som Jahve, to je moje meno
a svoju slávu inému nedám,
ani svoju chválu modlám.
9. Predošlé veci, hľa, prišli
a nové ja oznamujem,
skôr než vykľúčia, dám vám ich očuf.

Chvála Pánovi.

10. Spievajte Pánovi pieseň novú,
chválospev jeho od končín zeme:
čo vstupujete na more a čím ono plné je,
ostrovy a tí, čo bývajú na nich.
11. Nech jasá púšť a jej mestá,
dvory, v ktorých býva Kedar,
nech plesajú obyvatelia Sely,
s temena vrchov nech volajú.
12. Nech vzdávajú Pánovi česť
a jeho slávu nech hlásia ostrovom.

13. Ako bohatier kráča Pán,
ako bojovník vzbudzuje zápaľ,
volá, ba bojovne kričí,
vzmuží sa proti nepriateľom.
14. Ticho som bol od pradávaňa,
čušal som, premáhal som sa:
ako tá, čo rodí, budem kričať,
dychčať a chrčať zároveň.
15. Spustoším vrchy a kopce,
dám zvädnúť všetkej ich zeleni,
obrátim rieky na ostrovy
a studnice vôd vysuším.
16. A povediem slepých cestou, čo neznajú,
po chodníkoch im neznámych sprevádzam ich.
Tmu pred nimi obrátim na svetlo,
hrbolaté cesty na rovinu.
Toto sú skutky, ktoré urobím
a od nich neodstúpim.
17. Ustúpia nazad, pokrytí hanbou,
ti, čo dúfajú v modly,
ti, čo vravia liatinám:
„Vy ste našimi bohmi.“

Nešťastie národa je trest za hriech.

18. Počúvajteže, hluchí
a slepí otvorteže zrak!
19. Ktože je slepý, ak nie sluha môj?
a hluchý ako môj posol, čo ho vyšlem?
Ktože je slepý ako dôverník
a slepý (hluchý?) ako sluha Pánov?
20. Vidíš mnoho a nepozoruješ,
otvorený máš sluch a nečuješ.
21. Zapáčilo sa Pánu — pre jeho vernosť —
zvelebiť zákon a osláviť.
22. Lenže to je ľud ozbíjaný, olúpený:
v jamách sú zakosílení všetci
a vo väzniciach sú poschovávaní.
Plenom sú a nik ich nevytrhne,
korisťou a nik nepovie: vráť!
23. Ktože z vás počuje toto,
pozoruje a všimne si pre budúcnosť?
24. Kto vydal na plen Jakuba

- a Izraela lupičom? Či nie Pán?
Ten, proti ktorému sme zhrešili
a jeho cestami nechceli kráčať
a na zákon jeho nepočúvali.
25. I vylial naňho žeravosť hnevu
a násilenstvo vojny.
A zanietil ho vôkol, lež neporozumel
a zapálil ho, lež nevzal si to k srdcu.

Pozemská a duchovná spása, 43, 1—44, 23.

Boh zachráni a shromaždí svoj ľud.

- H l a v a 43,** 1. Teraz však takto hovorí Pán,
tvoj Stvoriteľ, Jakub, tvoj Tvorca, Izrael:
Neboj sa, veď ťa vykúpim,
po mene ťa zavolám: mojím si ty.
2. Keď vodami budeš brodiť, s tebou budem
a keď riekami, tie ťa nepotopia;
keď pôjdeš cez oheň, nepopáliš sa
a plameň nebude horieť na tebe.
3. Veď ja som Pán, tvoj Boh,
Svätý Izraelov, tvoj Spasiteľ.
Egypt dám ako výkupné za teba,
Kúš a Sábu namiesto teba.
4. Pretože si drahý mojim očiam
a vzácný a ja ťa milujem:
vydám ľudí namiesto teba
a národy za život tvoj.
5. Neboj sa, veď s tebou som ja:
od východu privediem tvoje semä
a od západu ťa shromaždím.
6. Severu poviem: „Vydaj!“
a juhu: „nezdržiavaj!“
prived synov mojich zďaleka
a moje dcéry od končín zeme:
7. všetkých, čo mojím menom sa zvu
a ktorých ku sláve svojej som stvoril,
utvoril a učinil.“

Nový súdny spor s pohanmi.

8. Vyvedže ľud slepý, hoci oči majú
a ohluchnutých, hoci majú uši.

9. Pohanía všetci nechže sa sídu
a shromaždia sa národy!
Ktože z nich zvestuje toto?
Veci predošlé nech nám oznámia!
nech postavia si svedkov a vyhrajú spor,
tí, keď očujú, nech povedia: „Pravda!“
10. Mne ste svedkami vy, — to výrok Pánov, —
a môj sluha, ktorého som zvolil,
aby ste vedeli a mi uverili
a pochopili, že ja som to ten:
predo mnou nebol utvorený boh
a ani po mne nebude.
11. Ja, ja som Pán
a okrem mňa niet spasiteľa.
12. Ja som predzvestoval a spasil a oznámil
a cudzieho nebolo u vás,
nuž vy ste mi svedkami — to výrok Pánov —
ja však som Bohom,
13. aj odteraz ním budem
a z ruky mojej nik nevytrhne;
čo urobím, ktože to odčiní?“

Dávne zázraky sa opakujú.

14. Takto hovorí Pán,
Vykupiteľ váš, Svätý Izraelov:
„Pre vás pošlem do Babylonu
a vyženiem všetkých ako utečencov,
i Chaldejcov do lodí pyšných.
15. Ja som Jahve, Svätý váš,
Tvorca Izraelov, váš Kráľ.“
16. Takto hovorí Pán,
ktorý cez more urobil cestu
a cez dravé vody chodník,
17. ktorý vyviedol vozy i kone,
vojsko i vodcov...
— ležia spolu, nevstanú,
dotleli, zhasli ako knôt: —
18. „Nespomínajte udalosti dávne,
o veciach predošlých neuvažujte:
19. hľa, činím čos' nové, teraz to vyklíči,
či nepoznávate?
Áno, na púšti urobím cestu,
v zemi vyhorenej rieky.

20. Bude ma chváliť zverina poľná,
šakaly a pštrosy,
pretože som dal vodu na púšti,
rieky na zem vyhorenú,
by som napojil ľud, vyvolenca svojho.
21. Ľud, ktorý som si utvoril,
nech moju rozhlasuje chválu.

Národ si nezaslúžil dobrotu.

22. A mňa si nevolal, Jakub,
o mňa si sa netrápil, Izrael.
23. Neprinášal si mi baránkov obetných,
žertvami svojimi neuctieval si ma.
Neobťažoval som ťa darmi
a netrápil som ťa tymiánom.
24. Nekúpil si mi za striebro vonnej trsti,
tukom svojich žertiev si ma neopájal,
len obťažoval si ma svojimi hriechami,
trápil si svojimi ma nepravosťami.
25. Ja, ja som to,
ktorý kvôli sebe sotriem tvoje hriechy
a na tvoje nepravosti si nespomeniem.
26. Pripomeň mi, súdme sa spolu,
hovorže ty, aby si vyhral spor.
27. Tvoj prvý otec zhrešil,
tvoji tlmočníci ma zradili.
28. Preto som znesvätil kniežatá sväté,
Jakuba dal som do kľatby
a Izraela na potupu.

Boh požehná potomstvo národa.

- Hlava 44. 1. A teraz čuj, Jakub, sluha môj
a Izrael, ktorého som vyvolil:
2. Tak hovorí Pán, ktorý ťa stvoril
a utvoril ťa od lona, pomáha ti:
„Neboj sa, sluha môj, Jakub
a miláčik, ktorého som vyvolil.
3. Veď rozlejem vody na to, čo je smädné
a riavy na zem vyschnutú,
vylejem svojho Ducha na tvoje semä,
svoje požehnanie na tvoje vetvy.
4. I budú rásť uprostred zelene
ako vŕby pri potokoch vôd.

5. Tento hovorí: »Pánov som«
a ten sa volá menom Jakuba;
tento si píše na ruku: »Pánov«
a menom Izraela sa nazýva.“

Len Jahve je Boh.

6. Tak hovorí Jahve, Izraelov kráľ,
jeho Vykupiteľ, zástupcov Pán:
„Ja som prvý a ja som posledný,
a okrem mňa nie je boha.
7. Kto je ako ja, nech stojí a nech volá,
nech to oznámi, nech mi to predloží!
Kto oddávna zvestúva budúcnosť?
A to, čo prísť má, nech nám oznámia.
8. Nože sa nebojte, a netraste sa!
Či nie oddávna som vám zvestoval?
a sdelil som vám, — veď vy ste mi svedkami —;
či jesto boha okrem mňa?
Nie, nie je „Skaly“, nijakého nepoznám.“

Nerozumnosť modlárstva.

9. Tvorcovia modiel ničomní sú všetci
a ich miláčkovia neprospejú.
A ich svedkovia nič nevidia
a nič nezvedia, by sa zahanbili.
10. Kto urobil boha a uľal sochu,
aby mu neprospeľa?
11. Hľa, jeho štúpenci všetci sú v hanbe
a umelci, tí sú iba z ľudí;
nech sa sídu všetci, nech sa postaví:
budú sa triasť a hanbiť zároveň.
12. Majster železa ostrí dláto
a pracuje uhlím,
sformúva kladivami,
utvára svojím ramenom mocným;
ak vyhladne vysilí sa,
ak nepije vody, omdlie.
13. Majster dreva rozfahuje mieru
a zakresľuje rydlom,
vypracúva kresačkou
a vyobrazúva kružidlom
i urobí to na obraz muža,
ako skvost človeka, čo má bývať v dome.

14. Vytína si cédry a vezme haštru a dub,
vypestúva si v stromoví hory,
zasadí sosnu, aby vzrastala dažďom.
15. I bude človeku palivom
a vezme z neho a zohreje sa,
áno, zapáli ho a napečie chleba
i boha z neho spraví a klania sa mu.
16. Polovičku spáli v ohni,
pri polovičke požíva mäso,
pečienku pečie a sa nasýti
i zohreje sa a povie: „Háj,
ale som sa zohrial, cítim oheň!“
17. a zvyšok spracuje na boha, modlu,
korí sa mu a poklonkuje
a modlí sa k nemu a vraví:
„Vyslobod' ma, veď si mi bohom!“
18. Nevedia a nepochopia,
veď oči sú im zalepené, že nevidia,
že ich srdcia nepochopia.
19. A nepremieta si v srdci,
a nevie a neuvažuje takto:
„Polovicu z neho v ohni som spálil,
hej, nad jeho uhlím napiekol som chleba,
upiekol som mäso a nasýtil som sa:
a zo zvyšku mám spraviť ohavu?
polenu dreva mám sa koríť?“
20. Pasie za popolom,
zblúdilo srdce, zvádza ho,
lež nezachráni si dušu a nepovie:
„či nemám v pravici lož?“

Bôh zachránil Izraela.

21. Spomínaj na to, Jakub
a Izrael, veď sluhom si mi:
stvoril som Ťa, mojím sluhom si ty,
Izrael, nezabudnem Ťa.
22. Sotriem ako oblak tvoje hriechy
a ako mrak tvoje previnenia,
vráť sa ku mne, áno, vykúpim Ťa.
23. Plesajte nebesá, veď Pán to spravil,
jasajte hĺbiny zeme,
plesaním zaznejte vrchy,
les a všetko stromovíe v ňom,

pretože Pán vykúpil Jakuba
a preslavuje sa na Izraelovi.

Kýrova úloha, 44, 24—45. 8.

Boh poslela Kýra.

24. Tak hovorí Pán, ktorý ťa vykúpil
a ktorý ťa utvoril z lona:
Ja som Pán, čo stvoril som všetko,
nebesá roztiahol som sám,
zem som rozprestrel mocou vlastnou.
25. Ničím znamenia veštcov
a hádačov šialencami spravím;
mudrcov nazad zavraciam
a ich múdrosť mením v nerozum.
26. Uplatňujem slovo svojich sluhov
a plán svojich poslov spĺňam;
vravím Jeruzalemu: „Buď obývaný!“
a mestám Judska: „Buďte zbudované!“
a jeho zrúcaniny postavím.
27. Ilbíné hovorím: „Vyschni!“
a rieky tvoje vysuším.
28. Kýrovi vravím: „Pastier môj“.
Každú moju žiadosť splní,
on povie Jeruzalemu: „Zbuduj sa!
a chrám, buď založený!“

Roč Pána ku Kýrovi.

- 111 a v a 45. 1. Takto vraví Pán svojmu pomazanému,
Kýrovi, ktorého som chopil za pravicu,
aby som pred ním pošliapal národy;
i odpášem bedrá kráľov,
aby sa pred ním otvorily vráta
a brány sa nezatvorily:
2. Ja pôjdem pred tebou
a čo hrbolaté je, urovnám,
kovové brány prelomím
a železné závory posrážam.
 3. I dám ti poklady zo tmi
a utajenosti skryši,
aby si vedel, že ja som Pán,
ktorý ťa zvem menom, — Boh Izraela.

4. Pre svojho sluhu, Jakuba
a Izraela, svojho vyvolenca,
som Ťa volal po mene
a dal som ti názvy, hoci si ma neznal.
5. Ja som Pán a iného niet,
okrem mňa ničo Boha:
opásal som Ťa, hoci si ma neznal,
6. aby vedeli od východu slnka i od západu,
že okrem mňa ničo nikoho,
ja som Pán a iného niet.
7. Tvorím svetlo a utváram tmú,
spôsobujem blaho a tvorím nešťastie,
ja som Pán, čo robím toto všetko.

* *

8. Roste nebesá shora,
z oblakov nech prší pravda,
otvor sa zem, nech urodí sa spása
a spravodlivosť nech vypučí zaraz:
ja, Pán som to učinil.

Sláva Pánova, bezmocnosť modlí, 45, 9—46, 13.

Izrael nemá právo posudzovať Pána.

9. Beda tomu, čo sa háda so svojím tvorcom,
jeden črep z črepov zeme.
Či hlina povie tvorcovi: „Čo robíš?
veď tvoje dielo nemá rúk!“
10. Beda tomu, čo vraví otcovi: „Čo plodiš?“
a žene: „Čo sa svijaš v kľčoch?“
11. Tak hovorí Pán,
Svätý Izraelov a jeho Tvorca:
„O budúcnosti sa ma pýtate bezočivo?
a v diele mojich rúk mi rozkazujete?“
12. Ja som učinil zem
a človeka na nej som ja stvoril.
Moje ruky rozťahly nebesá
a rozkázal som všetkému ich vojsku.
13. Ja som ho vzbudil v pravde
a všetky jeho cesty urovnám;
on postaví moje mesto
a zajatcov mojich prepustí,

nie za kúpnu cenu, ani za dar.”
hovorí Pán zástupov.

14. Tak hovorí Pán:

„Zisk Egypta a mzda Kúšu
a Sabejci, chlapi urastení,
prejdu k tebe a tvoji budú.
Za tebou pôjdu, v okovách prejdu,
pred tebou sa sklonia,
teba prosíť budú:
Len u teba je Boh, iného niet,
nieto viacej bohov.

15. Naozaj, Ty si Boh skrytý
Boh Izraela, Spasiteľ.

16. Zahanbení sú, tiež potupení všetci,
spolu došli k pohaneniu
tvorcovia modiel.

17. Izraela spasil Pán
spasením večným.
Nebudete zahanbení, ani potupení
večné naveky.”

Národy budú veriť v pravého Boha.

18. Lebo takto hovorí Pán, Stvoriteľ neba,
— on je Boh, ktorý stvoril zem
a učinil ju, upevnil;
nie prázdnu ju stvoril,
obydlím ju spravil. —:

„Ja som Pán a iného niet.

19. Nie v úkryte som hovoril,
na mieste zeme tmavom
nepovedal som semenu Jakuba:
zadarmo ma hľadajte!
Ja som Pán, ktorý vravím pravdu,
oznamujem priamosť.

20. Shromažďite sa, poďte,
sídte sa spolu,
zachránenci národov!
Nechápaví sú, čo nosia
svoje drevené modly
a modlia sa k bohu,
ktorý nespasí.

21. Oznáňte a priblížte sa,
ba poradte sa spolu:
Kto povedal toto od začiatku,

- oznánil to oddávna?
 Či nie ja, Jahve?
 a niet už Boha okrem mňa:
 Boha pravého a spasného
 ničo mimo mňa.
22. Ku mne sa obráťte, budete spasené
 všetky končiny zeme,
 veď ja som Boh a iného niet.
23. Na seba som prisahal,
 vyšla z mojich úst pravda,
 slovo, ktoré sa nevráti:
 že mne sa skloní každé koleno,
 prisahať bude každý jazyk.
24. Len v Pánovi — povedia o mne —
 je pravda a moc.“
 K nemu prídu, a to zahanbení,
 všetci, čo blčali proti nemu.
25. V Pánovi sa ospravedlní
 a oslávi všetko semä Izraela.

Bezmocnosť modiel — pomoc Pánova.

- H l a v a 46, 1. Padol Běl, schúlil sa Nébo,
 ich sochy sa dostaly
 na zvieratá a hovädá,
 ich bremeno vlečú
 ako ťarchu, ustaté.
2. Padli, schúllli sa spolu,
 nevládali zachrániť náklad,
 ba sami išli do zajatia.
3. Počúvajte na mňa, dom Jakubov
 a všetky zvyšky domu Izraela,
 čo ste chovaní od lona,
 čo ste nosení od života.
4. A až po starobu ja ten istý som
 a až po šediny ja povlečiem;
 ja som to urobil a ja ponesiem,
 ja povlečiem a vyslobodím.
5. Komu ma pripodobníte a prirovnáte
 a primeráte, aby sme boli rovní?
6. Sypú zlato z mešca
 a striebro vážia vážkou,
 najmú slievača a spraví z toho boha
 a koria sa a klaňajú.
7. Vezmú ho na plecc, vlečú ho,

- i položia ho na miesto a stojí,
 so svojho miesta sa nehne;
 ak volá kto k nemu, neodpovedá
 a z jeho úzkosti ho nevyslobodí.
8. Spomeňte si na to a vzmužte sa,
 premýšľajte, odbojníci, v srdci.
9. Spomeňte na veci pradávne,
 lebo ja som Boh a iného niet,
 Boh, a niet mi podobného.
10. Od začiatku sdeľujem budúcnosť
 a od pradávna to, čo sa ešte nestalo.
 Vravím: „Moje rozhodnutie platí
 a všetko, čo chcem, urobím.
11. Od východu zavolám orla,
 zo zeme ďalekej muža svojich plánov;
 čo som hovoril, veru uskutočním,
 čo som ustanovil, veru urobím.
12. Počúvajte na mňa, vy tvrdí srdcom,
 čo ste vzdialení od pravdy.
13. Privediem svoju pravdu, nie je ďaleko
 a moje spasenie meškať nebude
 a dám na Sione spasenie,
 Izraelu svoju velebu.“

Posmešná pieseň proti Babylonu, hl. 47.

Potupa Babylonu.

- Hlava 47.** 1. Sostúp a sadni si do prachu,
 panna, dcéra Bábelu,
 sadni si na zem, bez trónu,
 dcéra Chaldejcov,
 lebo ťa viac nebudú volať
 nežnou a zmäčkilou.
2. Vezmi si mlynček a múku mel,
 odhaľ si závoj,
 odhrň vlečku, obnaž lítku,
 prebroď cez rieky.
3. Hanba sa ti zjaví, potupa sa ti ukáže,
 vezmem si pomstu
 a nikto mi neodolá.
4. Náš Vykupiteľ Pánom zástupov sa volá,
 Svätým Izraela.

5. Sedže ticho a choď do tmy,
dcéra Chaldejcov,
lebo Ťa viac nebudú volať
paňou kráľovstiev.
6. Hneval som sa na svoj ľud,
znesvätil som si dedičstvo
a dal som ich do tvojich rúk,
nemala si ľútosti k nim,
starcov si zafažila
svojím jarmom veľmi.
7. I riekla si: „Večne budem paňou“,
a nevzala si si toto k srdcu,
nemyslela si na koniec toho.

Márnosť čarodejstiev.

8. Teraz však čuj toto, zmäkčilá,
čo tróniš v bezpečí,
čo si hovorí v srdci:
„Ja a nikto viac!
nebudem sedieť ako vdova,
a bezdetnosť nepoznám!“
9. A prídu na teba obe tieto veci
razom, jeden deň,
bezdetnosť a vdovstvo
zasiachnu Ťa naplno
i pri množstve tvojich kúzel,
i pri sile tvojich veľkých čarov.
10. Bola si bezpečná vo svojej zlobe,
povedala si: nik ma nevidí.
Tvoja múdrosť a tvoja veda
tá Ťa zvedla;
i riekla si vo svojom srdci:
ja a nikto viac!
11. I príde na teba nešťastie, —
nevieš ho odčarovať
a zrúti sa na teba skaza, —
nevieš ju udobriť
a dôjde na teba náhle
hrôza, ani nezvieš.
12. Postav sa so svojimi čarami
a množstvom svojich kúzel,
v ktorých si sa namáhala od mladí,
vari sa ti podarí,
vari odstrašíš.

H |

13. Ustávala si sa s množstvom svojich porád:
 nechže sa dostavia,
 nech ťa vyslobodia, čo delia nebo,
 čo pozerajú do hviezd,
 oznamujú z novmesiacov
 čo na teba prísť má.
14. Hľa, budú ako pleva,
 oheň ich spáli,
 nevytrhnú si životy
 zo šlahov plameňa:
 nie je to uhlie, čo hreje,
 oheň, pri ktorom sa sedí.
15. Tak pochodíš s tými,
 o ktorých si dbala,
 s ktorými si kupčila od mladi.
 Odtackajú sa, každý svojou cestou,
 niet, kto by ťa zachránil.

Povzbudenie zatvrdnutého Iudu, 48, 1—22.

Zatvrdnutý národ.

- I a v a 48,** 1. Čujte tolo, dom Jakubov,
 čo sa voláte menom „Izrael“,
 a čo vyšli z útrob Judových,
 čo prisahajú na meno Pána
 a Bohom Izraela sa honosia.
2. Veď sa volajú podľa svätého mesta
 a spoliehajú sa na Boha Izraela,
 Pán zástupov je jeho meno:
3. „Predošlé veci zjavil som oddávna
 a z mojich úst vyšly, oznámil som ich,
 náhle som učinil, že sa splnily.
4. Pretože som vedel, že si tvrdý
 a železnou žílou je tvoja šija
 a tvoje čelo je z kovu.
5. A zvestoval som ti to oddávna,
 skôr, než by sa stalo som ti oznámil,
 bys' neriekol: modla moja to spravila,
 môj obraz a moja socha to rozkázala.
6. Počul si, hľaď na to všetko. —
 A či vy nerozhlásite?
 Odteraz ti zvestujem veci nové
 a veci skryté, o ktorých nevieš.

7. Teraz sú tvorené a nie oddávna
a predtým ver' si o nich nepočul,
by si nepovedal: »Hľa, vedel som o tom«.
8. Ani si nepočul, ani si nevedel,
ani ucho nemáš dávno otvorené.
Veď som vedel: celkom neverný si
a od lona matky vzbúrencom sa voláš.
9. Pre svoje meno zdržujem svoj hnev
a pre svoju slávu miernim sa k tebe,
že som ťa neznívočil.
10. Hľa, vylápal som ťa, nie však na striebro,
skusoval som ťa v topiarni biedy.
11. Pre seba, pre seba to spravím,
veď ako by sa znesvätilo moje meno?
a slávy svojej inému nedám."

Dobrotivý Boh.

12. „Počúvaj na mňa, Jakub
a Izrael, môj pozvaný,
ja som to, ja prvý,
a ja aj posledný.
13. Veď moja ruka založila zem
a moja pravica rozťahla nebesá;
ak zavolám na ne,
tu stoja razom."
14. Sídite sa všetci a čujte
— kto z nich oznámil veci tieto? —
Koho miluje Pán, spraví jeho vôľu v Bábeli
a jeho rameno na Chaldejcoch.
15. „Ja, ja som hovoril a ho povolal,
priviedol som ho a cesta sa mu zdari.
16. Poďte ku mne, čujte toto:
Od počiatku nehovoril som skryte,
od času, čo sa to deje, prítomný som."
Teraz však Pán, Jahve poslal mňa a svojho ducha.
17. Takto hovorí Pán,
Vykupiteľ tvoj, Svätý Izraelov:
„Ja som Pán, Boh tvoj,
čo ťa učím, aby si mal úspech,
čo ťa vediem cestou, ktorou máš ísť.
18. Keby si si bol všimol mojích rozkazov,
bol by ako rieka tvoj pokoj
a tvoje blaho ako morské vlny.
19. A bolo by tvojho semena ako piesku

a plodov tvojho lona ako jeho zrníek:
nebolo by zničené, ani vyhubené
predo mnou tvoje meno."

20. Vyjdite z Bábelu,
utečte z Chaldejska,
hlasom jasotu hlásajte,
oznamujte to,
poroznášajte to
až do končín zeme,
vraťte: vykúpil Pán
svojho sluhu, Jakuba.
21. A nežíznil,
keď ich pustinou viedol,
vode dal zo skaly
vyvieraf pre nich,
rozštiepil skalú
a rinuly sa vody.
22. Niet pokoja, hovorí Pán,
pre bezbožných.

II. diel.

Sluha Pánov, osloboditeľ, hl. 49-57.

Druhá pieseň o Sluhovi Pána, 49, 1—9 a.

- Hlava 49, 1. Počúvajte na mňa, ostrovy,
a pozorujte, národy ďaleké:
Pán od lona ma povolal,
od života mojej matky spomínal mi meno.
2. Ústa mi urobil, sta ostrý meč,
v tóni svojej ruky ma ukryl
a urobil zo mňa brúsený šíp,
do svojho tulca ma schoval.
3. A riekol mi: „Sluhom si mi,
Izraelom, tebou sa chcem osláviť.“
4. Ja však som povedal: „Darmo som pracoval,
márne a zbytočne silu svoju strávil.“
Predsa, moje právo je u Pána
a moja odmena u môjho Boha.
5. Teraz však hovorí Pán,
čo od lona sluhom si ma spravil,
aby som Jakuba späť priviedol k nemu

a aby sa Izrael k nemu shromaždil.
I oslávený som v očiach Pána
a Boh môj stal sa mi silou.

6. Riekol teda:

Primálo je, keďže si mi sluhom,
aby si zbudoval kmene Jakubove
a zpät priviedol zachránencov Izraela,
lež ustanovím ťa za svetlo pohanom,
nechže si mojou spásou až do končín zeme.

★ ★

7. Takto hovorí Pán,

Vykupiteľ Izraela, jeho Svätý
k všetkými pokorovanému,
k opovrhnutiu Iudu, k sluhovi vládcov:
„Králi uvidia a vstanú,
kniežatá skláňať sa budú
kvôli Pána, ktorý je verný,
Svätého Izraela, ktorý ťa zvolil.“

8. Takto hovorí Pán:

»V čase milosti ťa vyslyším
a v deň spásy ťi pomôžem
a zachovám ťa a smluvou Iudu ťa spravím,
aby si zbudoval zem,
aby si podelil dedičstvá spustnuté,

9. a povedal si väzňom: „Vyjdite!“
tým, čo sú vo tme: „Zjavte sa!“

Boh miluje Slon, 49, 9 b—50, 3.

Pán bude pastierom svojich.

- 9b Popri cestách sa budú pásť
a na všetkých hofách bude ich pastva.
10. Nebudú lačnieť a nebudú žízniť
a neopáli ich úpal, ani slnce,
bo ten, čo sa zľutoval, ich bude viesť
a popri žriedlach vôd ich povedie.
11. Z vrchov svojich všetkých porobím cesty
a moje chodníky sa vyvýšia.
12. Hľa, títo zďaleka prichádzajú
a tí, hľa, od severa a západu
a tamtí zo zeme Sinejcov.

13. Plesaj, nebo a zajasaj zem,
plesaním zaznejte vrchy,
lebo utešuje Pán svoj ľud
a nad svojimi blednými sa zľutúva.

Potecha Slonu.

14. I riekol Slon: „Opustil ma Jahve
a Pán zabudol na mňa.“
15. Či zabudne žena na svoje nemluvňa,
že nemá zľutovania nad plodom svojho lona?
I keby ony zabudly,
ja nezabudnem na teba.
16. Hľa, do dlaní som si ťa vryl,
tvoje múry vždy sú pred mnou.
17. Náhle prišli tvoji stavitelia,
tí, čo ťa búrali a pustošili, odišli od teba.
18. Zdvihni si vôkol očí a pozri:
všetci sa síšli, prišli k tebe.
Tak, ako že žijem — to výrok Pána —
všetkých si ich oblečieš ako ozdobu,
opášeš sa nimi ako mladucha.
19. Veď tvoje rupy a tvoje sutiny
a spustošená tvoja zem,
áno, teraz tesným budeš k obývaniu
a zahubiteľia tvoji sa vzdialia.
20. Ešte budú hovoriť — očuješ to —
dievky tvojej neplodnosti:
„Tesné mi je miesto,
odstúp sa mi, nechže bývam!“
21. A budeš si vravieť v sebe:
„Ktože mi týchto porodil?
Veď ja som bezdetná a neplodná,
zajatá a vzdialená,
ktože teda týchto vychoval?
Hľa, ja ostala som sama,
tito odkiaľže sú?“
22. Takto hovorí Pán, Jahve:
„Hľa, k národom pozdvihnem si ruku
a ku kmeňom si vyvýšim zástavu
i prinesú synov ti v náručí,
dcéry ti na pleciach privedú.“
23. A králi budú ti pestúnmi
a ich kňazné tvojimi dojkami;
tvárou k zemi padnú pred tebou

a budú lizať prach tvojích nôh.
A dozvieš sa, že ja som Pán,
v ktorom sa nesklamú tí, čo dúfajú v neho.

Nepriateľov Boh porazí.

24. Či možno obrovi odobrať korisť?
a, čo silák zajal, možno vyslobodiť?
25. Áno, takto vraví Pán:
„Aj čo obor zajal, bude odobraté,
aj korisť siláka vyslobodená.
Tých, čo ťa pravotia, ja budem pravotiť
a tvojich synov ja vyslobodím.
26. Tvojím tyranom dám jesť vlastné ich telo
a sŕa muštom vlastnou opoja sa krvou:
a dozvie sa každé telo,
že ja som Pán, tvoj Spasiteľ
a tvoj Vykupiteľ, mocnár Jakubov.“

Neposlušnosť národa.

- Hlava 50.** 1. Takto hovorí Pán:
„Kde je priepustný list vašej matky,
ktorým som ju prepustil?
alebo ktože je z mojích veriteľov,
ktorému by som vás bol predal?
Hľa, pre svoje hricchy ste boli predaní,
pre vaše zločiny je prepustená vám matka.
2. Prišiel som, prečože nebolo nikoho?
volal som a nik neodpovedal.
Či mi je ruka prikrátka k spaseniu?
a či nemám sily ku vyslobodeniu?
Hľa, svojím hromžením more vysuším,
na pustatinu obrátim rieky:
ich ryby pohmijú v nedostatku vody
a zmierať budú od smädu.
3. Nebesá odejem čierňavou,
vrece im urobím závojom.“

Tretia pleseň o Sluhovi Pána, 50, 4—11.

Poslušnosť Sluhu Pána.

4. Pán, Jahve dal mi jazyk učenický,
by som slovom vedel posilniť mdlého,

- povzbudí ráno, ráno povzbudí mi ucho,
aby som počúval ako učenici.
5. Pán, Jahve otvoril mi ucho
a ja som neodporoval,
nazad som neustúpil.
6. Svoj chrbát som nastavil tým, čo bili
a svoje líca tým, čo trhali;
tvár som si neschoval
pred potupou a slinou.
7. Pán, Jahve pomáha mi,
preto nebudem pohanený.
Preto som si sťa kremeň zatvrdil tvár
a viem, že sa nezahanbím.
8. Blízo je, čo za pravdu mi dá:
kto sa chce pravotiť so mnou?
postavmeže sa spolu.
Kto je mojím žalobcom?
nechže pristúpi ku mne.
9. Hľa, Pán, Jahve pomáha mi,
ktože by ma odsúdil?
Hľa, všetci jak rúcho zoderú sa,
moj ich zožerie.
10. Kto sa z Vás bojí Pána,
kto čuje hlas jeho Sluhu,
kto chodí po tmách a nemá žiary:
nech dúfa v meno Pána
a spolieha sa na svojho Boha.
11. Hľa, všetci, čo začínate oheň,
opasujete si fakle,
vstúpte do žiary svojho ohňa
a do fakiel, čo ste roznieťili.
Z mojej ruky sa vám to slane
v bolestiach budete ležať.

Nádej Siona na spásu, 51, 1—52, 12.

Večná spása zbožných.

- Hlava 51, 1. Počúvajte na mňa, čo sledujete pravdu,
hľadáte Pána:
Pohliadnite na skalú, z ktorej ste vytesaní
a na hĺbku studne, z ktorej ste vykopaní.
2. Pohliadnite na Abraháma, svojho otca
a na Sáru, ktorá vás zrodila;

- veď osamelého som ho povolal
a požehnal som ho a zveľadil.
3. Áno, poľutuje Pán Sion,
poľutuje všetky sutiny jeho:
púšť jeho urobí podobnou Edenu
a pustatinu jeho záhrade Pána,
rozkoš a radosť zavládne v ňom,
chválospev a piesne hlas.
4. Pozoruj na mňa, ľud môj
a národ môj, na mňa počúvaj,
veď náuka odo mňa vychádza
a svoje právo v svetlo národov dám.
5. Blízko je moje právo,
vychádza moja spása
a moje ramená budú súdiť národy;
na mňa budú čakať ostrovy
a v moje rameno budú dúfať.
6. Zdvihnite k nebesiam svoje oči
a pohliadnite dolu na zem!
Veď nebesá jak dym sa rozplynú
a zem ako odev sa rozpadne.
Jej obyvatelia podobne pomrú.
Spása moja však potrvá večne
a moja pravda nezanikne.
7. Počúvajte na mňa, znalci práva,
ľud, čo v srdci svojom zákon môj má:
nebojte sa potupy ľudskej
a nestrachujte sa ich pohany.
8. Lebo ako rúcho zožerie ich moľ
a ako vlnu strávi ich červ,
ale moje právo potrvá večne
a spása moja k rodu rodov.

Mocné Pánovo rameno spasi.

9. Vzbud' sa, vzbud' sa, obleč si moc,
rameno Pána!
Vzbud' sa ako v dňoch minulých,
v dobách pradávnych.
Či nie si to ty, čoš' rozťalo ozrutu,
prebodlo si draka?
10. Či nie si to ty, čoš' vysušilo more,
veľkej priepasti vody?
urobilo si z hĺbiny morskej
cestu na priechod oslobodeným.

11. A vyslobodení Pánovi sa vrátia
a prídu na Sion s jasotom
a radosť ustavičná bude na ich hlavách.
Radosť a rozkoš dosiahnu
a zmizne starosť a vzdychanie.

* *

12. Ja som, ja som to, čo vás poteším.
Kto si, že sa bojíš človeka, čo zomrie
a syna ľudského, čo zhynie jak tráva?
13. A zabúdaš na svojho tvorca,
čo nebo rozostrel a založil zem
a stále sa trasieš, deň po deň
pred zlosťou utláčateľa,
keď sa chystá nivočiť.
Kdeže je zlosť utláčateľa?
14. Shrbený náhle sa oslobodí
a nezomrie v jame
a chlieb mu chýbať nebude.
15. Ja som Pán, tvoj Boh,
čo dráždim more, že búria sa mu vlny.
Pán zástupov je moje meno.
16. A vložím svoje slová do tvojich úst
a v tóni svojej ruky ťa schovám,
aby som zasadil nebesá a založil zem
a povedal som Sionu: Ľud môj si ty.

Po treste príde oslobodenie.

17. Preber sa, preber sa, vstaň, Jeruzalem,
čo si pil z ruky Pánovej kalich jeho hnevu,
omamný pohár si pil, vyprázdnil.
18. Niet, kto by ho viedol
zo všetkých synov, čo splodil;
niet, kto by ho držal za ruku,
zo všetkých synov, čo vychoval.
19. Tieto dve veci ťa postihly:
— ktože smúti nad tebou?
skaza a ničenie, a hlad a meč,
— ktože ťa poteší?
20. Synovia tvoji odpadli, ležia
na rohoch všetkých ulíc
ako gazela v sieti,

- plní hnevom Pána,
výčitkami tvojho Boha.
21. Preto čuj toto, pokorený
a opojený, nie však vínom:
22. Takto hovorí Pán tvoj, Jahve
a Boh tvoj, ktorý bráni si ľud:
„Hľa, odnímam ti z ruky
kalich omamný
a pohár svojho hnevu,
nebudeš ho viac piť.
23. A dám ho do rúk tvojich trýzniteľov,
ktorí hovorili k tebe:
»schýľ sa, nechže prejdeme«;
a spravil si z chrbta svojho zem
a sfa ulicu pre chodcov.“

Vykúpenie Jeruzalema.

- Hlava 52, 1. Vzbud sa, vzbud sa,
obleč, Sion, svoju moc,
obleč šatu svojej nádhery,
Jeruzalem, mesto sväté:
veď viac už nevstúpi do teba
neobrezaný a nečistý!
2. Stras so seba prach, povstaň,
posad sa, Jeruzalem,
roztvor putá svojho hrdla,
zajatá dcéra sionskái
3. Bo takto hovorí Pán:
„Zadarmo ste boli predaní
a bez peňazí budete vykúpení.“
4. Bo takto hovorí Pán, Jahve:
„Do Egypta sostúpil kedysi môj ľud, bývať tam
a Aššúr ho utláčal pre nič.
5. A teraz, čo tu mám? — to výrok Pánov, —
veď vzatý bol môj ľud zadarmo,
jeho nadvládcovia hulákajú — to výrok Pánov, —
a vždy, každodenne mi potupujú meno.
6. Preto spozná môj ľud moje meno,
preto v ten deň (spozná),
že ja som to, ktorý vraví: „Hľa, tu som.“

Radosť z Vykúpenia.

7. Aké milé sú na horách nohy blahozvesta,
čo oznamuje pokoj, zvestuje blaho,

oznamuje spasenie,
hovorí Sionu: „Kráľuje tvoj Boh.“

8. Čujl tvoje hliadky povyšujú hlas,
plesajú zároveň,
lebo zoči-voči hľadia
na návrat Pánov na Sion.
9. Plesajte, jasajte spolu,
sutiny Jeruzalema,
veď potešil Pán svoj ľud,
vykúpil Jeruzalem.
10. Obnažil si Pán sväté rameno
pred očami všetkých národov
a uvidia všetky končiny zeme
spásu nášho Boha.
11. Choďte, choďte, vyjdite odtiaľ,
nečistého sa netýkajte,
vyjdite z jeho stredu, očistíte sa,
čo nosíte nádoby Pána.
12. Veď nie v náhlosti vyjdete
a nepôjdete útekem,
lebo pred vami pôjde Pán
a rady vám uzavrie Boh Izraela.

Štvrtá plesť o Sluhovi Pána, 52, 13—53, 12.

Jeho zástupné utrpenie.

13. Hľa, úspech bude mať Sluha môj,
pozdvihne, vyvýši, zvelebí sa veľmi.
14. Ako sa zhrozili nad ním mnohí,
— veď neľudsky je znetvorený jeho výzor
a jeho obraz je pod človeka —
15. tak ho budú obdivovať národy mnohé,
králi zatvoria si pred ním ústa.
Veď uvidia to, o čom sa im nevravelo
a čo neslýchali, spoznajú.

- Hlava 53,**
1. Kto by to uveril, čo sme počuli
a rameno Pána komu sa zjavilo?
 2. Veď vzišiel pred ním sťa ratoliestka
a sťa koreň z vyschnutej zeme.
Nemá podoby 'ní krásy, by sme hľadeli 'naň
a nemá výzoru, by sme túžili po ňom.

3. Opovrhnutý a posledný z ľudí,
muž bolesti a útrap znalý,
pred akým si zakrývajú tvár;
opovrhnutý, ani sme si ho nevážili.
4. Vskutku choroby naše on niesol
a bôľmi našimi on sa obťažil,
no my sme ho pokladali za pobitého,
strestaného Bohom a pokoreného.
5. On však bol prebodnutý pre naše hriechy,
strýznený pre naše nepravosti,
trest k nášmu blahu je na ňom
a ranami jeho sme uzdravení.
6. Všetci sme blúdili jak ovce,
išli sme, každý vlastnou cestou
a Pán na neho uvalil
nepravosť všetkých nás.
7. Bol trýznený, on sa však podrobil
a ústa si neotvoril,
jak baránka ho viedli k zabitiu
a jak ovcu, čo onemie pred svojím strihačom
(a ústa si neotvoril).
8. Z úzkosti a súdu ho vyrvali
a na jeho pokolenie ktože pomyslí?
Ved' vyfatý bol zo zeme živých,
pre hriech svojho ľudu dostal úder smrteľný.
9. So zločincami mu dali hrob,
jednako s boháčom bol v smrti,
lebo nerobil násilie,
ani podvod v ústach nemal.
10. Pánu sa však ľúbilo zdrviť ho utrpením...
Ak dá svoj život na obeť za hriech,
uvidí potomstvo dlhoveké
a vôľa Pánova skrz neho sa zdari.
11. Po útrapách jeho duša nahladí sa dosýta.
Svojou vedomosťou spravodlivý môj sluha
ospravedlní mnohých
a ich hriechy on ponesie.
12. Preto za údel dám mu mnohých
a početných dostane za korisť,
pretože vylial na smrť svoju dušu
a ku hriešnikom ho pripočítali.
On však niesol hriechy mnohých
a za zločincov sa prihováral.

Nová smluva so Sionom, 54, 1—17.

Množstvo dieťok nového Siona.

- Hlava 54, 1. Zaplesaj, neplodná, čoš' nerodila,
rozzvuč sa plesaním a jasaj, čoš' nekvílila,
lebo dieťky opustenej sú početnejšie,
než dieťky vydatej, hovorí Pán.
2. Rozšír priestor svojho stanu,
kože obydľia si rozľahni, nezážuj,
predlžuj svoje povrazy
a kolíky svoje upevňuj.
3. Veď doprava i ľava prerazíš
a tvoje semä národy zvládne
a spustnuté mestá obsadí.

Čas milosti.

4. Nebojže sa, veď zahanbená nebudeš
a nepýr sa, veď nebudeš polupená,
veď hanbu mladosti zabudneš,
na potupu svojho vdovstva nespomenieš si viac.
5. Bo manželom ti bude tvoj Stvoriteľ,
Pán zástupov je jeho meno,
a Vykupiteľom ti Svätý Izraelov,
„Boh celej zeme“ sa volá.
6. Veď ako ženu opustenú
a duchom skleslú povolal ťa Pán.
Nuž žena mladosti môže byť zavrhnutá?
hovorí tvoj Boh.
7. Na krátku chvíľku som ťa opustil
a veľkým zľutovaním si ťa pritiahnem.
8. V návale hnevu som schoval
svoju tvár nakrátko pred tebou;
večným zmilovaním som sa zľutoval nad tebou,
vraví tvoj Vykupiteľ, Pán.
9. Je mi to ako v dňoch Noema:
ako som sa zaprisahal,
že viac nezalejú vody Noema zem,
tak som sa zaprisahal,
že na teba hnevať sa nebudem.
10. Nech sa i vrchy odstúpia
a kopce nech sa otrasú:
moja milosť od teba neodstúpi,
smluva môjho mieru sa neotrasie,
hovorí Pán, tvoj zľutovník.

11. Biedny, zmietaný, bezútešný!
Hľa, ja ti položím základy z drahokamu
a tvoju podstavbu zo zafíru.
12. Tvoju obrubu urobím z ruínu
a tvoje brány z karbunkulu
a tvoje hranice zo vzácných kameňov.
13. Všetky tvoje dietky budú učeníkmi Pána.
vo veľkom pokoji ti budú dietky.
14. V spravodlivosti budeš upevnený,
ďaleký od utlačania, báť sa nebudeš,
a od hrôzy, lebo tá sa ťa nezmocní.
15. Ak ťa napadnú, to nie je odo mňa,
kto bojuje s tebou, proti tebe padne.
16. Hľa, ja som stvoril majstra,
čo rozdučuje v ohni uhlie
a svojím remeslom vyrába zbrane;
a ja som stvoril zhubca, čo ničí.
17. Každá zbraň, kovaná na teba, bude nezdarná
a každý jazyk, čo sa proti tebe
k súdu zdvihne, usvedčíš —
To je údel sluhov Pána
a ich spravodlivosť u mňa, — to výrok Pána.

Dobrá novej smluvy, 55, 1—13.

Hľadajte pravé blaho.

- Hlava 55.
1. Ach, všetci smädní, poďte k vodám
a ktorí nemáte peňazí,
poďte, kupujte a jedzte,
poďte, kupujte bez peňazí
a bezplatne víno a mlieko.
 2. Čo vážite striebro, za to, čo nie je chlieb?
a svoju robotu za to, čo nesýti?
počúvajteže mňa a dobroty budete jesť,
v hojnosti sa bude kochať vaša duša.
 3. Nakloňte si ucho a poďte ku mne,
poslúchajte, tak vám žiť bude duša
a uzavriem s vami večnú smluvu:
nesklamnú milosť Dávidovu.
 4. Hľa, urobím ho svedkom pre národy,
kniežatom a vládcom kmeňov.

5. Hľa, privoláš si národ, ktorý nepoznáš,
a národy, čo ťa neznajú, príbehnú k tebe
kvôli Pána, Boha tvojho
a Svätého Izraela, lebo ťa oslávil.

Cesty Božie.

6. Hľadajte Pána, kým dá sa nájsť,
volajte ho, kým je nablízku.
7. Nech opustí bezbožník svoju cestu
a človek hriešny svoje smýšľanie
a vráti sa k Pánu, on zmiluje sa nad ním
a k Bohu svojmu, veď mnoho odpúšťa.
8. Veď myšlienky moje nie sú myšlienky vaše,
a cesty vaše nie sú cesty moje, — to výrok Pána.
9. Ako sú nebesá vyvýšené nad zem,
tak sú moje cesty vysoko od ciest vašich
a myšlienky moje od myšlienok vašich.
10. Lebo ako spáchne
dážď a sneh z neba
a ťa sa nevráti,
ale opojí zem,
zúrodni ju, dá jej kľčiť
a dá semä k siatu
a chlieb k jedlu;
11. tak bude moje slovo,
ktoré vyjde mi z úst,
nevráti sa ku mne naprázdno,
ale urobí, čo som si želal
a prevedie, k čomu som ho poslal.
12. Áno, s radosťou vyjdete,
vyvedení budete v pokojí;
vrchy a kopce
prepuknú pred vami v jasot
a všetky stromy poľné
budú tliekať rukami.
13. Namiesto bodľacia vyrastie cyprus,
namiesto pŕhlavy vyrastie myrta.
I bude to Pánovi na slávu,
na pomník večný, ktorý nezhynie.

Všeobecnosť spásy, 56, 1—8.

Cudzinci a eunuchovia.

Hlava 56, 1. Takto hovorí Pán:

Zachovajte právo, konajte spravodlivo,
bo blízko je moja spása, už príde
a moja spravodlivosť, už sa zjaví.

2. Blažený je muž, čo koná toto
a syn človeka, čo sa drží toho:
bedlí nad sobotou, by ju nezniesvätil,
bedlí si nad rukou, by nekonala zlo.
3. Cudziniec, čo lipne k Pánovi, nech nehovorí:
„Veru, vylúči ma Pán zo svojho Iudu.“
A eunuch nech nehovorí:
„Hľa, ja som strom suchý.“
4. Lebo takto vraví Pán:
„Eunuchovia, čo zachovávajú moje soboty
a volia si to, v čom záľubu mám,
a pridržajú sa mojej zmluvy,
5. tým dám vo svojom dome,
medzi svojimi múrmi pomník a meno
lepšie než sú synovia a dcéry.
Meno večné im dám,
ktoré nezahynie.
6. A cudzincov, ktorí lípnú k Pánovi,
aby mu slúžili
a milovali meno Jahve
a boli mu sluhami,
všetkých, čo bdejú nad sobotou, by ju nezniesvätili
a pridržajú sa mojej zmluvy,
7. zavediem na svoj svätý vrch
a rozradostím ich v svojom dome modlitby,
ich celopaly a ich obety
ľúbeznými budú na mojom oltári.
Veď dom môj bude sa volať
dom modlitby pre všetky národy.
8. Výrok Pána, Jahveho,
čo shromažďuje roztratených Izraela:
„Ďalej budem shromažďovať k nemu,
k jeho shromaždeným.“

Nesvedomití pastieri.

9. Všetky zvieratá poľa, poďte k pokrmu,
všetky zvieratá lesa.
10. Strážcovia jeho všetci sú slepi,
nevedia...
všetci sú psi nomí,
nevládku brechať:
snívajú, ležia,
radi si pospia.
11. A sú to psi chamtiví,
nepoznajú sýtosti.
A to sú pastieri
čo nevedia chápať,
ide každý svojou cestou,
každý za svojím ziskom
až do posledného.
12. „Poďte, vezmem vína, opojme sa lichom
a nech je to ako tento deň i zajtra
nadmieru veľkolepé.“

- Hlava 57.
1. Spravodlivý hynie,
a nik si to neberie k srdcu,
ľudia zbožní sú odnímaní
a nik to nechápe,
že pred nešťastím
je odňatý spravodlivý.
 2. Odchádza na pokoj:
spočinú na svojich lôžkach,
čo svojou šli cestou priamou.

Modlársky národ.

3. Vy však priblížte sa sem,
synovia čarodejnice,
semä cudzoložníka a smlníce.
4. Na kom ste sa zabávali?
proti komu roztvárali ústa,
vyplazovali jazyk?
či nie vy ste dcami hriechu,
semenom klamstva?
5. Čo sa rozohňujete pre tercbinty
pod každým zeleným stromom,.

- čo zabíjate dietky pri potôčkoch,
pod výbežkami skalísk.
6. Hladké potoka sú ti podielom,
ony, ony sú tvojou čiastkou.
Aj im si vylievala nápoje,
prinášala si dary.
(Či s tým mám byť spokojný?)
7. Na vrchu vysokom, vypínavom
položila si si lôžko
i tu si vystúpila
žertvovať žertvu.
8. A za dverami, za dverajami
položila si si pomník,
áno, iným krem mňa sa odkrývaš,
vystupuješ, rozširuješ si lôžko
spolčuješ sa s nimi,
ľúbiš s nimi súlož.
Dbáš na ich pokyny (?)
9. A krášliš sa Molochovi olejom,
a rozmnožuješ si voňavky,
a posieláš svojich poslov ďaleko
a snižuješ sa až k podsvetiu.
10. Množstvom svojich ciest sa ustávaš,
nepovieš: „Vec je zúfalá“!
našla si život pre svoju ruku (?)
preto neochabuješ.
11. Kohože sa bojíš
a strachuješ, že klameš?
na mňa si nespomenieš,
k srdcu si neberieš.
Pravda, ja som mlčal a sa skrýval,
nuž sa ma nebojíš.
12. Ja rozhlásim tvoju spravodlivosť
a tvoje skutky, tie ti však nepomôžu.
13. Až budeš volať, nech ťa vytrhnú tvoje hŕby;
lež to všetko uchyťí vietor, odnesie vánok.
Kto však vo mňa dúfa zdedí zem,
bude vládnuť mojím svätým vrchom.

Boh sa zmlúje.

14. (Ktosi) hovorí:
„Chystajte, chystajte, pripravujte cestu,
odstráňte prekážky z chodníka môjho ľudu.“
15. Bo takto hovorí Najvyšší, Velebný,

- čo tróni večne a „Svätý“ mu meno:
 „Na výsosti a v svätom prebývam
 a so skrušeným a pokorným v duchu,
 aby som oživil ducha pokorných
 a, by som oživil srdce skrušených.
16. Lebo nebudem pravotiť sa večne
 a nebudem sa hnevať ustavične,
 veď by predomnou omdlel duch
 a duše, ktoré som ja stvoril.
17. Pre hriech nakrátko som sa hneval
 a bil som, zakryl som si tvár (a hneval som sa),
 on však šiel, odpadlík, cestou svojho srdca.
18. Cesty jeho som videl a uzdravím ho
 a budem ho viesť a dám mu útechu
- (19.) a jeho trúchliacim (19) stvorím ovocie perí.
 Pokoj, pokoj, ďalekému i blízke mu,
 — hovorí Pán — áno, uzdravím ho.
20. Bezbožníci sú však jak rozbúrené more,
 nie, nevládze sa uspokojiť,
 a jeho vody vrhajú bahno a blato.
21. Niet pokoja — hovorí Pán — pre bezbožných.

III. diel.

Nové kráľovstvo božie, hl. 58-66.

Pravá zbožnosť, hl. 58.

Pôst.

- Hlava 58, 1. Volaj hrdlom, nestišuj,
 ako trúba vyvýš si hlas
 a zvestuj môjmu ľudu jeho hriech
 a domu Jakubovmu jeho vinu.
2. Veď deň po deň sa ma dopytujú
 a moje cesty chcú poznať
 ako ľud, čo spravodlivo koná
 a práva božieho sa nespúšťa;
 žiadajú odo mňa súdy spravodlivé,
 po božej blízkosti túžia:
3. „Prečo postíme a nevidíš,
 umŕtvujeme sa a nezbadáš?“
 V deň svojho pôstu splníte si túžbu
 a robotníkov si všetkých naháňate.
4. Hľa, ku škriepke a vadeniu sa postíte

a aby ste boli pášou hriešnou;
nepostíte sa teraz tak,
žeby ste si na výsosti
získali vyslyšanie hlasu.

5. Či takýto je pôst, ktorý sa mi páči?
deň, v ktorý sa človek umŕtvuje?
Či skláňať si hlavu ako trst
a vrecom i popolom si ustieľať?
Či toto nazývaš pôstom
a dňom milým Bohu?
6. Či nie to je pôst, ktorý sa mi páči:
rozviazať sväzky zločinné,
roztvoriť putá jarma
a prepustiť zlomených na slobodu
a keď rozlámete každé jarmo?
7. Či nie, keď lámeš chudobnému svoj chlieb,
potulných bedárov zavedieš do domu,
ak vidíš nahého, zaodeješ ho
a pred svojím telom sa neskrývaš?
8. Vtedy ako zora vypukne ti svetlo
a náhle vykliči tvoje uzdravenie:
i bude ťa predchádzať tvoja spravodlivosť,
sláva Pánova uzavrie ti rady.
9. Vtedy budeš volať a Pán odpovie,
budeš kričať a riekne: „Hľa, tu som.“
Ak odstrániš zprostred seba jarmo,
kývanie prstami a zločinné reči
10. a podáš hladnému svoj chlieb,
dušu ubitú nasýtiš:
vyjde vo tme tvoje svetlo
a tvoja temnosť bude jak poludnie.
11. A Pán ťa bude viesť ustavične
a na pustatinách ti nasýti dušu
a kosti tvoje upevní;
i budeš ako záhrada polievaná
a ako prameň vôň,
ktorého vody nesklamú.
12. Co z teba sú, vystavia sutiny dávne,
základy zašlých pokolení zdvihneš
a volať ťa budú murárom trhlín,
obnoviteľom ciest k obývaniu.

Sobotný deň.

13. Ak zdržíš pred sobotou svoju nohu,
by si v deň môj svätý nerobil, čo sa ti zachce

- a volať budeš sobotu rozkošou,
svätý (deň) Pánov úctyhodným
a uctíš si ho, že nebudeš konať svoje cesty
a vyplňať svoju vôľu a hovoriť reči:
14. tak sa budeš kochať v Pánovi
a dám sa ti vznášať nad výšinami zeme,
nasýtím ťa dedičstvom Jakuba, tvojho otca:
lebo ústa Pána prehovorily.

Prečo mešká spásať hl. 59.

Vina hriešnikov.

- Hlava 59.**
1. Illa, ruka Pána nie je prikrátka, že by nezachránil
a jeho ucho nie je zaľahnuté, že by nepočul.
 2. Ale hriechy vaše sú priehradou
medzi vami a vašim Bohom
a viny vaše zakryly jeho tvár
pred vami, že nečuje.
 3. Ruky sú vám poškvrnené krvou
a prsty vaše hriechom,
vaše pery hovoria lož,
váš jazyk vraví nepravosť.
 4. Niet, kto by predvolával podľa práva
a niet, kto by sa súdil v poctivosti:
dúfajú v ničomnosť a hovoria márnosť,
počnú muky a porodí nešťastie.
 5. Hadie vajíčka liahnu
a vlákna pavúka tkajú:
kto zje z ich vajíčiek, zomrie
a z rozpučeného vylezie zmija.
 6. Z ich vlákien nebude rúcho
a neodejú sa svojím dielom;
ich dielo je dielo záhuby
a skutok násilia majú v ruke.
 7. Ich nohy bežia ku zlému,
náhlia sa prelievať nevinnú krv,
ich myšlienky sú myšlienkami skazy,
zhuba a rúcanie je na ich ceste.
 8. Cestu pokoja neznajú
a nielo práva na ich koľajách,
chodníčky svoje si pokrivilí,
kto len po nich kráča, nemá pokoja.
 9. Preto je právo ďaleko od nás

- a spravodlivosť nás nedostihne:
čakáme na svetlo a hľa, tma,
na žiaru, a putujeme v temnosti.
10. Ako slepí ohmatávame múr
a lápeme, ako kto očí nemá,
na poludnie sa potkýname ako v tme,
hoci silní, sme ako mŕtvi.
11. Mrmleme všetci ako medvede
a ako holuby hrkútame stále;
čakáme na právo — a niét ho,
na spásu — a ďaleko je od nás.
12. Bo mnoho hriechov máme pred Tebou
a naše viny svedčia proti nám:
áno, hriechy svoje máme pred sebou
a svoje zločiny, tie poznáme:
13. nevernosť a klamstvo proti Pánovi,
odpad od nasledovania Boha,
reči násilné a odbojné,
myslenie v srdci reči lživých.
14. Tak je právo zaháňané späť
a spravodlivosť stojí obďaleč,
áno, poctivosť padá na ulici
a priamosť nevládze vkročiť.
15. A takto sa postráda poctivosť
a kto sa stráni zla, býva olúpený.

Pán trestá pohanov, spasí Sion.

- Videl to Pán a nepáčilo sa mu,
že práva niétu.
16. A videl, že niét nikoho
a užasol, že nik nezakročí:
tu pomocníkom mu bolo jeho ramä
a jeho spravodlivosť tá ho podporila.
17. A odial sa spravodlivosťou ako pancierom
a šišak spásy mal na hlave,
sta odev si obliekol rúcho pomsty,
zahalil sa horlivosťou sta plášťom.
18. Podľa činov im odplatí,
hnev jeho nepriateľom, odplatu protivníkom!
ostrovom činy odplatí.
19. A báť sa budú mena Pánovho od západu
a jeho slávy od východu slnka,
lebo príde ako riekka dravá,
ktorú dych Pánov ženie.

20. Ale ako Spasiteľ príde k Sionu
a k tým, čo z Jakuba vrátia sa od hriechu:
to výrok Pána.

21. A čo sa mňa týka, toto je moja smluva s nimi, hovorí Pán: Duch môj,
ktorý je nad tebou a moje slová, ktoré som ti dal do úst, nezmiznú z tvo-
jich úst, ani z úst tvojich detí, ani z úst tvojich detných detí, — hovorí
Pán — odteraz až naveky.

Nový Jeruzalem, hl. 60.

Žiara Jeruzalema.

- Hl a v a 60.
1. Vstaň, zasvieť, veď prišlo tvoje svetlo
a sláva Pána zaskvela sa nad tebou.
 2. Lebo hľa, tma pokrýva zem
a temnota národy,
ale nad tebou zaskvel sa Pán
a sláva jeho zjavila sa nad tebou.
 3. A prichádzajú národy k tvojmu svetlu
a králi k žiari, čo ti vzišla.
 4. Zdvihni si vókol oči a pozri!
všetci sa sišli, prišli k tebe,
synovia tvoji zďaleka prídu
a dcéry ti budú v lone varované.
 5. Vtedy uvidíš a zažiariš
a triasť a šíriť sa ti bude srdce,
veď sa k tebe obráti bohatstvo mora,
poklady národov prídu k tebe.
 6. Záplava tiav ťa pokryje,
tiavätá Madianu a Ely,
všetci prídu zo Sábý,
zlato a tymián prinesú
a zvestujú Pánovu chválu.
 7. Všetky stáda Kedaru shromaždia sa k tebe,
baránky z Nabajót budú ti k službám,
vystúpia na lúbezný oltár môj:
dom svojej ozdoby tak ozdobím.
 8. Kto sú toto, čo letia sťa oblaky
a sťa holuby k svojim holubíncom?
 9. áno, na mňa čakajú ostrovy
a lode tarzisské popredku,
aby ti priviedly synov zďaleka,

svoje striebro a zlato s nimi,
pre meno Pána, tvojho Boha
a pre Svätého Izraela, bo Ťa ozdobil.

Stavba mesta a chrámu.

10. A synovia cudzí postaví ti múry,
ich králi ti budú slúžiť,
lebo v hneve svojom som Ťa bil,
ale v svojej láske zmiloval som sa nad tebou
11. A tvoje brány budú otvorené stále
nezatvorí sa 'ní vo dne, 'ní v noci,
aby ti bolo prinesené bohatstvo národov
a privedení boli ich králi.
12. Lebo národ a kráľovstvo,
čo ti neslúži, bude zničené
a národy budú celkom spustošené.
13. Nádhera Libanónu príde k tebe,
cyprus, brest a jedľa pospolu,
nech ozdobia miesto mojej svätyne
a okrášlim miesto svojich nôh.
14. A prídu k tebe, shrbení,
synovia tvojích utláčateľov
a k šlapajám tvojích nôh sa sklonia
všetci, čo Ťebou opovrhli
a budú Ťa volať „Mesto Pána“,
„Slon Svätého Izraela“.
15. Zato, že si bol opustený
a nenávidený a nemal si chodcov:
spravím Ťa ozdobou večnou,
rozkošou od rodu k rodu.
16. A budeš sať mlieko národov
a prsia kráľov budeš požívať.
I dozvieš sa, že ja som Pán, tvoj Spasiteľ
a tvoj Vykupiteľ, mocnár Jakubov.

Blahobyť a svetlo.

17. Namiesto medi prinesiem zlato,
a miesto železa prinesiem striebro
a namiesto dreva meď
a miesto kameňov železo.
Urobím pokoj tvojim dozorcom
a tvojim vládcam spravodlivosť.
18. Nebude už počuť o násilí na tvojej zemi,

- o ničení a hubení v твоjich hraniciach
a budeš nazývať svoje múry spásou
a svoje brány chválou.
19. Slnko ti už nebude svetlom vo dne,
ani k žiare ti už nezasvieti mesiac,
ale Pán ti bude svetlom večným
a tvoj Boh tvojou ozdobou.
20. Slnko tvoje už nezapadne
a z tvojho mesiaca neubudne,
lebo Pán ti bude svetlom večným
a ukončia sa dni tvojho zármutku.
21. A tvoj ľud, — to všetko spravodlivci
vládnuť budú zemou naveky,
štepý môjho sadu,
dielo mojich rúk k ozdobe.
22. Ten najmenší bude kmeňom,
najdrobnejší národom mocným.
Ja, Pán, svojho času to urýchlím.

Mesiáš udeľuje milosti, hl. 61.

Potešenie zarmútených.

- H l a v a 61.** 1. Duch Pána, Jahveho, je na mne,
pretože pomazal ma Pán,
hlásať radosť ubitým ma poslal,

obviazať zlomeným srdcom,
ohlásiť zajatcom slobodu
a spútaným oslobodenie.
2. Ohlásíť rok milosti Pána
a deň pomsty nášho Boha
k potešeniu všetkých zarmútených,
3. aby som dal zarmúteným Siona,
aby som dal veniec miesto popola,
olej radosti namiesto smútku,
rúcho radosti, miesto sklesnutého ducha:
a budú sa volať „Dubý spravodlivosti,
Štep Pána pre ozdobu.“

Obnova a odmena.

4. A vybudujú sutiny odveké,
zrúcaniny predkov postavila,

- obnovia mestá spustošené,
trosky pokolení zašlých.
5. I vstanú cudzinci,
budú pásť vaše stáda,
synovia cudzí vám budú
roľníkmi a vinohradníkmi.
 6. Vy však kňazmi Pána budete sa volať,
služobníkmi nášho Boha budú vás zvať,
bohatstvo národov budete požívať
a ich nádherou sa budete chváliť.
 7. Pre dvojnásobnú vašu hanbu a potupu
budú plesať nad svojím údelom,
preto v svojej zemi dvojnásobne budú vládnuť,
večnej radosti sa im dostane.
 8. Lebo ja, Pán, milujem právo,
nenávidím zločinnú lúpež,
dám im odmenu ich verne
a smluvu večnú uzavriem s nimi.
 9. A známe bude v národoch ich semä
a ich potomstvo medzi kmeňmi,
všetci, čo ich uvidia poznajú ich,
že sú semeno, ktoré požehnal Pán.

Jasot národa.

10. S jasotom sa chcem tešiť v Pánu,
duša mi zaplesá v mojom Bohu,
pretože zaodíal ma rúchom spásy,
plášťom spravodlivosti ma zahalil,
ako ženícha, čo chystá veniec
a ako mladuchu, okrášlenú skvostami.
11. Lebo, ako zem plodí svoje rastliny
a ako záhrada vyklíči svoje semä,
tak Pán, Jahve, vyklíči spásu
a chválu pred všetkými národmi.

Spása sa blíži, hl. 62.

Prijať na milosť.

Hlava 62, 1. Kvôli Siona neumĺknem
a kvôli Jeruzalema neutíchnem,
kým nevyjde ako žiara jeho právo
a jeho spása nevzbĺčí sťa fakľa.

2. A uvidia národy tvoju spravodlivosť ,
a všetci králi tvoju slávu ,
i budeš sa volať menom novým,
ktoré ti určia ústa Pánove.
3. I budeš ozdobnou korunou v ruke Pána,
kráľovským vencom v ruke svojho Boha.
4. Už ťa nebudú volať „Opustená“
a tvoju zem nebudú volať „Spustošená“
lebo ťa budú zvať „Záľubu mám v nej“
a tvoju zem „Vydatá“,
lebo záľúbilo sa Pánovi v tebe
a tvoja zem dostane manžela.
5. Ako si vezme mladík pannu,
tak si ťa vezme tvoj Staviteľ
a ako sa teší ženích neveste,
tešíť sa bude tebe Boh tvoj.,

Strážcovia upomínajú.

6. Na твоjích múroch, Jeruzale, i
ustanovil som strážcov:
celý deň a celú noc
nikdy nech nečúšia!
Ktorí upomínate Pána,
nesmiete mať pokoja.
7. A nedajte mu pokoja,
kým nepostaví, kým neurobí
Jeruzalem ozdobou zeme.
8. Prisahal Pán na svoju pravicu
a na svoje mocné rameno:
„Iste nedám viac tvoje obilie
za pokrm tvojim nepriateľom,
ani cudzinci nebudú piť tvoj mušt,
pre ktorý ty si sa ustával.
9. Len tí, čo ho zbierali budú ho jesť
a budú chváliť Pána,
len tí, čo ho oberali budú ho piť
v nádvorlách mojej svätyne.“

Spása prichádza.

10. Prejdite, prejdite cez brány,
chystajte cestu pre ľud,
rovnejte, rovnajte chodník,

vysbierajte skaly,
vztýčte zástavu k národom.

11. Hľa, Pán oznamuje
až do končín zeme:
Povedzte dcére Siona:
hľa, spása tvoja prichádza,
hľa, odmena jeho je s ním
a jeho odplata pred ním.
12. A budú ich volať „Ľud svätý“,
„Vykúpení Pánovi.“
Ty však sa budeš volať „Hľadané“,
„Mesto neopustené.“

Víťaz Pán pošliapal národy, 63, 1—6.

- Hlava 63, 1. „Kto je to, čo prichádza z Edomu,
v odeve červenom z Bozry,
ten, čo sa skvie vo svojom rúchu,
vykračuje v plnej sile?“
„Ja som, ktorý hlásam pravdu,
mohutný ku spaseniu.“
2. „Prečo je červená tvoja šata
a tvoje rúcho jak šliapača v lise?“
 3. „Lis šliapal som sám
a z národov nik nebol pri mne.
A pošliapal som ich v svojom hneve,
zdrvil som ich v svojej prchlivosti,
nuž striekala ich vlaha na moju šatu
a rúcho celé som si poškvnil.“
 4. Lebo deň pomsty som mal na mysli:
a rok môjho vykúpenia prišiel.
 5. I obzeral som sa, pomocníka však nebolo
a díval som sa, a nebolo podporovateľa:
tu pomocníkom bolo mi moje ramä
a moja prchivosť, tá ma podporila.
 6. I šliapal som národy vo svojom hneve
a opojil som ich svojou prchivosťou
a vyliat som na zem ich vlahu.“

Modlitba proroka, 63, 7—64, 12.

Spomienka na minulosť.

7. Milosrdenstvo Pána chcem hlásať,
chvályhodnosť Pánovu,
pre všetko, čo nám urobil Pán,
pre veľkú dobrotu k domu Izraela,
čo nám preukázal v svojom zľutovaní
a v množstve svojej milosti.
8. Veď povedal: „Je to predsa môj ľud,
synovia, ktorí nesklamú“
a stal sa spasiteľom
9. vo všetkom ich súžení.
Nie posol a nie anjel,
sám ich vyslobodil,
vo svojej láske a útrpnosti
sám ich vykúpil
a pozdvihol ich a vyvýšil ich
po všetky zašlé dni.
10. Oni však sa búrili a zarmucovali
jeho svätého ducha
i zmenil sa im na nepriateľa
sám bojoval proti nim.
11. I spomenul si na dni dávne,
na Mojžiša jeho ľud:
„Kde je, ktorý vyviedol z mora
pastiera svojho stáda?
kde je, ktorý vložil doňho
svojho svätého ducha,
12. čo popri pravici Mojžiša viedol
svoje velebné rameno,
čo rozdvojil pred nimi vody,
aby si urobil meno večné,
13. čo ich viedol hĺbinami,
ako koňa púšťou bez potknutia?
14. Ako statok, čo zostupuje dolinou,
tak ho viedol duch Pánov.“
Tak si pohýňal svoj ľud,
aby si si spravil meno ozdobné.

Prosba o milosrdenstvo božie.

15. Pozri sa s neba a viď,
z príbytku svätosti a veleby svojej.

Kde je tvoja horlivosť a tvoja moc?
hnutie tvojej lásky a tvoje zmilovanie
(sú zdržanlivé ku mne)?

16. Veď Ty si Otec náš,
veď Abrahám nevie o nás
a Izrael nás nepozná.
Ty, Pane, si Otec náš,
„Vykupiteľ náš pradávny“ máš meno.
17. Čo nás, Pane, odkloňuješ od svojich ciest,
zatvrdzuješ nám srdce oproti bázní k tebe?
Vráť sa kvôli svojim sluhom,
kvôli kmeňom, čo sú ti vlastné.
18. Ako maličkosť zvládli tvoj svätý ľud,
naši protivníci pošliapali ti svätýňu.
19. Sme, ako nad ktorými oddávna nevládneš,
nad ktorými sa nevzýva tvoje meno.

Túžobná prosba.

- Hlava 64, 1. O koby si prelomil nebesá, sostúpil,
pred tvojou tvárou vrchy by sa triasly.
1. Ako keď oheň páli raždie,
vody rozviní oheň,
by si dal nepriateľom znáť svoje meno,
pred tvojou tvárou národy nech sa trasú.
 2. Keď si divy robil (sostúpil si) keď sme nečakali,
(pred tvojou tvárou vrchy sa triasly.)
 3. A od večnosti nepočuli, neslýchali,
oko nevidelo boha okrem teba,
ktorý by sa zastal tých, čo dúfajú v ňom.
 4. Ideš v ústrety tomu,
čo s radosťou robí spravodlivo,
na твоjich cestách teba spomína.

Prosba o odpustenie.

- Hľa, ty si sa hneval — a my sme hrešili,
boli sme stále v tom. Či budeme spasení?
5. Všetci sme boli ako poškvrcení,
sňa šata skrvavená všetka naša spravodlivosť
a zvädli sme všetci ako listie
a naše hriechy sňa vietor nás uniesly.
 6. A nebolo, kto by vzýval tvoje meno,
kto by sa vzbudil a chopil sa teba,

- lebo si schoval pred nami svoju tvár,
oddal si nás moci našich hriechov.
7. Teraz však, Pane, Ty si otec náš,
my hlinou sme a Ty si tvorca náš
a dielo rúk твоjích sme my všetci.
 8. Nehnevaj sa, Pane, tak veľmi
a nespomínaj naveky hriech,
hľa, pozriže, my všetci sme tvoj ľud.
 9. Tvoje sväté mestá ostaly púšťou,
Sion púšťou sa stal,
Jeruzalem pustatinou.
 10. Náš svätý a nádherný chrám,
kde Ťa chválievali naši otcovia,
stal sa korisťou ohňa;
všetko, čo nám bolo drahé,
ostalo sutinami.
 11. Či na toto všetko zdržíš sa, Pane?
a budeš mlčať a pokoriš nás tak veľmi?

Osud dobrých a zlých, hl. 65.

Nie Pán, ale národ sa vzdáfuje.

- Hlava 65, 1. Hľadali ma tí, čo sa nepýtali,
našli ma tí, čo nehľadali.
Vravel som: „Ejhľa, ejhľa, tu som“
k národu, čo nevzýval moje meno.
2. Vystieral som si ruky celý deň
k ľudu vzdorovitému,
čo kráčal cestou nedobrou
za svojimi predstavami, —
 3. k ľuďom, čo ma popudzujú
do tváre mojej stále.
Ktorí obetujú v záhradách
a na tehlách pália kadidlo,
 4. čo vysedávajú v hrobkách
a nocujú v jaskyniach,
jedávajú mäso bravčové
a kúsky nečisté sú v ich nádobách.
 5. Čo hovoria: „Ostaň tam,
nebliž sa ku mne, lebo som ti svätý.“
Títo sú mi dymom v nose,
ohňom, čo horí celý deň.
 6. Hľa, napísané je predou mnou:

nebudem čušať, kým som neodplatil.
A odplatím do lona (?) ich hriechy
a zároveň hriechy ich otcov, — hovorí Pán, —
ktorí pálili kadidlo na vrchoch
a na kopcoch mi zlorečili;
a namerám im za (dávne) ich skutky do lona.

Odmena dobrých.

8. Takto hovorí Pán:
Ako keď nájde sa mušt na strapci
a povie sa: neznič to,
lebo požehnanie je v ňom:
tak urobím kvôli svojim sluhom,
aby nebolo zničené všetko.
9. I vyvediem z Jakuba semä,
a z Judu vládcu svojich vrchov
a budú ňou vládnuť moji vyvolení
a moji sluhovia budú tam bývať.
10. A bude Sáron košariskom stáda
a dolina Áchor ležiskom statku
pre môj ľud, ktorý ma hľadal.

Trest hriešnikov.

11. Vy však, ktorí ste opustili Pána,
ktorí ste zabudli na vrch môj svätý,
ktorí prestierali ste stôl pre Gáda
a naplňali Ménimu nápoj:
12. vás prirátam pre meč
a ku poprave shrbíte sa všetci,
lebo som volal a neodvetili ste,
hovoril som a nepočúvali ste,
lež robili ste, čo zlé je v mojich očiach
a to, čo som nechcel, ste si vybrali.
13. Preto Pán, Jahve hovorí takto:
„Hľa, moji sluhovia budú jesť,
vy však budete hladovať,
hľa, moji sluhovia budú piť,
vy však budete žízniť,
hľa, moji sluhovia budú sa radovať,
vy však sa budete hanbiť,
14. hľa, moji sluhovia budú plesať
od blaženosti srdca,
vy však budete volať

- od žalosti srdca
a zlomeným duchom budete kvíliť.
15. A zanecháte svoje meno
ako kliatbu mojim vyvoleným
a usmrť Ťa Pán, Jahve,
sluhov svojich však nazve iným menom.
16. Kto sa bude žehnať na zemí,
bude sa žehnať Bohom verným
a kto bude prisahať na zemí,
bude prisahať na Boha verného,
lebo budú zabudnuté úzkosti dávne,
áno, budú skryté pred mojim zrakom."

Nové nebo a nová zem.

17. Lebo, hľa, ja stvorím nebo nové a zem novú
a na predošlé nebude sa spomínať,
a ani neprídu na myseľ,
18. ale tešte sa a plesajte večne
nad tým, čo som stvoril,
lebo hľa, ja stvorím Jeruzalem k plesaniu
a jeho ľud k radosti.
19. I plesám nad Jeruzalemom
a teším sa svojmu ľudu
a viac nebude počuť v ňom
hlas plaču a hlas volania.
20. Nebude už tam párdňové dieťa,
ani starec, ktorý nedoplní svoj vek,
ale mladík zomrie storočný
a hriešnik ako storočný bude prekliaty.
21. A budú stavať domy a bývať
a budú sadiť vinice a jesť ich plod.
22. Nepostavia, aby iný býval,
nezasadia, aby iný jedol,
lebo ako vek stromu
bude vek môjho ľudu
a prácu svojich rúk
užijú moji vyvolení.
23. Nebudú sa ustávať nadarmo
a nebudú rodiť ku hrôze,
veď sú to rod Pána požehnaný
a s nimi aj ich potomstvo.
24. Prv, než budú volať, ja odpoviem,
ešte len budú vraviť a ja vyslyším.
25. Vlk a baránok budú sa pásť ako jeden

a lev sta vol bude žrať slamu,
a had? prach mu bude pokrmom.
Nebudú škodiť a nebudú ničiť
na celom mojom svätom pahorku,
hovorí Pán.

Posledná prorokova reč, hl. 66.

Bôh žiada zbožnosť a pokoru.

- Hlava 66, 1. Takto hovorí Pán:
Nebesá sú mojím trónom
a zem podnožou mojich nôh:
čo to za chrám, čo mi postavíte?
čo za miesto pre môj odpočinok?
2. Veď všetko toto spravila moja ruka
i stalo sa toto všetko, — to výroky Pánov.
A na takéhoto sľadiem:
na pokorného a zroneného duchom
a ktorý sa trasie od mojich slov.
3. Kto poráža vola, — zabíja človeka,
kto poráža ovcu, — škrtí psa,
kto obetuje pokrm, — krv bravčovú,
kto páli tymián, — žehná modlu.
Keď oni si volia vlastné chodníky
a v ich ošklivostiach sa im kochá duša,
4. nuž aj ja si zvolím ich nešťastie
a ich hrôzy privediem na nich,
pretože som volal a nik neodvetil,
hovoril som a nepočúvali,
ale robili, čo zlé je v mojich očiach
a to, čo som nechcel, si vybrali.

Slon sa zázračne zaľudní.

5. Očujte slovo Pánovo,
ktorí sa trasiete jeho slov:
vravia vaši bratia, čo vás nenávidia,
čo vás odštrkajú pre moje meno:
„Nech sa oslávi Pán,
nechže vidíme vašu radosť.“
Oni však budú zahanbení. —
6. Čuj! hrmot z mesta.

- Čuj! z chrámu hlas Pána,
čo spláca odplatu svojim nepriateľom.
7. Porodila prv, než kvílila,
prv, než ju obklúčily bóle,
porodila chlapca.
8. Kto takéto počul?
kto podobné videl?
či sa zem zrodí v jeden deň?
či sa národ narodí razom jedným?
9. Či ja otvorím život a rodiť nedám?
či ja, ktorý dám rodiť, uzavriem?"
hovorí tvoj Boh.

Osud dobrých a zlých.

10. Tešte sa s Jeruzalemom
a plesajte nad ním
všetci jeho milovníci,
radujte sa s ním, radujte sa
všetci, čo ste truchlili nad ním.
11. Aby ste sali a sa nasýtili
z prs jeho útech,
aby ste srkali a požívali
z plnosti jeho slávy.
12. Lebo takto hovorí Pán:
„Hľa, ja prikloním k nemu sľa riekú pokoj
a slávu národov sľa rozvodnený potok
i bude sať. V lone vás budú varovať
a na kolenách vás budú láskaf.
13. Ako keď niekoho matka teší,
tak budem ja tešiť vás
a to v Jeruzaleme sa potešíte.
14. Keď to uvidíte, zaraduje sa vám srdce
a kosti vám vypučia sľa zeleň;
a ruka Pánova dá sa znať jeho sluhom,
ale zúriť bude proti nepriateľom.“

Súd a spása národov.

15. Lebo, hľa, Pán príde v ohni
a jeho vozy sú ako búrka,
aby priviedol v zápale svoj hnev
a svoju hrôzu v plameňoch ohňa.
16. Lebo ohňom bude súdiť Pán
a svojím mečom každé telo,

17. Ktorí sa očisťujú pre záhrady, za kým si v prostriedku; ktorí jedia bravčové mäso a ošklivosť a myši, všetci spolu zahynú, — to výrok Pánov. 18. Ja však (znám) ich skutky a myšlienky. Prídem shromaždiť všetky národy a všetky reči; prídu a uvidia moju slávu. 19. A urobím na nich znamenie a pošlem z nich zachránencov k národom Tarzisu, Púlu a Lúdu, ktorí naľahujú kušu, k Tubalu, Javanu, ďalekým ostrovom, ktoré nepočuly o mne chýr a nevideli moju slávu; i budú ohlasovať medzi národmi moju slávu. 20. A privedú všetkých vašich bratov z pomedzi všetkých národov ako obeť pre Pána, na koňoch a vozoch a nosidlách a muliciach a ľavách na môj svätý vrch do Jeruzalema, hovorí Pán, tak, ako prinášajú synovia Izraela do domu Pána obeť v čistej nádobe. 21. A aj z nich si vezmem za kňazov a levitov, hovorí Pán. 22. Lebo ako budú trvalými pred mnou nové nebesá a nová zem, ktoré stvorím — hovorí Pán — tak bude trvať vaše semä a vaše meno. 23. a každý mesiac v jeho novmesiaci a každý týždeň v jeho sobotu príde každé telo klaňať sa pred moju tvár, — hovorí Pán.

24. A vyjdú a budú hľadiť na mŕtvolu mužov, čo odpadli odo mňa; áno, ich červík neumrie a ich oheň nevyhasne. A budú hrôzou pre každé telo.

Výklad II. části (hl. 38-66.)

Výklad k hl. 38-66.

Hlavy 38. a 39. sú historickým úvodom k druhej knihe Izaiášovej. V tejto knihe hovorí Izaiáš priamo k Izraelitom v babylonskom zajatí. Naokoľko však v dobe Izaiášovej Babylon bol malým kráľovstvom, a aj to nie samostatným, ale podrobeným Asýrsku, nebolo možné prirodzeným spôsobom usudzovať, že sa Izraeliti dakedy dostanú do babylonského zajatia, takže by druhá kniha Izaiášova bola bývala prorokovým vrstovníkom nesrozumiteľnou. Preto uvádza prorok ako úvod hlavu 39., ktorá obsahuje proroctvo o zajatí babylonskom. Proroctvo bolo povedané vtedy, keď judský kráľ Ezechiáš pyšne ukazoval svoje poklady a svoju výzbroj posolstvu babylonského kráľa Merodach-Baladana. Zámienkou pre toto posolstvo bolo blahoželenie k Ezechiášovmu uzdraveniu; aby vec bola jasná, začína prorok celý tento úvod v svojej druhej knihe vypravovaním spomenutého kráľovho uzdravenia. (Porov. k tomu úvod k I. sv. tohto diela str. 18.)

Udalosti, opísané v hl. 38—39 odohraly sa pred vpádom Sennacheribovým (hl. 36—37). Veď je zistené, že tento vpád bol v r. 701 pr. Kr., Merodach-Baladan však už v r. 703 definitívne prestal byť kráľom v Babylone, nemohol teda ešte po roku 701 ako babylonský kráľ poslať posolstvo k Ezechiášovi. To vidieť i z toho, že v 38,6 sa Ezechiášovi ešte len sľubuje oslobodenie od Asýrov a podľa 39, 2 sú pokladnice kráľove ešte plné. Pri Sennacheribovom vpáde bol kráľ nútený dôkladne ich vyprázdniť (porov. 2. Krí 18, 13 nasl.). Presnejšie dátum Ezechiášovej choroby a babylonského posolstva je ťažko určiť. Muselo to byť v čase, keď v Babylone bol kráľom Merodach-Baladan. Tento však panoval dva razy. Prvý raz v rokoch 721—710 a druhý raz až v r. 703. V tomto roku panoval iba deväť mesiacov. Ešte najpravdepodobnejšie je, že spomínané udalosti spadajú do tohto 703. roku. Lenže, ak pripustíme toto dátum, vyskytá sa ťažkosť, ktorú iba zmenou textu možno odstrániť. Ezechiáš totiž, podľa istejšieho rátania, panoval v r. 721—693. Zázračné uzdravenie treba položiť do 15. roku pred jeho smrťou, pretože mu Boh pri uzdravení sľúbil ešte 15 rokov života. Ale keď od roku jeho smrti (693) odrátame týchto 15 rokov, dostaneme rok 708, čo je nemožné, veď v tomto roku Merodach-Baladan práve nebol kráľom babylonským. Preto tí, čo sa tejto mienky pridávajú, tvrdia, že Boh pridal Ezechiášovi len 10 rokov života, číslo 15 sa dostalo omylom neskoršie do textu. Akýsi dôkaz

pre to vidia v tom, že podľa 38, 8 sa tóna na Azachových slnečných hodinách vrátila o 10 stupňov nazad, za každý doložený rok života o jeden stupeň. Možno je to, veď som častejšie spomenul, že pri odpisovaní posvätných kníh najľahšie sa vklzly omyly v čísliciach. Podľa iného počítania panoval Ezechiáš v rokoch 727—699. V tomto prípade by sa otázne udalosti boli odohraly v r. 714 (699 ÷ 15).

Hlava 38, 1. Poznámkou „v tých dňoch“ sa poukazuje na „14. rok kráľa Ezechiáša“. Toto dátum je v dnešnom texte omylom odpisovačov uvedené na začiatku hl. 36, pôvodne však stálo na začiatku hl. 38, ako som to v pozn. k 36, 1 uviedol. Choroba Ezechiášova — akýsi zapálený vred — bola naozaj smrteľná, jeho zázračné uzdravenie záviselo na jeho modlitbe: keby sa nebol modlil, bol by skutočne už vtedy zomrel. Preto nemožno predpoveď Izaiášovu pokladať za mylnú. Niektoré proroctvá sú podmienené i keď sa podmienka výslovné neuvádza. Takýmto je aj toto. Izaiáš z rozkazu božieho oznamuje kráľovi, že jeho choroba je smrteľná, je práve čas „usporiadať svoj dom“, čiže urobiť testament.

2. Kráľ, ktorý nemal ešte ani 40 rokov, je prorokovou zvesťou zrotený, odvráti sa od okolostojacich, čím svojmu okoliu i prorokovi jasne dáva na vedomie, že chce byť sám, aby sa lepšie mohol modliť.

3. Prorok odchádza a kráľ sa vrúcne modlí a pripomína Pánovi, že sa usiloval vždy čo najvernejšie „putovať pred jeho tvárou“, čiže plniť jeho prikázania; chorý a pomerne mladý kráľ sa pri tejto modlitbe nevedel zdržať hlasitého (doslovne: „veľkého“) plaču.

4. Boh ho rýchlo vyslyšal. Podľa súbežnej zprávy 2 Krí 20,4 bol Izaiáš ešte v blízkosti kráľovského paláca, keď dostal od Boha vnútorný pokyn, aby sa s novou zvesťou vrátil k Ezechiášovi.

5. Nová zvesť je radostná. Boh s ohľadom na Dávida, ktorého verným potomkom je Ezechiáš (2 Krí 18,3), popraje mu ešte 15 (alebo len 10, viď pozn. pred veršom 38,1) rokov života. V 2 Krí je osnova trocha rozšírená. V. 5 píše: „uzdravím Ťa na tretí deň, keď vystúpiš do domu Pánovho“, až potom nasleduje prisľúbenie 15 rokov života.

6. Boh dáva viac, než človek prosí; aj Ezechiášovi nielen život predĺžil, ale mu prisľúbil aj ochranu proti Asýrom. Je tu bezpochyby reč o ochrane, ktorú Boh poskytol Jeruzalemu a Ezechiášovi za Sennacheribovho vpádu (Iz 36—37). Vplyvom verša Iz 37,35 dokladá osnova Krí (20, 6) aj tu výraz: „kvôli sebe a kvôli svojmu sluhovi Dávidovi.“ Boh rozostrie nad mestom svoje ochranné krídla, tak ho bude zastávať, „zastieni ho“. Výraz treba porovnať s Iz 31,5, kde Boh sľubuje ochranu Jeruzalemu proti tomu istému asýrskemu nebezpečenstvu.

V ďalšom opisovaní udalostí sa oba texty (Iz a Krí) značne rozchádzajú a v dnešnom znení oba spôsobujú pri výklade ťažkosti. Osnova knihy Izaiášovej, ktorú pokladám za pôvodnú, podáva v nasl. veršoch (7 a 8) znamenie na slnečných hodinách Achazových; od v. 9. až po v. 20 má Ezechiášov chválospev. Až verš 21. hovorí o figovej náplasti, ktorú priložili na kráľovu ranu. A až v poslednom, 22. verši, je otázka: „Čo je zna-

menie, že vystúpim do domu Pánovho?", ktorá by prirodzene patrila pred opisovanie tohto zázraku, teda pred verš 7. Exegétovia obyčajne aj tú premiestňujú tento verš. Tak urobil už aj ten, kto túto zprávu z Izaiáša prepísal do kníh kráľovských (2 Krí 20). V osnove Krí chýba Ezechiášov chválospev, figová náplast sa spomína pred zázrakom na slnečných hodinách (v. 7.), hneď za tým dáva Ezechiáš otázku: „Čo bude znamením, že ma Boh uzdraví a na tretí deň vystúpim do domu Pánovho?“ (v. 8.). Kráľovi sa podľa tejto osnovy dáva na voľbu, či sa slnečné hodiny majú pohnúť o desať stupňov napred a či o desať stupňov nazpät, (v. 9.). Kráľ chce, aby sa hodiny vrátili o desať stupňov nazad (v. 10.), čo sa na Izaiášovu prosbu aj stane (v. 11.). Takto sa osnova kníh kráľovských usiluje odstrániť ťažkosti zprávy Izaiášovej. Ale i takto má zpráva Krí protirečenie: v. 7. píše, že na kráľovu ranu založili náplast „a uzdravil sa“ a až potom, teda po uzdravení vo v. 8. sa pýta kráľ, aké znamenie dostane, že sa uzdraví.

Myslím však, že nie je potrebné takéto rušenie Izaiášovho textu. Nie je treba ani 22. verš premiestňovať pred v. 7. Len treba pripustiť malú, odôvodnenú zmenu dnešného hebrejského textu, (ktorý nasleduje aj Vulg.) a celá scéna bude ľahko srozumiteľná. Vo verši 22. namiesto: „Čo je znamenie...?“ treba čítať: „*Toto* je znamenie...“ Zodpovedné hebrejské slová: „*Wezeh óth...*“ („a toto je znamenie“) a „*máh óth*“ („čo je znamenie?“) sa v hebrejskom písme veľmi podobajú a opisovači ich mohli preto ľahko zameniť. A LXX skutočne má τὸ σημεῖον alebo v iných kódexoch τὸ σημεῖον „toto je znamenie“, takže táto navrhovaná malá zmena textu je kriticky dostatočne odôvodnená. A vtedy si celý príbeh treba predstaviť asi takto: Kráľ na konci chválospevu vyslovuje pevnú nádej, že opäť pôjde do chrámu. Potom mu priložili na ranu figovú náplast a on, ak sa hneď uzdravil, ukázal zdravý úd, z ktorého rana zázračným spôsobom zmizla a s radosťou zvolal: „Hľa, znamenie, že naozaj pôjdem do domu Pánovho“. Alebo ak sa uzdravil až neskôršie, ukázal na Achazove slnečné hodiny, ktoré sa zázračne vrátili o desať stupňov nazpät a pokračoval myšlienku verša 20. („budeme spievať... v dome Pánovom“): a toto je znamenie, že pôjdem do domu Pánovho.

7. Ezechiáš dostal od Boha prostredníctvom Izaiáša za sebou dve opačné zprávy: že zomrie a že ho Boh uzdraví; mohol teda ľahko mať pochybnosti, či sú zprávy prorokove pravdivé. Aby nezapochyboval, že Boh naozaj splní svoje prisľúbenie, dostane zázračné znamenie.

8. Tým znamením je, že tóna na slnečných hodinách, ktoré sa tu volajú hodinami — stupňami — Achazovými, pretože ich dal zhotoviť Ezechiášov otec Achaz, vrátila sa nazpät o desať stupňov. Zjav bol istotne zázračný, ale nemusíme si ho predstavovať tak, že sa slnko vrátilo na svojej dráhe (alebo že sa, podľa dnešných našich názorov, zem začala krútiť nazpät). Zjav sa mohol stať aj nejakým lomením slnečných lúčov. Slnečné hodiny boli v tom čase už známe, podľa Herodota (2, 109) ich

vynašli Babylonci. Asi od nich ich prevzal Achaz, ktorý aj v iných veciach rád napodobňoval cudzie národy (porov. 2 Krí 16, 10—20). Ale ani to nie je vylúčené, že hodiny boli robené podľa egyptského vzoru. Už v Palestíne, v Gezeri bol najdený jeden egyptský exemplár slnečných hodín, ktorý pochádza z čias kráľa Meneftu (okolo r. 1220 pr. Kr.). Slnečné hodiny sa nikde inde v Pisme sv. nespomínajú a z tohto jediného miesta ťažko je utvoriť si o nich jasný obraz. Možno, že to bol stĺp, ku ktorému vystupovali schody — stupne — s dvoch strán a to s východnej a západnej. Stĺp vrhal tónu predpoludním na západné, popoludní na východné schody. Jednotlivé stupne týchto schodov označovali jednotlivé hodiny dňa. Koľko stupňov bolo, nevieme. Muselo ich byť aspoň 20, keďže podľa 2 Krí 20, 9 mohla tóna ísť alebo 10 stupňov napred alebo 10 stupňov nazad. To však nevieme, a ani z tohto miesta nemôžeme usudzovať, na koľko hodín delili Izraeliti deň za čias Ezechiášových.

9. Verše 10—20 obsahujú ďakovnú pieseň uzdraveného Ezechiáša. V osnove kníh kráľovských tento spev chýba. Ten, kto historické state (hl. 36—39) prevzal z Izaiáša do kníh kráľovských, nedržal za potrebné prevziať aj túto báseň, pretože je pre pochopenie dejinných udalostí nie tak potrebná ako pieseň Iz 37, 22—35. — Verš 9. je nadpisom Ezechiášovho spevu. Keď porovnáme tento nadpis s nadpismi žalmov, vidíme, že slovo „Záznam“ (hebr. Mikláb) označuje druh básne. Medzi žalmami však niet takého, ktorý by bol označený týmto názvom. Ale sú žalmy (15. 55—59), ktoré majú v nadpise slovo „miktám“. Aj týmto názvom sa označuje druh básne, ale aký, to sa nedá zistiť, pretože je pôvod slova neurčitý. LXX (*συναψαρις*) a Vulg. (tituli inscriptio) prekladá i v žalmoch tento nadpis tak, ako by tam bolo slovo „miktáb“, od kmeňa *kátah*, písať. Pôvodcom piesne je kráľ Ezechiáš, o ktorom nám Písmo sv. zaznamenáva, že sa aj ináč zaslúžil o posvätné básnictvo (Prís 25, 1) a posvätný spev (2 Krn 29, 25—30).

10. V prvých veršoch svojej piesne (10—14) spomína kráľ ponosy, ktoré predniesol, keď bol chorý. Podľa 2 Krí 18, 2, porov. s Iz 36, 1 nemal ani 40 rokov, právom mohol teda povedať, že je ešte iba v polovici svojho života. Slovo „polovica“ (hebr. *demi*) nie je celkom isté. Druhý riadok verša prekladajú niektorí: „do brán podsvetia som zatvorený na ostatok svojich rokov.“ Podsvetie sa predstavuje ako väzenie s bránami. O podsvetí viď pozn. k 14, 9. Brány podsvetia spomína aj Ž 9, 15 (hebr. 9, 14); 107, 18; Job, 38, 17. O bránach pekelných hovorí aj Pán Ježiš Mt 16, 18. — Vulg. prekladá tento verš: „V polovici svojich dní pôjdem k bránam podsvetia. Hľadal som ostatok svojich rokov“.

11. Podľa starozákonného názoru mohol človek s Bohom obcovať len pokým žil: „v zemi živých“, pretože pred príchodom Vykupiteľa do neba sa nemohol dostať. Človek obcovať s Bohom vtedy, keď išiel do chrámu, do božieho domu. Kráľ sa obával, že musí zomrieť a že stratí túto radosť. On síce ako nekňaz nemohol vkročiť do chrámu samého, mohol sa zdržovať iba v chrámovom nádvorí, ale keď odtiaľ hľadel smerom

k veľsvätyni, hľadel na Boha, ktorý prebýval vo veľsvätyni nad archou úmluvy. Smrť by ho bola pozbavila aj radosti obcovať s inými živými ľuďmi, s „obyvateľmi sveta“. Dnešný hebrejský text, pravda, píše „obyvateľov podsvetia“ (*chedel*), no do súvisu sa to nehodí, veď s obyvateľmi podsvetia by sa bol kráľ práve po smrti stýkal, preto treba čítať „obyvateľov sveta“ (*cheled*). Vulg. prekladá druhú polovicu verša: „a neuvidím viac človeka a obyvateľa ticha“. „Tichom“ rozumie dozaista podsvetie.

12. „Pribytok“ je telo človeka (porov. Jób 4, 19). Kráľ vie, že v podsvetí bude ďalej žiť, ale bez tela, ktoré je príbytkom duše, a ktoré sa tak rýchlo odsťahuje od človeka (od duše) do hrobu, ako keď si pastieri púšte soberú šiator a prenesú ho na iné miesto. Takto prekladajú novší všeobecne. Vulg. namiesto „pribytok“ má „rod“, „vek“, (*generatio*), čo je častejší význam hebr. slova „dôr“; to je, čo sa smyslu týka, to isté: človek tak rýchlo stráca vek, život, ako rýchlo sa prenáša pastiersky stan. Boli i takí, čo vykladali slovo „rod“ v tom smysle, že kráľovou smrťou bol by vyhynul celý jeho rod, pretože vtedy ešte nemal dieťa. Ale to nie je isté. Ak Ezechiášovi bolo k životu pridaných len desať rokov (viď pozn. pred hl. 38.), bol na svete už aj dedič trónu, Manasses, ktorý podľa 2 Krí 21, 1 mal dvanásť rokov, keď začal panovať. Ak Ezechiášov život bol predĺžený o 15 rokov, Manasses v čase tejto udalosti síce ešte nebol na svete, ale je veľmi nepravdepodobné, že by skoro 40-ročný kráľ nebol mal iné detky. Následníkom trónu nebol vždy najstarší syn kráľov. Aj iným prirovnaním znázorňuje kráľ, ako rýchlo vie Boh ukončiť život človeka: človek si spokojne snuje život, dúfa, že zomrie až v starobe, keď dosnuje dlhý vek, tak ako tkanivo sa sníma s krosien len vtedy, keď je dotkané. Násilím ho nezvykli pretrhnúť. No Boh nečakane, — v pol tkaní — v polovici žitia (porov. v. 10) pretrhne niť života (porov. Jób 6, 9; 7, 6; tiež 27, 8 hebr.) a veľmi rýchlo, — odo dňa do noci — skoncuje s človekom. Niektorým je v tomto verši nápadná zmena osôb jednotlivých slovies: snujem, odtrháva, skončíš, i menia preto osnovu a čítajú všade druhú alebo tretiu osobu. — Vulg. prekladá: „Môj život je pretrhnutý ako od tkáča, kým som ešte len snoval, odtrhol ma.“

13. S prvým slovom tohto verša (*šiwwítí*) sú ťažkosti. Tak ako je v dnešnej hebrejskej osnove, znamenalo by: „urovnať som“, čo však nedáva tu nijaký význam. Vulg. čítala: „*qíwwítí*“: „dúfal som.“ Najlepšie je čítať: *šíwwaati*, kričal som. Chorý kráľ volal od bolesti celú noc; bolesť mu tak prenikala kosťami, ako keby mu ich drúzgla nejaký dravec. — Slová: „od rána do noci skončíš so mnou“ boli asi omylom sem vpísané neskoršie z predošlého verša.

14. Hlasy, ktoré kráľ od bolesti vydával, podobaly sa čvrikaniu lastovičky (v hebrejskej osnove spomína sa aj žerlav, agúr, čo je asi neskorší dodatok v plyvov Jer 8, 7) a hrkútanie holuba. Svoj zlomený zrak dvíha k Bohu a od neho prosí pomoc. — Vulg. prekladá: „Ako lastovička tak kričím, rozjímam ako holub, moje oči, ktoré hľadia nahor, sú zomdlené. Pane, trpím násilie, odpovedaj za mňa“. Výraz „odpovedaj za mňa“

treba rozumieť: „vezmi na mňa zodpovednosť“, „zaruč sa za mňa“; to je doslovný význam dotyčného hebrejského slova.

15. Verše 15—17 sú tak porušené, že je nemožné čo aj len s pravdepodobnosťou určiť ich smysel. Učenci usilujú sa rozličnými opravami osnovy docieľať aký-taký smysel, no bezvýsledne. Ani len v tom sa nezhodujú, či sa veršom 15. pokračuje kráľova žaloba, a či sa ním začína už jeho poďakovanie. Tu podávam preklad, ktorý sa mi vidí najpravdepodobnejším. Jeho smysel bol by: Kráľ prosil Boha o pomoc (v. 14) a dostal prostredníctvom proroka ubezpečenie, že sa uzdraví (v. 5). Uradostený zvolá: Co mám na to povedať? Veď Boh sám mi to zvestoval, on aj splňuje svoj sľub, uzdravuje ma. Budeme ho teda chváliť (čítam s Fischerom *odekhá*: „budem ťa velebiť“) celý svoj život, i keď poslal na mňa utrpenie.

16. Toto bude cieľom ďalšieho života kráľovho: vychvaľovať Pána, ktorý mu vráti zdravie, predĺži mu život

17 a ktorý mu utrpenie obrátil na radosť. Už-už mu mala duša ísť do priepasti (doslovne „jamy“) záhuby, do podsvetia, ale Boh zabudol na jeho hriechy, — „zahodil si ich za chrbát“, aby ich nevidel, — a zachránil ho od záhuby. — Vulg. prekladá tieto tri verše: „Co povie, alebo čo mi odpovie, keďže to sám urobil? Rozpomínať sa budem pred tebou na všetky svoje roky v trpkosti svojej duše. — Pane, ak sa taklo žije a v takýchto veciach je život môjho ducha: potresceš ma a oživiš ma. — Iľa, v pokoji je moja pretrpká trpkosť: ty však si vytrhol moju dušu, aby nezahynula, za chrbát si si zahodil všetky moje hriechy“.

18. Kráľ vie, že Boh ho preto uzdravil, aby ešte mohol šíriť jeho chválu. Keby bol zomrel, už by to nebol mohol robiť, pretože mŕtvi nemôžu zveľadovať slávu božiu na zemi (podobné myšlienky sú v Ž 6, 6; 29, 10; 87, 12; 113, 17), podsvetie je miestom ticha a smútku; tí, čo sú tam, nemôžu už nič záslužného konať, sú po osobitnom súde, nečakajú teda na vernosť a pravdivosť božiu, tá sa voči nim už preukázala.

19. Slávu božiu na zemi môžu rozširovať iba živí, tak bude robiť aj kráľ, pretože ho Boh ponechal medzi živými. O veľkosti Pánovej bude hovoriť aj svojim synom. Veľké skutky božie sa zachovávaly s otca na syna ústnym podaním, tak bolo možné, že sa zachovala pamiatka i na najstaršie divy, ktoré Boh s národom urobil. — I z tohto miesta možno súdiť, že Ezechiáš už mal v tom čase synov, i keď hádam Manasses ešte nebol na svete (viď pozn. k v. 12.).

20. Kráľ sa uzdravuje a vyslovuje nádej, že on a jeho ľud budú v chráme na česť a slávu božiu prespevovať piesne, ktoré složí kráľ (doslovne: „struny“, čiže piesne, ktoré sa spievaly pri sprievode strunového hudobného nástroja).

21. Ezechiáš ešte nebol uzdravený, keď vzdával Bohu vďaky, ale sa už uzdravoval a mal od Boha istý, aj zázrakom potvrdený sľub, že sa uzdraví a ostane ešte roky pri živote. Vred sa začal sbierať a prorok Izaiaš kázal, aby naň položili náplast z fíg; tá mala urýchliť sbieranie a čistiť

ranu. Aký to bol vred, nevieme, pretože priebeh kráľovej choroby nie je podrobne opísaný. Sv. Hieronym (k tomuto miestu) tvrdí, že sa figovej náplasti užívalo na hojenie rán. Za ním to tvrdia exegeti napospol. Ale nevedno, či tomu bolo tak aj v časoch Ezechiášových. V súčasných prameňoch okrem tohto jediného miesta nikde niet o tom stopy a na toto miesto nemožno sa ako na dôkaz odvolávať, lebo tu ide o zázrak a nie o prirodzené uzdravenie. Ba naopak, každému musí byť nápadné, že lekárom — a kráľ bol obklopený istotne tými najlepšimi — neprišlo na um použiť tohto prostriedku. Bol to prorok, ktorý im kázal dať na kráľovu ranu figovú náplasť.

22. Kráľ vidí vyličenú ranu a to mu je bezpečnou zárukou, že pôjde do chrámu vzdávať Bohu vďaky, ako to vo svojom chválospeve (v. 20) sľuboval. — O umiestení a výklade tohto verša viď pozn. k 6. veršu tejto hlavy.

Hlava 39, 1. Zpráva o Ezechiášovom uzdravení a o zázraku, ktorý sa pri tej príležitosti stal na dvore judského kráľa (porov. 2 Krn 32, 31), dostala sa aj do Babylonu ku kráľovi Merodachovi Baladanovi. V mimobiblických pamiatkach sa tento kráľ volá Marduk-abal-idin, čo znamená: „Marduk, daruj syna“ (Marduk bol babylonský boh). Merodach Baladan pochádzal z Bit Jakimu od perzského zálivu (dolný tok rieky Eufrat). Pomocou Elamitov sa usiloval zlomiť asýrsku ríšu. V 721 pr. Kr. sa zmocnil Babylonu a panoval tam 12 rokov. Až v r. 710 sa podarilo asýrskemu kráľovi Sargonovi odtiaľ ho vyhnáť. Po smrti Sargona opäť bol babylonským kráľom, ale už iba deväť mesiacov (v r. 703), potom ho Sennacherib zahnal do krajiny, z ktorej pochádzal, do Bit Jakinu, kde aj zomrel. Je prirodzené, že pre svoje povstania proti Asýrsku chcel si získať spojencov aj na západe a to bola vlastná príčina, prečo poslal posolstvo aj k Ezechiášovi. Poslov výslovne spomína iba osnova LXX a do tej sa tá zmienka dostala asi dodatočne. Hebrejský tex a Vulg. hovorí len o písme a o daroch, ale je isté, že babylonský kráľ poslal tieto po vznešených posloch, lebo len týmto mohol Ezechiáš ukazovať svoje poklady (viď verš nasl.). Hebr. osnova píše v množnom počte: „písma“, *sefárim* (Vulg. to prekladá veľmi doslovne: „knihy“). Posolstvo bolo totiž napísané na viacerých hlinených tabuľkách. Blahoželal kráľom pri ich uzdravení bolo síce zvykom, no tu bolo blahoželenie len zámienkou, posolstvo malo politické pozadie: Merodach Baladan chcel získať spojenectvo Ezechiášovo. To sa mu dozaista aj podarilo, ináč by judský kráľ nebol ukazoval poslom svoju vojnovú výzbroj.

2. Ezechiášovi lichotilo posolstvo babylonského kráľa, a to nielen preto, že mu ten blahoželal, ale hlavne preto, že pokladal za dôležité získať si ho za spojencu. Preto chce Ezechiáš dokázať, že bude naozaj mocným spojencom a poukazuje posolstvu všetky svoje pokladnice a zbrojnice. Tým sa však previnil proti Bohu, ktorý svojmu národu zakázal spojenectvá s pohanskými národmi (viď napr. pozn. k Iz 30, 1). — Vulg. pre-

kladá: „... ukázal im miestnosti voňavých masť a striebra a zlata a voňaviek a výtečného oleja a všetky sklady náradia...”

3. Boh uplatňoval svoj vplyv na svoje kráľovstvo prostredníctvom prorokov. I teraz ide Izaiáš ku kráľovi z rozkazu božieho, ako to z verša 5. vysvitá. Prorok dáva kráľovi dve otázky: 1. Čo hovorili poslovia a 2. odkiaľ prišli? Prvá otázka je kráľovi nepríjemná, veď s babylonskými poslami rokoval o politickom spojení svojho kráľovstva s babylonským kráľovstvom a prorok bol proti všetkým spojenectvám s pohan-skými národmi. Preto Ezechiáš na túto otázku nedáva prorokovi odpoveď. Na druhú otázku odpovedá tak, aby vynikla jeho dôležitosť: ku mne prišli, a to z krajiny ďalekej. „Čím vzdialenejšia je zem odkiaľ prišli, tým slávnejší je ten, pre koho prišli.” (Sv. Hieronym).

4. V ďalšej prorokovej otázke: „čo videli poslovia v tvojom dome?” skrýva sa upozornenie, že i z čisto pozemského, štátnického stanoviska bolo nerozumné poukazovať cudzincom bohatstvo vlastnej krajiny a tak podnecovať ich hrabivosť. Na túto otázku dáva kráľ úprimnú a úplnú odpoveď. Dozista začína cítiť, že konal nesprávne.

5. Z odpovede je prorokovi jasné, že sa kráľ „spolčuje s potomkami cudzincov” (Iz 2, 6), preto mu v mene božom ohlásí trest.

6. Všetko, čo kráľ poukazoval babylonskému posolstvu, odnesú raz Babylonci do svojej krajiny, v Judsku teda neostane nič. V dobe Izaiášovej dalo sa prirodzeným spôsobom predvídať zajatie asýrske, veď sa Asýrsko približovalo k vrcholu svojej moci. Nedalo sa však predvídať zajatie babylonské. Kráľovstvo babylonské bolo v tom čase malé a viac-menej odvislé od Asýrska. Tento Izaiášov výrok je teda opravdivé pro-roctvo.

7. Odvlečenie Ezechiášových pokladov do Babylonu nebude jediný trest. I z potomkov kráľových odvedú mnohých do babylonského zajatia, kde budú otročiť v paláci tamojších kráľov.

8. Ezechiáš pokorne uznáva, že výrok boží je spravodlivý. Z božieho výroku vysvitá, že trest nebude prevezený, pokiaľ žije Ezechiáš: nie Ezechiáša, ale iba jeho potomkov odvedú do zajatia. Odklad trestu pokladali v Starom zákone za jeho zmiernenie (porov. 2 Krí 21, 28; 2 Krí 22, 18 nasl.). Za toto zmiernenie ďakuje kráľ, keď hovorí: „Veď za mojich dní bude pokoj a stálosť.” Netreba teda jeho slová vysvetľovať v tom smysle, ako by kráľ nebol dbal, čo príde po jeho smrti: „len nech je dobre, pokiaľ ja žijem.”

Prorok v úvode k svojej druhej knihe predpovedal zajatie babylonské. Tento úvod bol potrebný pre porozumenie ďalších hláv knihy, pretože sa v tých hneď od začiatku predpokladá babylonské zajatie. Boh prostredníctvom proroka, alebo inokedy prorok sám, oslovuje zajatých Izraelitov, alebo hovorí o nich. — Cieľom tejto druhej knihy prorokovej je tešiť zajatcov nádejou, že sa zo zajatia oslobodia. Lenže týmto sa cieľ knihy nevyčerpáva. Boh ide ďalej. Nepredpovedá len vyslobodenie Izraelitov z babylonského zajatia, veď toto samo o sebe nemalo by pre ľudstvo

tak veľký význam. Kniha prekročuje hranice malého národa a hovorí o spásе všetkých národov; prekročuje dobu babylonského zajatia a zaletí až do dôb mesiášskych. Oslobodenie národa izraelského z babylonského zajatia je len predobrazom oslobodenia celého ľudského pokolenia z moci diablovej; spása, ktorej pôvodcom bol perzský kráľ Kýros, je iba predobrazom spásy, ktorej pôvodcom bol Mesiáš, Ježiš Kristus. Kniha bola preto jedinečným spôsobom vhodná upevňovať v ľuďoch nádej na budúceho Mesiáša. Zajatie Izraelití čítali, že prorok predpovedal babylonské zajatie (hl. 39). Že sa toto proroctvo splnilo, to sami bolestne pocítovali v zajati. Ale mali v tom hneď aj záruku, že sa splní aj ďalšia časť proroctva, v ktorej sa predpovedá návrat zo zajatia. Keď sa i toto splnilo a Izraelití vrátili sa do vlasti, mali zase bezpečnú záruku, že sa splní aj všetko to, čo prorok o budúcej mesiášskej spásе predpovedal. V proroctve však našli útechu aj prorokovi vrstovníci. Pre bezbožníkov to bolo, pravda, málo potešiteľné, že sami budú musieť trpieť a len ich potomkovia sa oslobodia zo zajatia, že len tí dosiahnu slávy a mesiášskej spásy, ale pre veriacich a zbožných to naozaj bolo útechou, práve tak, ako kresťanským mučeníkom je útechou vedomie, že konečne predsa len zvíťazí Kristus a jeho Cirkev.

Hlava 40. je predslovom k týmto útešným proroctvám. Ešte sa v nej nespomína pozemský osloboditeľ, perzský kráľ Kýros, hovorí len o Bohu, pretože Kýros bol iba nástrojom božím.

1. Proroci, medzi nimi aj Izaiáš, dostávajú rozkaz, aby tešili ľud boží. Rozkaz im dáva sám Boh toho ľudu, Jahve. Už v tom je veľká potecha, že tak mocný Boh volá sa ich Bohom. — Vulg. číta: „Poteš sa, poteš sa, môj ľud, vraví váš Boh.“

2. Proroci majú „hovoriť k srdcu Jeruzalema.“ „Hovoriť k srdcu“ je výraz v Biblii častý (Gn, 34, 3; 50, 21; Sdc 19, 3; Rt 2, 13; 2 Sam 19,8; 2 Krn 30, 22; 32, 6; Oz 2, 14 (hebr. 2, 16) a znamená: nežne k niekomu hovoriť, tešiť. Jeruzalem tu, ako aj inde v Biblii, označuje ľud boží, pretože Jeruzalem bol hlavným mestom tohto ľudu. Zástupcovia boží, proroci, majú oznámiť ľudu, že je koniec otroctva. Hebrejská osnova má: *sábá* = vojsko, vojenská služba, vojna. Je teda koniec nepokoju a služobníctvu, do ktorého sa národ dostal následkom nešťastných vojen. Boh ukončí utrpenie národa, pretože je odstránená príčina utrpenia, hriech, za ktorý národ už dostatočne zadosť učinil. Prorok hovorí, že národ dvojnásobne trpel za každý svoj hriech; to však treba rozumieť len ako básnické prepínanie: prorok chce povedať iba to, že národ trpel mnoho, nie však, že trpel viac, ako si zaslužil. — Niektorí, najmä Knabenbauer, vykladajú slovo „dostal“ ako minulý čas proročský a prekladajú ho časom budúcim: „dostane“ a rozumejú to tak, že národ, hoci je veľmi hriešny, dostane od Boha dvojnásobné dobrodenia podľa výroku sv. Pavla: „Kde zavládol hriech, tam prevládla milosť“ (Rim 5, 20). — Vulg. namiesto: „skončené je jeho otroctvo“ má: „dovŕšená je jeho zloba.“

3. Utrpeniu je koniec a Boh vo svojom neviditeľnom svete už pripravuje návrat zajatcov do vlasti. Do tohto neviditeľného božieho sveta má vo svojich videniach a vytrženiach prístup aj prorok (porov. u Izaiáša videnie, opísané v hl. 6.), preto počuje volanie akéhosi tajomného hlásateľa: „Na púšti pripravujte cestu Pánovi.“ Pánovi treba chystať cestu, pretože on sám povedie cez sýrsku púšť ľud zo zajatia babylonského, ako ho kedysi viedol cez púšť sinajského poloostrova z Egypta. Obraz vzal prorok zo zvyku na východe, kde hlásateľ oznamoval príchod panovníka a staral sa, aby cesty, ktorými kráľ bude kráčať, boli urovnané a pohodlné. Kto má pre Pána pripravovať cestu, sa v osnove nehovorí, myslí sa však dozaista na bytosti nadľudské, podľa všetkého na anjelov, veď sa žiada od nich nadľudská činnosť (majú odstrániť vrchy a doliny, viď nasl. verš). Slová tohto verša majú aj pekný duchovný smysel: na príchod Pánov treba sa dôkladne pripraviť. Je to aj veľmi pekná adventná myšlienka. — Grécky preklad LXX a za ním aj Nový zákon (Mt 3, 3; Jn 1, 23) a tiež Vulg. pripojujú slová „na pustatine“ k predchádzajúcim slovám a prekladajú: „Hlas volajúceho na púšti: pripravujte cestu Pána.“ Ako vidieť, smysel sa tým nemení.

4. Pred Pánovým príchodom sa vrchy trasú a rozplývajú (viď miesta uvedené v pozn. k 2, 14), jemu a jeho služobníkom, anjelom, nebolo by ťažko urovnať zem. Tu však chce zdôrazniť prorok, že národ, keď sa pod vedením božím navráti z babylonského zajatia, zdolá všetky ťažkosti, ktoré ho na ceste postretnú.

5. Ako sa kedysi pri východe Izraelitov z Egypta ukázala moc a sláva božia početnými zázrakmi, tak sa ukáže aj pri ich návrate z babylonského zajatia. Lenže prorok nemá na mysli len tento návrat; prorockým zrakom vidí časy mesiášske a slávu božiu, ktorá sa v tých časoch ukáže už nielen malému židovskému národu, ale všetkým ľuďom, „každému telu.“ Slová prorokove, uvedené v posledných troch veršoch (3—5) netreba teda rozumieť len o návrate izraelského národa zo zajatia babylonského, ale aj o príchode Spasiteľovom. Preto podľa všetkých štyroch evanjelistov (Mt 3, 3; Mk 1, 3; Lk 3, 4—6; Jn 1, 23), a to právom, je hlásateľom, ktorý oznamuje príchod Pánov, sv. Ján Krstiteľ. A Pán. Jahve, ktorý ľud vyslobodí z otroctva je Spasiteľ, Ježiš Kristus. To, čo Starý zákon hovorí o Bohu Jahve, to hovorí Nový zákon o Kristovi. Teda nielen sv. Ján evanjelista, ale aj ostatní evanjelisti pokladajú Krista Pána výslovne za Boha. — Viditeľnou slávou božou sa ináč volal aj oblak nad veľsvätyňou jeruzalemského chrámu (1 Krľ 8, 10; porov. Ex 13, 21). Keď tento chrám zrúcali, vzdialila sa odtiaľ aj „sláva božia.“ Keď sa však národ vráti do Jeruzalema, vráti sa ta aj „sláva božia.“ Izraeliti dúfali, že po návrate do Jeruzalema si postavia nový chrám a že i nad veľsvätyňou tohto nového chrámu bude oblak znázorňovať prítomnosť božiu. — Plného významu dosiahly tieto slová až v dobe mesiášskej; len od príchodu Vykupiteľa je sláva božia nad celým ľudstvom, shromaždeným v Cirk-

vi sv. (porov. pozn. k 4, 5). I sláva kresťanských chrámov je nepomerne väčšia, než bola sláva chrámu jeruzalemského.

6. Nový tajomný hlas už priamo prorokovi dáva rozkaz, aby ohlasoval výrok boží. Tento výrok ubezpečuje národ, že sa prisľúbenie božie neomylne splní a národ sa zo zajatia — a v dobe mesiášskej tiež z moci zlého ducha — istotne oslobodí, i keby jeho oslobodeniu stály v ceste akékoľvek pozemské sily. Veď všetko pozemské je pred Bohom krehké a rýchlo pominie ako tráva a kvieťa. — V terajšom hebrejskom texte je „a povedal“ (*weámar*) namiesto „i vravím“ (*wáómar*), čo je zrejma chyba.

7. Je treba len jediného páľčivého vetra a je po zelenej trávy a po kráse kveta. Niektoré kraje Palestíny, do ktorých sa dostane horúci východný vietor „širokko“, často bývajú svedkami takéhoto rýchleho uvädania a soschynania bylín. — Posledný riadok verša pôsobí trochu násilne a pokladajú ho preto mnohí, z katolíkov napríklad Condamin, Feldmann, Fischer, za neskorší prídavok.

8. Všetko pozemské je pominuteľné a rýchlo zahynie, ale čo Boh prisľúbil, to sa iste splní, pretože jeho slovo má večnú platnosť. „Nebo a zemi pominú, ale moje slová nepominú“, hovorí aj Kristus Pán, keď chce zdôrazniť, že sa splní jeho proroctvo o spustošení Jeruzalema a o konci sveta (Mt 24, 37; Mk 13, 31; Lk 21, 33).

9. Prichádza nový posol. Ten je už nielen hlásateľom, ktorý zďaleka pripravuje cestu Pánovu, ale je blahozvestom, ktorý oznamuje, že Pán je už tu: „Ejhlá, Boh váš.“ Túto blahozvesť (podľa prekladu LXX *evangelium*) má posol hlásať s vysokého vrchu a vysokým, silným hlasom, aby ju ďaleko bolo počuť. Má ju oznamovať nebojazlivo, lebo už nik nemôže ohroziť oslobodený národ, ktorému v čele kráča Boh sám. — Hebrejský text možno preložiť aj: „blahozvestkyňa Sion.“ Podľa tohto prekladu blahozvestom by bol Sion (v pôvodine „blahozvesikyňa“, pretože Sion a tiež aj Jeruzalem je v hebrejskej reči ženského rodu) a Jeruzalem, ktorý by mal ohlásiť spásu ostatným mestám Judska. Do súvisu sa však lepšie hodí preklad LXX a Vulgáty, ktorého sa aj ja pridrižiam.

10. Boh i pri návrate zo zajatia babylonského ukáže svoju divotvornú moc, ako ju bol ukázal pri východe svojho národa z Egypta. Jeho rameno, ktoré vládne nad všetkým, opäť bude konať zázraky. Boh príde aj s odmenou pre dobrých a s odplatou — trestom — pre zlých. — Iní namiesto „jeho odplata“ prekladajú „jeho výdobytok“ a rozumejú to o národe izraelskom, ktorý si Boh zo zajatia babylonského vydobyl a ktorý kráča pred ním nazpät' do zasľúbenej zeme.

11. So svojimi vernými bude Boh zaobchádzať veľmi nežne, bude im pastierom, zaujme sa práve tých najslabších, tak ako aj pastier nosí v náručí baránky, ktoré ešte nevládzu za stádom, alebo osobitne sa stará o dojky, ktoré živia svoje jahniatka. — V mesiášskej dobe je Vykupiteľ takýmto dobrým pastierom svojich veriacich (porov. Jn 10, 11 nasl.).

12. Človek je tak slabý, že nemôže prekaziť plány božie (vv. 6—8).

Lebo to bude sám Boh, ktorý vykúpi svoj ľud (vv. 9—11) a jeho moc je nesmierna. Čo je človeku nemožným, to je Bohu vecou veľmi ľahkou. On môže svojím priehrštím odmerať vody celej zeme, môže svojou piadňou premerať nobesá. Miery človeka sú primálne, aby nimi odmeral prach a piesok zeme. Aby prorok znázornil malichernosť ľudských mier, spomína iba tretinu ktorej miery (šálíš ako napr. u nás „štvrtka“, štvrtina litra). Prekladám to slovom „merička“. I keď ono nevystihuje to, čo sa v pôvodine píše, isteže vystihuje to, čo sa tam myslí: malichernosť, drobnosť miery. Ináč i tak nevieme, aké miery tretinu znamená hebr. slovo „šálíš“. Ak je to tretina efy, bolo by to asi 12 litrov; tretina miery, zvanej sea sú asi 4 l. Vulg. to prekladá: „kto odvážil troma prstami masu zeme?“ — Jediné Boh mohol pri stvorení odmerať zem a odvážiť jej vrchy a kopce.

13. Nielen moc Pánova je nesmierna, ale aj jeho múdrosť je dokonalá: jemu nik nemusel a ani nemohol určovať, čo ako má robiť; on nepotreboval rady nikoho.

14. Jeho vedomosti sú neobmedzené. Je vševedúci a od nikoho sa nemusel učiť. — Riadok „a naučil ho vedomosti“ je asi len neskorším dodatkom. Je len opakovaním predošlého riadku, ruší básnickú skladbu a chýba v preklade LXX.

15. Jediný rozumný tvor na zemi, ktorý by vedel niekomu poradiť, je človek. Ten je však k tomu primálny, aby radil Bohu. Veď nie jeden človek, ale všetky národy sú oproti Bohu tak málo významné ako kvapka vody vo vedre alebo prášok na váške, ktorého si nik nevšimne. Človek teda nemôže radiť alebo určovať Bohu, naopak, Boh určuje osudy krajín: „dvíha ostrovy ako smietku“. Ostrovy, ktoré sa v druhej knihe Izaiášovej častejšie spomínajú (41, 1. 5; 42, 4. 10. 12; 51, 5), sú ostrovy na Stredozemskom mori a krajiny ležiace na jeho pobreží. — Vulg. prekladá posledný riadok: „hľa, ostrovy (sú) ako drobný prášok.“

16. Kto by mohol tak veľkému Bohu preukázať dostatočnú úctu? V jeruzalemskom chráme sa mu prinášali obety: na oltári horel pomerne malý ohník, na ohni sa spaľovalo jedno obetné zviera, mnoho ráz dokonca len časti zvierat. Ale keby oltárom bolo rozsiahle povrsie Líbanonu a horelo by na ňom všetko jeho nádherné cédrové a cyprusové horstvo, obetným darom však by bola všetka zverina toho pohoria: k velebnosti božej i to by bola nepomerne malá obeta. Týmto výrokom sa, pravda, neodsudzujú starozákonné obety (porov. pozn. k 1, 11), len sa zdôrazňuje ich nedostatočnosť. Pritom je to aj potecha pre Izraelitov v babylonskom zajatí, ktorých veľmi mrzelo, že v zajatí nemôžu prinášať Bohu obety. Boh ich tam od nich ani nežiadal, keby chcel, mohol by si zaobstarať tak nádherné obety, ako je tu opísaná. Jemu teda ich obety nechýbajú.

17. Čo sú v porovnaní k tomuto Bohu všetky národy? Sú ako nič, preto nemôžu prekrížovať jeho plány.

18. Ale keď je Boh tak mocný, múdry a velebný, aká nerozumnosť je pokladať ničomné modly za bohov. Veď je vôbec nemožné Boha skutočne zobraziť. Komu alebo čomuže by ho chceli prirovnáť?

19. Modlám ho prirovnať nemožno. Človek je dielom božím a modly sú iba dielom tohto slabého človeka. Izaiáš v tejto svojej knihe často opisuje ničomnosť modelí a aby ukázal nerozumnosť modlárstva, opisuje niekoľko ráz aj zhotovenie sošiek falošných božstiev. Podľa opisu, ktorý tu podáva, uliatu modlu si človek ozdobuje zlatým obťahom a striebornými retiazkami. Takto si robia modly boháči, ktorým stačí na zlato a striebro.

20. Tí však, ktorým chudoba nedovoľuje, aby svojim božstvám darovali cenný kov, — zlato a striebro —, a z neho si ukovali modly, vyhľadajú tvrdé drevo — pretože z mäkkého urobený boh by rýchlejšie zahynul — a z toho dreva im nejaký majster vyteše boha, ktorý sa nevie pohnúť. — Toto by bol smysel verša podľa bežného prekladu. S prvými dvoma slovami sú však veľké ťažkosti. Slová sú dozaista porušené. Z rozličných pokusov, dať im vyhovujúci smysel, najlepší je, hádam, pokus Condaminov. Podľa neho je v tomto verši reč len o pevnom podstavci pre sochu, ktorá je z kovu (podľa predošlého verša) už uliatá, a prekladá náš verš:

Aby vytesal podstavec modle,
vyberie drevo, čo nehnije,
nájde si múdreho majstra,
aby postavil sochu nehybne.

— Vulg. oba tieto verše poníma ako otázky a verš 20. prekladá: „Pevné a nehnijúce drevo vyhľadá: múdry majster sa usiluje ako by postavil sochu, ktorá by sa nepohla.“ — Mnohí medzi verše 19. a 20. vsúvajú verše 41, 6—7, v ktorých je tiež reč o sľievaní a kovaní modelí, pretože tieto (41, 6—7) verše pôsobia v terajšom svojom súvisle ťažkosť.

21. Prorok opäť hovorí k Izraelitom. Vedia, že modly sú ničomné a jednako sa správajú tak, ako by to nevedeli; ako by neboli počuli, čo im od začiatkov jestvovania ich národa otcovia stále oznamovali, že len Jahve je Boh. A odkedy Boh stvoril — založil — zem, človek i sám môže chápať veľkosť Stvoriteľovu (porov. Múdr. 13, 1 nasl.; Rím 1, 18 nasl.). Hebrejský text má: „či nechápete základy (*môsedôt*) zeme.“ Tak prekladá aj Vulg. Ale je lepšie s novšími čítať: „od založenia (*mijjesudôt*) zeme.“

22. Ľudia by mali vedieť, že jedine pravý Boh, Jahve, má svoj trón nad oblohou, ktorá sa rozprestiera nad zemou ako pevný okruh. Z tej výšky, v ktorej je Boh od zeme vzdialený, zdajú sa ľudia ako kobyľky na lúke, je ich síce veľké množstvo, ale sú malí a slabí. Oblohu si predstavovali starí východniari ako čosi pevného, a túto pevnú klenbu rozťahuje Boh, ako nejaké tenunké tkanivo — závoj — a rozprestiera ju nad zem ako šiator. — Namiesto „ako závoj“ prekladá Vulg. „ako nič.“

23. Nielen pospolití ľudia sú pred Bohom malí ako kobyľky, ale aj vládcovia a mocnári zeme sú úplne v jeho rukách a sú „ako nič.“ — Miesto „vládcov“ má Vulg.: „skúmateľov tajomstiev.“ Hebrejské slovo

róžén znamená: knieža, vládca. Podobné slovo v aramejčine (*razánájá*) má význam, ktorý tu uvádza Vulg. (znalca tajomstiev). Vo svojom výklade však spomína sv. Hieronym aj „kniežatá.“ (Pozri podobnú zámenu v 24, 16).

24. Prirovnanie, ktoré prorok použil vo veršoch 6—8 o bylinách náhle hynúcich, vzťahuje sa aj na mocnárov sveta: sotva sa začínajú niekde upevňovať a natrvalo zariaďovať, už aj hynú, ako rastlina, ktorú usuší horúci vietor a uchytí víchrica. Plány božie teda ani mocnári sveta nemôžu prekaziť.

25. Boha nemožno prirovnať modlám, veď tie sú ničomné; nemožno ho prirovnať ani ľuďom, pretože aj tí najmocnejší sú proti nemu maličerní, jediný jeho dych môže ich zničiť. Jemu sa nik nevyrovná.

26. Izraelitom, zajatým v Babylone, však mohlo prísť pokušenie, že Boha možno prirovnať nebeským telesám, alebo že sú tie dokonca hádam aj mocnejšie ako Jahve. Iloci modloslužobná úcta hviezd bola aj inde rozšírená, jednako patrí v tomto prvenstvo Babylonu. Tam bolo najviac vyvinuté hvezdárstvo, preto aj kult hviezd mal tam najvýhodnejšiu pôdu. Babylonci spojovali s hviezdami osudy ľudí a veštili z polohy a lesku hviezd (porov. 47, 13). Bohu však ani hviezdy nemožno prirovnať, veď „ktože ich stvoril?“ Sú iba jeho vojskom (porov. pozn. k 1, 9) a hoci je ich také množstvo, že ich človek nemôže spočítať (viď Gn 15, 5; Jer 33, 22), Boh ich všetky má srátať, vie meno každej a vyvoláva ich po mene (porov. Ž 146, 4), podľa čísla, tak ako keď vojvodca srovnáva stav svojho vojska. A hviezdy sú tak bezpodmienečne podrobené moci božej, že sa ani jedna neopováži chybať pri tejto prehliadke.

27. Boh je teda mocnejší ako pohanské národy a ich vládcovia, mocnejší je aj ako pohanskí bohovia, či už sú to sošky, ktoré si modlári sami robia, a či sú to nebeské telesá, ktorým sa klaňajú. Je teda dosť mocný oslobodiť svoj národ z pohanského poddanstva. Pozná dráhy hviezd, ako by nepoznal „púť“, osud svojho ľudu? Neprávom sa mu teda vyčítuje, že sa o osud svojho ľudu nestará, ako by o ňom ani nevedel. Tento ľud nazýva sa tu „Jakub“ a „Izrael“, pretože ho prorok chce upamätovať na osud praotca, patriarchu Jakuba (iným menom Izrael), ktorý tiež bol v ďalekej krajine vo vyhnanstve a jednako ho Boh opäť doviedol do zasľúbenej zeme. Týmto názvom sa zajatý národ potešuje a dodáva sa mu nádej na oslobodenie, a preto sa spomenutý názov v tejto čiaske Izaiášovho diela častejšie opakuje (41, 8. 14; 43, 22; 44, 1. 21; 45, 4; 46, 3; 48, 1).

28. Každému Izraelitovi musia byť známe vlastnosti božie. Boh je večný. On stvoril svet, ale ani po tomto nsmiernom čine jeho činnosť nie je ukončená, veď jemu nikdy neubudne síl. Treba sa však spoľahnúť na neho, pretože on vie, kedy čo má robiť, „jeho múdrosť je nevystihnuteľná.“

29. Treba sa na neho spoľahnúť tým viac, že nielen sám je neúnavný.

ale aj slabých ľudí on posilňuje. — Vg prekladá druhý riadok: „a tým, ktorí nie sú, rozmnožuje silu a pevnosť.“

30. Bez pomoci božej aj tí najsilnejší — mládež, junač — strácajú silu a klesajú,

31. ale tí, čo v Boha dúfajú, budú životom kráčať novými silami, so vzletom orla a ani najväčšie útrapy ich nepodlomia. Skrytá myšlienka, ktorá je záverom tohto predslovu k druhej Izaiášovej knihe, je: Ak Izrael bude dúfať v Pána, nemá sa čo báť, šťastne dokončí svoju púť a dosiahne svoj cieľ: oslobodenie, vykúpenie.

Hlava 41, 1. Boh aj Izraelitom aj pohanským národom chce dokázať, že sa naozaj stará o svoj ľud. Najpresvedčivejšie dokazovanie je dokazovanie súdne, preto prorok tu, ako aj inde (viď napr. 1, 18 nasl.) používa obraz súdneho pokračovania. Boh vyzýva národy, aby prišli s ním pred súd, nech sa tam ukáže, kto má pravdu. Pri takomto obraze nie je potrebné hľadať podobnosť vo všetkých podrobnostiach, napríklad: kto je sudcom, kto sú svedkovia. Prorok myslí vec skôr tak, že sudcu ani nebude treba, pretože Boh tak dôkladne dokáže svoju pravdu, že protivná stránka — pohanské národy — aj bez súdneho výroku zamĺknu a uznajú právo Pánovo. Aby však jeho víťazstvo bolo čo najpresvedčivejšie, majú sa národy na tento spor dokonale vystrojiť, majú ta prísť čerstvými, — ako by vymenenými — silami (porov. 40, 31). — Tvrdiť, ako to z katolíkov robia napr. Feldmann, Fischer, že výraz „obnovte silu“, nie je na tomto mieste pôvodný, pretože sa nachádza aj v predchádzajúcom verši (40, 31), je úplne neodôvodnené. Do súvisu tento výraz tu výborne prilieha: Prorok hovoril, že všetko, čo je bez Boha, padá, nech je to akokoľvek silné (40, 30), preto aj pohaní, ktorí nielen bez Boha, ale priamo proti nemu vedú svoj súdny spor, musia prehrať. Opakovanie výrazu však je v básňach hebrejských častý zjav. Stáva sa to dokonca dosť často aj v moderných básňach.

2. Boh už aj začína svoje dokazovanie: Bolo by sa zdalo, že moc Babylonu nik nezlomí a Izraelitov zo zajatia nik nevyslobodí, no Boh vzbudil kráľa Kýra od východu, z Perzie, už nie ako kedysi kráľov asýrskych a babylonských, aby trestali jeho ľud, ale aby ho oslobodil: v jeho pätách teda kráča spása, oslobodenie (alebo, ako niektorí prekladajú: víťazstvo). Tomuto kráľovi vydal Boh napospas národy, ktoré jeho ľud ujarmovaly, takže sa pred jeho zbraňami rozpáchly ako prach, alebo pleva vo vetre. — Verš je asi trocha porušený, ale jeho smysel nemôže byť iný, ako ten, čo tu podávam. — Hoci význam hebrejského slova „sedeq“ je: „spravodlivosť“, „spása“, dáva mu Vulg. význam: „spravodlivý“ a prekladá tento verš: „Kto vzbudil s východu spravodlivého? Povolal ho, aby ho nasledoval? Pred jeho tvár dá národy a obdrží kráľov: dá (ich) ako prach jeho meču a ako plevu, vetrom uchvátenú, jeho kuší.“

3. Kýros prenasleduje nepriateľa, jemu sa však nič nestane. Postupuje tak rýchlo, že sa zdá, ako by sa nohami ani nedotýkal zeme, ale ako

by letel, alebo doslovne: „svojou nohou nekročil na chodník.“ Iné preklady tohto riadku, s ktorými sa stretávame, sú nepravdepodobné. Vulg. ho prekladá: „cesta sa na jeho nohách neobjaví“, čo sv. Hieronym rozumel: ani nepoznať, že pochodoval: stopy cesty na ňom nebadať, čiže: postupuje bez únavy.

4. Ale Kýros je iba nástrojom v rukách toho, ktorý usmerňuje dejiny národov: Boha. Boh povolal k byliu všetky pokolenia ľudí, on bol už pred prvými pokoleniami a keď sa toľké generácie vystriedajú a bude žiť posledné pokolenie ľudí, on bude i vtedy, a ostane ten istý, nezmenný: on je začiatok a koniec. Vulg. dva posledné riadky prekladá: „Ja Pán, prvý a posledný som ja.“

5. Od strachu pred týmto hrdinským nástrojom božím, pred Kýrom, trasú sa nielen blízke kraje, ostrovy a pobrežia Stredozemského mora, (viď pozn. k 40, 15) ale aj krajiny, ktoré sú až „na končinách zeme.“ Čo chce prorok vyjadriť slovami: „blížia sa a prichádzajú“, je ťažko povedať. Myslí tým, možno, že národy z blízkych a ďalekých krajín prichádzajú ku Kýrovi prosiť o pokoj. Alebo, že hľadajú pomoc u svojich modiel (viď nasledujúce dva verše) a prichádzajú jeden k druhému, aby sa vzájomne posmeľovali. Lenže podľa vv. 6 a 7 sú to nie národy, ktoré sa posmeľujú, ale remeselníci, ktorí modly vyrábajú. Pre tieto ťažkosti pokladajú mnohí tieto slová za neskorší prídavok. — Starší prekladatelia videli v hrdinovi, ktorý je tu (41, 1—5) opísaný, Abraháma, ale o ňom nemožno tieto verše rozumieť. Je nesporné, a to najmä z ďalších perikôp tohto proroctva, že je tu reč o perzskom kráľovi Kýrovi. Niektorí sv. Otcovia vykladali toto miesto o Kristu Pánu, ako aj o spravodlivosti a spáse, ktorú on doniesol ľudskému pokoleniu. To je správne v tom smysle, že Kýros bol predobrazom Krista Pána a, ako som to už podotkol, vyslobodenie národa židovského z babylonského zajatia bolo predobrazom mesiášskej spásy.

6. Ak sú verše 6 a 7 v dnešnom svojom súvisi na správnom mieste, môže byť ich smysel len ten, že národy hľadajú proti Kýrovi útočisko u svojich modiel; prorok však hneď robí posmech: akože vás modly môžu posilniť, keď ich samy musia upevňovať ľudia, aby nepadly. Ale dnes je dosť všeobecná mienka, že tieto dva verše treba premiestniť za verš 40, 19., čo nie je nemožné. Len ťažko by bolo vysvetliť, ako mohli tieto verše vypadnúť zo svojho pôvodného miesta a dostať sa sem. — Majstri, ktorí spoločne vyrábajú modly, sa posmeľujú: rezko! (doslovne: „buď silný“), aby im práca išla od ruky a aby čím viac zarobili.

7. Majster, ktorý uľal sochu, posmeľuje toho, ktorý ukoval na ňu zlatý povlak; ten, čo uľiatu sochu vyhládza kladivom, posmeľuje toho, ktorý k nej prikúva zlatý povrch a pochvaľuje si svoje dielo: uľiatu sochu, ktorú, keď je hotová, klincami pripevní k podstavcu. Druhý riadok možno preložiť aj: „hladič kladivom nákovy tepca“, čiže: ten, čo kladivom uhládza sochu, posmeľuje toho, čo kuje na nákovce. Ale Targ. prekladajú slovo „paam“ na tomto mieste: „kladivo“, „mlatok“, čo som si osvojil, pretože je to v tomto súvisi lepšie. — Vulg. prekladá 7. verš:

„Posilnil kováč, ktorý udiera kladivom, toho, ktorý v tom čase koval, hovoriac: k sietovaniu je dobré, a upevnil to klincami, aby sa nehlo.“

8. Pohanské národy sa trasú pred Kýrom a ich modly im nepomôžu. Ale národ izraelský nemá sa čo báť. Boh volá tu tento národ „Izraelom“, „Jakubom“, aby mu pripomenul veľkého patriarchu Jakuba, ktorého osud on tak zázračne spravoval. Národ je „semenom Abrahámovým“, pretože mu Abrahám bol praotcom. Tohto patriarchu Písmo sv. aj inde volá priateľom Boha (2 Krn 20, 7; Jdt 8, 22 Vulg.; Jak 2, 23), tak ho volajú dokonca aj mohamedáni (Koráb, Sura 4, 124). Boh neopustil patriarchov, praotcov národa izraelského, neopustí teda ani ich potomkov. Izrael je okrem toho aj služobníkom božím a to nie v smysle ponížujúcim, ale čestnom, tak, ako napríklad my voláme kňazov sluhami Pána. Boh je dobrý Pán, ochráni svojho služobníka, národ izraelský.

9. Kedysi povolal Boh Abraháma z ďalekej zeme, z chaldejského mesta Úr (ležalo voľačo na juh od dolného toku rieky Eufrat) a zaviedol ho do zaslúbenej zeme. V Abrahámovi však povolal vtedy celý národ, ktorému tento patriarcha bol praotcom (porov. Žid 7, 9, 10). Boh vyvolil tento národ, aby sa v jeho lone zachovala viera v jedného Boha a nádej v budúceho Vykupiteľa. Izrael si, pravda, nijako nezaslúžil toto vyvolenie, bolo to jedine milosrdenstvo božie (porov. Jer 31, 3). Tento národ nemal lepšie vlastnosti ako iné vtedajšie národy, naopak Biblia je svedkom mnohých nepekných vlastností tohto ľudu. Boh ho mohol zavrhnúť, ako to podrobne opisuje prorok Ezechiel (hl. 16, 1 nasl.). No neurobil to a vyvolil k svojim veľkým cieľom práve tento menej kvalitný národ, pretože chcel dokázať, že tak vznešené náboženské zásady, aké má biblické náboženstvo Starého zákona a akých sa nedopracovali ani najkultúrnejšie národy staroveku, nie sú zásluhou Židov a že sa na tej náboženskej výške udržali jedine zásahom božím.

10. Boh je verný svojim sľubom a keď už dal praotcom tohto národa prisľúbenia, chce ich aj zadržať, preto sa národ nemá čo obávať, jeho Bohom nie sú nevládne modly, ale on sám, ktorého „spásonosná pravica“ všetko môže urobiť. — Miesto „spásonosná pravica“ má hebrejská osnova doslovne: „pravica jeho spravodlivosti.“ Vulg. slovo „sedeq“ = „spravodlivosť“, „spása“ i tu, ako vyššie vo verši 2, prekladá „spravodlivý“: „a uchopila ňa pravica môjho spravodlivého“.

11. Protivníci a nepriatelia vyvoleného národa vyjdú navniivoč, naposmech, hoci oni uponižovali národ boží a chceli mu pripraviť zánik. — Miesto: „všetci, čo sa zlostia na teba“ má Vulg.: „všetci, ktorí proti tebe bojujú.“

12. Porážka nepriateľov bude úplná, jednoducho zmiznú s povrchu zeme, takže by ich darmo niekto hľadal.

13. Nepriatelia zahynú, pretože majú bezmocných bohov. Izrael zvíťazí, lebo jeho Bohom je Jahve, ktorý svojmu ľudu pomáha a ako dobrý otec ho drží za ruku. Preto Boh znovu a znovu posmeľuje národ: neboj sa!

14. Veľkou nežnosťou volá Boh svoj ľud červíčkom (tólaat) a chro-

báčkom (*rimmat*), pretože toľko musel trpieť od nepriateľa a tak bol upokorovaný, že sa podobal červu, ktorý sa plazí v prachu. Namiesto „chrobáčík Izrael“, má dnešný hebrejský text: „mužovia (*mé*) Izraela.“ Vulg. a aj niektoré hebrejské kódexy zase čítajú: „mŕtví (*mété*) Izraela.“ Zajatí Izraeliti mohli by sa volať mŕtvymi, aj Ezechiel ich prirovnáva vyschnutým, mŕtvym kostiam (Ez 37). Ale je veľmi pravdepodobné, že treba čítať, tak ako v preklade podávam: „chrobáčík.“ Slová *óléáh* (červík) a *rimmáh* (chrobák) sú v parallelizme aj v Iz 14, 11 a Jób 25, 6. Na tomto poslednom mieste sa červíkmi a chrobákmi volajú tiež ľudia. — Boh v druhej knihe Izaiášovej často sa volá „*góél*“, vykupiteľ. Vo vlastnom slova smysle bol *góél* najbližší príbuzný, ktorý mal určité povinnosti; musel napr. svojho príbuzného vykúpiť z otroctva (Lv 25, 48 nasl.), musel vymeniť založený rodinný majetok príbuzného (Lv 25, 25; porov. Rút 4, 4—6) a musel svojho zavraždeného príbuzného pomstiť (Nm 35, 12. 19; Dt 19, 6—12; Joz 20, 3. 5. 9; 2 Sm 14, 11). Boh už vykúpil svoj národ z otroctva egyptského, a teraz znovu ho vykúpi z otroctva babylonského a sám potresce jeho nepriateľov. — I v druhej knihe Izaiášovej sa nazýva Boh Svätým Izraela a to tak často ako v prvej (viď pozn. k 1, 4 a úvod na str. 18).

15. Doteraz bol Izrael červíkom, poníženým až do prachu, v budúcnosti to bude naopak: Izrael až do prachu zdrví svojich nepriateľov ako nová, ostrá, mnohozubá mláfačka. (O mláfačke tých čias viď pozn. k 28, 27). Sú v Biblii miesta, (Sdc 8, 7; 2 Sm 12, 31; 2 (4) Krí 13, 7; Am 1, 3), z ktorých by sa mohlo usudzovať, že víťaz mláfačkou (alebo trňami) trhal telá porazených nepriateľských vojakov, ale tieto miesta nie sú celkom isté. Je to asi len obrazný výraz, ktorým sa vyjadruje úplné rozbitie nepriateľa. Aj my „rozmlátime“ nepriateľa, a nemusí to byť práve cepami, alebo mláfačkou. — Sila, ktorú Boh svojmu ľudu dá, bude tak veľká, že budú vedieť zdolať i najmocnejšieho nepriateľa, budú ako mláfačka, ktorá by i vrchy a kopce vládala rozmlátiť. — Boh aj svoj zajatý národ volá názvom „môj rozmlátený“ a to práve na konci proroctva, v ktorom sa predpovedá skaza Babylonu, ríše, v ktorej zajatí teraz trpia. (Iz 21, 10). Vulg. prekladá: „spravil som ňa ako nový mlátiaci voz, ktorý má ostré zuby (dosl. zobáky); budeš mlátiť a zmrviš vrchy a kopce obrátiš na prach.“

16. Po mlátení príde viatie: boží národ svojich nepriateľov nielen rozmláti, rozdrví, ale aj rozpráši: bude ich viať, čiže tak ich rozpráši, ako víťaz zvykol rozprášiť plevy pri viatí obilia. — Porážka nepriateľov naplní radosťou vyvolený národ, ktorý však víťazstvo nebude pripisovať sebe, ale Bohu: ním sa bude pýšiť. — Miesto: „bude sa pýšiť“ má Vulg. „bude sa tešiť.“

17. Po východe Izraelitov z Egypta nebol hneď koniec ich útrapám. Za putovania na pustatine museli ešte mnoho trpieť. Najmä smäd ich moril: nedostatok vody je v biblických krajoch všeobecne známy. Ale Boh neopustil putujúci národ a zázračne mu poskytol vodu. Podobne aj

po vyslobodení sa z babylonského zajatia budú musieť Izraeliti ešte trpieť, hlavne na sýrskej púšti, cez ktorú ich povedie cesta do zasľúbenej zeme. I tu budú najviac pociťovať nedostatok vody, Boh však ani tu neopustí svoj ubiedený ľud

18. a opäť bude robiť zázraky, aby pútnici i v najvyschnutejších krajoch mali dostatok vody.

19. Hojnosť vody zúrodní aj púšť, ktorá sa následkom toho premeni na krásny háj: i najvzácnejšie stromy, ako je céder, oliva, budú tam rásť. — Agát nie je dnešný náš agát, ale strom, ktorý sa hebrejsky volá „šít-láh“ (*Mimosa nilotica*). Starí ho volali egyptským trnóm (*spina egyptiaca*), preto prekladá tu Vulg. toto slovo „trň“, „spina“. Bol veľmi rozšírený hlavne na sinajskom polostrove, drevo mal ľahké a pritom tvrdé; z neho zhotovili všetky drevené súčiastky svätostánku na pustatine. — Myrtus (*myrtus communis*) je stále zelený ker, rozšírený hlavne na pobrežiach Stredozemského mora. Dodnes rastie v mnohých údoliach Palestíny. Dosiahne výšky dvoch metrov, niekedy i viac. — Cyprus je druh ihličnatých stromov, ktoré tiež nikdy nestratia zeleň. Cyprusmi ich volali Gréci a Rimania, pretože poznali tieto stromy s ostrova Cyprus. Najčastejší z nich je *Cypressus sempervirens*. Hebrejsky sa volá *beroš*, čo Vulg., s výnimkou dvoch miest (Pies 1, 17 má *cypressina* a v Krn 2, 8 *arceuthina*), vždy prekladá slovom „*abies*“ „jedľa“. Posledné dva stromy: „*tadmór*“ a „*leaššúr*“ sú neisté. Prekladáme ich s väčšinou novších: brest a jedľa. Vulg. má: *ulmus* (brest) a *buxus*.

20. Každému bude jasné, že takéto zázraky — urobiť z púšte vodnatý kraj a zalesniť pustatinu — môže iba Boh. — Túto časť (verše 17—20) možno rozumieť i tak, že sa nimi opisuje blahobyť nových, hlavne mesiášskych čias. Suchota znázorňuje nešťastie a nedostatok vôbec, hojnosť vody však predstavuje šťastie a blahobyť. Porov. k tomu výklad hlavy 35.

21. Ako v 41, 1 (viď pozn. k tomu veršu) i tu vyzýva Boh k súdному dokazovaniu, lenže už nie pohanské národy, ale ich modly: tie majú dokázať, či sú bohmi. Boh si dáva tu názov „kráľ Jakubov“, pretože skutočným kráľom Jakubovho národa bol on. — Vulg. prekladá druhý riadok: „prineste si, ak máte niečo mocného, hovoril kráľ Jakubov“. „Niečo mocného“ je doslovný preklad hebrejského slova „*asúmóth*“, čo tu znamená: „dôkazy“. (Latinské slovo „*forte*“ v tejto vete teda neznamená „hádam“, ale je to stredný rod slova „*fortis*“.)

22. Nechže teda modly prídu a dokazujú. Nesporným dôkazom božstva by bola vševedúcnosť, hlavne znalosť vecí budúcich. Nuž, nech modly ukážu, že poznajú budúcnosť: buď nech sa odvolávajú na nejaké svoje dávnejšie predpovede (veci prvé, hebr. *rišonóth*), ktorých „výsledky“ (hebr.: „*acharith*“), splnenie už možno vedieť, alebo nech predpovedajú veci, ktoré sa len v budúcnosti majú splniť (hebr.: *búóth*: veci, ktoré prídu). Táto myšlienka a tieto, alebo podobné výrazy sa v druhej Izaiášovej knihe často opakujú (42, 9; 43, 9. 18; 44, 7; 45, 11. 21; 46, 9—11; 48, 3. 6. 9—16). — Dnešný hebrejský text má na začiatku verša: „nech prinesú“

(jaggišú), ale s LXX, Peš, Targ. a Vulgátou treba čítať: nech prídu“ (jig-gešú.) Ak by predsa dnešná hebrejská osnova bola správna, treba ju rozumieť: „nech prinesú modly svoje dôkazy“.

23. Keby modly vedely predpovedať budúcnosť, dokázaly by, že sú bohmi. To, pravda, nevedia, veď od nich by už aj to bolo veľa a aj to by úžasom naplnilo nielen Iudí, ale aj samého Boha (veď Boh je, ktorý hovorí: nech úžasne), keby vôbec vedely niečo urobiť, či už dobré, alebo hoci aj zlé (porov. Jer 10, 5; Sof 1, 12), pretože by tým ukázaly aspoň nejaký znak života.

24. Lenže modly nič nemôžu, veď sú ničím, preto aj ich dielo je ničomné; kto sa teda takýchto bohov pridrižiava je naozaj ohavníkom. — Hebrejské výrazy: „méajin“ a „méefes“ (nie méáfa, ako mylne číta dnešný hebrejský text) bolo by možné preložiť aj: „menej ako nič“. Tým by sa pôsobivosť výroku len stupňovala: modly sú menej, sú horšie ako nič; „nič“ je neškodné, modly však zvädzajú Iudí k hricchom a ohavnostiam. Vulg. prekladá: „Hľa, vy ste z ničoho a vaše dielo je z toho, čo nejestvuje; ohavnosťou je, kto vás vyvolil.“

25. Čo nemôžu modly, to môže Boh. On — ako to už v 41, 2 zdôraznil — povolal Kýra, aby zasiahol do dejín Iudstva. Kýros bol kráľom aj Medey aj Perzie. Medea ležala na sever, Perzia na východ od Babylonu, preto právom mohol povedať prorok, že Kýros prišiel aj od severu aj od východu. Tento panovník bol pohan a modloslužobník, čo je z mimobiblických prameňov nad všetku pochybnosť zistené. Preto by bol omyl vykladať slová „vzýva moje meno“ tak, že Kýros bol výlučne len ctiteľom Boha Jahve, teda monoteistom. Mohol však medzi inými bohmi ctíť aj Boha Izraelitov, Jahveho. Tak robili aj pohanskí obyvatelia Samárie po odvlečení Izraelitov do asýrskeho zajatia. Aj Židia, ktorí bývali na ostrove Elefantíne (na hornom toku rieky Nilu) ctili popri egyptských bohoch aj Boha Jahve, alebo, ako ho oni volali, Jáhó. Nie je preto potrebné meniť text a (ako to robia napr. Condamin, Fischer a v poznámkach aj Feldmann) čítať „povolať ho po jeho mene“ (jigqóre bišemó). Nie je však vylúčené, že pôvodná osnova predsa znela takto; Boh skutočne predpovedal aj meno Kýrovo (Iz 44, 28; 45, 1, porov. 45, 4) — Tretí riadok má hebrejský text doslovne „pôjde (jábó) (po) kniežatách ako (po) blate“. Lepšie je však čítať „pošliape“, „rozdlávi“ (jábós).

26. Jahve hovorí falošným bohom: Ja som povolal Kýra na javisko dejín (v. 25) a ktorýže z vás o tom vedel vopred, ktorýže z vás to predpovedal? Ak sa taký nájde medzi vami, dáme mu za pravdu, on je bohom, on vyhral spor. (Slovo *saddíq*, doslovne: „spravodlivý“ označuje aj toho, čo vyhral súdnu pravotu). Takého však, čo by tieto udalosti bol predpovedal, medzi modlami niet. — Vulg. namiesto: „pravdu má“ prekladá: „spravodlivý si.“

27. Verš pôsobí aj textove aj obsahove veľké ťažkosti. Tak ako ho dnes má hebrejská osnova, je neúplný: v prvej vete chýba sloveso. Preto niektorí jednoducho dopĺňujú tú vetu slovom „vravím“, alebo „som po-

vedal". Smysel by bol: Ja, Jahve, som prvý, ktorý Sionu oznamujem: hľa, veci, ktoré som predpovedal, sú tu, splňajú sa a ja dám Jeruzalemu blahožvesta, ja mu oznámim prostredníctvom niektorého proroka, že Kýrove víťazstvá mu budú na záchranu. — Iní namiesto vety: „ejhľa, tu sú“ (*hinnéh hinnám*) čítajú: „zvestoval som tie veci“ (*higgadlím*). Smysel by ostal ten istý. — Obsahová ťažkosť je, že sa tu predpokladá nejaké dávne proroctvo o Kýrovi a jeho víťazstvách; takéto proroctvo sa nám však nezachovalo. Možné je, že Izaiáš myslí na svoje dávnejšie proroctvá o skaze Babylonu (Iz 13, 17; 21, 2), v ktorých sa ako víťaz spomína Medea a Elám, čiže ríša Kýrova. Lenže sa v týchto proroctvách nespomína Kýrova osoba. Nepozostáva iné, len si myslieť, že Izaiáš hovorí o nejakom proroctve, ktoré sa nezachovalo na naše časy, o ktorom však on ešte vedel. — Celkom nový pokus robí Volz. Jednoducho vynecháva z prvého riadku slovo „Sion“ a odstraňuje celý druhý riadok, berie si na pomoc LXX a a číta celý verš:

„Ja, Jahve, som prvý a hľa, ja som aj s poslednými“.

V gréckom preklade LXX tohto verša je slovo „*ὅς*“, „cesta“; hebrejsky „*orach*“. Volz sa domnieva, že toto slovo bolo pôvodne aj v texte hebrejskom, lenže vo forme „*áchór*“, alebo „*acharón*“, „posledný“. Mylným prepísaním vzniklo z tohto „*orach*“, „cesta“, ako to ukazuje LXX. I keby sme to pripustili, je tým vysvetlený iba vznik slova „posledný“. Odkiaľ však berie Volz ostatné slová svojho textu, ktoré sa v hebrejskej osnove nenachádzajú? Odstránenie celého druhého riadku je však úplne svojvoľné. — Vulg. prekladá prvý riadok: „Prvý povie Sionu: hľa, tu sú“.

28. Medzi modlami darmo by hľadal Boh niekoho, čo by mu vedel „poradiť“ o veciach budúcich; modly vôbec na nijakú otázku nevedia odpovedať.

29. Je teda koniec sporu: modly ho prehraly, nie sú bohmi, sú „ničím“ a ich sochy sú „prázdnotou“, „vzduchom“; vôbec nie sú tým, za čo ich modloslužobníci pokladajú, nie sú bohmi.

Hlava 42, 1—7 je prvou piesňou o Sluhovi Pánovom. V osobitnom článku (viď str. 23 nasl.) sme sa presvedčili, že Sluha Pánov (Ebed Jahve), o ktorom je reč v štyroch Izaiášových spevoch, nemôže byť nik iný, len Mesiáš, Ježiš Kristus. Osoba Mesiášova je Izaiášovi nie neznáma. I jeho poslucháči poznajú budúceho Mesiáša, prorok im ho častejšie predstavil už v prvej svojej knihe. O ňom hovorí v hl. 4., jeho opisuje v časti, ktorú nazývame knihou o Emanuelovi (hl. 7—12), na mesiášsku dobu poukazuje prorok aj na začiatku hlavy, 2., kde je reč hlavne o diele Mesiášovom. I keď porovnáme tieto state s piesňami o Sluhovi Pána, presvedčíme sa, že je i tam i tu reč o jednej a tej istej význačnej osobe, o Mesiášovi.

1. Tohto Mesiáša predstavuje Izaiáš v mene božom duševnému zraťku svojich poslucháčov: „Hľa, Sluha môj!“ Názov „sluha“ je tu názvom čestným, slovo „ebed“ neznamena tu ako na niektorých iných miestach

Biblie, otroka, veď je Sluha Pánov zároveň aj vyvoleným božím, ktorého Boh privinie (doslovne: „uchopil som ho“, „držím ho“ hebr. „*etmok bó*“). Boh na tohto svojho sluha dá svojho Ducha; to isté sa v 11, 2 hovorí o Emanuelovi: „Spočinie na ňom Duch Pánov“. Mesiáš, Sluha Pánov, prinesie právo, pravidlá, náuku (viď verš 4.: *tóráh*=náuka) o bohumilom živote a to nielen národu izraelskému, ale odtiaľ „vyvedie“ to učenie aj národom pohanským. V Iz 2, 3 píše prorok, že náuka (*tóráh*) a slovo božie vyjde (tese, zákl. tvar *qał*, slovesa *jásá*, vyšiel) z Jeruzalema a Siona; tu ten istý prorok hovorí, že to bude Sluha Pánov, ktorý slovo božie pohanským národom „vynesie“ (*josí*, príčinný tvar, *híšił* toho istého slovesa).

2. Vojvodcovia ako aj Kýros, o ktorom prorok hovoril v predošlej stati, prichádzajú s krikom a vojnovým hukom, rozdrví všetko, čo sa im postaví do cesty i nech je to akékoľvek vznešené a zdravé. Sluha Pánov naopak: bude tichý a krotkého srdca. — „Nepozdvihne“, t. j. „svoj hlas“, teda slovesá: „nepozdvihne“ a „nedá počuť“ majú spoločný predmet: „svoj hlas“. — Vulg. dopĺňa sloveso „nepozdvihne“ slovom „tvár“, „osobu“ a prekladá to: „nebude prijímať osoby“, čiže: nebude dávať nikomu prednosť.

3. Nadlomenú trst nik nesväzuje a nechráni od zahynutia, zhasínajúci knôt človek rýchlo dohasí, pretože dymí a zapácha. No Sluha Pánov, Mesiáš, ani to neurobí. Zaujme sa aj tých, čo sú v najväčšej biede a čo sú blízko k zahynutiu. Pohanské národy, ktoré v časoch Mesiášových boli už veľmi hlboko klesly, on zachránil, on im „priniesol právo“, pravé náboženstvo. Hriešnikom, ktorých stav podľa ľudského rátania bol už beznádejný, on povedal: „odpúšťajú sa ti hriechy“, „ešte dnes budeš so mnou v raji“. — Právo (hebr. *mišpát*), ktoré sa v týchto veršoch opäť a opäť spomína, je Mesiášova náboženská náuka, tú jedine on prinesie národom pravdivé (iní prekladajú: „verne“), on založí pravé náboženstvo. Celkom smelo môžeme použiť toto slovo, veď súhrn náuk a pravidiel, ktoré Mesiáš ľudstvu dá, je jeho náboženstvo. Van Der Ploeg O. P. ktorého dielo (*Les Chants du Serviteur de Jahvé*, Paris, 1936) o Sluhovi Pána je jedno z najnovších katolíckych diel o tejto veci, prekladá slovo „*mišpát*“ v tomto súvisi proste slovom „náboženstvo“.

4. Pri všetkej svojej tichosti a dobrotivosti bude Sluha Pánov neúnavne konať svoje poslanie a nepodlomí ho nijaké prekážky, kým svoje náboženstvo nezaloží na zemi. Od Kýra a jemu podobných hrdinov sa ostrovy bály (viď 41, 5), na učenie Mesiášovo budú túžobne čakať a, ako Izaiáš hovoril v 11, 10, národy samé budú vyhľadávať Mesiáša. — Hebrejské slovo „*járûs*“ (bude utekať, od kmeňa *rûs*) treba čítať s inými samohláskami: „*jérôs*“ („podlomí sa“, od kmeňa *rásas*; „zlomil“. — Vulg. prekladá prvý riadok: „Nebude smutný, ani zmätený“.

5. Keď prorok už oboznámil svojich poslucháčov s osobou Sluhu Pánovho, hovorí v ďalších veršoch o jeho diele. — Podľa niektorých by sa táto prvá pieseň o Sluhovi Pánovom končila veršom 4., ďalšie verše by

k nej už nepatrily. Podľa iných zase by verše 5—7 tvorily novú pieseň o Sluhovi Pána. Ani jedna, ani druhá domnienka nie je odôvodnená: verše 5—7 patria ešte k prvej piesni. Vo veršoch 1—4 hovoril Boh k Iudu (alebo k prorokovi) o svojom Sluhovi, vo v. 6 a nasl. hovorí k svojmu Sluhovi. Verš 5. však poukazuje na moc a veľkosť Boha, ktorý Mesiáša, Sluhu svojho povolal a určil mu poslanie. — O rozostrení nebies viď pozn. k 40, 22. Boh stvoril aj zem a všetko čo z nej vyrastá. On dáva dych „Iudu“. Toto posledné slovo (hebr. „ám“) keď je v jednotnom počte a bez akéhokoľvek iného prídavku alebo označenia, znamená obyčajne len Iud izraelský, tu však označuje celé Iudské pokolenie, ktorému Boh dáva vdych.

6. Minulý čas slovies tejto časti je minulým časom prorockým, treba ho rozumieť o budúcnosti. Boh poslal svojho Sluhu v pravde, alebo (i tak možno preložiť) v spáse, so spásonosným úmyslom (Fischer). On mu bol stále na pomoci, „držal ho za ruku“. Sluha Pánov z vôle Pánovej bude svetlom národov. On bude svetlom pravým, ktoré, keď príde na svet, osvieti každého človeka (Jn 1, 9). On bude svetlom sveta (Jn 8, 12; porov. Jn 12, 46). Pri jeho príchode zažiarí svetlo aj tým, ktorí kráčajú vo tmách, ba bývajú v tóni smrti (Iz 9, 2. hebr. 9, 1), teda sú blízko k zahynutiu: on naozaj nedohasí hasnúci knôt. Nielen národu izraelskému, ale všetkým národom bude svetlom. Preto aj to poslanie Sluhu Pánovho, ktoré sa tu označuje výrazom „úmluva Iudu“, treba vysvetľovať nielen o národe židovskom, ale o všetkých národoch. Toto poslanie bude záležať v tom, že Sluha Pánov bude sprostredkovateľom smluvy, ktorú uzavrie Boh so svojim novým Iudom, tak ako bol Mojžiš sprostredkovateľom smluvy, ktorú bol Boh uzavrel na hore Sinaj s národom židovským. Je síce pravda, že slovo „ám“ v jednotnom počte a bez iného označenia znamená obyčajne národ židovský. Ale práve v predošlom verši tiež musí značiť toto slovo všetkých Iudí, veď Boh všetkým Iudom dáva dych. Aj to je pravda, že smluva Boha Jahve s pohanskými národmi bol pojem Starému zákonu neznámy. Ale nie to je dôležité, čo židovskí čitatelia pod týmto výrazom rozumeli, ale čo mienil ním povedať pôvodca knihy, Duch svätý. A Duch svätý v starozákonnom Písme sv. aj na iných miestach zvečňuje myšlienky, ktoré starozákonný človek nemohol pochopiť, ktoré však chápeme my vo svetle novozákonného zjavenia božieho. Veď do určitej miery každé proroctvo je nejasné a jasným sa stáva iba po splnení. Starozákonní proroci viac rás hovoria o novej smluve medzi Bohom a jeho národom, najmä Jeremiáš (31, 33) a Ezechiel (16, 60). Obaja títo proroci hovoria síce k národu židovskému, potešujú ho, že Boh s ním uzavrie novú smluvu. Lenže ich proroctvá siahajú do mesiášskych čias a je známe, že v týchto časoch národom božím už nie je národ židovský, ale kresťanstvo a toto je v prorockých videniach „Izraelom“. So židovským národom Boh nikdy viac smluvu neuzavrel, tobôž nie smluvu večnú o akej píše Ezechiel. Okrem starej úmluvy, uzavretej na hore Sinaj, je známa len jediná úmluva medzi Bohom a Iudmi, tá, ktorá bola spečatená nie krvou zvierat, ako smluva sinajská (Ex 24, 8), ale krvou Ježiša Krista,

Mesiáša a ktorej prostredníkom bol skutočne Sluha Pánov, Kristus, pri poslednej večeri: „tento kalich je nová úmluva v mojej krvi“ (Lk 22, 20). Túto úmluvu však uzavrel Boh nielen s národom židovským, ale so svojím novým národom, ktorého príslušníkom môže byť každý človek. Takto univerzalisticky hľadeli na mesiášske kráľovstvo aj proroci, predovšetkým Izaiáš. Len túto úmluvu mohol myslieť Duch svätý aj v tomto verši, preto vo svetle Nového zákona s istotou môžeme tvrdiť, že Sluha Pánov bude „úmluvou“ nielen Židom, ale celému ľudstvu. — Miesto: „a utvoril“ má Vulg.: „a zachoval“. Zodpovedný hebrejský tvar „essárekhá“ môže pochádzať aj od kmeňa „jásar“, „utvoril“ aj od kmeňa „násar“, „zachoval“.

7. Sluha Pánov bude „úmluvou ľudí a „svetlo národov“, aby odstránil duševnú slepotu a aby ľudí oslobodil od mravného otroctva. Duševná slepota je neznalosť pravého Boha, mravné otroctvo je otroctvo hriechu a zlého ducha. Žalár a väzenie vykladajú väčšinou o zajatí babylonskom; Sluha Pánov by mal teda národ vyslobodiť z tohto zajatia. A nakoľko Mesiáš neoslobodil Židov zo zajatia babylonského, domnievajú sa niektorí (napr. Ploeg v citovanom diele, Vaccari), že verše 5—7 sú už novým spevom a to nie o Mesiášovi, ale o Kýrovi. Ale ako by sa o Kýrovi mohlo povedať, že bol úmluvou ľudu a svetlom pohanov? Tieto tituly možno vzťahovať naozaj len na Mesiáša, Ježiša Krista. (Viď pozn. k predošlému veršu). Ináč vety o žalári a o väzení iba vtedy možno vysvetľovať o telesnom väzení, keď ich vytrhneme z ich terajšieho súvisu, čo je proti všetkým pravidlám hermeneutiky. Súvis však ukazuje, že je tu reč o duševnom väzení, veď Sluha Pánov má byť svetlom národov, čo sa len v duševnom smysle dá rozumieť. Celá stať 42, 1—7 je teda piesňou o Sluhovi Pánovom, Mesiášovi, Ježišovi. Na ňom a jedine na ňom sa splnilo všetko, čo sa tu o Sluhovi Pánovom hovorí.

8. Všeobecná mienka novších autorov je, že verše 8 a 9 nasledovali pôvodne hneď za 41, 29 a boli zakľúčením súdneho sporu medzi Bohom Jahve a modlami. Modly prehrali spor, nie sú bohmi, Bohom je len Jahve. Jeho meno (Jahve=„Ten, ktorý je“) vyjadruje podstatu božiu, kým u modiel aj sochy sú iba „vzduchom a prázdnotou“. Iných bohov Jahve pri sebe nemôže trpieť, lebo by ináč sám nebol Bohom, s modlami sa teda nemôže deliť o slávu.

9. Izraeliti sú svedkami, že čo Jahve doteraz predpovedal, — „predošlé veci“, sa splnilo. Týka sa to najmä víťazstiev Kýrových, ktoré bol Boh predpovedal a o ktorých sa v Babylone zajatí Izraeliti mohli presvedčiť. To je však zárukou, že sa splní aj to, čo Boh teraz predpovedá, že sa splnia „nové veci“, ktoré vopred oznamuje vtedy, keď na budúce udalosti ešte z ničoho nemožno usudzovať, keď tie ešte ani „nevyklíčili“. Sú to predpovede hláv 40 a 41 o vyslobodení Izraelitov z babylonského zajatia. — Ak by prorok pred verše 8 a 9 sám bol neskoršie vložil svoju prvú pieseň o Sluhovi Pánovom, ako sa mnohí domnievajú, tak by bol verš 8. pečatou i na toto mesiášske proroctvo: Ja, Jahve, to predpovedám

a splnenie sa doterajších mojích prorocíev je zárukou nielen oslobodenia sa Izraelitov z babylonského zajatia, ale aj zárukou, že sa splní všetko, čo som o svojom sluhovi predpovedal. Musíme ešte podotknúť, že výraz „skôr než vyklíčia, dám vám ich oči“, vzťahovalo by sa v tomto súvisi viac na prorocívo o Sluhovi Pána a o spásce mesiášskej ako na vyslobodenie zo zajatia, pretože oslobodenie zo zajatia babylonského už začalo klíčiť, už sa začaly Kýrove víťazstvá. Prorok sa totiž — čo nesmieme zabudnúť — zanáša vo videní do čias Kýrových a hovorí k Izraelitom, ktorí sú v babylonskom zajatí a ktorí začiatkové víťazstvá Kýrove už zažili. V skutočnosti, pravda, aj víťazstvá tohto perzského kráľa a vyslobodenie sa Izraelitov z babylonského zajatia predpovedal prorok už vtedy, keď sa na tieto udalosti ešte nedalo z ničoho uzatvárať. Veď Izaiáš prorokoval v ôsmom, Kýros žil v šiestom storočí pr. Kr.

10. Boh predpovedal „nové veci“ a v dobe mesiášskej sa skutočne stanú veci doteraz neslýchané, nové: aj pohanským národom sa otvoria oči, aj ony poznajú pravého Boha. Preto aj pieseň, ktorou majú Bohu chválu vzdávať, má byť nová. Nielen Iudia, ale aj nerozumné tvory majú vychvaľovať Boha za dobrodenia, ktoré preukázal ľuďom, pretože nerozumné tvorstvo stvoril Boh pre človeka. Tí, čo „vstupujú na more“ sú námorníci a cestovatelia, čiže živé tvory na hladine mora. A tí všetci majú vychvaľovať Boha, ale aj ryby a ostatné tvory, ktoré sú v hĺbke mora a ho naplňujú. V Ž 96, 11; 98, 7 a v 1 Krn 16, 32 čítame tú istú vetu: „... more a čím ono plné je“, lenže nie so slovesom „ktorí vstupujú“ (*jóredé*), ale „nech zahučí (*jíram*) more a čím ono plné je...“. Preto menia niektorí aj tento verš v podobnom smysle. Iní sú tej mienky, že sloveso „nech zahučí“ nemožno povedať o ostrovoch a sloveso sa vzťahuje i na ne. Myslím však, že o ostrovoch by sa to ešte skôr dalo povedať ako o rybách, na ktoré dozaista mysleli pisatelia horecitovaných biblických miest. — Volz číta: „*jaadírěhú*“, „nech ho chváli; Fischer zase: „*járlá*“, „nech zaplesá“. Ale, keď už meniť text (čo je ani nie nevyhnutne potrebné), tak je najpravdepodobnejšie čítať „*jíram*“, pretože to odôvodňujú aspoň citované paralelné miesta.

11. Nech jasá (doslovne: „nech pozdvihne“ — hebr. *jissa*, rozumej: „svoj hlas“) púšť. I púšť je popretrhávaná oázami, usadlosťami, mestami. Rozumejú sa tu púšte mimopalestínske, pretože sa pohania vyzývajú, aby vychvaľovali Pána. — Kedarania (porov. 21, 16) boli arabský kmeň, ktorý býval na pustatine medzi skalnatou Arábiou (Arabia Petraea) a Babylonom. Namiesto „obyvatelia Sely“ možno preložiť aj „obyvatelia skál“. Sela, neskoršie Petra bolo hlavné mesto Edomska (Viď pozn. k 16, 1). — Vulg. prekladá: „Nech sa pozdvihne púšť a jej mestá, v domoch bude bývať Kedar; chváľte, obyvatelia Petry, z temena vrchov budú volať“.

12. Ostrovy, ktoré mali strach pred Kýrom (41, 5), a ktoré očakávaly Mesiášovu náuku (42, 4), musia sa tiež dozvedieť o sláve Pánovej. Pohanské národy, ktoré bývajú poblíž Palestíny (Kedar, Edom), tak majú

ohlasovať slávu Božiu, aby sa ona dostala aj do ďalekých krajov na ostrovy (viď pozn. k 40, 15).

V nasledujúcej reči (43, 13—44, 23) hovorí prorok, že Boh veľkou silou a horlivosťou prevedie to, čo predpovedal.

13. Boh premôže nepriateľov svojho ľudu, Babyloncov, pôjde proti nim s veľkou horlivosťou a oduševnenosťou, ako udatný bojovník. V Biblii sa často stretáme s podobnými obrazmi, kde sa o Bohu hovorí ako o človeku, pripisujú sa mu také city, aké majú ľudia. Takto sú písané i nasledujúce verše.

14. Dost dlho sa už pozeral Boh nečinne na to, ako pohanský národ utláča jeho ľud. Musel sa pritom premáhať: láska ho pobádala, aby svojim pomohol, ale spravodlivosti musel zadošť urobiť, veď Izrael si tento trest úplne zaslúžil. Teraz však už nebude klásť medze svojmu hnevu: ako rodiaca žena kričí, dychčí, chrčí od bolesti, tak bude i Pán, nie však od bolesti, ale od hnevu a horlivosti, ktorou sa vrhne na nepriateľov svojho národa. — Vulg. prekladá: „Mlčal som vždy, čušal, bol som trepežlivý; ako tá, čo rodí, budem hovoriť, rúcať budem a pohltávať zároveň.“

15. Dych Pánov zničí všetku zeleň a všetku úrodu (porov. 40, 7) a tým budú nepriatelia vážne postihnutí. Odstráni všetky vody, ešte aj z riek urobí suchú zem, ostrovy. Miesto ostrovov — hebr. *ijjim* — však by — ako to niektorí navrhujú — lepšie bolo čítať „púšte“ (hebr. *sijjim*): „obrátim rieky na púšte“. Oproti tomu hovoril Boh, (41, 18), že, keď to bude potrebovať jeho národ, aj na pustatine poskytne hojnosť vody.

16. Ako kedysi z Egypta viedol Boh Izraelitov ohnivým stĺpom (Ex 13, 21) i z Babylonu ich povedie zázračným spôsobom: tmu im obráti na svetlo. „Slepí“ sú nielen Izraeliti, ktorí by neboli schopní bez božej pomoci nájsť cestu do vlasti (Fischer), ale aj duševne slepí (porov. 42, 7), ktorých Boh vyvedie z duševných temnôt, pravda, prostredníctvom svojho Sluhu Mesiáša, tak ako ich aj zo zajatia babylonského vyslobodí prostredníctvom Kýra, ktorý bude jeho nástrojom.

17. Modloslužobníci budú vidieť moc Boha Jahve a bezvládnosť svojich modiel a naplní ich to hanbou.

18. Boh predpovedal spásu svojho ľudu. Ale ľudia nechcú pochopiť plány božie, sú hluchí a slepí (porov. 6, 9. 10). Preto ich prorok oslovuje, aby už raz čujnými smyslami pozorovali na to, čo Boh kvôli nim robí.

19. Tento verš celý, alebo aspoň niektoré jeho výrazy pokladajú po niektorí za neskorší dodatok, ale dokázať sa to nedá. Sluha Pánov, ktorý sa tu spomína, nie je Mesiáš, ale zaslepený národ izraelský, ktorý by mal ako posol boží a ako dôverník Pánov ohlasovať jeho slávu medzi panskými národmi a sám je slepý a hluchý (porov. Rim 2, 19. 20). — Slovo „dôverník“ (hebr. *mešullám*) je neisté. — V poslednom riadku namiesto „slepý“ pravdepodobne treba čítať „hluchý“. — Vulg. prekladá tento verš: „Kto je slepý, ak nie môj sluha? Kto je hluchý, ak nie (ten), ku komu som poslal svojich poslov? Kto je slepý, ak nie ten, čo je predaný? a kto je

slepý, ak nie sluha Pánov?" Knabenbauer sa domnieva, že preklad Vulgáty je správny. Podľa toho nie Izrael je poslom božím, ale k nemu poslal Boh poslov, prorokov. „Predaným" by sa Izrael nazýval, pretože ho Boh vydal napospas nepriateľom.

20. Izrael je skutočne taký, akým ho opísal Boh už v Izaiášovom videní, ktorým bol povolaný na prorocký úrad (Iz 6, 9. 10). Vidí veľké skutky božie, počuje, ako Boh zázračne zasahoval do dejín ľudských, ako zázračne viedol jeho praotcov: vidí a počuje teda naozaj veľa, ale vidí a počuje len vonkajšie udalosti, nechce však pochopiť ich opravdivý význam, nechce vidieť, aké ciele má Boh týmito zázračnými skutkami.

21. Boh je verný svojim prisľúbeniam, ktoré dal v zákone v „tóre". Tak sa volajú Mojžišove knihy ktoré okrem zákonov obsahujú aj množstvo prisľúbení božích. Boh chce tieto sľuby zadržať a tak zvelebiť zákon, ktorý dal svojmu ľudu. — Vulg. prekladá: „A Pán chcel, aby ho posvätil a zákon zvelebil a oslávil."

22. Zvelebenie zákona bolo by slúžilo ku cti a sláve národa. Ale tento bol zaslepený (v. 20), preto ho miesto slávy zastihlo nešťastie: nepriateľ ho ozbíjal a odviedol do zajatia. Osud zajatcov je nevoľníctvo, je teda podobný osudu väzňov. Preto hovorí prorok, že sú zajatci v „jamách" a väzniciach, hoci sa Izraeliti v zajatí pohybovali slobodne. Jamy, najmä vyschnuté studne, do ktorých v dažďovom počasí sbierali dažďovú vodu, slúžili mnoho ráz za väznice. Celý národ je korisťou a z rúk nepriateľov nik ho nevytrhne. — Namiesto: „v jamách (*ba-hórím*) sú zakosilení" prekladá Vulg. „kosílkou mladíkov (*bahúrím*) sú všetci".

23. Otázkou opisuje prorok svoje vrúcne želanie: keby sa národ zo svojho nešťastia poučil aspoň pre budúcnosť. — Vulg. číta tento verš: „Kto je medzi vami, kto by to počul, pozoroval a poslúchal by vecí budúce?"

24. Prorok chce národ povzbudiť k pokániu, znovu poukazuje na to, že Babylonci boli iba nástrojom božím, Jahve to bol, čo chcel národ trestať pre jeho hriechy. Izaiáš i seba ráta pokorne medzi hriešnikov, takto sa usiluje ľud pohnúť ku kajúcnosti. Národ už má raz pochopiť, že Boh mu síce dal zákon a v ňom množstvo vznešených prisľúbení (viď pozn. k veršu 21.), ale tie prisľúbenia viazal k určitým podmienkam. Zákon kládol na národ aj požiadavky, predpisoval cestu mravnosti, ktorou ľud má kráčať a Boh iba tak splní svoje prisľúbenia, ak aj národ splní podmienky. Lenže národ podmienky nezadržal, odchýlil sa s cesty, ktorú mu určil Boh.

25. Preto aj Boh vo svojom svätom hneve dopustil naň hrôzy vojny, ale ani vtedy, keď vojna už zúrila, keď už všade horelo okolo nich, nechceli Izraeliti pochopiť, že vojna a jej neblahé následky sú len trestom za hriech. I keď to prorok výslovne nehovorí, ale jeho poslucháči a čitatelia bez námahy môžu z jeho slov uzatvárať, že treba odstrániť hriech ak chcú, aby Boh odstránil trest: národné nešťastie.

Hlava 43, 1. Boh dopustil na svoj ľud ťažké časy, ale ho neopustí a svoje sľuby splní. Preto mu v nasledujúcich veršoch dodáva dôvery a odvahy: „neboj sa!“ Opäť nazýva svoj národ Izraelom, Jakubom (porov. Iz 40, 27), tak mu chce pripomenúť praotca, patriarchu Jakuba, zásluhy tohto patriarchu a sľuby, ktoré mu Boh dal. I keď je Boh stvoriteľom všetkých národov, svoj národ stvoril a utvoril zvláštnym spôsobom: stvoril ho z Abraháma a Sary, ktorí boli neplodní a po ľudsky už nemohli počítať na potomstvo. A z ich vnuka Jakuba (Izraela) jednako povzbudil veľký národ. Urobil ich svojim národom a na toto poteraz nezabudol: aj teraz ich vykúpi, oslobodí z babylonského zajatia, povolá ich po mene, čo je znak priateľstva a blahosklonnosti, a aj naďalej ich bude pokladať za svoj národ. Perfektum „gáallíkhá“ (vykúpil som Ťa) je perfektum istoty (Feldmann) a treba ho prekladať časom budúcim: „vykúpim Ťa“. Ak by sme ho predsa prekladali časom minulým: „vykúpil som Ťa“, museli by sme myslieť na vyslobodenie Izraelitov z Egypta.

2. Ako sprevádzal a chránil Boh svoj národ pri východe z Egypta a pri priechode cez Červené more, tak ho bude sprevádzať a chrániť i pri návrate zo zajatia babylonského. Vtedy zachránený národ nepotopily vlny mora, ani potom ho nepotopia vlny vôd, ba neublíži mu ani oheň. Prorok, pravda, netvrdí, že Izraeliti budú skutočne prechádzať cez oheň. Chce len vyjadriť, že je Boh pre svoj národ ochotný ešte väčšie zázraky robiť, ako robil pri východe z Egypta a že sa národ nesmie báť nijakých prekážok.

3. Živly neuškodia zachránencom, pretože Boh je ich osloboditeľom, spasiteľom. (Spasiteľom sa volá Boh v tejto Izaiášovej knihe častejšie: 41, 11; 45, 15. 21; 49, 26; 60, 16; 63, 8). A pretože perzský kráľ dobrovoľne dá Izraelitom slobodu, dostane miesto nich náhradu, „výkupné“ a to veľké krajiny, ktoré sa Babyloncom nepodarilo dobyť: Egypt, Etiópiu (Kúš) a Sábú. Táto posledná krajina musela ležať tiež niekde v susedstve Etiópie a Egypta, ale nič bližšie o nej nevieme. Podľa Jozefa Flaviana (Židovské starožitnosti II 10, 2) by to bol kraj Meroe, ležiaci medzi riekami Nil, Atbara a Báhr el-Azraq (Modrý Nil). Túto prisľúbenú náhradu dostala perzská ríša až za panovania Kýrovho syna a nástupcu Kambíza II., ktorý v r. 525 pr. Kr. dobyl Egypt.

4. Tieto národy vydá Boh nevoľníctvu miesto svojho národa, pretože si ho váži a ho miluje. — Namiesto „Iudí“ (hebr. *ádám*) číta Volz „tislice“ (hebr. *aláfim*), Fischer zase „krajiny“ (*adámôth?*). Ani jedno, ani druhé nie je odôvodnené. — Vulg. prekladá: „Odkedy si sa stal v mojích očiach vzácnym a slávnym: milujem Ťa a vydám...“

5. Boh opäť posmeľuje svoj národ. Prisľubuje, že všetkých príslušníkov (hebr. „zera“) — semä, potomkov, synov; aj u nás hovoríme o „synoch národa“) vyvoleného národa opäť shromaždí. Privedie ich od východu i od západu.

6. I sever musí vydať a prepustiť Izraelitov, ani juh ich nesmie zdržiavať. Je zbytočné sa pýtať (ako to robí Fischer), na ktoré krajiny myslí

tu prorok. Na určité krajiny sotva myslel a vypočítaním všetkých štyroch svetových strán chce vyjadriť všeobecnosť: hoci kde sú, hoci v ktorej krajine, vrátia sa. Isté je však, že sa prorok neobmedzuje na krajiny, vypočítané v podobnom súvisi v 11, 11. A hoci v tých časoch boli Izraeliti už ďaleko roztratení po krajinách, nemožno povedať, že by boli bývali až na končinách zeme. Prorok teda hovorí aj o časoch mesiášskych, keď ľudia — opravdiví synovia a dcéry božie, kresťania — so všetkých strán i končín zeme sa budú shromažďovať okolo Mesiáša.

7. Menom božím sa volajú všetci príslušníci kráľovstva božieho. Sú dieťkami božími (verš 6.) a dieťky nosia meno svojho otca. Ale môžeme myslieť aj na niečo iného. Pomer Boha k vyvolenému národu sa u prorokov často prirovnáva pomeru manžela k manželke (Oz hl. 1—2; Jer hl. 2—3; Ez hl. 16; Iz hl. 54—55; 60—62). Manželka tiež nosí meno manželovo (Iz 4, 1), prelo výraz: „ktorí menom mojím sa zvu“ môže byť náražka na tento pomer. Týchto všetkých vyslobodí Boh a shromaždí ich do svojho kráľovstva, pretože ich stvoril na svoju slávu. Keby ich nechal v služobníctve pohanov, bolo by to na slávu týchto národov a ich modiel, tým však Boh svoju slávu neprepustí, (Iz 42, 8). — Vulg. prekladá: „Každého, kto vzýva moje meno, na svoju slávu som stvoril...“

Nasledujúca stať (verše 8—13) predstavujú nový pravotný spor Boha Jahve s pohanskými národmi (porov. 41, 1 nasl.), v ktorom svedkom má byť Izrael a má dosvedčiť, ale pritom aj sám sa má presvedčiť, že len Jahve je pravým Bohom.

8. Národ sa aj tu, ako v 42, 18—20 volá slepým a hluchým, hoci mu smysly nechýbajú.

9. Na súdnom spore s pohanskými národmi a patrne aj s ich bohmi má sa opäť dokázať, kto je opravdivým Bohom. Nech skúsia aj pohani predpovedať budúce veci a ešte skôr, nech dokážu, že sa im nejaká predošlá predpoveď už splnila. Vyhrajú spor, ak postavia takých svedkov, ktorí, keď očujú ich vývody, budú im môcť dosvedčiť, budú musieť povedať: „pravdu máte.“ Toto pokladám za najpravdepodobnejší výklad verša. V podstate sa v tomto autori shodujú a rozchádzajú sa len v niektorých podrobnostiach, pričom mnohí rozličným spôsobom menia text, ale ani tak nedosahujú istejšieho a lepšieho výsledku. — Začiatok verša prekladá Vulg.: „Všetky národy sa shromaždily a sišly sa všetky kme-
ne.“

10. Boh si je istý, že pohani budú musieť čušať, nebudú môcť postaviť svedkov. On však má svedkov, ktorí dokážu, že jeho doterajšie proctvá sa splnily. Jeho svedkom je celý národ izraelský, ktorý, i keď je slepý a hluchý a nechápe smysel dejín (v. 8.), jednako bude musieť dokázať zázračné a vopred oznámené zásahy božie do dejín. Svedkom Pánovým je aj „Sluha Pánov“. Koho tým prorok myslí, nie je jasné. Možno, že je to nie nový svedok, ale len nový názov predošlého svedka, národa izraelského, ktorého Izaiáš už aj predtým (41, 8. 9; 42 20) volal sluhom Pánovým. Iní myslia, že týmto novým svedkom je alebo Kýros alebo Me-

siáš. Vec nie je možné rozhodnúť. Knabenbauer sa domnieva, že najlepšie bude za sluhu Pánovho v tomto verši pokladať aj Kýra aj Mesiáša, keďže táto Izaiášova reč hovorí aj o vyslobodení Izraelitov z babylonského zajatia, ktoré uskutočnil Kýros, ale zároveň aj o spásе, ktorú priniesol Mesiáš. — Izrael musí pred pohanmi dosvedčiť, že predpovede Boha Jahve sa splnily, ale tým sa aj sám presvedčí, že jedine on je Bohom a nijaká pohanská modla nebola utvorená skôr, než jestvoval on. Prorok teda nehovorí, že by Jahve bol býval tiež „utvorený.“

11. Jedine on je Boh, a Izrael nik neoslobodil, len on,

12. preto musia dosvedčiť, že im nijaký cudzí boh nepomohol, Pán však im aj predpovedal, ale aj uskutočnil spásu, teda len on je Boh

13. a ním aj ostane, i naďalej bude určovať osudy ľudstva, ktoré je úplne v jeho rukách a nemôže prekaziť jeho skutky.

Verše 14—21 prisľubujú, že Boh vyslobodí svojich z Babylonu a že tento boží čin bude slávnejším, ako bolo vyslobodenie z Egypta a priechod cez Červené more.

14. Boh si váži a miluje svoj ľud (41, 4), preto kvôli nemu pošle Kýra do Babylonu, kde sa ľud trápi v zajatí. Tu sa síce výslovne nehovorí, že to bude Kýros, ale z predošlých výrokov (41, 2. 3. 25) to je jasné. Posledné dva riadky verša sú porušené. Osnova hebrejská, s ktorou súhlasí aj LXX a Pešito, číta tak, ako som to preložil. Smysel podľa tohto textu by bol, že Boh vyženie (doslovne: „urobím, aby sostúpili“, „hóradli“) všetkých (cudzích) obyvateľov Babylonu, že budú utekať ako ubehlíci (*bárichim*). Ba vyženie i samotných Babyloncov (Chaldejcov), že títo, aby čím skôr unikli, nastúpia na svoje pyšné lode (doslovne: „na lode svojho plesania“, čo je hebraizmus a znamená: lode, pre ktoré plesajú, na ktoré sú pyšní). Vulg. však prekladá tieto dva riadky: „A strhol som všetky závary (hebr. *beríchim*) i Chaldejcov, ktorí sa pýšia svojimi loďami“, čo by mohlo znamenať, že Boh odstráni všetky prekážky, ktoré oslobodeniu národa budú stáť v ceste, odstráni teda aj Chaldejcov. Ale môže znamenať i to, že Boh odstráni závary zo žalárov a vyslobodí väzňov-zajatcov. Či je z týchto osnôv niektorá správna a ktorá, nemožno určiť. Pokusy meniť text doteraz nevedly k úspechom.

15. Proroctvo o zničení babylonskej ríše (v. 14) je dôležité, preto Boh uvádza i na jeho začiatku i na jeho konci svoje velebné názvy, ktoré sú zárukou, že urobí tak, ako predpovedal, a že to všetko bude sa diať kvôli Izraelu, veď všetky božie názvy, ktoré sú uvedené v tomto a v predošlom verši, poukazujú na spojenie Boha s týmto národom.

16. Nasledujúci prorocký výrok boží (ktorý sa začne až veršom 18) hovorí Boh, ktorý svoju moc ukázal aj pri východe Izraelitov z Egypta. On urobil cez dravé vody Červeného mora cestu putujúcemu národu. — Dravé vody vykladajú niektorí za príkladom sv. Hieronyma o rieke Jordán, cez ktorú Pán tiež zázračne previedol Izraelitov. Je to možné a výraz „dravé vody“ by skôr priliehal prudkej rieke ako moru. Ale neslobodno zabúdať, že v Jordáne pri priechode Izraelitov nezahynulo nijaké

nepriateľské vojsko (viď nasl. verš), preto sa tá domnienka nezdá pravdepodobnou.

17. Tým, že Boh pomáhal Izraelitom pri odchode z Egypta, vyviedol odtiaľ aj egyptské vojsko a zaviedol ho do Červeneho mora so všetkými jeho koňmi a bojovými vozmi. Posledné dva riadky veľmi živo ukazujú záhubu egyptského vojska.

18. Izraelití veľmi často spomínajú na svoje zázračné vyvedenie z Egypta. I veľkonočné sviatky boli ustanovené na to, aby si túto spomienku každoročne oživovali. Teraz však už nebudú musieť žiť zo samých spomienok na dávne divy božie,

19. pretože Boh bude robiť nové zázraky pri východe zo zajatia babylonského a začiatky — kličenie — týchto veľkých udalostí už teraz môžu badať. Pri tomto novom východe budú musieť putovať cez pustinu, preto Boh túto obdarí hojnými vodami a pripraví im po nej cestu. — Vulg. namiesto „či nepoznávate?“ prekladá: „áno, poznáte ich.“

20. Hojnosť vody pocíti aj zverina púšte, šakaly a pštrosy (porov. Iz 13, 21 nasl.; 34, 13) a z povďačnosti budú chválu vzdávať Bohu. Pán však predovšetkým nie pre tieto dá hojnosť vody na púšti, ale pre svoj ľud, ktorý cez púšť bude tiahnuť do vlastí.

21. Keď zverina vie preukázať vďačnosť a vychvaľuje Pána pre jeho štedrosť, tým viac to má robiť národ, veď sa zázraky dejú preň.

Keď Boh toľkými mimoriadnymi dobrodeniami zahrnul národ, ľahko by mohol tento prísť k presvedčeniu, že si to všetko zaslúžil. Tomuto chce Boh predísť a vo veršoch 22—28 zdôrazňuje, že Izrael nemal nijakých zásluh, mal iba vinu, preto všetky dobrodenia môže ďakovať jedine milosrdenstvu božiemu.

22. Nie Izrael si vyvolil Jahveho za Boha a nie Izrael mal trápenie, prácu s Pánom. Z výroku dá sa vycítiť, že sa vec má opačne: Boh si vyvolil tento národ, i keď ten nemal nijakých zásluh a Boh mal s ním ustavičné trápenie.

23. Izraelití smeli obety prinášať len v jeruzalemskom chráme. Po zrúcaní tohto prestaly obety. V babylonskom zajatí národ vôbec neobetoval, preto sa nemá na čo odvolávať: vyslobodenie zo zajatia bude výlučne dielom milosrdenstva božieho. Prorok vypočítava rozličné druhy obetí (viď pozn. k 1, 11—13) a dokladá, že Boh v čase zajatia od národa ani nežiadal obety: neobťažoval, netrápil ho nimi. Tým sa ani zďaleka nehovorí, že by Boh bol obety zavrhol, naopak, osnova predpokladá, že by mu byly bývaly milé. Prorok zdôrazňuje iba to, že Izraelití nemajú nijakých zásluh, že mu obety neprinášali, a že ich Boh v čase zajatia ani nepožadoval.

24. Mnohí z Izraelitov si v babylonskom zajatí nadobudli značné majetky, ale sa vôbec neusilovali z majetku niečo venovať na zakúpenie drahocenných látok, ktoré sa, kým ešte stál chrám, potrebovaly pri bohoslužbách. Tu sa spomína z tých látok len „voňavá trsť“, hebrejsky: *qáneh*. Bola to najskôr rastlina, zvaná *Acorus Calamus*, alebo, podľa

iných, *Andropogon schoenathus*. Voňavá látka z tejto rastliny, spolu s myrhou a dvoma druhmi škorice, miešala sa do posvätného oleja. Ex 30, 23 nasl. (Olej tohto složenia nebolo slobodno užívať pre súkromnú potrebu). Miesto zásluh, ktoré by si bol národ získal obetami a bohumilými darmi, mal iba hriechy, ktorými bol Bohu na ťarchu. Ináč Izraeliti nemohli si za zásluhu pokladať ani obety, ktoré Bohu prinášali v jeruzalemskom chráme ešte pred babylonským zajatím, pretože ich prinášali bez duše a takéto obety boli Bohu len na ťarchu (porov. Iz 1, 11—14).

25. Ale Boh je milosrdný, preto sotrie, teda celkom odstráni hriechy, ktoré obťažovali duše Izraelitov, ale ani to neurobí pre ich zásluhy, ale len pre seba, pre svoju slávu. Že je so strany ľudí pre to nevyhnutnou podmienkou pokánie, to Biblia zdôrazňuje na nesčíselných iných miestach. Keď Boh odpustí hriech, je medzi ním a dušou opäť priateľstvo, pretože Boh na staré hriechy zabudne, čiže nekladie ich viac za vinu.

26. Ak Izraeliti predsa myslia, že majú u Boha nejaké zásluhy, nech len prídu a nech mu pripomenú, čo sú to za zásluhy; aj im navrhuje Boh súdne dokazovanie (porov. Iz 1, 18), ako to navrhoval pohanským národom (41, 1 nasl.; 43, 9 nasl.). Pri rokovaní im prepustí slovo, ak si myslia, že tak vyhrajú spor. Hebr. slovo *tsedík* tu, ako aj v 41, 26; 43, 9 a na iných miestach Biblie znamená: byť ospravedlneným, oslobodeným, vyhrať spor.

27. Nielen terajší národ je hriešny, hriešny je aj jeho pôvod. Už jeho praotec (doslovne: „prvý otec“) bol hriešny. Nic je isté, na ktorého praotca tu prorok myslí. Adam to nemôže byť, toho Písmo sv. nikdy nenazýva praotcom národa izraelského. Ani na Abraháma nemožno myslieť, toho tak Starý ako aj Nový zákon predstavuje čo vzor spravodlivosti a prorok ho volá priateľom božím (41, 8). Najskôr sa to môže vzťahovať na Jakuba, ktorý naozaj bol praotcom národa, veď tento po ňom má i svoje meno a hneď v nasledujúcom verši volá prorok národ „Jakubom“ a „Izraelom.“ Jakub sa skutočne dopustil hriechu, oklamal svojho otca a brata. A ako neskoršie musel ísť jeho národ do zajatia pre svoje hriechy, tak musel ísť Jakub pre svoj hriech do vyhnanstva do tej istej krajiny. — LXX odstraňuje ťažkosť tak, že prekladá množným počtom: „Vaši otcovia.“ Je možné, že prorok skutočne myslel na praotcov národa vôbec, a nie na jednu určitú osobu. — „Tlmočníci“ sú prostredníci medzi Bohom a ľuďmi. Tlmočili ľudu vôľu božiu a Bohu prosby ľudu. Takými to boli Mojžiš a Áron, ale na tých prorok tu sotva myslí, pretože tí Boha nezhadili. Práve preto nemožno myslieť ani na pravých prorokov. Mienia sa tu falošní proroci, ktorých si ľud pokladá za tlmočníkov, prostredníkov; tiež, a to hlavne kňazi a predstavení národa, ktorým sa často vyčítuje hriešnosť.

28. „Sväté kniežatá“ sú predstavení kňazov (1 Krn 24, 5). Týchto Boh znesvätil, pozbavil ich posvätného úradu a odviezol ich do zajatia, kde kňazské úlohy nemohli vykonávať. Kedysi, keď Izraeliti prichádzali do zasľúbenej zeme, Boh dal do kľiatby (*cherem*) kananejské pohanské ná-

rody. Tieto národy museli Izraeliti vyhubiť. Teraz dal Boh do kľatby a na potupu národ Jakubov.

Hlava 44, 1. V predošlej stati opisuje sa hriešnosť národa a trest, ktorý ho za to zastihol. Ale Boh nenechá národ v beznádejnosti, prisľubuje spásu v budúcnosti, preto zase používa láskyplné oslovenia: Izrael—Jakub (viď pozn. k 40, 27) a volá ho svojím sluhom a svojím vyvoleným (porov. 41, 8, 9; 43, 10).

2. Boh, ako častejšie, i tu sa volá stvoriteľom (51, 13; 54, 5; podobne, ale iným slovesom: 43, 1. 15), a tvorcom (43, 1; 44, 21, 24; 45, 11) Izraela. Tvoril, utváral ho od lona matky, čiže odvtedy, čo národ začal jestvovať, či už pritom myslíme na pôvod národa od Abraháma, alebo od Jakuba, a či vo všeobecnosti len na prazáčiatky vyvoleného národa. Odvtedy je Boh tomu národu vždy na pomoci, tento sa teda ani v budúcnosti nemá čo obávať. — Namiesto názvu „miláčik“ má hebrejská osnova slovo „Ješûrûn“. Takto sa volá izraelský národ aj v Dt 32, 15; 33, 5. 26. Je isté, že je to nejaký láskavý názov, no jeho význam nevieme. Vulg. prekladá „rectissimus“, „priamy“, „spravodlivý.“ Sv. Hieronym sa teda domnieval, že slovo „Ješûrûn“ pochádza od kmeňa jášár, „priamy“, „rovný.“ Túto etymologiu slova prijímajú mnohí aj dnes. Nie je však vylúčené, že v našom verši stálo pôvodne nie „Ješûrûn“, ale „Izrael.“ Spoluhlásky týchto dvoch slov sú v hebrejskom písme skoro totožné. Všimnime si tiež, že sa národ v predošlom riadku nazýva „Jakubom“ a tento názov sa v tejto čiastke Izaiášovej knihy často spája s názvom Izrael. Sýrsky preklad Pešito a chaldejské targumy nemajú na tomto mieste Ješûrûn, ale Izrael. LXX spája obe slová a číta: ἡγαπημένος Ἰσραήλ: „miláčik Izrael“, možné je teda, že vo svojej predlohe tiež čítala Izrael.

3. Národ hynie, ako rastliny v smädnej a vyschnutej zemi. Ale Boh znovu zavlaží a zúrodní to, čo je smädné a suché: na trpiaci a hynúci národ, na jeho potomstvo (semä, vetvy) dá svojho oživujúceho Ducha a svoje požehnanie. Ale s Knabenbauerom možno tieto výroky rozumieť aj o duchovnom znovuzrození človeka (porov. Ez 36, 25—27; Joel 2, 28), pričom prídu človeku na myseľ slová Pána Ježiša: „ak sa kto nenarodí znovu z vody a z Ducha sv., nevojde do kráľovstva božieho“ (Jn 3, 5).

4. Pôsobením božieho Ducha a božieho požehnania bude národ boží prekvitať, všetko bude okolo neho hýriť zeleňou, bude kypieť životom ako vrbý pri potoku. Vľba má veľkú odolnosť a životaschopnosť: i keď sa hocíjaká vetva z nej zasadí do vlhkej zeme, pustí korene a vyrastie. Ale rastie iba tam, kde je hojne vlhky, najradšej pri vode. Týmto obrazom znázorňuje prorok, že aj národ boží dostane hojne vlhky, hojne požehnania božieho, aby mohol žiť a sa zveľaďovať. Isteže nemyslí tu len na starozákonný národ, ale hlavne na jeho pokračovanie v dobe mesiášskej. — Prvý riadok by hľadám lepšie bolo čítať podľa LXX: „I budú rásť, jak uprostred vôd tráva.“ Tak by bol smysel hladší. — Vulg. namiesto: „na tvoje vetvy“ má: „na tvoje kmene.“ No zodpovedné hebrejské

slovo „seesám“ znamená skôr „výhonky“; „vetvy“ ako kmene. Smysel výrazu však sa tým nemení.

5. Národ boží aj tým bude vzrastať, že sa k nemu pridružia i ľudia z cudzích, pohanských národov (porov. v prvej časti Izaiášovej knihy: 2, 3; 11, 10; 14, 1; 19, 24). Pánovi, Jahvovi budú chcieť prináležať aj tí, ktorí mu predtým boli cudzí a k Jakubovmu, Izraelovmu národu budú chcieť patriť, „meno Jakubovo budú volať“, „Jakuba sa budú dovolávať“ aj príslušníci iných národov. Výklad Fischerov, ktorý v týchto obrátencoch chce vidieť Židov, keď sa z cudzích krajín, z diaspory vrátia do Palestíny, je teda trocha násilný, veď tí vždy patrili k Jakubovmu národu a priznávali sa aj k Bohu Jahve. Títo obrátení ľudia rozličným spôsobom budú označovať, že chcú patriť pravému Bohu. Niektorí budú ústne prehlasovať: „Pánov som“, iní budú volať (k Bohu?) v mene Jakubovom (tak číta dnešný hebrejský text i Vulg.) i oni sa budú volať „Izraelom“, ba ne jeden si aj na ruku napíše, že je „Pánov.“ Prorok chce tým len vyjadriť, že ľudia budú zdôrazňovať svoju príslušnosť k národu božiemu a netvrdí, že si ľudia naozaj budú tetovať na ruky meno božie. Izraelitom zakázal Boh vrezávať si do tela obrázku alebo značky (Lv 19, 28), ale, ako poznamenáva Fischer, ten zákon spomína len značky démonov a modiel; o značkách a mene pravého Boha nehovorí. Ináč je výraz o písaní na ruku ani nie istý; doslovne malo by sa prekladať: „ruka tohto píše“, alebo „tento píše svojou rukou.“ Nie je teda určité, či je tu reč o písaní na ruku. — Posledný riadok prekladá Vulg.: „a menom sa prirovná Izraelu.“

Súvis predošlej state s nasledujúcimi je v tom, že sa pohani pravom budú prihlasovať k Bohu Jahve, pretože len on je Boh (vv 6—8), pohanské modly však môžu byť iba predmetom posmechu a nie úcty (vv 9 nasl.).

6. Prehlásenie Jahveho, že len on je Boh, začína sa veľmi slávnostne: hromadia sa velebné názvy božie. Pohani mali celý rad bohov, v tom rade bol niektorý boh prvý, hlavný a niektorý bol aj posledný. V skutočnosti však prvým a posledným členom tohto „radu“ je Jahve, nejestvuje viac bohov iba on. I v tom smysle je Boh prvým a posledným, že je od večnosti do večnosti (porov. Zjav 1, 8).

7. Verš je porušený. V prvom riadku sa zo LXX dopĺňujú slová „nech stojí a“, ktoré chýbajú v dnešnom hebrejskom texte. Tretí riadok čítajú dnes všeobecne: „*Mí hišmía méólám ótíjjól*“, „ktožc oddávna zvestúva budúcnosť“. Na základe súvisu a iných podobných miest Izaiášovej knihy (porov. napr. 41, 22 nasl.; 42, 9; 43, 9) prijímajú túto zmenu osnovy aj mnohí katolíci, ako Condamin, Feldmann a Fischer, a osvojujem si ju preto aj ja. Vo štvrtom riadku sa namiesto „im“ (hebr. *lámó*, čo je básnický tvar za „*láhem*“) číta „nám“ (hebr. *lánú*). Ako z osnovy vidieť, Boh zase zavádza súdny proces (porov. 41, 1—5. 21—29; 43, 9—13), aby sa dokázalo, kto je Boh, kto prorokoval už oddávna budúce veci a kto môže i teraz predpovedať budúcnosť. — Knabenbauer prekladá dnešný hebrejský text: „Kto hlása ako ja — a nech mi to oznámi, predložil — od-

kedy som ustanovil pradávny ľud.“ Podobne aj Vulg.: „Kto mi je podobný, nech volá a nech oznámi a nech mi vyloží, odkedy som ustanovil pradávny ľud; čo pride a čo sa stane, nech nám oznámi.“ Knabenbauer so sv. Hieronymom vykladá toto znenie tak, že je tu reč o božích prorockých, povedaných už aj pred začiatkami Izraelského národa (napr. prorocká dané v raji prvým ľudom, prorocko, povedané Noemovi atď.), „pradávny ľud“ je teda celé ľudstvo od začiatku sveta, nielen Izraeliti. Podľa iných, ktorí sa tiež pridávajú osnovy Vulgáty, by tu prorok hovoril len o prorockých, daných Izraelitom. Ale najpravdepodobnejšie je, že v osnove stála pôvodne podobná veta, akú som uviedol v preklade a že prorok nespomína tu nijaký „pradávny ľud“. — Zmena, ktorú v treťom riadku navrhuje Volz, nie je lepšia, ako tá, ktorú som vyššie uviedol.

8. Izraeliti nemajú sa čo báť od udalostí, ktoré sa začínajú. Prorok dozaista myslí na Kýrove víťazstvá. Veď tieto udalosti Boh dávno predpovedal, keď prorokoval skazu Babylonu. Izraeliti sú svedkami týchto prorockých, veď ich Boh skrze prorokov dal im. Udalosti sú v jeho a to jedine v jeho moci, veď iných bohov niet. Pohanské národy, od ktorých sa Izraeliti boja, nemajú sa o koho opierať, ich modly nie sú ničím pevným; pevnosťou, oporou pre svoj ľud, jeho „Skalou“, je len Boh Jahve (porov. 17, 10; 26, 4; 30, 29. na týchto miestach, v hebrejskej osnove, prorok nazýva Boha tiež „Skalou“, „Súr“). Aspoň Boh podobnú oporu nepozná a to znamená, že jej ani niet, veď Boh je vševedúci. — Vulg. prekladá tento verš: „Nebojte sa a nebuďte zmätení: odvtedy som to oznámil a zvestoval; vy ste mojimi svedkami; či je boh okrem mňa a tvorca, ktorého by som nepoznal?“ Sv. Hieronym čítal „jósér“ „tvorca“ namiesto „súr“ „skala“.

Vo veršoch 9—20 prorok posmešne opisuje ničomnosť modiel, ktorá vysvitá už aj zo spôsobu, akým ich ľudia zhotovujú, tiež opisuje sprostosť ľudí, ktorí sa takým ničomným bohom klaňajú.

9. Tvorca je mocnejší ako jeho tvor. Lenže tvorcovia modiel sú biedni, ničomní ľudia, akéže teda môžu byť ich tvory, nimi urobené modly? Sú to síce miláčkovia ľudí, ľudia sa im veľmi radi klaňajú, ale vyslyšanie, prospech darmo čakajú od nich. Svedkovia Jahveho sú Izraeliti a tí pri svojom Bohu majú o čom vydávať svedectvo, veď Jahve im už predpovedal mnohé veci, ktoré sa splnily a dokázal tak, že je pravým Bohom. Svedkovia modiel, modloslužobníci sa od svojich bohov o budúcnosti nič nemôžu dozvedieť, nemôžu teda v ich prospech svedčiť a musia sa preto za svojich bohov hanbiť.

10. Kto by bol tak nemúdry, že by urobil modlu, o ktorej vie, že mu neprospeje? Tvorcovia modiel jednako vyrábajú modly, o ktorých vedia, že im nemôžu pomôcť.

11. Stúpenci, doslovne: „spoločníci“ modiel sú tí, čo sa im klaňajú. Je prirodzené, že sú títo v hanbe, keď majú tak bezmocných bohov, veď umelci, ktorí sochy modiel vyrábajú, sú len slabí ľudia, akože by mohli vytvoriť niečo, čo je mocnejšie ako človek? Preto sa môžu shromažďo-

vať a sa stavať pred pravým Bohom ako len chcú, predsa sa pred ním budú triasť a hanbiť.

12. Pohani musia sa hanbiť za bohov, ktorých ľudia s takou námahou vyrábajú. Kováč, „majster železa“ i keď chce zo železa urobiť sochu, musí najprv železo v žeravom uhli urobiť mäkkým, potom dlátom a mlatkom musí z neho utvárať, formovať modlu a veru musí pritom robiť napätím všetkých svojich síl. Ale boh, ktorého robí, mu nepomôže, sám si musí nahrádzať ubudnuté sily, musí jesť a piť, ináč by zoslabol a nevládal by pokračovať v práci. — Prvý riadok tohto verša je porušený, a preto neistý. Vo vete chýba sloveso a nevie sa s určitosťou, čo znamená hebr. slovo „*maasád*“. Dopĺňujú, opravujú a prekladajú tento riadok rozličným spôsobom. Najlepšie je podľa LXX doplniť sloveso „*ostriť*“, hebrejsky „*jachéd*“, alebo iný tvar kmeňa „*chádad*“ = „*ostriť*“. Toto sloveso mohlo pri odpisovaní omylom veľmi ľahko vypadnúť, pretože sa predošlá veta končí slovom, ktoré je písané podobnými písmenami a má tiež podobné znenie (*jachad*, zároveň, spolu). — Slovo „*maasád*“ prekladajú mnohí: „*sekerá*“, „*tešla*“. Tak prekladá aj LXX. Ale do súvisu je ťažko toto slovo umiestiť: nevedno, načo by bola tešla kováčovi, ktorý modlu ukúva zo železa. Preto je lepšie toto slovo brať vo význame „*dláto*“ alebo „*pilník*“, lieto nástroje používa kováč pri zahladzúvaní sochy. Aj Vulg. predpokladá podobný smysel, pretože prvé dva riadky prekladá: „Kováč pracoval pilníkom, uhlím a kladivom to sformúval.“

13. I vyhotovenie drevenej modly stojí veľa roboty: treba vymerať drevo, zakresliť doň tvar sochy, zhruba vykresáť kresáčkou, potom treba kružidlom sochu zaokrúhliť, aby mala tvar človeka a to človeka skvostného, krásneho. Ale ten vykresaný človek, akýkoľvek pekný by bol, nie je na iné dobrý, len aby v dome býval (alebo i tak možno preložiť: „aby v dome sedel“). — Vulgáta prekladá tento verš: „Majster dreva roztiahol mieru, utváral to hoblíkom, robil to uholnicou a kružidlom to zaokrúhlil a urobil obraz muža, ako krásneho človeka, čo býva v dome.“

14. Ešte ďalšiemu posmechu vystavuje prorok modly: nielen urobiť ich musí človek, ale aj látku, potrebnú na ich vyhotovenie, drevo, si musí vypestovať sám. Pohani si tiež od svojich bohov prosia požehnanie, najmä dážď, a od dažďa, ktorý čakajú od modly, závisí, či narastie strom a či bude z neho boh, modla. Vulg. prekladá: „Povytlínal cédry, vzal haštru a dub, ktorý stál medzi stromami lesa; zasadil jedľu, ktorú vychoval dážď.“

15. Drevo z toho istého stromu slúži človeku na najrozmanitejšie ciele: pri jednej jeho čiastke sa zohreje, varí a pečie a z ostatku urobí si modlu, pred ktorú si kľaká a sa jej klania.

16. Vo veršoch 16—17 prorok opakuje a obsírnejšie rozvedie myšlienku predošlého verša. V druhom riadku všeobecne menia slovo „*polovicu*“ (hebr. *hesfô*) na „*uhlie*“ (hebr. *gecháláv*) menia aj slovosled vety a prekladajú potom prvé tri riadky:

„Polovicu z neho spáli v ohni,
pri jeho uhli upečie mäso,
naje sa pečienky, nasýti sa.“

alebo podobne. Niektorí z 19. verša dokladajú aj slová „upiekol som chleba.“ — Pre túto zmenu hebrejskej osnovy sú vážne dôvody. 1. LXX má vo svojom texte i slová *ἐν τῷ ἔνδρῳ* : „v uhli.“ Pešito prekladá: „Polovicu spália na ohni a na uhli pečú...“ 2. Verš 19, ktorý opakuje túto myšlienku, má skutočne slová: „na jeho uhli som piekol...“ Aj to by dokazovalo potrebu oláznej zmeny, že podľa terajšieho hebrejského textu aj po spotrebovaní oboch polovic dreva ešte ostane z neho na modlu. — Ale hebrejský text i v dnešnej svojej podobe dáva dobrý smysl, preto som ho nemenil. Celý 16. verš hovorí totiž o tej istej polovici dreva: Polovicu spáli v ohni a pri tom istom ohni, teda pri tej istej polovici dreva pečie a sa zohrieva, „cíti“ oheň. V pôvodine doslovne je „vidím oheň.“ Slovo vidieť sa v hebrejčine často užíva vo význame „okúsiť“. „cítiť“ (napr. Ž 15, 10; Jer 5, 12 atď.; podobne dozaista aj Lk 2, 26).

17. Keďže podľa predošlého verša už obe polovice dreva zužitkovali, vykladá Knabenbauer „zbytok“ tak, že sa v predošlom verši hovorí o dvoch poloviciach kmeňa stromu a zbytkom sú jeho konáre. Modlu teda robia len z podľejšej látky, z konárov. Ale, myslím, že je lepšie vykladať vec tak, ako som to poďal vyššie.

18. Je ozaj veľká sprostosť, čakať pomoc od kusa dreva. Tak robia modloslužobníci a ich nerozumnosť je vysvetliteľná len úplnou zaslepcenosťou a bezcitnosťou.

19. Keby pohaní premýšľali, museli by poznať, že ich boh, ktorého tu prorok nazýva ohavou, je iba kus dreva, a na ohni by zhorel práve tak ako iné drevo.

20. Pretože však nepremýšľajú, poblúdili, „pasú za popolom“, lipnú na svojich modlách, ktoré sú iba hrstou popola. Ale práve preto im hrozí skaza, od ktorej by sa iba tak zachránili, keby pochopili, že modla, ktorú držia v pravej ruke, (alebo o ktorú sa ako o palicu, držanú pravou rukou opierajú,) nie je Boh, je len lož. — Vulg. prekladá: „Jeho čiastka je popol, nerozumné srdce sa mu klaňalo a nevyslobodí si dušu a nepovie: hádam je lož v mojej pravici.“

Izaiáš píše Izraelitom. Aj ničomnosť modiel a hanebnosť modlárstva predstavuje svojmu národu, aby ho odvrátil od tejto nemravnosti a hlúposti. Preto vystavuje modloslužobníkov a ich modly posmechu, upozorňuje na skazu, ktorá pohanom hrozí a upomína svoj národ, aby slúžil len Pánovi, pretože spása je len uňho.

21. Izraeliti stále musia spomínať na to, čo prorok v predošlej stati povedal o ničomnosti a falošnosti modlárstva: nesmú zabúdať, že ľudí stvoril Boh, aby slúžili jemu a nie modlám. Toto upozornenie dokazuje, že prorok v predošlých veršoch musel hovoriť o modloslužobníctve, preto je nesprávne tvrdiť, ako to robia mnohí nekatolíci, že stať o modlách,

verše 9—20, nepatrí do pôvodného diela a je len neskorším prídavkom. — Posledný riadok prekladá Vulg.: „Izrael, nezabudni na mňa.“ V hebr. osnove zodpovedný výraz: „nebudeš mi zabudnutý“, čiže „nezabudnem ťa“, je už prechodom k myšlienke nasledujúceho verša. — Fischer navrhuje čítať „*lô laššieni*“ „nesklam ma“ namiesto „*lô linnášeni*“, „nezabudnem ťa“. Podobná zmena nie je ničím odôvodnená.

22. Ako oblak znečisťuje oblohu, tak znečisťuje dušu hriech. Boh odstráni z duše hriech ako oblaky s oblohy a duša bude zase čistá. Podmienkou však je, že sa národ musí k nemu obrátiť, až potom ho Boh vykúpi: vyslobodí zo zajatia babylonského. Ale zo súvisu vidieť, že prorok myslí tu aj na vykúpenie od hriechu. (Fischer).

23. V očiach prorokových je vykúpenie národa už skutkom, pretože vo svojom videní vidí už vyslobodený národ, ale aj preto, že pokladá za nezlomne isté, že Boh svoje sľuby splní. Preto vyzýva nebo, zem i podsvetie, aby plesaním vzdávaly Bohu chválu. Slovo „*tachitšjót*“, „hlbka“ sa aj inde užíva na označenie podsvetia (viď Ez 26, 20; 32, 18, 24; Ž 63, 10 hebr.). Prorok aj inokedy zakončuje niektoré časti svojej knihy velebným chválospevom (hl. 12, 35; 42, 10—12; 55, 12—13).

Izaiáš vo svojej druhej knihe hovorí o dvojakej spáse: o vyslobodení národa izraelského z babylonského zajatia a o spáse mesiášskej. Nástroj boží pri uskutočnení prvej je hrdina, ktorého prorok už doteraz viac ráz spomínal, ale ešte nie dosť jasne, len v akýchsi obrysoch (41, 1—5. 25—29; 43, 14). Nástroj boží pri druhej spáse je „Sluha Pánov“ Mesiáš, o ktorom už tiež bola reč v prvej piesni o „Sluhovi Pánovom“ (42, 1 nasl.). V nasledujúcej prorokovej reči (44, 24—45—26) Boh už jasne označuje hrdinu, Kýra, ktorý jeho ľud vyslobodí z babylonského zajatia a na dvoch miestach (44, 28; 45, 1) menuje ho aj po mene. Ale miestami i v tejto reči zasahuje Izaiáš do druhého obdobia spásy, do doby mesiášskej, neuvedomujúc si vo svojom videní časovú vzdialenosť týchto dvoch udalostí.

24. Boh chce a môže vyslobodiť svoj národ. Chce, veď už toľko ráz ukázal svoju lásku k nemu. Je jeho vykupiteľom (*góel*, viď pozn. k 41, 14; porov. tiež 43, 1. 14; 44, 6. 23, 24), on je jeho tvorcom, utvára ho od (materinského) lona“ (42, 2), to jest od začiatku jeho jestvovania. Ale aj môže ho oslobodiť, veď je všemohúci: on stvoril nebo (porov. 40, 22) a zem (porov. 42, 5) a to všetko bez cudzej pomoci. „Mocou vlastnou“ je v hebrejskej osnove: *mí lli* (*ketib*): „kto bol so mnou?“, „kto mi pomáhal“, alebo: *méilli* (*qeré*) „od seba“; smysel v oboch prípadoch je ten istý: Boh stvoril svet vlastnou mocou, bez cudzieho prispenia. — Vulg. prekladá tento výraz: „a nik nebol so mnou.“

25. Veštenie bolo v Babylone veľmi rozšírené. Ale budúcnosť je úplne v rukách božích a on ju zariadi tak, že sa veštby veštcov nesplnia a dokáže sa, že sú šialenci. A nielen múdrosť veštcov, ale akákoľvek múdrosť závisí od Boha, ktorý môže mudrcov hocikedy zahanbiť.

26. Veštby sa nesplnia, ale Boh splní slová, predpovede svojich slu-

hov, prorokov, pretože tých on posielal a predpovedajú iba to, čo im on rozkáže. A už nehovorí len vo všeobecnosti o spásе a vyslobodení zo zajatia, ale s určitostí predpovedá, že dá znovu vybudovať Jeruzalem a iné judské mestá. V prvom riadku dnešného hebrejského textu čítame jednotné číslo: „svojho sluhu“ (abdô). To by sa mohlo vzťahovať len na Izraela ako celok. Ale je tu reč bezpochyby o pravých prorokoch, tých nazýva tu Boh svojimi sluhami, ako ich v paralelnom druhom verši volá svojimi poslami (tam je teda tiež množný počet), preto s väčšinou dnešných exegetov čítam množný počet i v prvom riadku: „svojich sluhov“ (abádaw).

27. Boh odstráni všetky prekážky, ktoré budú stáť v ceste návratu národa z babylonského zajatia. Ak bude treba, znovu urobí cestu cez more (vysuší hlbinu) a cez rieky, ako to pri návrate z Egypta urobil cez Červené more a cez Jordán. Či prorok myslí na nejakú určitú udalosť, nemožno povedať. Herodot (I, 189, 191) píše síce, že Kýros dal odraziť rieku Eufrat do nového riečišťa a cez staré, vyschnuté koryto rieky vnikol potom do Babylonu. Ale novšie výskumy toto nepotvrdily; ak teda prorok vôbec hovorí o určitej vode, tvrdí len to, že rieka Eufrat nezachráni Babylon pred pádom.

28. V tomto, ako aj v nasledujúcom (45, 1) verši predpovedá Boh už aj meno muža, ktorý dal rozkaz na znovuvybudovanie jeruzalemského chrámu a mesta. Je to ojedinelé miesto v Písme sv., kde sa predpovedá niekoho meno. Meno sv. Jána Krstiteľa (Lk 1, 13) a Pána Ježiša (Lk 1, 31) anjel nepredpovedal, ale vyslovil rozkaz boží, že Zachariáš a Panna Mária majú dať prisľúbeným dieťkam tieto mená. Na 1 Krí 13, 2, kde sa predpovedá meno kráľa Joziáša, tiež sa nemožno s istotou odvolávať, nakoľko najnovšie výklady kráľovských kníh (Šanda, Landersdorfer) pokladajú meno Joziášovo v tom verši za neskoršiu vložku. V našom verši však nemožno meno Kýros (hebr.: Kóreš) pokladať za neskorší prídavok. Keby sme toto meno z verša vynechali, bol by naštrbený aj básnický rytmus a smysel vety. Meno Kýros patrí teda do pôvodnej osnovy, Boh ho skrze proroka Izaiáša predpovedal už pred zajatím babylonským. Fischer tvrdí, že meno Kýrovo na tomto mieste robí ťažkosti domnienke, že druhú časť Izaiášových proroctiev (hlavy 40 a nasl.) písal Izaiáš, ktorý žil pred babylonským zajatím. Ale ako mohol Boh skrze proroka Izaiáša predpovedať babylonské zajatie, hoci v tých časoch ešte nebolo svetovej ríše babylonskej, tak mohol predpovedať aj Kýrovo meno. A keby sme chceli tvrdiť, že táto časť Izaiášovej knihy mohla vzniknúť až v babylonskom zajatí a to len, pretože sú v nej tieto proroctvá, chýlili by sme sa k racionalizmu. Je pravda, že predpovedanie niektorého človeka i podľa mena je vec mimoriadna. Ale každé proroctvo je mimoriadne. I to je pravda, čo hovorí Šanda pri výklade vyššpomenutého verša 1 Krí 13, 2, že „proroctvo ponecháva zpravidla akúsi neurčitosť.“ Ale v každom proroctve sú okolnosti celkom určité a len niektoré ostávajú neurčitými, čím, pravda, celé proroctvo stráca na jasnosti a býva celkom jasné až po jeho spl-

není sa. Boh chcel, aby v tomto proroctve meno predpovedaného kráľa bolo určité, ale zase iné okolnosti boli v ňom nejasné. A jasným bolo i toto proroctvo až keď Kýros už vífazel. Niet teda nijakej príčiny pochybovať, že Boh predpovedal meno tohto perzského kráľa. — Boh volá Kýra svojim pastierom, pretože sa má tak starať o ľud boží, ktorého pravým pastierom je Boh (porov. 40, 11), ako sa pastier stará o sverené mu stádo. V Pisme sv. často sa volajú pastiermi mužovia, ktorým je sverené vedenie ľudu; tak sa volajú sudcovia, králi (2 Sm 7, 7; 1 Krn 11, 2; Ž 77, 71; Jer 2, 8; 12, 10; 23, 1; Ez 34, 2; Nah 3, 18; Zach 11, 5). Pastiermi volá starozákonné Pismo sv. aj Mesiáša a jeho pomocníkov (Jer 3, 15; 23, 4; Ez 34, 23; 37, 24; Mich 5, 5; porov. Jn 10, 11; 21, 16 nasl.). — Posledný riadok verša nie je celkom istý, možno ho čítať aj: „a chrámu: »bud' založený«." Vulg. prekladá tento verš: „Ktorý hovorím Kýrovi: môj pastier si a každú moju žiadosť splníš; ktorý hovorím Jeruzalemu: budeš zbudovaný a chrámu: budeš založený." Jozef Flavius (Starožitnosti 11, 1. 2) píše, že toto Izaiášovo proroctvo Kýrovi ukázali a pod jeho dojmom vydal dekrét o postavení jeruzalemského chrámu (Ezdr 1, 2 porov. 2 Krn 36, 23).

Hlava 45, 1. Boh volá Kýra svojim pomazaným (hebr.: *maššíach*, grécky: *Christos*). Tento titul dáva Pismo sv. kráľom teokratickej, bohovládnej ríše. Kýros ho dostáva, pretože má mať starosť o národ bohovládnej ríše. Tento kráľ je predobrazom Vykupiteľa, ktorý sa zvláštnym spôsobom nazýva „Mesiášom“, „Kristom“; čiže pomazaným; jemu tento titul ostal takmer vlastným menom. Ale o Mesiášovi samom v tomto verši nie je reč, ako to mysleli niektorí kresťanskí spisovatelia v prvých storočiach kresťanskej éry (napr. Tertulián, Novatián, sv. Cyprián). Na ich omyl poukázal už sv. Hieronym. Títo spisovatelia sa nazdávali, že je tu podobný výraz ako v Ž 109: „Riekol Pán (Jahve) môjmu Pánovi (Mesiášovi) . . .“ Ich mienka sa zakladala na omylnom čítaní Septuaginty, ktorú v tých časoch kresťania skoro výlučne užívali: namiesto „môjmu pomazanému, Kýrovi (grécky: *Κύρῳ*)“ čítali: „môjmu pomazanému, Pánovi (grécky: *κυρίῳ*)“. — Pán uchopil Kýra za pravicu (porov. 41, 13; 42, 6), pomáhal mu, posilňoval ho. A zároveň „odpásal bedrá kráľom“, protivníkom Kýrovým. „Opásat bedrá“ znamená: posilniť sa, chystať sa, vyzbrojiť sa do boja (porov. napr. 1 Krí 20, 11). Meč sa totiž nosil na opasku (Sdc 3, 16; 1 Sm 17, 39; 25, 13; Ž 44, 4). Tiež i dlhé rúcho si podpásali, aby im v chôdzi, práci a boji neprekážalo. „Odpásat bedrá“ teda znamená: pazbaviť sily, zoslabiť, odzbrojiť. Kýrovi nepriateľských kráľov Boh pozbaví sily, odzbrojí, a nebudú môcť brániť svoje mestá a paláce, musia mu otvoriť brány. Kýros je teda len nástrojom v rukách božích a všetky jeho úspechy pripravuje Pán. — Vulg. prekladá: „Toto hovorí Pán môjmu pomazanému, Kýrovi, ktorého pravicu som chytil, aby som pred jeho tvárou podrobil národy a obrátil chrbty kráľov, a otvorím pred ním vráta a brány sa nezatvoria.“ — Podobné výrazy, ako tento verš, obsahuje o Kýrovi valec, nazvaný podľa mena tohto kráľa. Nápis na tomto

valci hovorí o Kýrovi ako o miláčikovi babylonského boha Marduka. Valec je rozhodne neskoršieho pôvodu ako naše proroctvo, a preto nemôže byť reč o tom, že by Izaiáš bol výrazy vzal odtiaľ. Sú to asi spoločné výrazy všetkých semitských rečí.

2. Boh sám bude Kýrovi urovnávať cestu a odstraňovať prekážky. Ani pevné brány mu neprekazia zmocniť sa mesta. Myslí tu prorok dozaista predovšetkým na mesto Babylon, ktoré malo 100 kovových brán, ako píše Herodot (I, 179). Vulg. prvý a druhý riadok má: „Ja pôjdem pred tebou a slávnych zeme ponížim.“

3. „Poklady tmi“ a „utajenosti skryš“ sú skryté poklady, ktorých sa zmocnil Kýros v podmanených mestách. Klasickí spisovatelia hovoria o rozprávkových pokladoch, ktoré ponachodil Kýros najmä v meste Sardes, kde premohol o bohatstve známeho Kréza a tiež v Babylone, ktorého bohatstvo dokazujú aj niektoré miesta Biblie (Hab 2, 8; Jer 50, 37; 51, 13). Úspechy, ktoré dosiahol Kýros, mali ho presvedčiť o veľkosti a moci Boha Jahve; on mu tieto úspechy umožnil a mu k nim dopomohol. Že je to naozaj dielo Pánovo, o tom sa kráľ dozvedel, keď mu ukázali proroctvo Izaiášovo, ktoré sa na neho vzťahovalo (viď pozn. k veršu 44, 28). Kýros uznal veľkosť Jahvho a píše o tom aj vo svojom dekréte, ktorým nariadil znovupostaviť jeruzalemský chrám (Ezdr 1, 2). Ale monoteistom nebol a Písmo sv. to ani netvrdí. Klinopisné pamiatky dokazujú, že — hádam z politickej prezieravosti — uznával aj božstvá podrobeného Babylonu. — Keby Boh nebol predpovedal meno Kýrovo, výraz tohto verša: „ktorý ťa zvem menom“ (porov. tiež nasledujúci verš), by nemal uspokojujúci smysl.

4. Nielsen pre svoju slávu (v. 3) poslal Boh Kýra, ale aj zachrániť svoj národ. Volal ho po mene, Boh sa teda opäť odvoláva na to, že predpovedal aj meno kráľovo. Dal mu okrem toho názvy, čestné tituly: pastier boží, pomazaný, a to vtedy, keď Kýros o ňom ešte ani nevedel. — Miesto: „dal som ti názvy“ prekladá Vulg.: „prirovnal som ťa.“

5. Iný boh nemohol Kýrovi dopomôcť k víťazstvu, pretože iného boha niet; len Jahve mu dal silu a ho ozbrojil (viď pozn. k 45, 1).

6. I tretí cieľ mal Boh s Kýrom. Jeho pomocou chcel dosiahnuť, aby národy zeme od východu až na západ poznali jediného pravého Boha. Kýros, pravda, nerozširoval vieru v jedného Boha bezprostredne, veď sám nebol monoteistom. Ale napomáhal Izraelitov a prostredníctvom týchto potom poznávaly ostatné národy pravého Boha.

7. Pán vyhlasuje, že nemá osobitného pôvodcu, stvoriteľa, svetlo a blaho a zase iného tma a zlo či už mravné a či fyzické. Pohani čakali dobro, od svojich bohov, za pôvodcov zla pokladali démonov a preukazovali úctu aj tým, aj týmto. K bohom sa obracali s dôverou, démonov sa zase báli a zaklínali ich rozličnými čarodejstvami (Volz: Jesaja II. str. 63—64). Najmä u Peržanov bol vyvinutý tento dualizmus. Ich náboženstvo však bolo jednako na vyššom stupni, pretože poznali iba dvoch bohov: dobrého Ahura-Mazdu (Ormuzd), ktorý je pôvodcom svetla a dobra

a Angra-Mainyu (Ahriman), od ktorého pochádza tma a zlo. Proti podobným názorom sa tu stavia Boh a je možné, že prorok myslí pritom hlavne na náboženstvo perzské, veď hovorí k perzskému kráľovi. Toto náboženstvo mohlo byť prorokovi známe a to aj preto, že bolo predsa len voľačo bližšie k jednobožskému náboženstvu izraelskému ako hrubé mnohobožstvo.

8. Slová Pánove, že on dáva dobro a on dopúšťa zlo, priviedly proroka na myšlienku, že Boh už mnoho nešťastia dopustil na národ a na zem vôbec. Preto sa vrúcnou, túžobnou modlitbou obracia k nemu a prosí ho už o blaho a šťastie, ktoré je tiež v jeho rukách. Jeho pravda, pravda božia nech príde dolu s neba, ako prichádza s neba zúrodnujúci dážď. Ovocím tejto božou pravdou zúrodnenej zeme bude spása, záchrana ľudského pokolenia. Zároveň vyklíči zo zeme spravodlivosť, nábožný, podľa vôle božej usporiadaný život; tento volá Písmo sv. spravodlivosťou. Verš obsahuje viac, ako túžbu po vyslobodení z babylonského zajatia, ktoré národu priniesie Kýros. Pravda, spása, spravodlivosť sú dobrá mesiášske, o týchto hovorí tu Izaiáš. Prekročuje aj úzke hranice svojho národa a hovorí o celej zemi a za celú zem: celá zem trpí mravnou suchotou a neúrodnosťou i potrebuje spásu. — Sv. Hieronym vo Vulgáte ide trocha ďalej, hovorí už nielen o mesiášskych dobrách, ale o Mesiášovi samom: oblaky „nech pršia Spravodlivého“, „nech sa otvorí zem, nech vyklíči Spasiteľa.“ Je to už nielen preklad, ale výklad sv. Hieronyma a nie celkom neoprávnený, veď pôvodca spásy, práva a spravodlivosti, ktoré tu prorok prosí od Boha, bude Mesiáš. — Boh vyslyší prorokove modlitby, v jeho ustanovení je spása už uskutočnená, preto je minulý čas: „Ja, Pán, som to učinil“. — Niektoré slová a tvary verša sú neisté a doteraz sa nepodarilo nájsť uspokojujúcu opravu. Ale pri ktorejkoľvek doteraz navrhovanej oprave, ostáva smysel vždy ten istý. — V znení Vulgáty prevzala Cirkev sv. slová tohto verša do svojej adventnej liturgie: „Rorate coeli desuper et nubes pluant iustum, aperiatur terra et germinet Salvatore“.

9. Niektorým Izraelitom mohlo by sa nepáčiť, že Boh Kýra, pohan-ského kráľa vyvolil na to, aby ich vyslobodil zo zajatia. Mohli by preto reptáť proti Pánovi a posudzovať jeho skutky. Preto k podobným nespo-kojencom sa obracia prorok: Ako sa môže človek, ktorý je len črep, hli-na, postaviť proti Bohu, svojmu tvorcovi? Ako sa opováži posudzovať jeho pokračovanie? To by bolo, ako keby umelcovu prácu posudzovala hlina, ktorou narába. Vo všeobecnosti prekladajú tento verš:

„Či povie hlina tvorcovi: čo robíš?
a svojmu majstrovi: nemáš rúk?

Aby však dosiahli tento smysel, musia meniť na dvoch miestach text. „Tvoje dielo“ (hebr. *poolkhá*) menia na „svojmu majstrovi“ (*lepóelô*) a slovo: „nemá“ (*én lô*) na „nemáš“ (*én lekhá*). Tieto zmeny, i keď sa pri

tejto druhej možno odvolávať na LXX, sú predsa len trochu smelé. A, myslím, že sú zbytočné. Zčiasťky má pravdu Volz, keď prekladá:

„Či povie hlina tvorcovi: čo robíš?
tvoje dielo nemá ceny?

Ale v tom nemožno s ním súhlasiť, že slovu „jád“ (ruka) dáva smysel: „sila“, „cena“. Odvoláva sa pri tom na Job 8, 20; Ž 75 (76), 6 a na asýrske slovo „idu“. — Tvorcu, umelca si treba myslieť tak, že robí z hlíny sochu človeka. Tomu nasvedčajú aj prvé dva riadky verša, kde „črep“, ktorý sa chce s Pánom hádať, je bezpochyby človek. A socha, ktorú umelec robí, ozvala by sa: tvoje dielo, tvoja socha, čo robíš, nemá rúk, je to nedokonalé dielo.

10. Výraz: „čo sa sviáš v křčoch“ treba rozumieť o pôrodných bolestiach ženy. Otázka sa teda rovná otázke: Načo rodiš? S výkladom verša majú autori ťažkosti, pretože sa domnievajú, že výčitky sa dávajú do úst dieťaťu, ktoré sa počína a rodí. Toto by teda hovorilo a rodičom robilo výčitky už pri svojom narodení, ba pri počatí. Ale sa domnievam, že prorok nie o tomto dieťati hovorí. V texte nie je výčitka: „prečo má plodiš?“ Treba teda s Knabenbauerom verš vykladať tak, že iné, už dospelšie dieťatky rodičov im robia výčitky, prečo im prinášajú na svet nových bratov. Aj Izraeliti sa hnevajú, že Boh začína byť priaznivý k pohanom, veď pohanskému Kýrovi sveruje tak dôležitú úlohu. Obávajú sa o svoje predpráva, ktoré im, ako vyvolenému národu, Boh doteraz dával, ako sa niekedy bezbožné deti obávajú, že sa s mladšími bratmi budú musieť deliť o rodičovskú lásku a hlavne o dedičstvo. — Ale keby výklad verša skutočne robil ťažkosti, to by ešte nebola príčina pokladať ho za neskorší prídavok. Z katolíkov tak robí napr. Condamin, ktorý vynecháva aj predošlý 9. verš. Jeho však k tomu zvädza jeho duchaplná síce, ale nie dostatočne dokázaná teória o slohách hebrejských básní.

11. Verš som preložil s niektorými opravami pôvodnej osnovy. Namiesto: „bezočivo“ (hebr. *al pánáj*, doslovne: „pred mojou tvárou“, „do tváre“) stojí v pôvodine: „pre synov“ (hebr. *al bánáj*). Prorok pokračuje myšlienkou predchádzajúceho verša, ale tu Boh už priamo vyčítuje Izraelitom, že mu chcú predpísovať, ako má zariadiť budúcnosť a čo má robiť. — Ak je však výraz „o synoch“ predsa pôvodný — čomu nasvedča aj LXX a Vulg., mohlo by to mať iba ten smysel, že Izraeliti vyčítujú Pánovi, prečo chce aj pohanov prijať za svojich synov. A to by potvrdzovalo výsuvedený Knabenbauerov výklad predošlého verša.

12. Bohu nik nemôže rozkazovať. On je Stvoriteľ, a preto aj Pán zeme a ľudí. On je Stvoriteľ a Pán neba a jeho vojska: hviezd. (Porov.: 1, 9; 40, 15. 26; 42, 5; 44, 24).

13. Proti Kýrovi nesmú mať Izraeliti námietok, pretože ho povolal Boh a on mu odstráni aj všetky prekážky, ktoré by stály v ceste úlohám od Boha mu svereným. Kýros postaví Jeruzalem, mesto božie, ako to Boh

predpovedal v 44, 28. Kráľ síce sám mesto nestaval, ale umožnil jeho postavenie, preto prorok právom hovorí, že ho postavil. Izraelitov prepustí Kýros zo zajatia zadarmo, bez akéhokoľvek výkupného. Egypt, Etiópia a Sába, ktoré Kýros, podľa 43, 3 dostane, čo náhradu za prepustených Izraelitov nebudú výkupné bude to iba náhrada, ktorú Kýrovi dá Boh. A konečne i tieto národy sa raz pridružia k Izraelitom; práve v nasledujúcom verši ich prorok všetky tri spomína v tomto smysle.

14. Boh nehovorí slová tohto verša ku Kýrovi ani ku Kristovi, Mesiášovi, ako to dávnejšie vykladali poníctori, ale oslovuje národ izraelský. Aj na iných miestach (18, 7; 23, 18; 60, 6) hovorí prorok Izaiáš, že pohan-ské národy donesú do Jeruzalema svoje poklady. Stalo sa tak v dobe mesiášskej; Izrael tohto verša je teda skôr nový Izrael, mesiášske kráľovstvo. Tu spomínané tri národy (viď pozn. k 43, 3) sa teda dobrovoľne pridružia k národu izraelskému a sa mu podrobia. Neurobia to preto, ako by chceli úctu vzdávať židovskej rase (Fischer), ale, pretože uznajú, že jediný pravý Boh je Boh Izraela. Národy sa Jahveho ríši podrobia dobrovoľne, preto treba výraz: „v okovách“ rozumieť obrazne, „označuje úplné, ale slobodne volené poddanstvo“ (Feldmann). Niektori namiesto: „v okovách prejdú (óború)“ čítajú: „v okovách budú slúžiť“ (óbadú). Smysel by bol takto hladší, ale zmena osnovy nie je potrebná, a ani nie je dost odôvodnená.

15. Pravdepodobne čítate aj slová tohto verša, ba, hádam, aj nasledujúcich dvoch veršov dáva prorok do úst pohanov. Títo vyslovujú svoj obdiv, akým tajomným spôsobom viedol Boh dejiny vyvoleného národa, ale tiež aj ich dejiny, veď ich priviedol tiež k poznaniu pravdy. Národy oslovujú priamo Boha; takéto prechody sú v básnických osnovách časté, preto nie je potrebné meniť text a namiesto: „Ty si (attáh) Boh skrytý“ čítať: „S tebou (Iták t. j. s Izraelom) je Boh skrytý.“ Jahve je Boh vyvoleného národa, pretože tento národ viedol osobitnou starostlivosťou, ale je Spasiteľom všetkých národov.

16. Pohanské národy uznajú, že sa preukázala bezmocnosť modiel a tým všetci ich ctitelia a vyrábateľia utrpeli hanbu. — Vulg. číta tretí riadok: „tvorcovia omylov“.

17. Izrael dosiahol konečnú spásu, už ho viac Boh nebude trestať, preto viac ani zahanbený nebude. Toto sa, pravda, vzťahuje na mesiášsku spásu, veď pohani až vtedy uznajú Jahveho za pravého Boha. Ale Boh začal na to pripravovať národy už v časoch Kýrových (viď 45, 6).

V nasledujúcej stati Boh znovu vyhlasuje, že on jediný je pravý Boh. Predpovedá, že sa voľakedy k nemu obrátia všetky národy a jemu sa budú klaňať.

18. Boží výrok sa začína až posledným riadkom tohto verša. V predošlých riadkoch poukazuje prorok na cieľavedomosť božiu pri stvorení sveta: nestvoril zem, aby ostala prázdna a pustá (tôhú, porov. Gn 1; 2); ale urobil z nej vhodné a príjemné bydlisko pre ľudí.

19. Pohanskí veštcia ohlasujú svoje veštby — o ktorých tvrdia, že sú

výroky ich bohov — na všelijakých tajomných, zastrčených miestach, kde len zasvätení a vyvolení majú prístup. Jahve oznámil svoje proctvá, najmä tie, ktoré sa týkajú Kýra; verejne a otvorene. Cieľavedomý bol Boh aj vtedy, keď povolal izraelský národ. Jasne povedal, čo od neho žiada a čo ten môže za to od neho čakať: národ ho teda nehľadal zadarmo, pretože mu Boh pravdivé a priamo oznámil svoje úmysly.

20. Kýros, ktorý oslobodí Izraelitov zo zajatia a navráti im vlasť, mnohé iné národy pripraví o vlasť a pričini sa o ich zánik. Ale tí z pohanov, čo prežijú pohromu — prorok ich volá zachránencami národov — budú musieť uznať, že je nerozum uctievať modly, nosiť ich na nosidlách po procesiách, ako robievali Babylonci. Je nerozum modliť sa k nim, keď sa ukázalo, že v nešťastí svojim čitateľom nepomohly.

21. Opäť vyzýva Boh pohanov (porov. 41, 1—5. 21—29; 43, 9—13; 44, 6—23), aby sa shromaždili a dokazovali, či ich bohovia niekedy predpovedali budúcnosť. Dokáže sa, že to urobil len Jahve, a že teda niet iného pravého Boha. On jediný pomohol svojmu národu vo svetovej pohrome v Kýrových časoch, teda len on je Boh spásonosný. — Boh hovorí tak, ako by sa proroctvo o vyslobodení zo zajatia už bolo splnilo. Môže tak hovoriť, keď hľadá do budúcnosti a vidí už oslobodený národ.

22. Aj ostatné národy zeme sa len tak môžu zachrániť, ak sa obrátia k nemu, jedinému pravému Bohu.

23. Ľudia zvykli prisaháť na Pána Boha, tým mu preukazujú česť, pretože ho uznávajú za najvyššieho Pána, ktorý odmeňuje a tresce. Keď Boh chce slávnostne potvrdiť pravdivosť niektorého svojho výroku, prisahá na samého seba, pretože od neho niet vyššieho. Čo raz Boh, a to ešte pod prisahou povie, to neomylné splní, jeho slovo sa nevráti, je neodvolateľné (porov. 55, 11). Boh teda tu slávnostne predpovedá, že raz všetky národy len jemu sa budú klaňať a na jeho meno budú prisaháť, čiže jeho budú uznávať za najvyššieho Pána. Vulg. 2. a 3. riadok prekladá: „Vyjde z mojich úst slovo pravdy a nevráti sa.“ Sv. Pavol cituje tento výrok: Rim 14, 11.

24. Vtedy uznajú národy, že len Jahve je pravdivý a mocný Boh. A tí, čo predtým hnevom blčali proti nemu, prídu potom tiež k nemu a budú sa hanbiť, že sa dakedy postavili proti Pánovi a klaňali sa modlám. — Prvý riadok tohto verša by bolo možno aj ináč preložiť, ale tento preklad som pokladal za najlepší. Vulg. prvý a druhý riadok má: „Teda v Pánovi, povie, je moja spravodlivosť a moc.“

25. Celý svet sa bude klaňať Bohu, ktorému sa klania Izrael a dá takto za pravdu tomuto národu, čo v nemalej miere poslúži k jeho sláve.

Hlava 46. Stať zase porovnáva bezmocnosť modiel s mocou Boha Jahve. Modly nepomôžu svojim čitateľom, ba sú im iba na ťarchu. Jahve však ustavične pomáha svojim a dokázal, že je Boh: jeho doterajšie predpovede sa splnili a to je zárukou, že ani oslobodenie národa, ktoré teraz predpovedá, nebude meškať.

1. Keď zvíťazí niektorý národ, zvíťazia aj jeho bohovia, porážka bohov zase znamená porážku národa, ktorý zastávali. Bel a Nebo boli bohovia Babyloncov, keď teda prorok opisuje záhubu týchto bohov, predpokladá a zdôrazňuje tým aj záhubu Babyloncov. Sochy premožených božstiev naložia víťazi na zvieratá a odvedú so sebou. Títo bôžkovia sú len hmotou, zvieratá ustanú pod ich ťarchou. — Namiesto „ich bremená“ (hebr.: *nesuotéhem*) dnešný hebrejský text a Vulg. číta: „vaše bremená“ (hebr.: *nesuolékem*). Ak by to bolo pôvodné, musely by sme myslieť, že prorok oslovuje Babyloncov: „ťarchu, ktorú ste vy nosili v sprievodoch (porov. pozn. 45, 20; porov. tiež 7. verš tejto hl: a Jer 10, 5; Bar 6, 3), naložia na zvieratá“, čo je tiež možné. Ale LXX a ostatné staré preklady čítajú tak, ako som preložil: „ich bremená“. Bel (*belu* = pán) sa spomína už v najstarších asýrsko-babylonských textoch, ktoré sa nám zachovali. V neskorších časoch volali Babylonci Belom — pánom — aj Marduka (v Biblii sa volá Merodach, porov. Jer 50, 2), ktorý bol hlavným bohom hlavného mesta kráľovstva, Babylonu, kde mal veľký chrám, ktorý bol jedným z divov sveta. Chrám sa volal E-sag-ila. Bola v ňom obrovská socha Bel-Marduka zo zlata. — Nebo (babyl.: Nabu) bol tiež babylonský boh. Tešil sa veľkej obľube, čo vidieť i z toho, že jeho meno často sa nachádza v osobných menách babylonských: Nabopalasar, Nabuchodonozor, Nabonid. Neba pokladali za Bel-Mardukovho syna. Asýrske a babylonské texty mu dávajú názvy: múdry, rozumný, pôvodca písma, pôvodca prorociev (porov.: *nábí*, prorok). Hlavnú svätyňu mal v Borsippe (dnes: Birs-Nimrud). V Calach-Nimrude, pri rieke Tigris, našli niekoľko jeho soch, ktoré preniesli do Londýna. — Vulg. prekladá: „Dolámal sa Bel, rozdrvil sa Nebo, ich sochy sa dostaly zverom a hovädám, vaše bremená ako náklad, ťažký až k únave.“

2. Bel a Nebo nie sú, ani nikdy neboli; sú iba ich sochy, aj tie sa dostaly do rúk víťazného nepriateľa. Nejestvujúci bohovia, prirodzene, nevládu zachrániť „náklad“, svoje sochy, ktoré nepriateľ odnáša. Celé božstvo nie je viac ako tá socha a tá ide do zajatia. Toto proroctvo sa doslovne splnilo až neskôršie, nie v časoch Kýrových. Ten nechal babylonské modly na pokoji. — Vulg. prekladá: „Omdleli a rozdrvili sa spolu, nevládali zachrániť toho, čo ich niesol a ich duša pôjde do zajatia.“ Prorok nehovorí, že by modly mali dušu. Výraz „ich duša“ je doslovný preklad slova „*naššám*“ a na tomto mieste je to nesprávne. Hebrejské slovo „*nefeš*“ znamená nielen „dušu“, ale aj „osobu“, tu teda: „ich osoby“ a užíva sa aj ako zvrätne zámeno: „oni sami“.

3. Falošných bohov musia nosiť ľudia a zvieratá. Boh Jahve však nosí a opatruje svoj národ od jeho začiatkov, odvtedy, keď národ bol ešte v živote matky (porov. pozn. k 44, 2). „Dom Jakubov“, je národ, ktorý však už nie je celý, sú z neho iba zvyšky, veď v časoch Izaiášových veľká časť národa, — obyvatelia severného kráľovstva — už zahynula. — Vulg. 2. a 3. riadok prekladá: „ktorých ja chovám v lone, ktorých ja nosím v živote.“ Boha predstavuje teda ako matku národa.

Je to však nepresný preklad. Vulg. prekladá predložku „*minni*“: „odomaňa“ (totož: „ste nosení“), hoci je to iba básnický tvar predložky „*min*“: „od“. Ale výrazy vyjadrujú bezpochyby láskavú starostlivosť, ktorou Boh viedol svoj národ (porov.: Ex 19, 4; Dt 1, 31; 32, 11). I v slovenčine by sme mohli preložiť:

„ktorých chovám od lona,
ktorých nosim od života“.

Smysel by ostal ten istý a znelo by to lepšie ako pasíva, ktoré som použil len pre presnosť.

4. Od jeho mladosti opatroval Boh národ, otcovsky sa staral oň a bude sa oň starať až do jeho staroby, kým len národ bude žiť. I keď je tento neraz farchou a treba ho „vliecť“, jednako ho Boh neopustí a ho vyslobodí. — „Urobil som“ (*asitli*) menia niektorí na: „vliekol som“ (*amastli*) alebo na: „nosil som“ (*nasitli*), ale nie je to potrebné.

5. Až tri razy sa pýta Boh: Komu ma prirovnáte? (porov. 40, 18, 25). Ale to prirovnanie musí byť také, aby si prirovnaní naozaj boli podobní. Na otázky je možná len záporná odpoveď: niet takého, kto by Bohu bol podobný. Vulg. miesto výrazu: „aby sme boli rovní“ prekladá: „a urobili ste ma podobným.“

6. Najmenej však možno prirovnávať Boha modlám, veď ich pôvod je až smiešny: ich ctiteľia vysypú z mešca drahý kov, najmä zlatníka, ten uleje z kovu boha a tomu sa potom klania ľudia. — Vulg. prekladá: „ktorí vyberáte zlato z mešca a striebro vážite váhou, najmä zlatníka, aby urobil boha a korla sa a klaňajú.“

7. Takýto boh je tupá hmota, ktorá si sama so sebou nevie dať rady. Pristane na všetko, čo s ním robia, sám sa nevie hnúť s miesta a nevie ústa otvoriť, nepočuje ani keď naň kričia. Podobné posmešné výroky o modlách a ich ctiteľoch nájdete: Iz 44, 9—20; 1 (3) Krí 18, 27 nasl.; Ž 113 b (115), 4 nasl.; Bar 6, 7 nasl.

8. Hoci je modloslužobníctvo podľa a smiešne, mnohí z Izraelitov jednako sa odvrátili od pravého Boha a pridali sa k modlám. Títo vzbúrenci musia sa vzmužiť a uvažovať o tom, čo prorok povedal o modlárstve a musia sa zase vrátiť k pravému Bohu. — Ťažkosť robí v tomto verši slovo „*hitošašû*“. Môže to byť zvrtný tvar kmeňa „*iš*“ „muž“: teda: „vzmužil sa“, alebo tiež zvrtný tvar kmeňa „*ašaš*“: „upevnil“, teda: „upevniť sa“, „vzmužil sa“. Preklad, ktorý podávam, je dobrý pre oba tieto prípady. Sv. Hieronym prekladal: „*fundamini*“, „upevnite sa“, ako vidieť, predpokladal kmeň „*ašaš*“. Jeho preklad len neskoršie bol vo Vulgáte zmenený omylom na „*confundimini*“, „hanbite sa.“ — Iné staré preklady vec tiež neobjasnia. Ale, myslím, je zbytočné meniť osnovu a vymýšľať nové kombinácie, ktoré nemožno kriticky podprieť. — Vulg. prekladá tento verš: „Spomňte si na to a hanbite sa, vstúpte, odbojníci, do seba“ (doslovne: „vráťte sa do srdca“).

9. Ak odbojníci chcú dôkaz o Jahveho božstve, nech len pomyslia na udalosti, ktoré on predpovedal a ktoré sa splnili; okrem neho niet nikoho, čo by to vedel urobiť, teda okrem neho niet boha (porov.: 45, 6. 14. 18. 21. 22), a je preto nerozumné za bohov pokladať modly. Ako vidieť, verš 9. sa dobre pričleňuje k veršu 8. Je pravda, že by sa mohol dobre pričleniť aj bezprostredne k v. 5., ale, ako správne poznamenáva Fischer, to ešte nie je dôkaz pre tvrdenie, že verše 6—8 sú len neskorším dodatkom.

10. Boh je pánom budúcnosti, preto sa určite splní aj to, čo teraz predpovedá: jeho plán, jeho rozhodnutie nik nemôže zmeniť.

11. „Muž božích plánov“, muž, ktorého Boh povolal „od východu“ k uskutočneniu svojich rozhodnutí, je Kýros. Volá sa tu „orlom“ (doslovne: „dravý vták“, hebr. „*ajil*“), pretože sa na svoju korisť, na nepriateľské národy bude vrhať dravosťou a rýchlosťou vtáka. Ako sa uskutočnilo, čo Boh kedysi predpovedal, tak sa uskutoční i terajšie jeho rozhodnutie.

12. Tvrdí srdcom sú bezcitní Izraeliti (porov. Iz 6, 10), tí, ktorých v 8. verši volal Boh odbojníkmi. Sú ďaleko od Boha, preto sú ďaleko aj od pravdy. Boh ich znovu napomína, aby sa pridržovali jeho.

13. Spasenie, ktoré Boh Sionu a Izraelu sľúbil, už sa približuje. Kýros oslobodí národ zo zajatia a umožní mu návrat na Sion. Izrael naozaj nemá inej slávy, len tú, čo mu dal Boh.

Hlava 47. je posmešnou piesňou na Babylon (porov. Iz 13; 14, 4—23; Jer hl. 50 nasl.). Porážka bohov Babylonu znamená aj skazu mesta, preto po opísaní skazy modiel (hl. 46, 1 nasl.) opisuje prorok záhubu hlavného mesta svetovej ríše babylonskej. Keď toto mesto padlo do rúk Kýrových, začalo pomaly strácať svoj význam, jeho skaza sa teda začala už vtedy, i keď mesto upadalo len postupne a úplná jeho záhuba bola len dielom neskorších čias (pozri pozn. na konci hl. 13.).

1. Babylon bolo mesto plné bohatstva, radovánok a hýrenia (porov. Iz 21, 5), bolo ako zmäkčilá žena, ktorá sa zeme nechce ani len dotknúť (porov. Dt 28, 56). Ale prorok mu zvestuje pád a úplný koniec panstva a všetkej zhýralosti. Musí opustiť svoju slávu, v poníženosti (porov. Iz 3, 26) a smútku bude čupieť na zemi, hoci ho doteraz nepriateľ nepremohol, a bolo preto mestom panenským (pozri pozn. k 23, 12), bolo krásne a mladistvé (pozri pozn. k 1, 8; porov.: 37, 22). Babylon bol ako kráľovná na tróne, potom však bude musieť na zemi sedieť ako otrokyňa. — Chaldejci neboli Akkádmi (Akkádmi voláme semitských praobyvateľov Mezopotámie: Assýrov a Babyloncov), ale Aramejci, ktorí sa na začiatku posledného tisícročia pred Kr. začali postupne tlačiť do Babylonu a získali tam pomaly prevahu. Volali sa vlastne *Kasdím*, tak ich volá aj hebr. Biblia, ale hlásku „s“ pred zubnými hláskami vyslovovali v Babylone ako „l“, preto ich Babylonci volali *Kaldú*. Odtiaľ je aj grécke *Χαλδαίοι*, Chaldejci.

2. Mlynčekom starého východného sveta boli dva kamene nad sebou. V spodnom bola priehlbina, do ktorej sa dalo obilie. Vrchný kameň, tak veľký ako spodný, kľukou sa krútil, obilie sa medzi dvoma kameňmi rozomietalo a popri okrajoch vypadala múka. Bola a podnes je to robota žien a je to robota ťažká, preto každá zámožnejšia žena ju dala robiť otrokyniam. Hrdý Babylon bude takouto otrokyňou, ktorá bude každému vystavená na obdiv. Nebude nosiť závoj, ba nezakryje jej hanbu ani dlhé panské rúcho s vlečkou: keď pôjde do zajatia, bude musieť brodiť cez rieky a kanále, ktorých, na zavodenie pôdy, bolo v Mezopotámii veľké množstvo, bude si musieť obnažovať nohy a tak kráčať cez vodu. Vg. prekladá tento verš: „Vezmi mlyn a meľ múku, obnaž svoju hanbu, odkry plece, odhaľ líčka, prejdí cez rieku.“

3. Babylon, teraz slávny a pyšný, bude dakedy svetú len na potupu. — Prvý riadok tohto verša pokladajú mnohí (napr. Condamin, Feldmann) za neskorší dodatok, ale niet pre to dostatočných dôvodov. Najvážnejším dôvodom je, že riadok ruší básnický rytmus verša. Ale práve tento dôvod je veľmi pochybný, pretože podnes nevieme, do akej miery sa hebrejskí básnici viazali k rytmu. — Druhý a tretí riadok je porušený. Najlepšie je miesto „elge“ čítať s Vulgátou v tretej osobe: „jilge“: „nik ma nestretne“, „nik sa mi nebude protivíť.“ Alebo možno tie isté spoluhlásky (algi) pokladať za tvar príčinný (hili), a vtedy je smysel ten istý: „nedám, aby mi kto odolal“. Iní rozličným spôsobom menia osnovu. Najskôr by sa osvedčila mienka tých, čo miesto „elge“ čítajú „elre“ „odstúpim“. Potom, pravda, musia aj nasledujúce slovo „ádám“ „človek“ meniť. Čítajú miesto neho „ámar“ „povedal“, pripojujú ho už k nasledujúcemu výrazu (v. 4) a prekladajú:

„vezmem si pomstu a neustúpim“,
4. hovorí náš Vykupiteľ“.

4. Záhuba Babylonu bude spásou národa božieho. Boh potresce veľmesto pre utlačanie zajatcov, on bude Vykupiteľom svojho národa, vyslobodí ho zo zajatia. K veršu porov. 48, 2; 51, 5; 54, 5; tiež 44, 6. K výrazu „Pán zástupov“ pozri pozn. k 1, 9.

5. Mesto, ktoré teraz hlasito rozkazuje národom, bude musieť mlčky sedieť; jeho sláva a krása ziari svetom (porov. 14, 12), po navštívení božom však bude musieť ustúpiť do tmy zabudnutia a väzenia, nebude viac „paňou kráľovstiev“, ako ju teraz volajú.

6. Babylon, ako kedysi Asýrsko, bol len nástroj boží na potrestanie neverného židovského národa. Tento národ bol vlastnosťou Boha, bol jeho dedičstvom. Keď ho však Boh vydal do rúk nepriateľského Babylonu, pozbavil ho tejto svätej hodnosti: znesvätil ho. Babylon prekročil hranice, ktoré mu pri trestaní vymeral Boh, z trestajúceho nástroja božieho ostal tyran, ktorý nemal nad nešťastníkmi zmilovania, ba i bezvládných starcov nútil k namáhavým robotám. Z knih prorokov Jeremiáša,

Ezechiela a Daniela môžeme usudzovať, že osud Izraelitov v babylonskom zajatí, aspoň miestami a v niektorých obdobiach, nebol práve neznesiteľný, ale tento Izaiášov výrok dokazuje, že tomu nebolo tak vždy a všade.

7. Boh drží svoj nástroj v rukách, dokedy chce, potom ho odhodí a to najmä, ak sa nástroj stal nehodným. Ale Babylon bol presvedčený, že jeho moc a jeho sláva bude trvať naveky a ani nechcel pomyslieť, že jeho nadutosť môže sa končiť len ponížením a potupou.

8. Babylon je tak mocný, že sa cíti v úplnej bezpečnosti. Ba jeho sebavedomie prekročuje všetky hranice, hovorí o sebe ako Boh: „ja a nikto viac“ (porov 45, 5. 6. 18. 22; 46, 9), stavia sa na roveň Bohu (porov. reč babylonského kráľa v Iz 14, 13—14). Mnohí cudzinci ho vyhľadávajú a sa mu zalicčajú, preto je taký ako žena, ktorá má veľa uchádzačov, nebojí sa, že by azda musela ostať opustená ako vdova. Má množstvo obyvateľov, to sú jej dietky, nemusí sa obávať bezdetnosti. — Hláska „i“ na konci slova „*afsi*“ je len básnická prípona. V próze je „*efes*“, „niet viac“.

9. Ale pre bohorúhanie a pýchu zastihne mesto trest a to práve tam, kde sa cíti najbezpečnejšou: vdovstvo a bezdetnosť ho zasiahnu naplno. Cudzinci ho v nešťastí opustia (porov. verš 15), jeho obyvatelia zahynú. Má síce množstvo veštcov a čarodejníkov, — veď je Babylon pre čary a veštenie vychýrený —, ale to všetko nepomôže. — Piaty a šiesty riadok, prekladá Vulg.: „pre množstvo tvojich čarov a pre tvrdosť tvojich zaklínačov“.

10. Začiatok verša môže mať dvojaký význam: 1. I pri svojej zlobe si sa cítila v bezpečnosti, alebo 2. Spoliehala si sa na svoju zlobu. Babylon utláčal cudzie národy a bol oproti nim ukrutný, nazdával sa, že sa udrží pri moci, keď sa ho národy budú báť, spoliehal sa teda na svoju zlobu v mylnej domnienke, že vyššieho pozorovateľa a sudcu — Boha — niet. Za múdrosť a vedu pokladal svoje čary, najmä veštenie z hviezd, táto múdrosť ho však zviiedla k nadutosti.

11. Pre pýchu a zlobu príde na Babylon náhle a nečakane trest, ktorému nebude môcť uniknúť. Vulg. druhý riadok prekladá: „nepoznáš jej vznik“. Hebrejská osnova má: „*šaharáh*“ „jej zoru“, čomu Vulg. dáva význam: „východ“, „vznik“. Možno tento výraz i tak rozumieť, že nešťastie bude ako noc, po ktorej nebude zori, nebude svitanie. Teraz, na základe arabskej reči, dávajú vo všeobecnosti slovu „*šahar*“ význam: „odčarovať“, „čarodejstvom odstrániť“.

12. Babylon sa od mladí namáhal a cvičil v čaroch, nech teraz skúsi šťastie, ak sa mu predsa len podarí čarodejstvami odstrašiť zlo, ktoré naň čaká. Táto výzva je, pravda, plná výsmechu. — Slová „v ktorých si sa namáhala od mladí“ pokladajú mnohí za glosu.

13. Ustavične sa radil s veštcami a čarodejmi, nechže teraz prídu tí, čo veštili z neba, hviezd a mesiaca a nech mu pomôžu. „Čo delia nebo“ je najpravdepodobnejší preklad neistého výrazu: „*hóberé šamajím*“. Babylonskí hvezdári-veštcí rozdeľovali nebo podľa súhvezdí zvieratníka a

potom veštili z polohy, v akej bolo slnko, mesiac a obežnice k zvieratníku. Každý novmesiac predpovedali, čo sa v nasledujúcom mesiaci s mestom má stať.

14. Čarodejníci a veštcí nepomôžu Babylonu, ale nepomôžu ani sebe. Aj oni zahynú spolu s mestom. Nešťastie, ktoré Boh na nich dopustí, zničí ich tak rýchle a tak dôkladne, ako oheň plevu: pred plameňmi skazy nebudú môcť ujsť. — Posledné dva riadky, ktoré mnohí bez dostatočných dôvodov pokladajú za glosu, s iróniou poznamenávajú, že oheň skazy bude oheň ničiaci, nie taký, pri ktorom sa človek zohrieva.

15. Márne sú všetky námahy. Babylonu nepomôžu svoji: čarodejníci a veštcí. Tým menej mu pomôžu cudzi. Kupci, ktorí mesto veľmi radi vyhľadávali, kým mohli s ním obchodovať, keď uvidia jeho skazu, „odtackajú sa“, so zdesením budú utekať, každý svojou cestou.

Hlava 48. Boh chce, aby sa zatvrdnutý národ obrátil k nemu, znovu dokazuje svoju moc a svoju vševedúcnosť a to opäť dôkazom, ktorý sme v tejto knihe už niekoľko ráz čítali: proroctvá, ktorými Boh predpovedal budúcnosť, sa splnili. Lenže splnenie dávnych proroctiev je hneď aj zárukou, že sa splní aj to, čo Boh teraz prisľubuje: národ sa oslobodí zo zajatia. Celá táto hlava tvorí jeden celok a je zakončením proroctiev hl. 40—47.

1. Reč božia, ktorú Izraeliti majú počúvať, začína sa až tretím veršom. Prvé dva verše obsahujú oslovenie národa a výčitky na jeho adresu. Izraeliti sa vychvaľujú, že pochádzajú od tak slávnych patriarchov, ako sú Jakub a Juda. I Boha Jahve pokladajú za svojho Boha, veď na jeho meno prisahajú, lenže táto ich bohopocta nie je pravdivá a nie je úprimná. — Miesto: „z útrob (*mimmeé*) Judu“ číta dnešný hebrejský text a za ním aj Vulg.: „z vôd (*mimmé*) Judu“. Knabenbauer vykladá to tak, že Izraeliti, o ktorých je reč, pochádzajú od Judu, on je ich prameňom. Ale, tak sa zdá, že sa pri odpisovaní stal omyl a že treba opraviť text tak, ako to v preklade uvádzam. V tom sú dnes autori skoro jednotní.

2. Zidia sa aj tým vychvaľovali, že ich bolo sväté mesto Jeruzalem, v ktorom Boh dal postaviť svoj chrám. Na tohto Boha sa opierajú, myslia si, že ich zachráni, i keď mu nebudú preukazovať opravdivú úctu a nebudú sa usilovať o mravnú čistotu. — Tento verš pokladajú niektorí, najmä racionalisti, za neskorší dodatok, no nevedia uviesť pre svoje tvrdenie vážnych dôvodov.

3. Boh vyzýva zajatých Izraelitov, aby sa zo svojich dejín presvedčili, že všetko, čo Boh doteraz predpovedal, skutočne sa splnilo (porov.: Iz 41, 22; 42, 9; 43, 9. 18; 46, 9).

4. Boh pozná zatvrdnutosť tohto národa, vie, že si nechce skloniť šiju ani pred ním. Tvrdosť sa židovskému národu vyčítuje v Písme sv. od dávna (Ex 32, 9; 33, 3. 5; 34, 9; Dt 9, 6. 13. 27; 31, 27).

5. Pre túto zatvrdlivosť dával Boh národu proroctvá, ináč by ten bol dôležité udalosti svojich dejín pripisoval modlám.

6. Národ počul proroctvá a presvedčil sa o ich splnení, má na to hľadiť, má o tom uvažovať. Ba mal by to rozhlásiť svetu a tak uznať a aj iným zvestovať veľkosť Boha. — Miesto: „či nerozhlásite“ (hebr.: „*háló taggidû*“) chcú niektorí čítať: „či nedosvedčíte“ (hebr.: „*háló ta'idû*“). Zmena textu je však zbytočná a neodôvodnená. — Veci nové, ktoré Boh odteraz chce predpovedať, že dozaista Kýrove víťazstvá, pád Babylonu a vyslobodenie Izraelitov zo zajatia (porov.: 42, 9; 43, 19; 44, 24 nasl.; 45, 1 nasl. 11, 19; 46, 11).

7. Nové veci, ktoré Boh predpovedá, iba teraz vychádzajú z jeho úst, preto hovorí Boh, že sa iba teraz tvoria. V mysli božej, pravda, jestvovaly tie veci od večnosti, teraz už jestvujú aj v predpovedi a tým je daný základ, že raz, pri splnení sa proroctvá, budú neomylné jestvovať aj v skutočnosti. Ešte pred nedávnom, — pred dňom — Izrael o nich ani nepočul, len teraz dáva Boh tie proroctvá, aby Izraeliti videli, že sú to naozaj proroctvá, ktoré im dal Boh. Keby ich Boh bol dal už dávno, Izraeliti by sa o nich boli dozvedeli od svojich otcov, ale ľahko by boli zabudli, že proroctvá pochádzajú od Boha a boli by sa chválili, že o budúcnosti vedia aj bez pomoci božej. — Miesto: „Predo dňom ver' si o nich nepočul“ (hebr. „*Welipné jôm weló šáma'tám*“) čítajú niektorí: „a predtým si o nich nepočul“ (hebr. „*ûlepánim lô šáma'tám*“). Smysel by takto bol hladší, ale kriticky nemožno túto zmenu osnovy ničím podoprieť.

8. Boh nepredpovedal národu tieto „nové veci“, „neotvoril mu ucho“ (porov. LXX), t. j. neoznámil mu veci budúce, pretože by ten zneužil znalosť budúcnosti a pripisoval by ju sebe a nie Bohu (porovnaj predchádzajúci verš). Veď je to národ neverný, ktorý sa od svojich prazáčiakov, „od lona matky“ (porov. 44, 2, 24; 46, 3) búri proti Bohu. — Posledne dva riadky prekladá Vulg.: „Viem, že budeš celkom neverný a od lona matky ťa volám vzbúrencom.“

9. Pre nevernosť a odboj by bol mal Boh národ zničiť, pretože však svoju slávu akosi spojil s osudom tohto národa, bol svojmu menu a svojej sláve povinný odkladať hnev a sa mierniť (doslovne: „uzdiť“). — Vulgáta prekladá druhý a tretí riadok: „svojou slávou ťa zauzdím, aby si nezahynul.“

10. Boh sa usiloval národ napraviť, zošľachtíť, dopustil naň oheň utrpení, najmä zajatie. Chcel ho očistiť od trosky (porov. Iz 1, 25), ako sa čisti striebro. No nepodarilo sa mu dosiahnuť čisté striebro: nevytopil národ „na striebro“, pretože sa troska neoddelila: národ neodstránil svoje chyby, nenapravil sa. Podobný, ale voľačo obširnejší opis čítame Jer 6, 29. Výraz „na striebro“ (hebr.: „*bekásef*“) prekladajú: „za striebro“, „za peniaze“, čo by dalo smysel, že Boh utrpením očisťoval národ a nečakal za to plat, odmenu. Zase iní prekladajú tie slová: „ako striebro“: Boh síce páliť národ, nie však tak silným ohňom, akým sa vypaľuje striebro, utrpenie nezničilo národ. Do súvisu sa však najlepšie hodí preklad,

ktorý v texte uvádzam. — Vulg.: „hľa, vytopil som ťa, nie však ako striebro, vyvolil som ťa v topiarni chudoby.“

11. I keď sa národ nenapravil, Boh ho nezničil, ba naopak, vyslobodí ho, ale to urobí pre moje meno, pre svoju slávu. Ináč by si pohani mysleli, že Jahve preto nevie pomôcť svojmu národu, lebo je bezmocný. Nazdávali by sa, že sú ich modly mocnejšie. Boh teda nemôže dovoliť, aby jeho sláva prešla k modlám. — Výraz „moje meno“ chýba v dnešnom hebrejskom texte, treba ho však zo LXX priložiť.

Boh mohol národ trestať, je však dobrotivý, neurobil to, ba naopak, vyslobodí ho. Proroctvami dokázal, že je Bohom a keď aj národ, na svoju škodu, nezachovával jeho prikázania, on ho vyvedie zo zajatia. Toto je krátky obsah odstavca 48, 12—22.

12. Národ má počúvať na Pána, pretože je vyvoleným národom božím a pochádza od patriarchu Jakuba. Na Boha má počúvať, lebo Boh je začiatok i koniec všetkého, pred ním nebolo iného boha, ani po ňom nebude.

13. On je všemohúci, zem a nebo sú jeho dielo a sú holové každú chvíľu uposlúchnuť jeho rozkaz.

14. Až teraz nasleduje, čo má národ od Boha počuť. Veľké veci im oznámi, aké neoznámi ani jeden falošný boh. Tá veľká udalosť je, že Kýros, na výzvu božiu, oslobodí národ. Boh miloval a povolal Kýra a tento prevedie vôľu božiu v Babylone a jeho (Kýrovo) rameno uskutoční vôľu božiu v Chaldejsku. Toto je smysel verša, no text je neistý. Miesto: „jeho rameno (zeró'ó) na Chaldejcoch“ čítajú niektorí (Feldmann, Volz) so LXX „a na potomstve (zera') Chaldejcov.“ Vulg. tretí a štvrtý riadok prekladá: „Pán ho miloval; urobí svoju vôľu v Babylone a svoje rameno na Chaldejcoch.“

15. Na otázku predošlého verša: „kto z nich oznámil tieto veci?“ tu odpovedá Boh. Len on predpovedal Kýrovi úspechy, on ho povolal, preto tento kráľ so zdarom splní vo všetkom svoju úlohu. — Miesto „cesta sa mu darí“ prekladá Vulg.: „a priama je jeho cesta“.

16. Sporné je, kto hovorí slová tohto verša? Podľa niektorých celý verš hovorí prorok. Podľa iných prvé tri riadky hovorí Mesiáš. Ani jedna z týchto mienok nie je odôvodnená. Prvé tri riadky hovorí Boh Jahve. Verš sa začína podobne, ako 14. verš tejto hlavy, ten však hovorí Boh. I na iných miestach vraví Boh, že „od začiatku“ dával proroctvá (porov. 43, 13; 45, 21; 46, 10; 48, 3. 5.) a tak ako tu i vo verši 45, 19 zdôrazňuje Boh, že nehovorí skryte, ale verejne. — Boh teda otvorene predpovedal udalosti, každý sa mohol o jeho predpovediach dozvedieť a teraz, keď sa predpovede splňajú, je prítomný a vedie dejiny ľudstva tak, aby sa jeho proroctvá splnili. Toto povedať o prorokovi bolo by nemožné. Štvrtý riadok verša hovorí však už skutočne prorok. Nie je to jediné miesto, kde prorok vystupuje osobne a hovorí o sebe v osobe prvej (porov. 5, 1; 6, 1. 5. nasl.; 8, 1 nasl. 17. 18; 21, 6; 40, 6; 57, 21.) Izaiáš zdôrazňuje, že Boh i kedysi tak otvorene hovorieval skrze prorokov, ako teraz hovorí

skrze neho. Obdaril ho svojím Duchom, teda Duch boží hovorí ústami proroka. — Vulg. prekladá posledný riadok: „a teraz poslal ma Pán, Boh a jeho Duch“. Ale podľa mluvníčných pravidiel hebrejskej reči lepšie je prekladať: „a svojho Ducha“. Tento preklad lepšie zodpovedá aj starozákonným miestam, podľa ktorých Duch boží neposiela, ale jeho posiela Boh. (Pozri napr. Heinisch: *Theologie des Alten Testaments*, Bonn, 1941 str. 87—94). — Niet však príčin, pokladať tento riadok za neskorší prídavok.

17. Boh je Vykupiteľom Izraela a je aj jeho učiteľom. Od neho sa učí národ to, čo mu je na úžitok; on ukazuje cestu, ktorou má kráčať, ak nechce zblúdiť.

18. Cesta, ktorou národ má kráčať, je cesta prikázaní božích. Keby ich národ aj v minulosti bol zachovával, nebol by ho zastihol taký krutý osud, aký musí znášať v zajatí, bol by sa tešil tak nevyčerpatelnému blahobytu a pokoju, ako nevyčerpatelné je more,

19. a Boh by bol doslovne splnil prisľúbenie, ktoré dal patriarchom, (Gn 22, 17; 32, 12), že sa národ rozmnoží a bude mať toľkých príslušníkov, ako je zrníek piesku. — Miesto „tvoje meno“ má dnešný hebrejský text a Vulg. „jeho meno“, ale LXX správne zachovala pôvodné čítanie: „tvoje meno“. Vv. 18 a 19 prekladajú ponlektorí časom budúcim. Sú to výroky všeobecnej platnosti, vzťahujú sa teda i na budúcnosť, jednako je tu lepšie prekladať časom minulým.

20. I keď v minulosti nezachovávali jeho príkazy, dáva im Boh teraz novú možnosť: opäť budú mať slobodu, zase budú môcť žiť vo svojej vlasti a ukázať, že odteraz kráčajú naozaj po cestách božích. S veľkou radosťou majú vychádzať z Babylonu, majú opustiť zajatie a po celom svete rozhlasovať, že ich vyslobodenie je dielo božie.

21. Ako pri východe z Egypta robil Boh zázraky, aby Iud nezahynul od smádu (Ex 17, 6; Nm 20, 11), tak dá zázračne pútnikom vodu aj pri východe z babylonského zajatia (porov. 41, 19; 43, 20; 44, 3).

22. Ak je tento verš pôvodný, zdôrazňuje v ňom prorok, že spásy sa dostane iba dobrým, bezbožní darmo na ňu čakajú. Ale ho dnes všeobecne pokladajú za neskorší dodatok. (Z katolíkov Condamin, Feldmann, Fischer). Dôvody uvádza Fischer takto: „V. 22. je bezpochyby glosa, vzatá z 57, 21 a umiestená tu tým cieľom, aby sa proroctvo 40—66 delilo na tri čo najrovnomennejšie diely (40—48; 49—57; 58—66).“ Ale týmto nič je dokázané, že nie sám prorok rozdelil takto svoju knihu a nie on zakľúčil hlavu 48. týmto veršom. I na konci druhého dielu (hl. 57) je reč o spáse dobrých, z ktorej sa vylučujú bezbožní. Podobne hovorí o spáse, a to o poslednej spáse, o novom nebi a novej zemi, koniec ostatného dielu knihy (koniec hl. 66) a i z tejto spásy vylučuje prorok bezbožných (66, 24). Prečo nemohol prorok podobne pokračovať i na konci hl. 48?

Hlava 49. obsahuje druhú pieseň o Sluhovi Pánovom (vv 1—9a) a povzbudzujúcu reč k Sionu (vv. 9b—26). Sluha Pánov sa tu opisuje ako

Spasiteľ vyvoleného národa, ktorý shromaždí a obnoví Jakubove kmene (v. 5. 6a), ale zároveň aj ako Spasiteľ celého sveta a svetlo národov (v. 6b). O Sluhovi Pánovom viď úvod str. 23 nasl.

1. V prvej piesni o Pánovom Sluhovi (42, 1 nasl.) hovoril o svojom služobníkovi Pán, Jahve, tu hovorí sám Služobník Pánov. Verš tretí výslovne uvádza, že je tu reč o Sluhovi Pánovom a keď sa táto pieseň porovná s prvou (42, 1 nasl.) vidieť, že v oboch ide o tú istú osobu, o Mesiáša. Tento bude Spasiteľom nielen Izraelitov, ale všetkých, i najvzdialenejších národov, preto majú jeho blahozvest počúvať ostrovy (viď pozn. k 40, 15) a ďaleké národy. Sluha Pánov mal úlohu od Boha vopred určenú a Boh ju oznámil svetu už pred jeho narodením, keď bol ešte v živote matky. Vtedy oznámil aj jeho meno (porov. Mt 1, 25; Lk 1, 31). Je toto jedno z nemnohých starozákonných miest Biblie, kde sa spomína Mesiášova matka (okrem tohto miesta ešte: Gn 1, 15; Ž 22, 10 nasl.; Iz 7, 14; Mich 5, 2; Jer 31, 22). I Jeremiáša povolal Boh za proroka už pred jeho narodením, v živote matky (Jer 1, 5), svoje povolanie, pravda, i Jeremiáš, i Mesiáš začali vykonávať až oveľa neskoršie, ako dospelí. — Miesto „spomínal mi meno“ má Vulg.: „rozpamätal sa na svoje meno.“

2. Boh použije svojho sluhu ako zbraň: jeho ústa budú ako ostrý meč, ktorý bojovník nosí opásaný na boku, teda „v tóni ruky“. Bude tiež ako brúsený, hladký (Vulg.: „vyberaný“) šíp, ktorý ľahko vniká do tela a ktorý bojovník nosí v svojom puzdre, tulci. Výraz „v tóni svojej ruky ma ukryje“, vyjadruje zároveň aj to, že Mesiáš bude pod ochranou samého Boha. Tu spomínané zbrane však nebudú hmotné, budú to zbrane ducha a slova: učenie Mesiášovo bude živé a prenikavé, že sa bude vrezávať až do hĺbin duše (porov. Žid 4, 12; Zjav 1, 16; 2, 12; 19, 15), ako ostrý meč, alebo šíp. Týmito zbraňami ducha (Iz 11, 4: „prútom svojích úst“) premôže Mesiáš svojich a božích nepriateľov.

3. Boh hovorí tu k Mesiášovi, ktorého volá svojim sluhom a tiež mu dáva meno „Izrael“. Toto posledné meno robí výkladu značnú ťažkosť. Všeobecne sa týmto názvom označuje potomstvo Izraela-Jakuba, národ izraelský. Tu však nemôže byť reč o tomto národe. Ten, kto sa tu Izraelom volá, bude izraelskému národu Spasiteľom, on obnoví a shromaždí Jakubove kmene (verš 6), nemôže to byť teda národ sám. Najpohodlnejšie by bolo vynechať tu slovo „Izrael“ ako glosu a mnohí tak aj robia. Lenže to nie je dosť odôvodnené, pretože slovo je vo všetkých starých prekladoch a, až na jeden, aj vo všetkých hebrejských kódexoch. Ale vylúčené je to nie, lebo je isté, že sa do piesní o Sluhovi Pánovom podobné slová vkladali, pretože Židia už dávno vykladali tieto piesne nesprávne o židovskom národe ako celku, a nie o Mesiášovi. Začiatok prvej piesne (42, 1a) prekladá LXX: „Jakub, sluha môj, priviniem ho, Izrael, vyvolený môj...“ hoci slov „Jakub“, „Izrael“ v pôvodnom texte niet. Najlepšie je však vykladať verš tak, že Boh Mesiáša volá „Izrael“. Toto meno pôvodne i tak nebolo meno národa, ale jeho praotca, Jakuba. Mesiáš je otcom, zakladateľom nového národa božieho, ale aj kmenc Jakubove on

obnoví (v. 6). Jakub dostal meno „Izrael“, keď zápasil s Bohom (Gn 32, 29), je teda bojovník boží. Takýmto bojovníkom bude aj Mesiáš, veď v predchádzajúcom verši sa o ňom hovorí, že bude zbraňou božou. Boh ukáže svoju slávu aj prostredníctvom Mesiáša (porov. Jn 17, 4. 5), ako ju ukáže aj prostredníctvom izraelského národa (44, 23), to však neznamená, že Sluha boží, o ktorom sa tu hovorí, je tento národ. To vylučuje celý súvis verša. Zovrubnejšie viď o tom úvod str. 25 nasl.

4. Prostredníctvom Mesiáša, svojho sluhu, chce Boh ukázať svoju slávu. Sluha Pánov vykonáva svoju mesiášsku činnosť u židovského národa, ale nadarmo (porov. Mt 23, 37), nevidí výsledky svojej práce a nevidí predpovedanú slávu božiu. Preto táto jeho ponosa. Jednako v Bohu skladá svoju nádej, vie, že jeho práca nebude daromná. — Tretí a štvrtý riadok prekladá Vulg.: „Teda môj súd je s Pánom a moje dielo s mojím Bohom“.

5. Na ponosu a nádej, ktorú Sluha Pánov vyslovil, prichádza odpoveď Pánova. Ale to, čo Pán hovorí, nájdeme až vo verši 6.; vety piateho verša vysvetľujú, že Boh od začiatku, od lona matky, určil svojmu sluhovi za úlohu späť priviesť k nemu príslušníkov Jakubovho národa, ktorí ho opustili. Nádej, ktorú Sluha Pánov složil v Boha, ho nesklame, Boh ho naozaj oslávi a bude jeho silou. 4. riadok má hebrejský text (*kethib*): „a Izrael sa neshromaždí“ (*lô jéáséf*). Takto prekladá aj Vulg. a sv. Hieronymus tvrdí, že takto čítali aj prekladatelia Theodotion a Symmachus. Podľa tohto textu by Sluha Pánov chcel Izraelitov shromaždiť, tí sa však nebude chcieť k Pánovi vrátiť. Ale LXX a poznámka (*geré*) hebrejskej osnovy číta: „a Izrael sa k nemu shromaždí“ (*lô jéáséf*), čo dnes skoro všetci pokladajú za správne.

6. Mesiáš sa ponosuje, že pracoval nadarmo (v. 4). Myslí na neúspechy u židovského národa. Ale Boh mu zdôrazňuje, že jeho úloha nie je vyčerpaná prácou medzi Izraelitmi, obnoviť len tento národ bolo by preň primálo. Jeho poslaním je spasť všetky národy. Preto ho Boh ustanoví za svetlo národov; on bude spásou božou, čiže spásou, ktorú Boh dá celému svetu. Táto spása nebude sa teda obmedzovať na jeden malý národ. Úloha, ktorú Sluha Pánov bude mať medzi pohanmi, je čisto duchovná: odstráni tmu z ich duší. Teda aj obnovenie Izraela, ktoré patrí tiež medzi jeho úlohy (3. a 4. riadok), je obnova duchovná, a, domnievam sa, že len túto má prorocko na mysli. Ak by tu niekto chcel vidieť predpoveď, že Sluha Pánov prevedie aj časnú obnovu izraelskej ríše, že tých, ktorí prežijú babylonské zajatie (zachránencov Izraela) privedie nazpät' do Palestíny, musí pripustiť, že sa prorocko v tejto veci nesplnilo, veď časnú obnovu ríše nepreviedol Mesiáš. A na to nemožno myslieť, že by sa tým istým prorockom predpovedali viacerí „Sluhovia Pána“ a to tí, ktorí previedli časnú obnovu ríše židovskej (Kýros, Zorobabel, Ezdraš) a ten, čo previedol duševnú obnovu národa (Mesiáš).

7. Tento verš už dosť jasne naznačuje, že Sluha Pánov bude trpieť a že ho budú prenasledovať. Jasne a podrobne píše o utrpení Mesiášovom

až tretia a štvrtá pieseň o Sluhovi Pána. Tohto bude sice každý pokorovať, (iní prekladajú, že bude „z duše“, „hlboko“ pokorovaný) ľudia budú ním opovrhovať, bude sluhom mocnárov, ktorým jeho náuka nebude po vôli, ale Boh mu za toto pokorovanie prisľubuje veľkú slávu. Práve ti, čo ním opovrhovali, totiž králi a vladári, budú musieť uznať, že Sluha Pánov má poslanie od Boha, a preto sa budú pred ním skláňať. Budú to robiť kvôli Bohu, lebo uvidia, že sa v činnosti Mesiášovej ukazujú vernosť Pánova, ktorý takto splňuje svoje prisľúbenia. — Riadky 3—4 prekladá Vulg.: k pokorovanej duši, k opovrhovanému národu, k sluhovi pánov“. Pre tento preklad, najmä pre výraz „k opovrhovanému národu“ mysleli mnohí, že sa tieto výroky proroctva nevzťahujú na Sluhu Pánovho, Mesiáša, ale na národ židovský. Lenže predchádzajúci verš 6. hovorí o Mesiášovi, o ňom hovoria i nasledujúce verše 8. 9a, o Mesiášovi je teda reč dozaista aj vo verši siedmom. — Výraz: „*líméláb gój*“ („k tomu, ktorý opovrhuje národom“), treba podľa LXX čítať: „*líméláb gój*“ (k tomu, ktorý je národom na opovrhnutie“). Ako vidieť, v hebrejskom texte je medzi oboma výrazmi rozdiel iba v samohláskach, no samohláskové značky hebr. textu sú neskoršieho pôvodu, i slobodno sa z vážnych príčin odchýliť od ich tradičného čítania.

8. Sluha Pánov, Mesiáš, složil svoju nádej v Boha (v. 4). Boh prisľubuje, že jeho prosby vyslyší, až príde čas spásy a milosti, a bude mu v mesiášskej činnosti na pomoci. K slovu „zachovám ňu“ (hebr.: „*essárekhá*“) viď koniec poznámky k 42, 6. Duchovná obnova ľudstva a založenie mesiášskej ríše, ktoré prevedie Sluha Pánov, Mesiáš, opisuje sa tu podobne, ako založenie starozákonného teokratického kráľovstva a ako obnovenie tohto kráľovstva po zajatí babylonskom. Starozákonná teokratická ríša zakladá sa na smluve, ktorú Boh, prostredníctvom Mojžiša, uzavrel s národom. Na podobnej, pravda, oveľa vznešenejšej smluve bude sa zakladať aj kráľovstvo mesiášske (viď pozn. k 42, 6). Mesiáš duchovne obnovil zem. On dostal (Vulg. miesto „podelil“, prekladá „dostal“ a je to preklad tiež dobrý) od Otca dedičstvo — kráľovstvo nebeské —, ktoré Boh bol prisľúbil ľuďom, ale ktoré ľudia opustili; on toto dedičstvo rozdáva svojim bratom, ľuďom, ktorí sú takto jeho spoludedičmi (porov. Rim 8, 17). Podobne tomu, ako kedysi Jozue rozdelil medzi Izraelitmi zaslúbenú zem. Je teda i v tomto verši, ako aj v prvej polovici nasledujúceho (9a) verša reč len o duchovnej obnove, a nie o obnove zemskeho židovského kráľovstva po zajatí babylonskom. Fischer dokazuje opak, ale ťažko je uznať jeho dôvody. Píše (Das Buch Isaias II., 107): Ako vo v. 49, 6 „aj tu sa naskytuje otázka, či úlohu Sluhu v Izraeli treba ponímať ako čisto duchovnú, alebo či je reč o skutočnom zbudovaní a rozdelení krajiny, o skutočnom vyslobodení zo zajatia. Rozhodnutie je tu ľahké; veď ako možno v duchovnom smysle vyložiť výrazy „zbudovať krajinu“, „podeliť spustlé dedičstvo?“ Myslím však, že to nie je nemožné. Duchovné kráľovstvo, ktoré založil Mesiáš, prirovnáva sa tu k založeniu ríše v zaslúbenej zemi. A prečo by sa aj vo všeobecnosti nemohlo povedať, že Slu-

ha Pánov „zbudoval“ zem v duchovnom smysle? Či táto nebola pri jeho príchode v duchovnom smysle opravdivým zrúcaniskom? A čo sa delenia dedičstva týka, treba ponajprv poznamenať, že slovo „*hanchil*“ nemusí sa preložiť slovom deliť, možno ho preložiť aj slovom: „dať dedič“, „udeliť ako dedičstvo“. Ale ani slovo „deliť“ nemôže pôsobiť vážne ťažkosti. Mesiáš udeľuje, delí ľuďom dedičstvo, ktoré od Otca dostal. Veď duševné bohatstvá a nebeské kráľovstvo, ktoré ľuďom dáva Mesiáš, i v novom zákone sa volajú dedičstvom. (Vid' texty: Rim 8, 17; Gal 4, 7; Ef 5, 5; Kol 3, 24; Tit 3, 7; Žid 1, 2. 14; Jak 2, 5; 1 Pt 1, 4; 3, 22). Na „deľbe“ duchovného dedičstva nemožno sa pozastaviť. Veď už Starý zákon hovorí, že Jahve je dedičstvom levitov (Nm 18, 20; Dt 18, 2) a je údelom aj každého spravodlivého človeka, ako to opisuje Ž 15, 5. 6. A tento žalm hovorí o duchovnom dedičstve ako o deľbe zasľúbenej zeme. Je to len obrazné prirovnanie, veď Boha, ktorý je údelom spravodlivého, deliť nemožno. Podobné výrazy teda nemôžu robiť výkladu vážne ťažkosti. Ale aj keby ich nebolo možno doslovne vyložiť o Mesiášovi, keby v činnosti Mesiášovej naozaj nič nebolo, čo by prorok bol mohol označiť výrazmi: „zbudovať zem“ a „podeliť dedičstvo“, nsmeli by sme zabudnúť, že je tu celkový obraz: Dielo Mesiášovo bude podobné zbudovaniu teokratickej ríše za časov Mojžišových a Jozuových a jej obnove po zajatí babylonskom. Veď Izaiáš napríklad často prirovnáva východ z babylonského zajatia východu Izraelitov z Egypta a uvádza rozličné podrobnosti a zázraky z prvého exodu a nevieme, či sa tieto všetky tak splnili aj pri druhom exode, pri východe z Babylonu. Ale celkový obraz platí i vtedy, keď niektoré jeho podrobnosti nenachádzame na vyobrazenej veci. Rozhodne však sú s mesiášskym výkladom týchto výrazov oveľa menšie ťažkosti, ako s ktorými musí zápasíť Fischer, keď chce vysvetliť, prečo sa toto mesiášske proroctvo nesplnilo, a prečo prorok pripisuje Sluhovi Pána obnovu zemského kráľovstva, ktorú len nikdy nepreviedol a ktorú jeho vrstovníci darmo od neho čakali. Fischer píše: „Prorok vidí vykúpenie z Babelu a vykúpenie skrze Sluhu v jednej ploche a tak je pochopiteľné, že privádza Sluhu do spojitosti s vykúpením z Babelu... V splnení sú udalosti, pravda, od seba veľmi vzdialené; napred prišiel Sešbazzar, Zorobabel, Ezdráš, ktorí skutočne priviedli čiastky ľudu do krajiny otcov. Títo boli typmi (predobrazmi) Mesiáša, ktorý mal prísť a človek má dojem, že prorokovi tieto typy splynuly s obrazom Sluhu-Mesiáša, prirodzene bez toho, že by si to akokoľvek bol uvedomil, časová odľahlosť ukázala sa pri splnení.“ Nemyslím, že by sa vec takto dala zachrániť. Výklad by bol prijateľný, keby tu išlo len o dve rozličné, časove odľahlé udalosti, ktorých predpoveď sa spája v tom istom proroctve. Tu však ide o viac. Prorok nielen že prináša do súvisu Mesiáša s obnovou, ale výslovne tvrdí, že ju previedol on. U prorokov je to veľmi časté, že v ich videniach splývajú udalosti bližšej budúcnosti s udalosťami budúcnosti ďalekej. Ale v týchto prípadoch prorok nič nehovorí o čase, kedy sa jednotlivé udalosti stanú a naozaj iba splnenie ukáže, že ide o udalosti v skutočnosti časove veľmi

odľahlé. To u proroka nie je omyl. On opisuje obrazy tak, ako mu ich zjavil Boh, a Boh neraz zjavil prorokom v tom istom videní udalosti, ktoré mali byť podobné, ale sa nemali splniť naraz. A nebol by to omyl ani vtedy, keby si prorok bol myslel, že dotyčné udalosti budú súčasné. Proroci sú neomylní len vo veciach, ktoré z vnuknutia božieho napísali, a nie v tom, čo si, hoci i o svojich proroctvách, súkromne mysleli. A o čase splnenia spomínaných proroctiev im Boh nič nezjavil, preto sa o tom ani nevyjadrujú. Vieme, že tomuto spôsobu prorokovania sa prispôbil aj Pán Ježiš a predpoveď skazy Jeruzalema spojil s predpoveďou konca sveta. Ale nikdy sa nestalo, že by prorok bol niektorý čin pripisoval inej osobe a iná by ho bola previedla. V tomto proroctve sa obnova výslovne pripisuje Sluhovi Pána, Mesiášovi. Ak to má byť, ako tvrdí Fischer, privedenie Izraelitov z babylonského zajatia a obnovenie zemskej ríše židovskej, proroctvo sa nespĺnilo, Mesiáš zemske kráľovstvo neobnovil. Ak by takáto exegéza bola prípustná, mohli by sme mať obavy, že posledný súd tiež neprevedie Kristus Pán, hoci sa to v proroctve o tomto súde jasne predpovedá. — Zvláštnym spôsobom dokazuje Fischer z tohto textu, že Sluha Pánov stojí nad Mojžišom, pretože tento zomrel pred rozdelením zasľúbenej zeme, deľbu previedol jeho nástupca Józue. Sluhovi Pána sa však dáva aj úloha Józuova, rozdelenie krajiny. Ak je však názor Fischerov správny, a tu je reč o obnovení a rozdelení zemskej ríše, je Sluha Pánov menší, než Mojžiš. Tento rozdelil aspoň Zajordánsko kmeňom Ruben, Gad a polovici kmeňa Manasse, Sluha Pánov nedelil nič, ba ani nevoviedol svoj národ do vlasti. — Ale neodôvodnený je aj názor tých, čo chcú ťažkostiam uniknúť tvrdením, že tieto verše už nehovoria o Sluhovi Pána-Mesiášovi, ale o Kýrovi (viď pozn. k 42, 7). Áno, je tu reč o Mesiášovi, ktorý prevedie obnovu, založí ríšu a voviede svojich do nej, bude udeľovať dedičstvo, ale to bude duchovná obnova, duchovná ríša, duchovné dedičstvo.

9a. Výrazy sú podobné, ako v 42, 7. Mesiáš oslobodí ľudí z duševného väzenia, z duševného otroctva hriechu.

9 b. Ti, ktorých Sluha Pánov vyslobodí z duševného otroctva, budú ako stádo božie. Toto stádo bude viac sám Boh; nespomína sa tu už Sluha Pánov. Ale čo sa v tejto časti (verše 9 b—13) píše o spasených, je výsledkom diela Sluhu-Mesiáša. Stať je podobná hlave 35., v oboch je reč o mesiášskej spásе a jednako nie Mesiáš sa spomína ako vodca, ale sám Boh. Nám v Novom zákone je ľahko pochopiť vec: Mesiáš je Boh, no v starozákonných proroctvách to nie je tak jasné. — Spaseným, ktorých dobrým pastierom bude Boh, nič nebude chýbať (porov. 40, 11; 41, 17; 43, 2. 19. 20; 44, 3).

10. Pokrm im poskytnú bohaté pastvy, nápoj hojné pramene, ku ktorým ich zavedie Boh. Nepoškodí im ohnivý vietor (asi to znamená hebr. slovo *šáráb*, ktoré som preložil „úpal“). Vyskytuje sa len tu a Iz 35, 7), ani horúčosť východného slnka. — Vulg. prekladá posl. riadok: „pri žriedlach

vôd ich napojí“, ale je možné, že pôvodne i vo Vulg. bolo „povedie“ a nie „napojí“ (*portabit*, nie *potabit*; porov. Zjav 7, 17).

11. Boh urovná svojim cestu: Vrchy sníži a prestaví ich na cesty, chodníky vyvýši, aby spasení bez prekážky mohli po nich chodiť.

12. Cesta je urovnaná a zachránení prichádzajú so všetkých strán sveta. Teda nemyslí prorok na návrat zo zajatia babylonského a stať 9 b—13 nie je priamym pokračovaním 48, 21 nasl. Veď zástupy prichádzajú od severa (Asýrsko?), ale aj od západu (Malá Ázia? ostrovy Stredozemského mora?) a tiež zo zeme Sinejcov. Túto zem pokladali za Čínu, ale dnes už tento názor nemá zastancov. Mnohí stotožňujú otázne meno s menom Sin v Ez 30, 15, kde ho už aj Vulg. prekladá „Peluzium“. Ale Peluzium je k Palestíne priblížko, preto iní myslia na mesto Syene (Assuán) v južnom Egypte. Ale títo musia predpokladať, že v texte pôvodne bolo *Sewenim* (porov. Ez 30, 6: *Seweneh*, v LXX Syéne) a nie *Sinnim*. Vec sa doteraz nepodarilo uspokojive vyriešiť. Vulg. prekladá: „Hľa, títo prichádzajú zďaleka a tamti od severa a tí zo zeme južnej“.

13. Stať sa končí vzletnou výzvou, aby celé stvorenie s radosťou vzdávalo Bohu chválu, pretože čas trestu prestal, prišlo zmilovanie božie.

V nasledujúcich hlavách (49, 14—55) prorok už neoslovuje národ boží menom Izrael—Jakub, ale volá ho Sionom, alebo Jeruzalemom. Je v nich reč o budúcom oslávení Siona a to najmä v časoch mesiášskych.

14. Prorok vyzýva stvorenia k radostnému plesaniu, pretože Pán chce spasíť svoj ľud (v. 13). Sion sa však nazdáva, že nie radovať sa má príčinu, ale žalovať, veď je v zajatí, v utrpení Pán sa nestará oň, zabudol naň.

15. Proti tejto ponose zdôrazňuje Boh svoju lásku k ľudu. Prirovnáva ju láske, od ktorej niet väčšej na zemi: láske matky k dieťaťu. Ako tá nevie zabudnúť na svoje dieťa, najmä na dieťa, ktoré je ešte bezmocné, tak nezabudne Boh na svojich. Ba jeho láska je väčšia. Niekedy sa jednako len môže stať, že matka je neláskavá voči dieťaťu, ale Boh nemôže zabudnúť na svojich a nemôže byť voči nim neláskavý. 3. a 4. riadok prekladá Vulg. „a keby ona zabudla, ja predsa nezabudnem na teba.“

16. Čo človek má stále pred očami, to sa mu nemôže stratiť z pamäti. Boh má obraz a múry Siona stále na očiach, vryl si ten obraz do dlani (porov.: Ex 13, 9, 16; Dt 6, 8; 11, 18). Prorok pri tomto výraze sotva myslí na zvyk, že si otroci meno gazdu, vojaci meno vojvodu, snúbenci meno snúbenice a modlári meno modly tčtovali na ruku, alebo na inú časťku tela (porov.: Lv 19, 28; 21, 5). Boh nie meno, ale obraz Siona má vrytý do dlaní. — Vulg. prekladá: „Hľa, na svoje ruky som ťa napísal, tvoje múry (sú) vždy pred mojimi očami.“

17. Nepriatelia, ktorí Sion nivočili sa stratia, a prišli (minulý čas pro-rocký) tí, čo mesto postavila. Dnešný hebrejský text má „tvoji synovia“ (*bónajik*) namiesto „tvoji stavitelia“ (*bónajik*). Ale toto posledné čítanie

je rozhodne lepšie, tak číta LXX, Targ., Vulg. a aj do súvisu sa lepšie hodí.

18. Sion sa nemusí báť opustenosti. Tí, čo mesto postaví a budú sa oň starať, prichádzajú vo veľkých zástupoch (porov. v. 12) a budú Sionu na ozdobu, tak ako sviatočné šaty a pás ozdobuje mladuchu. Boh aj prísahou potvrdzuje, že sa tak stane. Je tu zároveň aj nárazka na častý obraz v starozákonnom Písme, že národ boží (i staro- i novozákonný) je snúbenicou božou.

19. Nový Sion nebude tak ohraničený ako Sion starozákonný. Bude mať toľkých príslušníkov, že sa jeho hranice musia rozšíriť, aby sa všetci do nich zmestili. — V hebrejskej skladbe tohto verša, ktorý som preložil doslovne, je malá nedôslednosť. Podmety dvoch prvých riadkov: „tvoje rúmy“ „tvoje sutiny“ a „spustošená tvoja zem“ vlastne nemajú prísudku; podmet druhej polovice verša je „ty“ (Sion) a jeho prísudok: „budeš tesný“ je zároveň aj prísudkom prv spomenutých troch podmětov, teda: „tvoje rúmy... budú tesné“. Vulg. to urovnáva a prekladá: „Tvoje rúmy a tvoje sutiny a zem tvojich zručanín budú teraz tesné...“

20. Toľkí sa budú hrnúť k Sionu, že si budú hovoriť: odstúp sa mi. Nebudú to teda vravieť Sionu, hebrejský výraz „beoznekhá“, znamená len toľko: „do tvojich uší, tak, že to počuješ“ i keď je oslovený niekto iný. — Dietky neplodnosti sú tí, ktorých národ porodil v zajatí, keď bol pokladaný za neplodný, ale aj tí, ktorých neporodil národ, ale ich od Boha dostal ako dietky, teda cudzie národy, ktoré sa pridružia k Sionu.

21. Sion sám sa bude čudovať množstvu potomstva, ktoré mu Boh dá. Starý zákon bol teda neplodný, a len milosť a moc božia ho pozdvihla z poníženia, previedla obnovu a postavila naň zákon nový, ale už nielen pre jeden národ, ktorý sa aj tak zpreneveril svojmu poslaniu, ale pre celé ľudstvo. — Posledný riadok prekladá Vulg. „a títo kdeže boli?“

22. Boh dá znamenie pohanským národom (k výrazom viď Iz 5, 26; 11, 10. 12; 13, 2; 18, 3; 30, 17; 31, 9; 62; 10) a tieto s ochotou a láskou privedú Sionu jeho dietky. Myslí sa tu na Izraelitov, roztratených v krajinách cudzích národov (diaspora), ale aj na ostatné národy, ktoré budú hľadať spásu v novom Sione. Je tu teda reč aj o povolaní národov (Knabenbauer). Národy a kmene budú prinášať svojich príslušníkov ako dietky novému Sionu, novému náboženstvu, ku ktorému ich povolá Boh. Výrazy: „v náručí“ a „na plecích“ treba rozumieť iba obrazne o láske a ochote, ktorou budú národy zasväcovať svojich príslušníkov novému náboženstvu.

23. Králi a kráľovné sa budú starať o nový Sion, budú sa koríť pred nim a budú mu bozkávať nohy, nehľadiac na prach, ktorým budú pokryté. Takto sa korili kedysi premožení králi víťazom, odkiaľ sú vzaté tieto obrazy. Sion má teda v Boha dúfať, nesklame sa v ňom, On ho povýši. Nemožno sa domnievať, že by tu prorok myslel na vyvyšovanie židovskej rasy ako takej. Vyvyšuje sa len náboženstvo a to hlavne náboženstvo budúcnosti: kresťanstvo. Nemožno však pri čítaní tohto verša

nemyslieť na množstvo kráľov, panovníkov a kňazien, ktorí toľkú lásku a starostlivosť preukazovali Cirkvi svätej.

24. Ale či Sion môže dúfať, že sa vyslobodí zo zajatia tak mocného Babylonu? Či možno vytrhnúť korisť z rúk tak mocných utlačateľov? Dnešný hebrejský text má omylom „spravodlivého“ (*saddiq*) namiesto „siláka“ (*áris*). V pôvodinc sa tieto dve slová pri opisovaní mohli veľmi ľahko zameniť. So LXX, Targ. Vulgátou číta väčšina dnešných prekladateľov „siláka“. To slovo sa v tom samom súvisi opakuje aj v nasledujúcom verši. Lenže slová tohto verša možno rozumieť aj o nepriateľoch kráľovstva božieho vôbec, a to i novozákonného, a tiež aj o úhlavnom nepriateľovi tohto kráľovstva, diablovi, ktorého aj Pán Ježiš volá silákom (porov.: Mt 12, 29; Mk 3, 27; Lk 11, 21. 22).

25. Príde silnejší od silného Babylonu, Boh, vyslobodí zajatcov a on bude súdiť tých, ktorí súdia jeho národ. — Posledné dva verše (24 a 25) možno rozumieť i v podobnom súvisi, aký je vo verši 15. tejto hlavy. Vtedy by smysel bol: Či možno vytrhnúť korisť z rúk siláka? Niel Ale ak by sa to aj mohlo stať, nemôže sa stať to, že by sa z rúk Pánových vyslobodili jeho nepriatelia. (Vo v. 15. podobne: Či môže matka zabudnúť na svoje dieťa? Niel Ale ak by sa to aj mohlo stať, nemôže sa stať to, že by Boh zabudol na Vás).

26. Hrozný bude trest nepriateľov národa božieho. Obrátia sa proti sebe, budú sa medzi sebou ruvať, čo prorok vyjadruje veľmi živými a silnými výrazmi, že si budú jesť vlastné telo a piť vlastnú krv. Takto sa od nepriateľov oslobodí vyvolený národ a „každé telo“ (každý človek) sa dozvie, ako sa Boh o svojich stará.

Illava 50. Proti neposlušnosti a hriešnosti národa (50, 1—3) stavia prorok — v tretej piesni o Sluhovi Pána (vv. 4—11) — poslušnosť a trepezlivosť Sluhu (vv. 4—7), ktorý však s pomocou božou zvíťazí (vv. 8—9), bohobojných spasí, bezbožných však odsúdi Boh (vv. 10—11).

1. Národ je manželkou, Jahve manželom (porov.: Iz 1, 21; 4, 1 nasl.; 54, 1 nasl.; Jer. 2, 2; Ez 16, 8 nasl.; Oz 2, 5. 7), Izraeliti sú dievky. Boh sa ich dvojako mohol baviť. Mohol prepustiť matku, mohol jej, ako manžel, dať priepustný list (Dt 24, 1 nasl.), alebo mohol veriteľom prediť dievky za otrokov (porov. Ex 21, 7; 4 Krí 4, 1; Neh 5, 5; Mt 18, 25). Ani jedno neurobil Boh, ani druhé. Neprepustil národ, ten by nevedel ukázať priepustný list. A nepredal dievky, veď nemá veriteľov, že by to bol musel urobiť. Teda na otázky, ktoré tu Boh dáva, je možná len záporná odpoveď. Ze jednako je národ od Boha vzdialený, a že je v otroctve zajatia, tomu sú na príčine ich hriechy. Nie Boh ich zavrhol, nie on ich predal, sami sa vzdialili od neho, sami sú príčinou svojho nešťastia. Ale práve preto, že Boh neprepustil, nezavrhol národ, môže sa tento vždy k Bohu vrátiť. Podľa zákona, keď sa prepustená manželka vydala za iného, nesmela sa viac vrátiť k tomu, ktorý ju prepustil, ani keď druhý manžel zomrel, alebo ju tiež prepustil. Boh však nedal národu priepustný list, návrat k nemu je teda možný. — Vulg. prekladá posledný riadok: „pre

vaše hriechy som vám prepustil matku". Z výkladu vysvitá, že je to nie presný preklad.

2. Boh chcel, aby sa vrátili k nemu, prichádzal k nim skrze prorokov, volal ich, veď proroci hovorili v jeho mene, ale nik si toho nevšimol, nik nechcel počuť jeho volajúci hlas. Preto ich doteraz nemohol vyslobodiť, hoci mu k tomu nechýba moc (nemá k tomu „prikrátku ruku"). Izraeliti majú vo svojich dejinách množstvo dôkazov o jeho moci. Vedia, že svojím rozkazom môže vysušiť moria (porov. Ž 105, 9) a rieky, takže zahynie v nich všetok život. Niektorí by chceli v týchto výrazoch vidieť náražku na babylonskú bájku o stvorení sveta (Marti, Budde a čiastočne aj Volz). Podľa tejto bájky bojoval boh Marduk s bohyňou mora, Tiamat-ou a ju premohol. I racionalista Duhm rázne zamietá tento názor a to aj z gramatických príčin. Na vyjadrenie vecí pominulej mali by slovesá byť v perfektoch. Imperfekta sloves ukazujú, že je reč o prírodných zjavoch, ktoré sa opakujú, alebo aspoň môžu opakovať. Ináč však je nemysliteľné, že by prorok, ktorý práve v druhej knihe svojich prorocietv tak často a dôrazne prízvukuje jednobožstvo, bol Izraelitom na dôkaz moci božej predložil pohanskú bájku. Biblická zpráva o stvorení sveta nemá zmienky o nejakom boji Boha so živlami, Boh je tam svrchovaným Pánom, ktorý nezápasí, ale rozkazuje. Prorok sa odvoláva na zázraky, o ktorých sa Izraeliti mohli presvedčiť zo svojich posvätných kníh (prechod cez Červené more, cez Jordán).

3. Aj nebesá sú úplne v moci božej. Boh ich zahaľuje čiernymi oblakmi, že vyzerajú ako by boli oblečené do smútočného rúcha, do vreca (viď pozn. k 3, 24).

Od verša 4. hovorí ktosi v osobe prvej. Nie je to Boh, veď hovorí o Bohu. A nie je to ani prorok sám. Vlastnosti, ktoré sa tomuto mužovi pripisujú a úloha, ktorú mu Boh dal, dokazujú, že je totožný s tým, o ktorom znely doterajšie dve piesne: 42, 1 nasl. a 49, 1 nasl.: Sluha Pánov. Prorok, ktorý vo veršoch 1—3 opísal neposlušnosť národa, poukazuje v tejto piesni (vv. 4—11) na poslušnosť Pánovho Sluhu.

4. Sluha Pánov sa vyhlasuje za učeníka božieho. Už vieme, že na ňom spočíva Duch Pánov (42, 1), že jeho ústa sú ako dvojsečný meč (49, 2). Týmito ústami bude hovoriť, čo mu rozkáže Pán; jeho jazyk je „jazyk učenický“, taký, ako mávajú učenici, ktorí hovoria len v duchu svojho učiteľa. Dostáva poslanie posilňovať svojimi slovami tých, čo klesajú na mysli: nedohasí dohárajúci knôt, nedolomí nadlomenú trsť (42, 3). Je v stálom spojení s Pánom, ktorý každé ráno „povzbudzuje jeho ucho“, poučuje ho. Ostatní proroci dostali božie poučenie len s časom na čas, svojmu Sluhovi Pán dáva poučenie ráno za ráno. — Vulg. prekladá: „Pán mi dal jazyk cvičený, aby som vedel slovom podporovať toho, čo je umavený; povzbudí ráno, ráno povzbudí moje ucho, aby som počúval ako učiteľa.“

5. Sluha Pánov opakuje, že je to Pán, ktorý k nemu hovorí a dáva mu poslanie. Poslanie prorokov bolo neraz veľmi ťažké, nejeden sa ho chcel

striasť (napr. Mojžiš: Ex 4, 10; Jeremiáš: Jer 1, 6; Jonáš: Jon 1, 3). Sluha Pánov je úplne odovzdaný Bohu, neodporuje, nechce sa zbaviť ťažkého poslania. — Vo veršoch 4 a 5 je osnova asi trochu porušená, ale rozličné opravy a premiestňovania nevedú k cieľu.

6. Nie svoju vôľu hľadá Sluha Pánov, ale vôľu toho, ktorý ho poslal: Boha. Nielen že sa nezdráha poslanie prijať, ale ochotne sa podrobí aj tým najväčším potupovaniam a utrpeniam, ktorých sa mu pri vykonávaní úlohy dostane. Nie je povedané, kto bije a potupuje Sluhu Pánovho, ale z iných piesní, ktorých predmetom je tiež on, vidieť, že je to židovský národ (porov. 49, 4; 53, 8). Trýznitelia nepreberajú v mukách a potupovaniach: bijú, trhajú mu bradu (to znamená hebr. slovo „márat“), čo je veľmi bolestné a zahanbujúce (porov. Neh 13, 25). No Sluha Pánov podstupuje všetky tieto muky bez reptania: sám nastavuje mučiteľom svoj chrbát a svoje líca, z čoho vidieť, že utrpenie prijíma dobrovoľne. Napľuť niekomu do tváre pokladali Iudia vždy za najväčšiu potupu (Nm 12, 14; Dt 25, 9; Jób 30, 10), ale Sluha Pánov ani pred touto potupou neodvrátil svoju tvár. Ako sa toto proroctvo splnilo na Mesiášovi, Ježišovi Kristovi viď Mt 26, 67; 27, 30; Mk 14, 65; Lk 18, 32; 22, 64; Jn 18, 22). — Vulg. prekladá: „Svoje telo som dal tým, čo bili a svoje líca tým, čo trhali, svoju tvár som neodvrátil od tých, čo mi nadávali a na mňa pľuvali“.

7. Nakoľko Sluha Pánov vie, že Boh mu je na pomoci (porov. 42, 1. 6; 49, 2. 8), trpezlivo znáša všetko utrpenie a potupovanie; ani mu nevidieť na tvári, aké muky pociťuje, tvár ako by mu bola skamenela, je silný a udusí v sebe všetok ból (porov. Jer 1, 18; 20, 11; Ez 3, 8). Vie, že Boh na konci jednako len jemu dá víťazstvo. — Vulg. prekladá: „Pán Boh môj pomocník, preto nie som zahanbený, preto som položil svoju tvár ako najtvrdšiu skalú a viem, že nebudem zahanbený“.

8. Medzi Sluhom a jeho nepriateľmi bude súdiť Boh. Ten však je na jeho strane, preto ho oslobodí pri súdnom pokračovaní. Sluha Pánov teda smelo vyzýva svojich protivníkov, aby len prišli a aby ho zažalovali pred Bohom.

9. Znovu vyslovuje svoju nádej v Pána, a je si istý, že komu Boh pomáha, toho Iudia nemôžu odsúdiť (porov. Rim. 8, 33). Veď Iudia sú iba dočasu, sú pominuteľní ako odev, ktorý sa zoderie, alebo padne za obeť mečom (porov. 51, 6. 8; Jób 13, 28). Boh sa však nepomíne (Ž 101, 27 nasl.), preto na konci musí zvíťaziť, koho on zastáva.

10. Niet príčiny, prečo by bolo treba pokladať verše 10. a 11. za neskorší prídavok cudzieho autora. Ak aj ich nepísal vtedy, keď verše 4—9, ale písal ich bezpochyby ten istý prorok, a vidieť, že sám vykladá túto pieseň o Sluhovi Pána. 10. verš hovorí o zbožných, ktorých osud je neraz podobný osudu Sluhu Pánovho. Ale ten dúfal v Pána a zvíťazil, i zbožní nech dúfajú v mene Pánovom (= v tom, koho to meno označuje, t. j. v Boha) a tiež zvíťazia. Utrpenie sa niekedy vidí beznádejným, ako tma bez všetkého svetla, ale i v takomto utrpení treba sa spoliehať na Pána. — Namiesto: „kto čuje“ (šóméa) čítajú mnohí: „nech čuje (jíšma).

11. Oproti tomu bezbožníci radi chodia vo svetle. A to vo svetle ohňa a fakieľ, ktoré zapalujú, aby trýznili Sluhu Pána a tých, čo sú mu podobní. Ich zlosť blčí proti zbožným, chceli by ich vidieť v ohni utrpenia. Ale všetky ich nástrahy obráti Boh proti nim, oheň fakieľ, ktoré zapalovali na mučenie iných, popália ich samých i budú sa svíjať, budú „ležať v bolestiach“. — V tomto verši, alebo aspoň v jeho posledných dvoch riadkoch už nehovorí Sluha Pánov, ale Boh sám. — Namiesto: „opasujete sa“ (*meazzere*) čítajú mnohí: „zapalujete“ (*meûrê*), čo je vari lepšie. Medzi týmito dvoma slovami je v hebrejskom písme veľmi nepatrný rozdiel, ich prípadná zámena pri odpisovaní je ľahko vysvetliteľná.

Hlava 51. Medzi predchádzajúcou piesňou o Sluhovi Pána (50, 4—11) a nasledujúcou hlavou 51. je myšlienkové iba slabý súvis; pôvodca, ktorý piesne o Sluhovi Pána písal, umiestil túto tretiu za verše 50, 1—3 s ktorými ako protiklad (viď pozn. pred veršami 50, 1 a 50, 4) dobre súvisí, a nehľadel na to, aby obsah piesne bol i s nasledujúcou staťou v dokonalom súvisi. Že sú si však tieto state jednako nie celkom cudzie, vidieť, keď sa porovnajú verše 50, 9 a 51, 6, 8.

1. Spravodlivých Izraelitov, ktorí „sledovali pravdu a hľadali Pána“, bolo málo, ľahko mohli teda strácať nádej a obávať sa, že úplne zahynú a že sa potom nesplnia prisľúbenia, ktoré Boh dal patriarchom. Preto ich Boh povzbudzuje, aby pozorovali svoj pôvod: z malých začiatkov sa vzmohol celý národ, hoci i vtedy bolo málo nádeje.

2. Slová tohto verša sú výkladom verša predošlého. Skala, z ktorej bol národ vytesaný, je Abrahám, studňa z ktorej pochádza, je Sára. Abrahám, jediný človek, stal sa praotcom veľkého národa, hoci už ani nebolo nádeje, že by jeho manželka Sára mohla mať syna, ale Boh ho požehnal a rozmnožil jeho potomstvo (porov.: Gn 12, 2. 3; 13, 15. 16; 18, 18; 22, 17).

3. Boh zveľadí aj Sion, znovu ho zbuduje, a to tak, že bude podobný Edenu, kraju, v ktorom ležal raj (Gn 2, 8: „záhrada v Eden“). V Gn 2; 15; 3, 23—24 volá sa raj „záhrada Eden“, tretí riadok tohto verša bolo by teda možné preložiť aj: „púšť jeho urobí podobnou raju“. „Záhrade božej“ sa v Gn 13, 10 prirovnáva hojne zvláčované údolie Jordánu, najmä okolie Sodomy a Gomory pred spustošením (porov. tiež Ez 28, 13; 31, nasl.). Tak krásnym a úrodným bude aj Sion a budú sa v ňom ozývať zvuky plné radosti. — Vulg. prekladá tretí riadok: „púšť jeho urobí ako rozkoš“.

4. Spása, ktorú Boh prisľubuje, nebude len spása a požehnanie pre jeden národ. Boh práve tomuto národu vyhlasuje, že i ostatné — pohanské — národy budú účastné jeho náuky a jeho práva. Nic je odôvodnené namiesto „ľud môj“ (*ammi*) a „národ môj“ (*leúmmi*) čítať množný počet a tvrdiť, že Boh tu neoslovuje Židov, ale pohanské národy. Sýrsky preklad Pešito síce číta tieto výrazy v množnom počte, ale proti tomu stojí hebrejský text a Vulgáta. Na LXX sa v tomto prípade nemožno od-

volávať a do súvisu sa lepšie hodí text hebrejský a Vulgáty. Pokračovanie, ktoré najprv dosť svojvoľne mení text, a keď sa potom zmenený text nedobre hodí do súvisu, vyhlasuje ho za glosu, nezdá sa dosť vážnym. — Slovu „dám“ zodpovedá v hebrejskej osnove slovo „argla“, ktorého význam nie je doteraz uspokojivo zistený.

5. Približuje sa čas spásy a to pre všetky národy. Boh ich bude súdiť, bude však tak dobrým sudcom, že národy v neho budú skladať svoju nádej. — Prvý riadok prekladá Vulg.: „Blízo je môj spravodlivý, vyšiel môj spasiteľ“.

6. Spása, ktorú dá Boh, je nepominuteľná. Premení sa nebo, premení sa zem, i ľudia pomrú, ale spása božia bude trvať nezmenene. — Výraz „kemô kén“ („podobne“) prekladajú novší „ako muchy“, (t. j. pomrú). Slovo „kén“ (=takto) môže byť aj jednotný počet slova „kinnim“ (=muchy), vo význame kolektívnom (Ex 8, 12—14; Ž 104, 31). Do súvisu by sa to síce lepšie hodilo (jej obyvatelia ako muchy pomrú), len je ťažko k tomu sa prikloniť, pretože ani jeden zo starých prekladov neprekladá takto.

7. Boh povzbudzuje zbožných, ktorí sú „znalci práva“, čiže poznajú zákony božie a zachovávajú ich, aby sa nebáli od ľudí.

8. Veď ľudia sú pomínuteľní, len Boh a jeho spása bude trvať večne, pretrvá teda všetky ľudské pokolenia. Osud zbožných bude podobný osudu Pánovho Sluhu: ľudia ich budú potupovať (porov.: 50, 6), ale Boh ich zachráni (porov. 50, 7) a nepriatelia zahynú, ako zahynie moľmi zožraný odev (porov. 50, 9).

9. „Mocným ramenom“ vyviedol Boh Izraelitov z Egypta (Ex 6, 6; 15, 16). Toto isté rameno prosí prorok v mene zbožných, a to veľmi túžobne (až tri razy opakuje výzvu: „vzbuď sa!“) o záchranu v terajšom nešťastí. Odvoláva sa pritom na veľké divy, ktoré Boh robil v dávnych časoch, pri východe z Egypta. Božie rameno rozťalo i vtedy Ozrutu (hebr. Rahab, viď pozn. k 30, 7) a draka (krokodila, hebr. „tannin“, viď pozn. k 27; 1). Týmito názvami sa tu, ako aj na iných miestach Biblie (okrem Iz 27, 1 a 30, 7 porov. Ž 86, 4; 88, 11; Ez 29, 3) označuje Egypt, alebo egyptský faraón. Mnohí myslia tu na stvorenie sveta a na moc božiu, ktorá premohla chaos a vytvorila usporiadaný svet. Pripomínajú aj tu (porov. pozn. k 50, 2) babylonský mýtus o stvorení sveta. I keď spôsob opisovania môže pripomenúť otáznny mýtus, jednako vidieť z uvedených paralelných miest Biblie, že je tu reč o zázrakoch, ktoré Boh robil pri východe Izraelitov z Egypta. Videli sme, že sa spása, predpovedaná Izaiášom, častejšie prirovnáva tomuto východu (porov. 11, 15—16; 43, 17; tiež: Mich 7, 15). — Vulg. prekladá 5. a 6. riadok: „či nie ty si porazilo pyšného, poranilo draka?“

10. Pokračuje v myšlienke predošlého verša. Prorok ešte vždy hovorí k božiemu ramenu (preto stredný rod: „vysušilo“, „urobilo“). Nakoľko však výrazy tohto verša jasnou rečou hovoria o zázračnom prechode cez Červené more, i predchádzajúci verš sa môže vzťahovať len na túto udalosť: je teda v ňom reč o Egypte, a nie o stvorení sveta.

11. Verš je doslovne vzatý z 35, 11, kde je vo svojom pôvodnom súvisi. Tu ho prekladajú všeobecne za neskorší prídavok, ale len preto, že sa už aj inde nachádza a že sa vari nehodí do súvisu opisovania veršov 51, 9—10 a 51, 12 nasl. Neslobodno však zabúdať, že všetky staré preklady (LXX, Peš. Targ.) uvádzajú tento verš i tu. A so súvisom nie je to tak zlé. Keby sme tento verš už nemali v 35, 10, hádam by nikomu neprišlo na rozum, že sem nepatri. — (Výklad viď k 35, 11).

12. Nasledujúce verše (12—16) sú odpoveďou Pána na výzvu, ktorú prorok predniesol v mene zbožných: „vzbuď sal...“ (verš 9—10). Boh dodáva svojim odvahy: Ja vás teším; a či ten, koho ja teším, je tak opustený, že by sa musel báť od slabých a pomínuteľných ľudí? — Vulg. prekladá: „Ja, ja vás poteším: kto si ty, žeby si sa bál smrteľného človeka a syna človeka, ktorý tak soschne ako seno?“

13. Nemajú sa čo báť od utláčateľov, Babyloncov, veď ich zastancom je mocný Stvoriteľ a pred ním daromný je hnev nepriateľa. — Vulg. prekladá posledný riadok: „Kde je teraz zlosť utláčateľa?“

14. Preto tí, čo sú „zhrbení“ v okovách, sú vo väzení a v zajatí, čoskoro sa oslobodia, nezhynú v žalári („v jame“, viď pozn. k 42, 22) a po oslobodení nič im nebude chýbať. Ináč osnova verša je neistá. Vulg. ho prekladá: „Čoskoro príde postupujúc k otvoreniu a nezabije až k zahynutiu ani mu nebude chýbať chlieb.“ Zrejme čítala namiesto „shrbený“ (sóéh „postupujúci“ (sóéd), namiesto „umrie“ (jámút) „usmrť“ (jámil) a slovo „*laššachal*“ (= v jame) prekladá „k zahynutiu“, čo je tiež správne (kmeň *šácha* = zničil). LXX má len: „Keď ňa bude oslobodzovať, nezastaví sa a nebude meškať“. Druhá polovica verša v LXX chýba a v prvej polovici, ako vidieť, skôr sa shoduje s Vulgátou než s hebrejským textom. Osnova nehovori, kto bude osloboditeľ, môže to byť Boh, Mesiáš (Sluha Pánov), alebo Kýros. Ziegler (*Untersuchungen zur Septuaginta des Buches Isaias*, Alttestamentliche Abhandlungen XII 3 Münster i W. 1934, str. 112) myslí, že je podmet náročky vynechaný, aby text mal tajomný význam. Ak by sme sa priklonili k osnove Vulgáty, navrhujem preklad:

Ponáhľa sa, kráča otvoríť,
a nezabije do smrti,
a chlieb sa mu neminie.

V tomto prípade sú však ťažkosti s výkladom. Prvý riadok možno rozumieť len o osloboditeľovi (Boh, Sluha Pánov-Mesiáš, Kýros? mienky sú rozličné), druhý riadok len o utláčateľoch (Babylonci) a tretí len o oslobodených (Izrael, alebo vykúpené ľudstvo).

15. I keď Boh použije iného ako nástroj (Mesiáša, alebo Kýra) jednáko je to v posledných dôsledkoch len on, ktorý svojich oslobodí. A jeho moc je neobmedzená, jeho poslúcha more, on je pôvodcom morského vlnobitia, ktoré zas môže zničiť nepriateľov, ako ich zničilo pri prechode

cez Červené more. — V poslednom riadku so LXX, Vulg. a mnohými novšími čítam: „moje meno“ (šemi) namiesto „jeho meno“ (šemô), ktoré je v dnešnom hebrejskom texte.

16. Boh nielen že oslobodí svoj národ, ale aj jeho prostredníctvom bude rozhlasovať svoje učenie. Ochraňuje ho, ako ochraňuje svojho Sluhu (porov. 49, 2). Cieľ tejto spásy a tohto učenia bude obnoviť nebo a zem. O novom nebi a novej zemi hovorí Izaiáš aj v 65, 17 a 66, 22. — Vulg. prekladá tretí a štvrtý riadok: aby si zasadil nebesá a založil zem, a povedal si Sionu: môj ľud si ty“. — Miesto „aby som zasadil“ (*lntôd*) možno čítať „aby som rozostrel“ (*lntôt*). Smysel by tak bol plynnejší, ale nie je potrebné. Pre ťažkosti, ktoré tento a predošlý (15.) verš robí výkladu a pre ich nie dosť úzky súvis s predchádzajúcimi veršami, pokladajú ich mnohí, za neskorší dodatok iného autora. LXX odstraňuje ťažkosti výkladu 16. v. tak, že prekladá „... schovám ťa v tóni svojej ruky, ktorou som postavil nebo a založil zem, a poviem Sionu: môj ľud si ty.“

17. Prorok prosil Boha (rameno božie), aby prispel na pomoc svojmu ľudu („Vzbuď sa . . .“ 51, 9 nasl.). Boh prisľúbil svoju pomoc, on vyslobodí svoj národ. Ale i národ musí pomoc božiu ochotne prijať a aj z vlastných síl prispieť k svojmu oslobodeniu. Preto teraz prorok opätovne (51, 17 a 52, 1) povzbudzuje Jeruzalem a Sion, ktorý predstavuje celý národ, aby sa vzmužil. Teraz je Jeruzalem ako omámený od utrpenia, ktoré Boh naň poslal, musel vypiť až do dna opojný kalich útrap (porov. 19, 4; 29, 10; Ž 74, 9; 79, 6; Jer 25, 15. 27; Ez 23, 32; Hab 2, 16). Je však už čas, aby sa z omámenia prebudil. — V treťom riadku sa opakuje slovo „kalich“ (*kôs*), je to však iba glosa, ktorá má objasniť zriedkavé slovo „qubba'at“ (= pohár, čaša, kalich) a ktoré sa v celej Biblii nachádza len dva razy: tu a nižšie vo v. 22. — Vulg. prekladá: „Pozdvihni, pozdvihni sa, povstaň, Jeruzalem, ktorý si pil z ruky Pánovej kalich jeho hnevu, až do dna si vypil kalich omámenia a pil si až po droždie“ (čiže až do spodku nádoby, kde sa z vína usadá droždie).

18. Jeruzalem sa predstavuje ako matka, ktorá je omámená, zomdlelá a ktorú dietky v tomto chorobnom stave nepodporujú. V hebrejskom texte je toto zosobnenie oveľa pôsobivejšie, pretože je tam slovo „Jeruzalem“ (a aj slovo „Sion“) ženského rodu. Ani Jeruzalemu nik nepomáha v utrpení, oslobodenie bude len dielo božie. — Nie je dosť odôvodnené pokladať tento verš za neskorší prídavok. Dôvody tých, čo to tvrdia, sú, že sa tento verš ťažko dá doniesť do súladu s veršom 20. a že má básnický rytmus odlišný od rytmu ostatných veršov tejto state. Condamin, ktorý sa osobitne venoval štúdiu hebrejského básnictva, vyhlasuje tento posledný dôvod za veľmi sporný, hoci je ináč sám naklonený pokladať tento verš za dodatok. S 20. veršom však nie je 18. verš v nijakom rozpore. Naopak, zdá sa, že v. 20. ešte potvrdzuje, čo hovorí v. 18: Synovia Jeruzalema ani nevládu pomáhať svojej matke, Jeruzalemu, keď aj sami ležia omámení.

19. Dve nešťastia, ktoré Jeruzalem zastihly, sú: 1. záhuba mesta, čo prorok vyjadruje slovami: „skaza a ničenie“ a 2. záhuba obyvateľov, ktorí hynú od hladu a pod mečom. Nešťastie je tak veľké, že tí, čo mesto pozorujú, ani sa neopovážia nariekať nad ním; v takomto utrpení by každá ľudská potecha i tak bola daromná. — Dnešný hebrejský text má v štvrtom riadku prvú osobu („ktože ťa poteším“ hebr. „enachamek“). Ale všetky staré preklady (LXX, Peš, Vulg.) a tiež básnický paralelizmus členov (v druhom riadku je tretia osoba: „smúti“), ukazujú, že treba čítať tretiu osobu: „poteší“ (*jenachamek*).

20. Obyvatelia Jeruzalema hynú od hladu a pod mečom (v. 19). Kalich utrpenia ich teda tiež zastihol a aj oni sú od neho omámení, ležia po všetkých uliciach mesta a sami si nevládzu pomôcť, ako gazela, ktorá sa chytí do siete, keď kalich utrpenia im dal piť vo svojom hneve Boh. Tu spomínaná gazela (16), je akýsi druh antilop. Slovo sa v Biblii už nevy-skytuje iba v Dt 14, 5, ale vo forme „le'ó“.

21. Jeruzalem je omámený, nie je to však omámenie vínom, ktorému sa Iudia oddávajú neraz aj z pôžitkárstva. Opojený je horkým utrpením (porov. 29, 9. 10).

22. Ale už dosť bolo utrpenia (porov. 40, 2), preto Boh, ktorý je práv-nym obranom (to znamená kmeň „rīb“) svojho národa, odníme mu ka-lich utrpenia. — V štvrtom riadku, i tu, vynechávam slovo „kalich“, ako vo v. 17.

23. Kalich utrpenia dá teraz Boh piť nepriateľom a utláčateľom ná-roda. Pred nimi sa národ už dosť musel krčiť, šliapali po ňom ako po ulici. Výrazy nie sú len obrazné. Osud vojnových zajatcov bol na starovekom východe hrozný. Zachovali sa nám asýrske obrazy, na ktorých víťaz naozaj šliape po telách ešte živých zajatcov (porov. tiež Joz 10, 24; 2 109, 1). — Miesto „k tebe“ v treťom riadku má hebr. text doslovne: „k tvojej duši“ (tak prekladá aj Vulg.). Je to však hebraizmus, ktorý neradno pre-ložíť do slovenčiny.

Hlava 52, 1. Prorok znovu povzbudzuje mesto (porov. 51, 17). Dni vykúpenia budú dni sviatočné, preto sa Sion má obliecť do slávnost-ného rúcha. má sa zase ukázať jeho moc, ktorá mu, ako svätému mestu, ako sídlu Boha Jahve, patrí. Predtým, neraz poškvrnili mesto neobrezaní a mravne nečistí pohaní, odteraz sa ich viac nemá čo obávať. — Na-miesto „mesto sväté“ má Vulg.: „mesto Svätého“.

2. Tí, čo majú smútok sedávali v prachu, ba i na hlavu si sypali prach a popol. Tak bol i Jeruzalem (porov. Iz 3, 26), ale jeho smútku je koniec, má teda striasť so seba prach a vstať so zeme. „Posaď sa, Jeru-zalem, je výzva, aby mesto zase zaujalo svoj trón, postavenie, ktoré malo predtým. (Opak tohto sa rozkazuje Babylonu 47, 1). — Ale namiesto „posaď sa“ (hebr. šebí) je vari lepšie čítať aj tu ako vo štvrtom riadku: „zajatý“ (hebr.: „šebijjáh“). — Máme zo starodávneho východu obrazy,

ktoré predstavujú zajatcov s putami na hrdle. (Vid' napr. Meissner, Babylonien und Assyrien 1920 I. obr. 69; alebo Gressmann: Altorientalische Bilder obr. 258).

3. Boh dopustil na svoj národ trest zajatia pre jeho hriechy (porov. 50, 1) nepredal ich teda za peniaze. Babylonci mu neplatili za Izraelitov nijaký poplatok, preto ani nemajú na nich právo a nemôžu požadovať za nich výkupné. Boh oslobodí Izraelitov bez výkupného (porov. 45, 13). — Básnická forma veršov 3—6 je veľmi voľná; mnohi myslia, že sú písané v próze.

4. I do Egypta sostúpili kedysi praotcovia národa zadarmo. I keď to prorok výslovne nehovorí, ale zo súvisu možno si domyslieť, že ich preto Boh aj zadarmo vyslobodil z Egypta a takto zadarmo ich vyslobodí teraz z Babylonu. Aj Asýri utláčali národ bez príčiny. Národ sa previnil proti Bohu, nie však proti Asýrom. Títo odviekli do zajatia desať kmeňov severného kráľovstva a pustošili aj kráľovstvo južné. O utláčaní Asýrmi často hovorí Izaiáš v prvej knihe svojich prorocietv. V hl. 36—37 obšírne opisuje vpád asýrskeho kráľa Sennacheriba. Kráľovstvo babylonské, ktoré odviekli do zajatia dva kmene južnej ríše židovskej, vzniklo na troskách Asýrska, je teda jeho pokračovaním, a preto prorok právom spomína tu Asýrov ako utláčateľov národa. — Vulg. prekladá: „Lebo takto hovorí Pán Boh: Do Egypta sostúpil môj ľud na začiatku, aby bol tam usadlíkom a Aššur ho osočoval bez akejkoľvek príčiny.“

5. Slová: „A čo teraz t u mám“ možno rozumieť: 1. t u v nebi; „čo mám za starosti tu v nebi, že trpím takéto zachádzanie s mojím národom na zemi.“ — Je to však výklad nepravdepodobný. 2. t u v Jeruzaleme. „moje sväté mesto je prázdne, nemám tu ctiteľov, veď ich odviezli do zajatia.“ — Podobne vykladá Knabenbauer. Jeho výklad má svoju pravdepodobnosť. Ale najskôr sa mi pozdáva výklad 3.: „t u v Babylone je stav môjho ľudu hrozný, jeho premožiteľia hulákajú od radosti, že ho premohli, myslia si, že tým premohli aj mňa a tak sa ustavične rúhajú môjmu menu, veď ma' snižujú na úroveň svojich bezmocných modiel.“ (Podľa názoru starodávneho východu keď zvíťazil národ, zvíťazili aj jeho bohovia nad bohmi nepriateľa). — Tretí riadok prekladá Vulg.: „Jeho vládcovia konajú zločinne.“

6. V ten deň, t. j. v deň vykúpenia, pozná národ svojho Boha a uzná, že je to on, ktorý ho oslobodil. — Vulg. prvý a druhý riadok prekladá: „preto pozná môj ľud moje meno v ten deň.“ Vynecháva teda druhé „preto“ (v druhom riadku), čo je vari správnejšie: vynecháva ho aj LXX a veta je tak plynnejšia. — To, že verše 3—6 sú skôr próza ako báseň, ešte nie je dostatočný dôkaz, že sú neskorším prídavkom.

7. Spása sa približuje. Na vrchoch, ktoré sú blízko Jeruzalema, už vidí prorok prichádzať posla spásy a radosti. Posol (LXX: εὐαγγελίζόμενος = blaho-zvesta, z toho je novozákonné slovo „evan-gelium“, blaho-zvesť) má zvestovať návrat babylonských zajatcov a príchod novej doby, doby spásy a pokoja, keď prestane tyranská nadvláda nepriateľov a' panovať

bude Boh, ktorý založí na zemi svoje kráľovstvo. Preto je prorokovmu oku milý pohľad na nohy blahozvestovce, ktorý sa ponáhľa oznámiť spásu. Je to zase videnie, ktoré prorok opisuje síce v čase minulom, ale splní sa až v budúcnosti, keď sa Izraeliti vyslobodia zo zajatia. Plné svoje splnenie dosiahne však až keď príde spása mesiášska a založí sa na zemi mesiášske kráľovstvo božie, Cirkev. Vtedy bude naozaj kráľovať Boh.

8. Zajatcov vedie nazpät na Sion Jahve. Hliadky, ktoré sa vo videní zjavuje prorokovi na múroch Jeruzalema, vidia Boha Jahve, ako kráča na čele zajatcov, čo sa vracajú z babylonského zajatia. Vidia ich celkom zblízka, zoči-voči, nemôžu sa mýliť a dávajú preto výraz svojej radosti. — Vulg. prekladá: „Hlas tvojích hliadok: povyšujú hlas, zároveň budú vychvaľovať, lebo zoči-voči uvidia, keď prinavráti Pán Sion.“

9. Nielen Iudia sa radujú, ale aj zrúcaniny mesta majú ožif, i tie majú prepuknúť v jasot a tešiť sa spolu s Iudom, ktorý vykúpil Boh.

10. Ako bojovník, alebo usilovný robotník odhrnie si rúcho z ramena, aby mu v boji, alebo pri robote neprekážalo, tak aj Pán „obnaží si sväté rameno“, veď bude vojvodcom svojho Iudu, s horlivosťou ho oslobodí a prinesie mu spásu. Všetky národy budú sa tomu čudovať a všetci obyvatelia zeme zúčastnia sa na tejto spáse. Prorok opäť prizvukuje všeobecnosť mesiášskej spásy, ktorá vyjde síce z Jeruzalema, ale sa rozšíri na celú zem.

11. Mnohí zajatí Izraeliti sa v Babylone udomácnili, nadobudli si tam domy, majetky. Veď sa väčšina ani nikdy nevrátila zo zajatia. Bolo ich teda treba povzbudzovať k návratu. Takýmto povzbudzovaním sú aj verše 11—12 (porov. 48, 20). Slovo „odtiaľ“ vzťahuje sa na Babylon. To však mohol napísať iba prorok, ktorý žil mimo Babylonu. V Babylone by bol musel napísať „vyjdite odtiaľto“. Toto, pravda, ešte nie je dostatočným dôkazom, že prorok, ktorý toto písal, naozaj bol mimo Babylonu a že to teda nemohol byť Deuteroizaiáš, o ktorom racionalistická kritika, aspoň vo väčšine tvrdí, že žil v Babylone medzi zajatcami. Vec totižto možno i tak vysvetliť, že prorok, ako to predchádzajúce verše dokazujú, v duchu sa zdržoval v Jeruzalame, preto mohol napísať o Babylone: „odtiaľ“. To pripúšťam. Ale potom miesta, ktorými racionalistická kritika chce dokazovať, že pôvodca druhej knihy Izaiášovej žil v Babylone medzi zajatcami, aspoň s podobnou istotou možno vyložiť tiež tak, že prorok v duchu bol medzi zajatcami, keď písal druhú časť svojich prorocietiev. A toto je práve, čo katolícka exegéza tvrdí. — Dotyk niektorých vecí Izraelitov znečisťoval a kým sa od nečistoty rozličnými obradmi neoslobodili, nesmeli vkročiť do chrámu a vôbec nesmeli prísť do styku s ničím, čo bolo sväté. Preto sa pri vrchu Sinaj musel celý národ očistiť, veď Boh mu chcel dať svoje prikázania (Ex 19, 14. 15. 22). I teraz pri východe z Babylonu, prídu do styku s Pánom, veď on ich povedie do Jeruzalema, nuž musia sa chrániť každej nečistoty. Hlavne tí musia byť čistí, čo budú niesť posvätné chrámové nádoby, čo bol dal odniesť Nabuchodonozor z jeru-

zalemského chrámu do Babylonu. Tieto nádoby Kýros skutočne vrátil Izraelitom, keď im povolil návrat do vlasti (porov. Ezdr 1, 7—11).

12. Z Egypta museli Izraeliti odísť v náhlosti. Preto aj jedli vtedy nekvasený chlieb, nemali kedy vyčkať jeho kysnutie (Ex 12, 11. 39; Dt 16, 3). Z Babylonu pôjdu v slávnostnom sprievode, v ktorom budú niesť posvätné Pánove nádoby. Pôjdu bez náhlosti, veď ich nik nebude prenasledovať. Majú čas prichystať sa na odchod, očistiť sa, veď ich bude viesť sám Pán, (porov. Ex 13, 21; 14, 19) on bude ich vojvodom, ale on bude aj ich zadným vojom, on uzavrie ich rady (porov. 58, 8; Nm 10, 25; Joz 6, 9. 13), bude ich zo všetkých strán odstraňovať. — Posledný riadok prekladá Vulg.: „a shromaždí vás Boh Izraela.“

Posledné verše tejto hlavy (13—15) patria už k nasledujúcej stati, nimi sa začína štvrtá a posledná, no najkrajšia a najdôležitejšia Pieseň o Sluhovi Pánovom. Jej text je na niekoľkých miestach porušený, následkom toho je aj výklad týchto porušených výrazov ťažký. Ale mením text len tam, kde je to nevyhnutne potrebné. Že i v tejto piesni ospevovaný Sluha Pánov môže byť len Mesáš Ježiš Kristus, o tom zovrubnejšie píšem v osobitnej stati (str. 23. a nasl.). Táto pieseň už predpokladá piesne predchádzajúce, najmä druhú (49, 1 nasl.) a tretiu (50, 4 nasl.). Druhá pieseň naznačuje (49, 4) zdanlivý neúspech Sluhu, tretia jasne hovorí (50, 6. 7) o jeho utrpení. Štvrtá pieseň však zdôrazňuje, že neúspech je iba zdanlivý, a že utrpenie Sluhu Pánovho je utrpenie zástupné, nebude trpieť za svoje viny, ale za viny ľudského pokolenia a práve utrpením zadosťučiní za hriechy ľudí, získa ľuďom spásu a seba oslávanie. — Pieseň nie je v úzkom súvisi s predchádzajúcimi veršami, ale je dozaista pozoruhodná, že i táto nasleduje za výzvou zajatcov k návratu, ako aj druhá pieseň (porov. 48, 20 nasl. s 52, 11—12).

13. Verše 52, 13—15 sú úvodom k poslednej piesni o Sluhovi Pána. V nich hovorí Boh, ktorý predstavuje svojho Sluhu (porov. 42, 1). V ďalších veršoch piesne hovorí o Sluhovi prorok. Ako som vyššie podotkol, druhá a tretia pieseň mohla by vzbudzovať dojem, že pôsobenie Sluhu bude bezúspešné, preto Boh vyhlasuje tu, že toto účinkovanie bude mať úspech a že jeho Sluha bude veľmi povýšený, dosiahne veľkej slávy. Vulg. miesto: „Hľa, úspech bude mať“ prekladá: „Hľa, bude rozumný“. Hebr. slovo „*jaskil*“ má i ten význam. Možno to i tak chápať, že úspech Mesiášov bude výsledok jeho rozumného, múdreho konania.

14. Dnešný hebr. text by znel: „ako sa zhrozili nad t e b o u mnohí, tak neľudsky je znetvorený j e h o výzor...“ Nápadná je zmena osoby. Knabenbauer vysvetľuje to tak, že v prvom riadku sa oslovuje národ izraelský a že sa tu prirovnáva utrpenie Sluhu k utrpeniu národa: Národ trpel toľko, že sa nad tým mnohí zhrozili a tak trpí aj Sluha Pánov, „neľudsky je znetvorený jeho výzor.“ Ale v osnove nieť podkladu pre takéto porovnanie. Preto s Peš. a Targ. treba miesto „nad tebou“ (*aleká*) čítať „nad ním“ (*alaw*); vetu, ktorú v preklade dávam medzi pomlčky, treba pokladať za vetu vsunutú, ktorá udáva príčinu, prečo sa nad Sluhom

Pánovým mnohí zhrozili; dokončenie vety hlavnej nasleduje až vo v. 15., teda: „ako sa nad ním zhrozili . . . , tak ho budú aj obdivovať“. Už v úvode piesne vyhlasuje Boh, že jeho trpiaci Sluha „nemá podoby, 'ni krásy', čo v piesni samej prorok podrobnejšie opíše. — Vulg. prekladá: „Ako sa zhrozili nad tebou mnohí, tak neslávny bude medzi mužmi jeho pohľad a jeho podoba medzi synmi Iudskými“.

15. Doslovne by znel hebr. text prvého riadku: „tak pokropí národy mnohé“. Hebr. slovo „jazzeḥ“ je od kmeňa „názáh“ = „kropil“ a užíva sa v Biblii výlučne o rituálnom kropení krvou obetných zvierat, alebo očistnou vodou. Starší exegeti to rozumeli o pokropení krvou Mesiášovou, mysleli teda na jeho obetu na križi a na jeho kňazský úrad. Ale do súvisu sa tu tento význam nijako nehodí. O obeti Mesiášovej táto pieseň bezpochyby hovorí, ale až v ďalších veršoch, na čo pri ich výklade upozorním. Tu, podľa vlastností hebrejských básní (súbežnosť, paralelizmus členov) muselo pôvodne stáť sloveso, ktoré má podobný, alebo protikladný význam so slovesom „zhrozili sa“ (viď predošlý verš). A LXX skutočne má tu slovo: „ἔκστατονται“ = „budú sa čudovať“. Toto, alebo podobné sloveso si prisvojujú dnes prekladatelia skoro bez výnimky. Ale aké sloveso mu zodpovedalo pôvodne v hebrejskej osnove, to sa doteraz nepodarilo uspokojive riešiť. — Výklad verša je: Pánovho Sluhu budú obdivovať nielen národy, ale aj ich panovníci. Hoci sú títo na slávu a na veľkosť navyknutí, pred Mesiášom si jednako „zatvoria ústa“, budú sa pred ním správať ako úctivi a pokorní poddaní, pretože počujú o ňom neslýchané veci. Aké to budú veci, to tento verš neudáva, ale z ďalších častí piesne je jasné, že to bude tak neslýchané utrpenie Pánovho Sluhu, ako aj jeho nevysloviteľná sláva. — Vulg. prekladá: „On pokropí mnohé národy, nad ním si králi zatvoria ústa, pretože uvideli tí, ktorým sa o ňom nevyprávalo a pozorovali tí, čo nepočuli.“

Hlava 53, 1. Veľmi mnoho sa písalo a píše o tom, kto hovorí v tomto a nasledujúcich veršoch. Zastancovia názoru, že Sluha Pánov je Izrael, musia predpokladať, že tí, čo tu o Sluhovi Pánovom (podľa nich o Izraeli) hovoria, sú pohani. Je však nemožné sa domnievať, že tu opísaný Sluha Pánov je Izrael, veď tento netrpel za hriechy pohánov, ale za svoje a hlavne netrpel nevinne. Sú to teda Izraeliti, čo tu hovoria, ale nie sami, hovorí za nich prorok. Veď Izraeliti nedostali zjavenie božie bezprostredne, ale prostredníctvom prorokovým. — Preklad prvého riadku je tiež sporný. Môže sa preložiť aj: „Kto by to uveril, čo od nás počul?“ Hebr. slovo: „šemuáh“ = „počutie“, „chýr“ znamená aj zvesť, čo sme my počuli, ale aj zvesť, čo od nás počuli iní. V nasl. riadku je však reč o zjavení, ktoré Iudia dostali od Boha, preto je istejšie, že aj tu sa hovorí o zvesti, čo Iudia počuli. Smysel druhého riadku je: kto pochopí to, čo moc božia koná? „rameno Pánovo“ označuje jeho moc. — Verš prvý ohlasuje, že v nasledujúcich veršoch bude reč o čomsi neslýchanom.

2. Moc Pánovu nik nepochopí. Iudia by čakali, že Sluha Pánov bude

i pôvodom svojím veľký. No pod ochranou božieho ramena, pred Bohom („pred Ním“) vyrástol Mesiáš, sťa nezbadaná ratoliestka, ako zaznávaný koreň, ktorý ešte okrem toho vyrástol zo suchej zeme, nie je teda veľmi silný. Týmito výrazmi označuje prorok nízky pôvod Mesiášov, ktorý sa už v 11, 1. 10 volá „ratolesť“, „výhonok“; „koreň“ a tam sa tiež označoval jeho pôvod z bezvýznamnej rodiny Jesseho. V druhej polovici v. už predstavuje prorok trpiaceho Spasiteľa. Umučením a pohaňovaním je tak znetvorená jeho podoba, že nepriťahuje pohľad ľudí. Druhý a tretí riadok prekladá Vulg.: „Nemá podoby ani krásy: a videli sme ho a nemal výzoru a túžili sme po ňom.“

3. Sluhom Pánovým opovrhne každý, veď je najmenší, najposlednejší z mužov, tak je zahrnutý bolesťami, že je v utrpení takrečeno znalcom (doslovne: „s chorobou oboznámený“, ale hebr. „*choli*“ znamená nielen chorobu ale aj utrpenie vôbec). Je utrpením natoľko znetvorený, že si ľudia od hrôzy zakrývajú pred ním tvár, nevládzu hľadiť na toľké muky. Je potom pochopiteľné, že si človeka zdanlive tak slabého nevážili. — Vulg. prekladá: „Opovrhnutého a posledného z mužov, muža bolesti a znajúceho nemoc a ako by bola schovaná jeho tvár a opovrhnutá, prečo sme si ho ani nevážili.“

4. Podľa starozákonného názoru utrpenie bolo iba trestom za hriech. Utrpenie poukazovalo na hriešnosť toho, kto trpel. I o Sluhovi Pánovom si mysleli, že je hriešnik, ale bol to strašný omyl, veď nie za seba trpel, ale vzal na seba a niesol utrpenie, ktoré by sme my, hriešni ľudia boli museli znášať. Slovo „pobitý“, hebr. „*naggúa*“ sa užíva v Biblii o Bohu, keď človek tresce chorobou. Môže to byť hocijaká choroba, no najčastejšie je to strašná, nevyliciteľná choroba malomocenstva, ktorá sa niekoľko ráz volá jednoducho „*nega*“, „pobitie“ bez akéhokoľvek prídavku (Lv 13, 13. 17. 42). Preto aj Vulg. prekladá tretí riadok tohto verša: „a my sme ho pokladali ako by za malomocného.“ Prorok však tu nehovorí o malomocenstve. — Sv. Matúš (8, 17) píše, že sa tieto slová proroka splnili aj vtedy, keď Pán Ježiš uzdravoval chorých, čiže, keď „odnášal“, odstraňoval choroby (hebr. „*nása*“ znamená nielen „niesť“, ale aj odniesť, odstrániť). No vtedy sa toto proroctvo splnilo len nepriamo. Choroba je následkom hriechu; Kristus Pán prišiel odstrániť hriech, ale mal moc aj odstraňovať jeho následky, choroby.

5. Sluha Pánov však trpel nevinný. Príčinou jeho utrpenia sú ľudské hriechy. A cieľ jeho muk bol získať nám blaho: on vzal na seba trest a to k „nášmu blahu“ (doslovne „pokoju“, hebr. *šálóm*); on trpel, aby sme my nemuseli trpieť. Je teda vo verši pekne vyslovená myšlienka zástupného utrpenia, ktorá ináč Starému zákonu nebola známa. — Vulg. prekladá: „On však bol zranený pre naše nepravosti, ztrýznený pre naše zločiny: karhanie nášho pokoja bolo na ňom a jeho modrinou sme uzdravení“.

6. Boli sme ako ovce, ktoré nejdú za svojím pastierom, ale blúdia. Nežili sme podľa prikázaní božích, ale každý išiel za svojimi náruživosťami. My sme hrešili, teda my sme zaslúžili trest, ale bol to Boh sám,

ktorý na Spasiteľa uvalil naše hriechy, aby on za ne zadostučinil. Zástupné zadostučinenie je tu ešte jasnejšie vyslovené, než v predošlom verši. Počnúc nasledujúcim veršom už sa neužíva v opisovaní prvá osoba množného počtu, už teda nehovoria Izraeliti, ale prorok sám.

7. Boh uvalil na svojho Sluhu nepravosti Iudí, on chcel, aby za Iudí trpel, preto Sluha ochotne prijíma utrpenie (porov. 50, 6—7) a znáša ho s obdivuhodnou tichosťou, ktorú prorok prirovnáva tichosti baránka, vedeného na jatku a ovečke, ktorá mlčky trpí strihanie. Tichosť „Božieho Baránka“ je však dojímavejšia, veď baránok nevie, kde ho vedú, ale Sluha Pánov si je vedomý, že čaká naňho smrť. — Vulg. prekladá: „Obetovaný bol, pretože sám chcel a neotvoril si ústa: ako ovca bude vedený k zabítiu a bude mlčať ako baránok pred strihačom a neotvorí svoje ústa.“ — Ale ani prekladateľ, sv. Hieronym, nemyslel pri tomto na obetu Krista Pána na kríži, výrok: „obetovaný bol“ rozumie v tom smysle, že sa ochotne ponúkol k utrpeniu.

8. Keďže v predošlých veršoch je reč o utrpení Sluhu Pána a nasledujúce výrazy hovoria o jeho smrti, nemožno sa domnievať, že slová: „Z úzkosti a súdu ho vyrvali“ bolo by treba rozumieť o vyslobodení Sluhu z útrap. Naopak, význam slov je, že z úzkosti, do ktorej sa dostal, keď ho zajali (Peš. prekladá: „z väzenia“) a zo súdneho pokračovania ho vliekli na smrť. Toto pokračovanie nepriateľov Sluhu Pána naplní proroka úžasom, preto volá: „Kto pomyslí na jeho pokolenie?“, t. j. na pokolenie, ktoré žilo v jeho dobe a vydalo ho na smrť, kto by to pokolenie vedel pochopiť, kto dostatočne odsúdiť? Toto je najpravdepodobnejší smysel tohto veľmi ťažkého riadku. Ale je množstvo iných výkladov. U sv. Otcov a starších cirkevných spisovateľov veľmi častý bol výklad: „Kto pomyslí na jeho zrodenie?“ Mysleli pritom na večné zrodenie Krista z Otca, alebo na jeho zrodenie z Panny Márie, alebo na nové zrodenie z hrobu, na zmŕtvychvstanie. Títo však nepoznali hebrejský text a pomýlilo ich grécke slovo *γενεα* a latinské slovo „*generatio*“, ktoré môžu znamenať zrodenie. Ale hebrejské slovo „*dôr*“ takýto význam nikdy nemá. Iní vykladajú pokolenie o potomstve: Kto by uvážil, aké bude mať Sluha Pánov potomstvo? Ale táto myšlienka príde až vo v. 10. Niektorí prekladajú: „A z jeho potomstva kto na to myslí?“ alebo: „A na jeho pobyt kto pomyslí?“ sú to však preklady nie dostatočne odôvodnené. Zase iní menia text a miesto „*dôr*“, „jeho pokolenie“ čítajú: „*darkô*“, „jeho cesta“, „jeho osud“ (Kto pomyslí na jeho osud?) alebo „*debárô*“, „jeho vec“ (Kto pomyslí na jeho vec?). — Sluhu Pánovho, ako strom vyfali zo zeme živých, usmrtili ho. Posledný riadok je v dnešnom hebrejskom texte: „Pre hriech môjho ľudu je jemu úder“. Prorok mohol takto hovoriť, veď jeho ľud je aj ľud Sluhu Pánovho. Ale Vulg. prekladá: „Pre hriech svojho ľudu som ho poranil“, čo by mohol povedať iba Boh. Slovo „*ammí*“ „môjho ľudu“ dnes rozličným spôsobom menia. Hádám treba čítať „*ammô*“, „jeho ľud“. Výraz „je mu úder“ čiže „dostal úder“ by síce mohol obstať, ale je veľmi nezvyčajný. LXX má na konci verša výraz „*al; dāvnat*“, „do smrti“

v dnešnom hebr. texte tomu zodpovie: „lámó“ „jemu“ (spoluhlásky sú *imw*). Pravdepodobne stálo tam pôvodne „lammawel“, „na smrť“; čiže „bol udrený na smrť“, „dostal smrteľný úder“. Verš teda má svoje veľké ťažkosti, usiloval som sa podať jeho najpravdepodobnejší preklad a výklad.

9. Preklad prvých dvoch riadkov tohto verša, ktorý podávam, sa mi zdá najpravdepodobnejším. Ich význam by bol, že Pánovho Sluhu chceli pochovať ako zločincu a jednako dostal miesto v hrobe ktoréhosi boháča. Každý zbadá, že sa toto pri smrti Krista Pána ozať doslovne splnilo. Spasiteľ zomrel medzi zločincami, bol teda odsúdený na to, že aj pohreb bude mať nečestný, tiež medzi zločincami. Predsa, čo nik nečakať, boháč, Jozef z Arimatie mu prepustil vlastný hrob (Mt 27, 57 nasl.). — Má však tento preklad gramatické ťažkosti, ale tie nie sú neprekonateľné. Jednako sa však utiekajú mnohí k rozličným zmenám. Niektorí zamieňajú v prvom a druhom riadku slová „hrob“ a „smrť“. Tak by bol smysl hladší: „A dali ho v smrti (na križi) medzi zločincov a s boháčom mal hrob“. Iní menia slovo „*bemóláw*“ (doslovne: „v jeho smrtiach“) na singulár: „*bemóló*“ „v jeho smrti“; zase iní miesto tohto slova čítajú „*bámútó*“, „jeho kopec“ a rozumejú to o hrobe. *Bamá* znamená síce výšinu, kopec, ale nikdy nie kopec náhrobný, hrob; alebo čítajú miesto tohto „*bét mótó*“ „dom jeho smrti“, čo tiež vysvetľujú o hrobe. Ale ani toto nie je odôvodnené. Najčastejšie menia slovo „*ášír*“ (boháč) na „*ósé ra*“ — ktorí konajú zlo, zločinci a dávajú takto obojmu riadkom rovnaký význam: „A dali mu so zločincami hrob a pohrebisko s tými, čo konajú zlé.“ Hoci táto zmena má svojich zastancov i medzi katolíkmi a to mužov veľkého mena (Condamin k tomuto miestu, Feldmann k tomuto miestu, Lagrange: *Le Judaïsme avant Jesus-Christ, Etudes bibliques*, Paris 1931, str. 373), jednako sa mi nezdá dosť kritickou, veď všetky staré preklady spomínajú na tomto mieste boháča. — Vulg. prekladá celkom ináč: „A dá bezbožných za pohreb a boháča za svoju smrť“. Tento preklad sa opiera o LXX a je nejasný. Sv. Hieronym podáva k nemu dvojaký výklad: 1. Následkom smrti Kristovej a jeho pohrebu sa ustanoví Cirkev z pohanov a Židov. Bezbožníci by podľa tohto výkladu boli pohania, bohatí by boli Židia (bohatí svojim náboženstvom a prisľúbeniami božími). 2. Boh odovzdá Židov nepriateľským Rimanom, pretože usmrtili Krista. Tu sú zločinci Židia, boháči Rimanovia. — I keď ho budú chcieť potupiť a pochovať medzi zločincami, predsa ho Boh povýši, postará sa mu o ctihodný hrob a to preto, lebo je nevinný, nepáchal násilie, bol priamy a spravodlivý. Prorok už naznačil nevinnosť Trpiteľa, keď ho prirovnal baránkovi, tu výslovne zdôrazňuje jeho nevinnosť.

10. Tak, ako ho máme dnes, má verš asi tento význam: Utrpenie Sluhu Pánovho bola vôľa božia. Túto vôľu božiu, pravda, ako sme to v predošlých veršoch videli, Sluha Pánov s celou ochotou prijal a splnil. Medzi prvým a druhým riadkom, ako sa všeobecne domnievajú, čosi chýba, hľadám sa tam jeden alebo aj viac riadkov stratilo. — Sluha Pánov dá svoj

život (doslovne: „svoju dušu“) ako obeť za hriech; hebr. slovo *ášám* znamená obeť za hriech (*sacrificium pro delicto*); bol to zvláštny druh obety, ktorá sa prinášala v niektorých prípadoch, keď sa hriechom porušilo aj cudzie právo, právo bližného, ale hlavne právo božie. Miesto „*lášim*“ (ženský rod) dnešného hebr. textu čítam s Vulg. „*jášim*“ (mužský rod): položí. Ak by sme ponechali hebr. „*lášim*“, bolo by treba prekladať: „ak jeho duša prinesie obeť za hriech“. — Ako odmenu za túto obeť bude mať Sluha Pánov potomstvo, ktoré bude mať dlhé trvanie. Potomstvom Mesiášovým sa rozumejú jeho stúpenci, veriaci. Bolo by možné prekladať aj: „uvidí potomstvo, bude dlho žiť“. — Ďalší výsledok utrpenia a smrti Sluhu Pána je, že sa tým splnia úmysly božie, vykúpenie celého ľudstva. Verš síce nehovorí výslovne o zmŕtvychvstaní Mesiášovom, ale medzi riadkami je to naznačené. V predošlých veršoch prorok hovorí o jeho smrti. Ak sa predsa mal dožiť toho, čo sa v tomto a nasledujúcich veršoch hovorí, musel znovu ožiť, z mŕtvych vstať. Fischer sa domnieva, že o tomto mohla byť reč v riadkoch, ktoré vypadly.

11. Verš je tiež veľmi ťažký. Z útrap, čiže po útrapách bude vidieť a sa nasýti (tak doslovne). Ale osnova nehovorí, čím tak dokonale uspokojí svoj pohľad. Dozaista bude hľadiť na veľké výsledky svojho utrpenia. Svojou vedomosťou a svojou náukou, o ktorej sme už čítali v hl. 11, 1 nasl. a tiež v predchádzajúcich piesňach o Sluhovi Pána, oslobodí tento hriešnikov od hriechov, ospravedlní ich, veď vzal na seba ich hriechy. — Ale text je dozaista i tu porušený, vidieť to i z nesusmernosti jednotlivých členov verša. Druhý riadok je napr. prídlhý, preto aj vynechávajú niektorí slovo „spravodlivý“. — Iní v prvom riadku dopĺňujú zo LXX slovo „svetlo“ a v druhom riadku namiesto „*daat*“, „jeho vedomosť“; čítajú „*daat* (Jahve)“, („J.“ ako skratku slova Jahve) a potom prekladajú: prvé dva riadky:

„Po svojich útrapách uvidí svetlo,
nasýti sa vedomosťou Pána“.

Vulg. prekladá: „Pretože jeho duša trpela, uvidí a nasýti sa, vo svojej vedomosti ospravedlní ten spravodlivý môj Sluha mnohých a ich neprávosť on poniesie.“ Aspoň tento posledný v. hovorí už Boh. Podľa iných hovorí Boh už od v. 7.

12. Tí mnohí, a početní, o ktorých tu hovorí Boh, sú ľudia; Boh dá nad nimi moc svojmu Sluhovi, ktorý si ich vykúpil vlastnou krvou. Treba riadok možno aj preložiť: „Pretože vylial na smrť svoju krv“. Podľa názoru starozákonného človeka sídlom ľudskej duše bola krv. Dal mu moc nad hriešnikmi, pretože jeho Sluha dal sa pripočítat medzi hriešnikov. On však hriešnik nebol, niesol len hriechy ľudí. Hriešnici boli tí, čo ho umučili, on sa však za nich modlil. Vulg. prekladá: Preto mu rozdelím mnohých a bude deliť koristiť mocných, pretože vydal na smrť svoju dušu a k zločincom bol prirátaný: On však niesol hriechy mnohých a za prie-

stupníkov prosil". — Prorok hovoril už o oslávení Pánovom, a o jeho moci nad ľuďmi, ale chce, aby sa táto jeho veľpieseň o umučení Mesiáša končila obrazom z umučenia: pri čítaní posledných štyroch riadkov každému sa zjaví pred duševným zrakom Kalvária, kde medzi lotrami krváca Kristus a modlí sa za svojich katov: Otče, odpusť im.

Kto číta evanjeliá a iné novozákonné spisy, tomu netreba poukazyvať na to, ako sa výroky tejto piesne splnili na Nazaretskom Ježišovi. Umučenie Ježišovo, jeho zakrvavenú postavu, jeho tichosť ani očitý svedok by nebol opísal živšie. Treba len porovnať dejiny umučenia z evanjelií s touto piesňou a každý sa o tom ľahko presvedčí. Tu chcem vyzdvihnúť len niektoré podrobnosti. Začiatok piesne (52, 13 nasl.) hovorí o povýšení Sluhu i o tom, že králi budú pred ním maľí. Čítaj k tomu o Ježišovi Fil. 2, 9: „Povýšil ho Boh a dal mu meno, ktoré je nad každé meno.“ Alebo Skt 4, 12.: „Niet iného mena, ktoré by bolo dané pod nebom ľuďom, v ktorom by sme mali byť spasení“. Je naozaj Kráľom nad kráľmi a Pánovnikom nad panovníkmi (Zjav 19, 16). Ba sv. Peter (Skt 3, 13), keď hovorí o povýšení P. Ježiša, výslovne píše, že Boh povýšil svojho Sluhu Ježiša. Vulg. má tam síce „svojho syna, ale pôvodný grécky text píše „τον παῖδα αὐτοῦ“ „svojho sluhu“; v dvoch piesňach Izaiášových sa Sluha Pánov v LXX volá „παῖς“. — Sluhu Pánovho pokladali ľudia za hriešnika, trestaného Bohom (53, 4): na Krista volal zástup „Hoden je smrti“ (Mt 26, 65; Mk 14, 64). No i Sluha Pánov je nevinný, niesol len hriechy iných, i nevinnosť Kristovu uznal Pilát, Judáš, pravý lotor, stotník. Sluha je tichý baránok a Krista už na začiatku verejného pôsobenia volú Ján Krstiteľ Baránkom, ktorý sníma hriechy sveta (Jn 1, 29). Náuku o zástupnom utrpení Kristovom zdôrazňuje celý Nový zákon. Sv. Peter napríklad hovorí, že sme vykúpení drahou krvou nepoškvrneného Baránka Krista (1 Pt 1, 18). Tento Apoštol mnohé výrazy štvrtej Izaiášovej piesne o Sluhovi Pánovom vykladá o Kristu Pánu. Nedržím za zbytočné prepísať sem celé dotyčné miesto (1 Pt 2, 21—25): „Kristus trpel za Vás, zanechajúc vám príklad, aby ste nasledovali jeho stopy. *Ktorý hriech nespáchal, ani nebol nájdený podvod na jeho ústach* (porov. Iz 53, 9), ktorý nezlorečil, keď mu zlorečili, nehrozil, keď trpel, ale sa odovzdal tomu, ktorý ho nespravodlivo (Vulg.) súdil, ktorý naše *hriechy sám niesol* (Iz 53, 4. 11.) na svojom tele na kríži, aby sme, odumrúc hriechu, žili spravodlivosťou: *ktorého modrinou ste uzdravení* (Iz 53, 5). *Lebo ste boli ako blúdlace ovce* (Iz 53, 6) . . .“

Nemožno sa teda čudovať, že sa diakonovi Filipovi tak ľahko podarilo presvedčiť etiópskeho eunucha, že ten, o ktorom Izaiáš píše v tejto piesni, je Nazaretský Ježiš Kristus, Spasiteľ sveta.

Hlava 54. Hoci súvis piesní o Sluhovi Pána so stafami, ktoré ich predchádzajú a ktoré za nimi nasledujú, nie je dokonalý, hlava 54. sa veľmi dobre pričleňuje k predchádzajúcej štvrtej piesni o Sluhovi Pánovom. Posledné verše tejto piesne spomínali veľké potomstvo Sluhu a hl.

54. hovorí zovrubne práve o tomto potomstve. Je síce možné, že pôvodne táto hl. nasledovala hneď za 52, 12 a túto štvrtú pieseň o Sluhovi Pána vložil sem prorok neskoršie. Ale neslobodno zabúdať, že 52, 7—10 ospevuje síce oslávenie Siona, ale potom sa prorok obracia na zajatcov v Babylone (52, 11—12), a hl. 54 začína znovu o oslávení Siona, teda ten súvis medzi 52, 12 a 54, 1 nie je ani zďaleka tak dokonalý, ako to tvrdí napríklad Fischer.

1. Prorok opätovne vyzýva k radosti akúsi ženskú bytosť, ktorej meno síce nespomína, ale je to bezpochyby Sion, ktorý za babylonského zajatia bol osamelý, pozbavený dietok, neplodný. „Kvlenie“ treba rozumieť o kvilení pri pôrode: teda, nepracovala si k pôrodu, bola si bezdetná. Po oslobodení bude mať Sion viac potomstva, než mal vtedy, keď ešte nebol vzdialený od Boha a Boh ho pokladal za svoju manželku (porov. pozn. k 50, 1). — Vulg. prekladá: Chváľ, neplodná, ktorá nerodíš, spievaj na chválu a jasaj, ktorá si nerodila, lebo veľa synov má opustená, viac, než tá, čo má muža.

2. Ríša božia sa predstavuje ako stan. Po obnovení bude mať táto ríša toľko obyvateľov, že ich doterajší stan bude pritesný (porov. 49, 20), bude ho treba rozšíriť. Sion má teda pre svojich obyvateľov, pre príslušníkov božieho kráľovstva zväčšiť stan, ten musí mať väčšie kože, dlhšie povrazy a aj kolíky, ktorými sa stanové kože a plátna pripevňujú k zemi, musia byť pevnejšie. „Nezužuj“, vyjadruje, že sa netreba obávať, že stan bude priveľký; predpovedá sa teda veľmi veľké množstvo obyvateľov. Miesto „rozťahni“ (hebr. *hatti*) číta dnešný hebr. text „nech sa rozľahnu“ (*jattú*), ale všetky staré preklady majú „rozťahni“, čo je i v súvisе rozhodne lepšie.

3. Nový Sion, nové kráľovstvo božie prerazí, rozšíri sa na všetky strany, k nemu budú patriť aj cudzie národy. Znovu sa teda, ako u Izaiaša už toľko razy, už prizvukuje všeobecnosť spásy, ktorá síce vyjde zo Siona („tvoje semä“), ale sa rozšíri na celý svet.

4. Novej hanby sa národ nemá čo obávať, ba zabudne i na dávnu hanbu, ktorú musel znášať v svojej mladosti, keď si ho Boh smluvou na pustatine zasnúbil (Ez 16, 60) a on sa jednako dopúšťal rozličných nehanebností, a zabudne i na hanbu, ktorú znášal vo svojom vdovstve, keď v zajatí babylonskom ho Boh opustil. Fischer tvrdí, že i doba mladosti je doba babylonského zajatia, ale nevie to ničím podložiť.

5. Nemá sa čo báť, nebude opustený, zase bude mať manžela, a to samého Stvoriteľa, ktorý je Pánom zástupov a Bohom celej zeme, jeho moc je zárukou, že sa národu, s ktorým sa spája manželská láska, nič nemôže stať. — Prvý riadok prekladá Vulg.: „Lebo panovať bude nad tebou, ktorý ňu urobil.“

6. Sion bol zarmútený, sklесnutý na duchu, ako opustená manželka, no Boh sa zľutoval nad ním a povolal ho späť k sebe, keď mu bol manželkou z mladých čias, ktorú nemožno navždy opustiť. — Tretí riadok prekladá Vulg. „a manželku od mladosti odvrhnutú“.

7. Čas opustenosti bolo babylonské zajatie. Ono síce trvalo sedemdesiat rokov, ale Boh jednako volá ten čas krátkou chvíľou. Sedemdesiat rokov je naozaj krátka chvíľa v porovnaní s časom milosti, ktorý bude trvať večne.

8. Boh si tu pripisuje ľudské vlastnosti. Len ako by v návale hnevu opustil svoju manželku, ale ju prijal nazpät a toto zmilovanie nebude mať konca. Skryť, odvrátiť si tvár, znamená odprieť niekomu priazeň.

9. Ako v dňoch Nocma zmenil Boh svoj hnev na milosrdenstvo, tak to (porov. v. 8) urobil i teraz a prisľubuje svojmu národu, svojej novej ríši, že sa nebude viac na ňu hnevať. — Miesto: „ako v dňoch (*kímé*) Nocma“, číta dnešný hebrejský text: „ako vody (*kí-mé*) Noema“. Vody Noema sú vody, ktoré boli za čias Noema: polopa. Prorok alluduje na Gn 6, 20—22; 9, 12—16 kde sa síce o prisahe nehovorí, ale boží sľub má vždy tú istú pevnosť ako prísaha.

10. Boh sa zaprisahal a jeho prísahou potvrdené slovo je pevnejšie, ako vrchy i kopce. Keby sa tieto i pohly zo svojho miesta a zamenily ho, Boh nezmení svoje slovo. Čas milosti bude večný, nová smluva, ktorú Boh prostredníctvom svojho Sluhu uzavrie, (42, 6; 49, 8), bude smluvou pokoja (53, 5; 54, 13) a bude mať tiež večnú platnosť.

11. Nový národ, ktorý sa v predošlej stati prirovnával žene, pripodobňuje sa teraz mestu. Základy tohto mesta položí Boh z drahokamov a to z akéhosi čierneho kameňa (niektorí udávajú malachit, ten je však tmavozelený) a zo zaíru. Miesto „z drahokamu“ je v hebr. texte „púk“, čo je čierna farbička, ktorou si ženy maľovali obočia. Sv. Hieronym to vykladá, že ako sa žena okrašľuje touto farbičkou, tak okrášľi Pán mesto. Je to však výklad trochu násilný. Ešte strojenejším sa mi zdá, čo uvádza Feldmann, pravda, len ako možnosť, že treba myslieť na čiernu maltu, z ktorej budú základné kamene hľadiť ako oči z namaľovaného obočia. Nakoľko však slovo „púk“ je paralelné so zaírom, drahokamom, bude pravdepodobne aj ono znamenať nejaký, pravdepodobne čierny (ako o-tážna farbička) drahokam. — Vulg. prekladá druhý riadok: „hľa, ja polo-žím do radu tvoje kamene.“

12. Aj obruby, ozdoby múrov nového Jeruzalema budú z drahokamu, z rubína, brány zase z karbunkula, ba aj hranice, kamene, ktorými sa od-deľovalo územie mesta od iných, budú vlastne drahokamy. Z opisu vidieť, že prorok nemyslí na skutočný Jeruzalem, neniohol sa nazdávať, že bude naozaj stavaný z drahokamov. Opisuje sa tu nová božia ríša a jej nad-zemská krása (porov. s opisovaním nového Jeruzalema v Zjv 21, 18—21). Preto je ani nie dôležité o akých drahokamoch je reč. Mená týchto sú totiž veľmi neisté. — Vulg. prekladá: „Tvoje veže urobím z jaspisu, tvoje brány z kresaných (brúsených) kameňov a všetky tvoje hranice z kameňov vzácnych.“

13. V novej dobe nielen jedinci budú učeníkmi božími, ale všetci. Stanú sa nimi prostredníctvom Pánovho Sluhu, ktorý predovšetkým bude

učenikom Pánovým (50, 4), ale to, čo sa od Pána naučí, zvestuje aj iným. A znovu sa zdôrazňuje pokojnosť kráľovstva božieho.

14. Pretože dieťky nového Siona budú učeníkmi Pána, budú upevnení v spravodlivosti, svätosti. Preto ich aj Boh bude chrániť, nebudú sa musieť ničoho báť. — Vulg. prekladá: „V spravodlivosti budeš založený: odstúp ďaleko od ohováčky (slovo *úšaq*, „utláčať, prekladá Vulg. dôsledne, ale nepresne: „ohovárať“, *calumniare*), lebo sa nebudeš báť, a od strachu, lebo sa nepriblíži k tebe“.

15. Ak by napadol niekto Nový Jeruzalem, to nebude už, ako kedysi z rozkazu Boha, a vtedy každý, kto sa s Jeruzalemom dá do boja v tomto boji proti nemu padne. Toto je smysel hebrejského textu. Vulg. preložila celkom ináč: „Hľa, príde usadlík, ktorý nebol so mnou a kto bol kedysi tvojím usadlíkom, pripojí sa k tebe“. Tohto smysel je: Pohani, ktorí neverili v Boha uveria v neho i keď nebudú zachovávať celý zákon, budú „prozelyti brány“. Takto volali neskoršie rabíni tých Nežidov, ktorí prijali sice vieru v jedného Boha, ale sa nezaviazali zachovávať celý zákon. A tí, čo už boli takými usadlíkmi, „prozelytmi brány“, celkom sa pripoja k národu, prijmú obriezku a tým sa zaviazu na zachovávanie celého zákona: budú prozelyti spravodlivosti“. — Pravdepodobnejší je preklad, ktorý s veľkou väčšinou novších podávam a tento sa skutočne aj do súvisu lepšie hodí, než preklad Vulgáty.

16. Netreba sa báť nepriateľov ani zbraní. Boh stvoril aj kováča, ktorý v ohni rozpaľuje železo a kuje z neho zbrane a on stvoril aj toho, čo zbrane používa. Všetci sú teda v jeho moci. — Vulg. miesto „zbraň“ má „nádobu.“

17. Nepriatelia nič nezmôžu proti Novému Jeruzalemu a to ani zbraňou — tie budú bezúspešné — ani jazykom, nepravdami, ohovárkami; každého, čo jazykom bude brojiť proti „sluhom Pána“ (viď nižšie), usvedčia z nepravdy. V predošlej ríši sa celý Izrael ako celok volal niekoľko ráz sluhom Pána. Po diele opravdivého Sluhu Pána, Mesiáša, každý jednotlivec bude Pánovým sluhom. Tento názov sa o príslušníkoch nového kráľovstva božieho v ďalších hlavách viac ráz opakuje (56, 6; 63, 17; 65, 8. 9. 13. 14. 15; 66, 14). Ich údelom bude teda ochrana božia. I „spravodlivosť“ rozumej tu o ochrane, spáse božej.

Hlava 55, 1. Boh povoláva k svojej spáse, k svojim duchovným darom. Voda, pokrm, mlieko, víno tu neoznačujú telesný pokrm a nápoj, ale duchovné dobré, ktoré za peniaze nemožno kúpiť. V Biblii sa často predstavujú duchovné dary, hlavne dobrá mesiášskych čias pod obrazom dobier zemských, najmä hojného pokrmu a nápoja alebo hostiny. Aj Izaiáš spomínal už vody spásy (12, 3; 44, 3) a hostinu, ktorú usporiada Boh (25, 6). Na východe je aj voda veľmi vzácna a neraz treba za ňu platiť. Peniaze v časoch Izaiášových ešte neboli razené, boli to zlaté a strieborné kúsky, ktoré sa zakaždým vážily.

2. Každý chce byť blažený, ale ľudia obyčajne hľadajú šťastie na

zlom mieste. Za pozemské blaho vyhadzujú peniaze, drahú platia svojou robotou, svojím zárobkom. A vlastne to všetko človeka neuspokojí, sú to veci, ktoré preňho nie sú opravdivým pokrmom. Preto volá človeka Boh, len on, jeho náuka, vie človeka plno uspokojiť. Je možné, že sa Boh tu obracia k zajatcom v Babylone, ktorí ťažko pracovali a drahými peniazmi platili za majetky, ktoré si tam nadobudli a nie veľmi sa chceli vrátiť domov. Je však isté, že sa tu nesľubujú zemské bohatstvá tým, ktorí sa vrátia do Palestíny. Veď zemské pokrmy a nápoje palestínske ich práve tak nenásytia ako babylonské. A Izraeliti vedeli, že vo vlasti ich, aspoň zo začiatku, čaká bieda. Pritom, pravda, nie je vylúčené, že mnohí Zidia podobné proroctvá naozaj rozumeli o pozemskom blahobyte, veď neskoršie aj Mesiáša zavrhl, pretože nepriniesol zemské blaho.

3. Národ si len tak zachová život, ak bude poslušný Bohu. Opat sa prisľubuje nová smluva (42, 6; 49, 8, 54, 10), ktorá bude mať večné trvanie a ktorú uzavrie s nimi Boh na základe prisľúbení, ktoré dal Dávidovi (2 Sm 7, 14; porov. Ž 88, 29 nasl.). Tieto prisľúbenia sú „milosť Dávidova“, ktorú Boh znovu prisľubuje, teraz už celému národu a ku ktorej ostáva verný, veď jeho prisľúbenia sú nesklamné.

4. Od Dávida, ktorého spomenul, prechádza prorok na Mesiáša, ktorému Dávid kráľ bol predobrazom, a ktorého Izraeliti tiež volali Dávidom (porov. Os 3, 5; Jer 39, 9; Ez 34, 23. 24; 37, 24. 25). Mesiáš ako Sluha Pánov bude prostredníkom pri uzatváraní smluvy medzi Bohom a ľudom (42, 6; 49, 8) bude teda zároveň aj svedkom. A bude aj príkazovateľom národov, veď on im dal náuku božiu. Z nasledujúceho verša vidieť, že nie je tu reč o Dávidovi kráľovi, alebo nielen o ňom. Fischer to síce tvrdí, ale presvedčivých dôkazov nemá a je tým len dôsledný svojmu názoru, že medzi piesňami o Sluhovi Pána a hl. 54. 55 niet nijakého súvisu.

5. Verš hovorí zase o národe a nie o jednotlivcovi. Ale smysel je jasný: vtedy, keď Dávid (Mesiáš) bude vládcom národov, privolá národ židovský k sebe aj ostatné národy, ktoré vlastnou vôľou „príbehnú“ k Izraelovi. Urobia to z náboženských príčin, nie preto, že by si ich niekto bol podmanil. Dávid kráľ síce hovoril o sebe: „slúži mi národ, ktorý nepoznám“ (Ž 17, 44. 45; porov. 2 Sm 22, 44). Ale táto podobnosť (nie totožnosť) výrazu ešte nedokazuje, že v predošlom verši sa hovorilo o Dávidovi kráľovi, a nie o druhom Dávidovi, Mesiášovi. Keď sa Mesiáš môže volať Dávid, zaiste sa o jeho panovaní môže písať podobnými slovami ako o panovaní jeho praotca, ktorý mu predsa bol predobrazom. A spomenutý výraz sa v tomto v. ani neužíva o Mesiášovi ale o národe a o časoch budúcich, teda istotne nie o Dávidovi kráľovi. Dávidovi kráľovi slúžili cudzie národy, ale z nútenosti, pretože ich vo vojne premohol. V dobe budúcej, o ktorej tu prorok hovorí, pridružia sa cudzie národy k vyvolenému národu dobrovoľne, „kvôli Pána, Boha“.

6. Teraz, keď im Boh dáva tak veľké prisľúbenia, aké sa opisujú v predošlých statiach, môžu vedieť, že im je Pán nablízku, že im je priaznivý, vyslyší teda ich prosby. Preto teraz ho majú hľadať, teraz ho prosiť,

lebo sa môže stať, že sa neskoršie, ak ho zanedbajú, odvráti od nich (porov. Am 8, 11. 12).

7. Kto však chce Pána nájsť, musí opustiť hriech a to nielen zlé skutky, ale aj hriešne smýšľanie. Preto nech sa obrátia k Pánovi, ktorý hriešnikov vďačne prijme na milosť (porov. 1, 18; 2, 13).

8. Výroky tohto a nasledujúceho verša sa vzťahujú aj na to, čo najbližšie predchádzalo, na odpúšťanie: Boh neodpúšťa tak, ako ľudia, ktorí odpúšťajú len raz-dva razy a málokedy úprimne. Ale ešte viac sa vzťahujú na prisľúbenia, ktoré Boh dal v predošlých statiach. Ľudia sú s riadením božím neraz nespokojní, pretože by chceli, aby Boh konal po ľudsky. Aj spôsoby, ktorými chce Boh oslobodiť národ zo zajatia a chce ho oslobodiť od hriechu, sú zvláštne. No neslobodno posudzovať cesty a myšlienky božie podľa ciest a myšlienok ľudí.

9. Veď medzi Bohom a ľuďmi je nesmierny rozdiel: nebo a zem. Boh na všetko hľadí z vyššieho hľadiska, ľudia by zase všetko chceli zariadiť podľa svojich tuzemských záujmov: hľadajú len zemské blaho (porov. v. 1 nasl.) hľadajú len seba, nie Boha (porov. v. 6).

10. Boh vždy dosiahne svoj cieľ, tak ako dážď a sneh tiež vykoná, čo mu Boh určil. Ako si prorok predstavoval návrat dažďa a snehu do neba, nevieme. Možno, že Boh len zosobňuje dážď a sneh (ako v nasledujúcom verši svoje slovo) a predstavuje ich ako svojich poslov, ktorí sa nevrátia k nemu, kým nevyplní úlohu, ktorú im uložil.

11. I slovo božie tak neomylné sa splní. Slovo božie je tu zosobnené, je poslom božím, ktorý má vykonať vôľu božiu. Vôľa božia, na ktorú sa tu myslí, je vyslobodenie Izraelitov zo zajatia skrze Kýra a vyslobodenie ľudského pokolenia od hriechu skrze Sluhu Pánovho. O Kýrovi hovorí Boh (44, 28): „všetku moju vôľu splní“ a o Sluhovi Pána píše prorok (53, 10): „vôľa Pánova skrz neho sa zdarí“. V oboch prípadoch ide o zvláštnu vec: Svoj, vyvolený národ chce Boh oslobodiť pomocou pohana, a ľudstvo chce oslobodiť utrpením Sluhu Pána. Preto upozorňuje Boh, aby ľudia neposudzovali jeho cesty (verše 8. 9). — Slovo božie je tu zosobnené, ale nie je samostatná (božská) osoba, ako neskoršie v Novom zákone u sv. Jána evanjelistu (Jn hl. 1). Kazateľsky možno síce veľmi pekne prispôbiť tieto slová na Ježiša Krista, večné Slovo božie, ale nie o ňom je tu reč.

12. Boh vykoná, čo prisľúbil. Už 52, 12 prisľúbil, že z Babylonu nepôjde v náhlosti a útekem, ako kedysi z Egypta, teraz opakuje tento sľub: s radosťou a v pokoji budú z Babylonu vychádzať. Toto chcel dosiahnuť Boh, keď sveril vyslobodenie národa pohanovi Kýrovi. Ináč by, proti vôli kráľa, boli mohli odísť len násilím, ako z Egypta a nie v pokoji. — Celá príroda sa bude spolu s nimi tešiť ich návratu. Sú to, pravda, len pekné básnické obrazy, ktorými prorok vyjadruje veľkú radosť, netreba ich brať do slova. Vulg. prekladá tretí riadok: „Vrchy a kopce budú pred vami spievať chválu.“

13. Zmení sa tvárnosť zeme. Kde rástly len bezcenné rastliny, aké sa

nachádzajú len v krajoch zanedbaných, tam budú rásť krásne a cenné stromy. Táto zmena zeme bude večným pomníkom slávy božej. I toto sú básnické obrazy, ktorými chce prorok znázorňovať skôr duševnú zmenu. Ale i Nový zákon učí, že vykúpením sa zlepší aj stav nerozumného tvorstva. (porov. Rim 8, 19 nasl.).

Nasledujúce hlavy (55—56) pokladajú mnohí za dielo zasa iného autora, ktorého volajú Tritoizaiášom (Tretí Izaiáš). Viď o tom úvod na strane 21.

Stať 56, 1—8 obsahuje útechu pre cudzincov a eunuchov. Podľa mienky prorokovej týchto tiež slobodno prijať do novej náboženskej spoločnosti, čím sa znovu prízvukuje jej všeobecnosť.

Hlava 56, 1. Na spásu, ktorú Boh pripravuje a ktorá je už veľmi blízko, musia sa všetci pripraviť svedomitým zachovávaním zákona a konaním dobra.

2. Kto zachováva zákon a koná dobro (v. 1.) je blažený človek. Výslovne sa spomína len zachovávanie soboty. Možno, že sa v čase, keď prorok tieto riadky písal, Židia prehrešovali proti sobotnému zákonu, ktorý sa nachádza už medzi prikázaniami Desatora. Ale i to je možné, že pripomína zachovávanie soboty, pretože podľa zachovávania tohto príkazu možno usudzovať na horlivosť náboženskej spoločnosti. Nijako však nemožno uzatvárať z tohto verša na dobu, v ktorej vznikol: upozornenie na zachovávanie sobotného dňa bolo práve tak potrebné hocikedy pred babylonským zajatím, ako aj po ňom, veď sa Židia proti tomuto zákonu vždy prehrešovali. Vyčítajú im to už proroci Jeremiáš (17, 21 nasl.) a Izaiáš (20, 12. 13. 16. 21. 24).

3. V čase, keď toto proroctvo vzniklo, ešte sa nerobil rozdiel medzi prozelytmi brány a prozelytmi spravodlivosti (viď pozn. k 54, 15). „Cudzinec, ktorý lipne k Pánovi“ je však dozaista taký, ktorý ešte neprijal obriezku, lebo touto už vlastne bol prijatý do sväzku náboženskej spoločnosti izraelitskej, nemohol by teda hovoriť, že ho Boh z nej vylúčil. Mojžišov zákon Dt 23, 1—3 zakazuje Ammonitom, Moabitom a eunuchom vstup do chrámu. Toto obmedzenie Boh teraz zrušuje. I cudzinca, bez akéhokoľvek omedzenia, možno prijať do náboženskej obce a eunuch, ktorý v Starom zákone, keď sa toľká váha kládla na potomstvo a neplodnosť sa pokladala za trest boží, mohol sa pokladať za človeka pre ľudskú spoločnosť neužitočného, za „suchý strom“, tiež nesmie klesať na myslí.

4. Dôležité je však, aby eunuchovia zachovávali zákon. Zase sa spomína zachovávanie soboty. Má však vo všetkom konať vôľu božiu a pridržiavať sa náboženskej spoločnosti; smluvu uzavrel Boh so svojim národom, národ tvorí náboženskú spoločnosť, tejto sa má teda eunuch pridržiavať.

5. Takíto eunuchovia budú mať lepšiu pamiatku v dome božom, ako keby mali synov a dcéry. Nemyslí tu prorok na skutočný pomník alebo nápis (zapisanie mena v chráme), ale len na to, že v náboženskej spoločnosti sa zachová pamiatka takýchto zbožných eunuchov. Slovo „jád“, „ru-

ka" tu znamená pomník, ako v 1 Sm 15, 12; 2 Sm 18, 18. Ale môže znamenať aj „miesto". Tak prekladá Knabenbauer a vykladá to o zachovaní pamiatky zbožných eunuchov u Boha, vo večnosti. Tiež sa domnieva, že prorok naznačuje hodnotu panenského stavu v Novom zákone (porov. Mt 19, 11, 12), ale je vec veľmi pochybná. V Novom zákone je v osobitnej úcte dobrovoľné panenstvo. Tu je však reč o eunuchoch, ktorých ľudia urobili eunuchmi (Mt 19, 12).

6. Aj od cudzincov, ktorí chcú patriť k novej náboženskej spoločnosti, sa žiada, aby Boha milovali, jemu slúžili, zachovávali sobotu a „pridžali sa jeho smluvy" (viď výklad v. 4.).

7. Tito budú mať prístup na vrch boží, ktorým sa označujú nová božia ríša (porov. napr. 2, 2 nasl.), vyslyšaniu modlitieb sa budú v chráme práve tak tešiť, ako Izraeliti, ich obety budú bohumilé. Slovom, tento nový dom boží už nebude len pre jeden národ, ale bude to dom modlitby pre všetky národy. Toto zrovnoprávnenie všetkých národov sa uskutočnilo len v mesiášskej ríši božej, v Cirkvi.

8. V predošlých veršoch hovoril prorok, že nové kráľovstvo božie nebude už len pre jeden národ, ale pre všetkých. Tento verš shrňuje spomenutú myšlienku v krátkom výroku božom: Boh sa neuspokojí tým, že so všetkých strán sveta shromažďí Izraelitov. K nim bude shromažďovať ďalej, bude priberať do svojej náboženskej spoločnosti pohanov. — Vulg. prekladá 3. a 4. riadok: „Ešte shromažďím k nemu jeho shromaždených".

9. Nasledujúca stať (56, 9—57, 2) obsahuje tvrdé výčitky zaslepeným, zbabelým a chamtivým pastierom ľudu. Týchto potrescú pohanské národy, ktoré tu prorok predstavuje ako divé zvieratá a volá ich na korisť; korisťou majú byť práve tí nesvedomití vodcovia národa. V Biblii sa ináč dosť často používa na pohanské národy obraz divých zvierat (Lv 26, 22; Dt 32, 24; Jer 12, 9; Ez 34, 5, 8; 39, 17; Oz 13, 8).

10. Niet jednomyselnosti v tom, či je tu reč o falošných prorokoch, a či o politických alebo náboženských predstavených národa. Výrazy sú všeobecné, môžu sa sťahovať i na týchto i na tých. Mali by byť strážcami stáda, jeho hliadkami (tak doslovne) a sú slepi, ako by vedeli pochopiť potreby ľudu? Za slovom „nevedia" čosi chýba, muselo byť tam čosi podobné, ako v 11. verši 4 riadok: „nevedia chápať". Neopovážia sa ozvať, keď stádu hrozí nebezpečenstvo či znútra, či zvonku: na chyby neupozornia, od nepriateľov nevarujú. Myslia len na svoje pohodlie. — Vulg. miesto: „snívajú (*hózim*), ležia" číta: „vidia márnosti (*chózim*); spia".

11. Ich chamtivosť nemá hraníc, sú nenásytní. A to majú byť pastieri! kohože tí pochopia? Nemajú starosť o nič, len o seba, o svoj zisk. A tak robia všetci, až do posledného. Slovo „až do posledného" pokladajú za glosu, lebo je vo verši nazvyš. — Vulg. prekladá: A psi najvyš nehanební, nepoznajú sýtosť: sami pastieri nevedia chápať: všetci sa odklonili na vlastnú cestu, každý k svojmu lakomstvu od najvyššieho až do posledného.

12. Nahrabané bohatstvo potom obráti na nemiernosť. Prorok to predstavuje veľmi živo: jeden z nesvedomitých volá ostatných k pitiu;

ktoré sa má opakovať každý deň. — Vulg. prekladá: „Podte, vezmíme víno, naplníme sa opilstvom: a bude tak ako dnes i zajtra, ba omnoho viac.“

Hlava 57, 1. Pri takýchto lakomcoch musia zbožní, spravodliví Iudia hynúť, veď prídu pri nich o všetko. Ale i obráti prozreteľnosť božia zbožným k dobrému: zomierajú „pred nešťastím“, pretože Boh nechce, aby sa dožili hrozných čias, v ktorých bude Boh trestať bezbožníkov (porov. 2 Krí 22, 20). Bezbožníci by to mali zbadáť a dať sa na pokánie, ale pri takom živote, aký vedú, nemôžu a nechcú to chápať. — Tretí riadok prekladá Vulg.: „pretože niet, kto by to pochopil.“

2. Zbožní odchádzajú z tohto sveta na pokoj. Isteže nemyslí prorok len na pokoj v hrobe, veď napokon taký pokoj dosiahne aj každý bezbožník. Myslí na pokoj duše na druhom svete. V knihe Múdrosti (3, 1—3; 4, 7—17) nachádzame už vyvinuté učenie o blaženom stave dobrých po smrti. Tá náuka nemohla byť vtedy nová, Židia museli o tom vedieť už dávno i keď nie tak jasne. Dobrí teda, ktorí kráčali v živote priamou cestou čnosti, budú po smrti odpočívať v pokoji. — Vulg. prekladá: „Nech príde pokoj, nech odpočívajú na svojom lôžku, kto kráčal svojím smerom.“

Po opísaní bezbožnosti vodcov obracia sa prorok proti hriechnemu Iudu, ktorý sa nehanbí konať tie najošklivejšie spôsoby modloslužby (57, 3—13).

3. Cudzoložníkmi a smilníkmi volá prorok Izraelitov, ktorí sú neverní svojmu Bohu a chodia za cudzimi bohmi. Izraeliti, ktorých oslovuje prorok, sú tiež potomkami takýchto otcov. Iba to chce Izaiáš zdôrazniť, že sa národ už od niekoľkých pokolení klania modlám a nevyhlasuje ich pôvod za nečestný. Veď aj Ezechiel hovorí o Izraelitoch, že ich otec bol Amorejec a ich matka Cetejka (Ez 16, 3), hoci Židia nepochádzali od týchto národov. Len to vyjadruje, že sú pohani, modlári ako spomenuté národy a že už aj ich otcovia boli takí. S modloslužbou bývalo spojené aj čarodejníctvo, preto sú Židia aj synmi čarodejnice.

4. Bezbožníci sa zbožným posmievajú (tak to býva v každom čase, porov. Múdr 5, 3) a tiež i prorokovi, ktorý im vyčítuje chyby (porov. 5, 19; 28, 7). Kto pochádza od rodičov, akí sa spomínajú v predošlom verši, je dieťa hriechu, lži. Pritom sa však bezbožníci správajú tak, ako by nie oni boli hriešnikmi, ale zbožní (porov. 5, 20).

5. V nasledujúcich veršoch opisuje prorok rozličné spôsoby modloslužby, ktorej sa oddávali Židia. Sú tu spomínané i také zločiny, ktorých sa Židia po zajatí babylonskom isto iste nedopúšťali (napr. obetovanie dietok), ale sa ich dopúšťali pred zajatím, čo je dôkaz, že táto stať nevznikla až po zajatí babylonskom, ale ani nie za jeho trvania, pretože sa tu opisuje modloslužba, akú konali Židia vplyvom kananejských národov. O modloslužbe pod terebintami viď výklad k 1, 29. Dietky obetovali Židia Molochovi v údolí Hinnom (viď výklad k 30, 33), ale, ako tento verš dosvedčuje, aj v iných dolinách. — Prvý riadok má Vulg.: „ktorí sa utešujete bohmi“

6. „Hladké potoka“, sú pravdepodobne skaliská, ktoré potok obrúsil do hladka. Pohaní a s nimi aj Židia pokladali takéto kamene za božstvá, prinášali im obety, a vylievali na ich oltáre obety nápojové. Hoci údelom, dedičstvom Izraelitov mal byť Boh (Dt 4, 20; 9, 26. 29; Ž 15, 5; 118, 57; 141, 6) vyvolili si za podiel, za svojich bohov takéto skaly. Posledný riadok verša pokladajú mnohí za neskorší dodatok, pretože ruší veršovú skladbu. — Vulg. prvý riadok prekladá: „v častiach potoka je tvoja čiastka.“ Národ sa zase oslovuje ako žena. Viac ráz som už spomínal, že Izrael bol snúbenicou, manželkou Jahveho.

7. Prorok zatracuje modloslužbu na výšinách, ktorú pokladá za cudzoložstvo, preto hovorí: „položila si si lôžko“.

8. Neskorší Židia si napísali určité verše Biblie (boly to vv. Dt 6, 4—9. 13—21; porov. Dt 6, 9; 11, 20) na listok a zavesili ho na dvere. Niektorí myslia, že prorok hovorí o tomto pomníku a že si ho modloslužobní Židia svesili a odhodili za dvere, aby nemuseli naň hľadieť. Ale pre tento výklad niet v texte nijakej opory. Ani to sa nevie, či Židia zachovávali podobný zvyk už v časoch, keď táto kniha vznikla. Je tu skôr reč o nejakých bôžikoch, ktorých si Židia uschovávali doma a tam ich uctievali. Bližšieho však nič nevieme. Domnienky niektorých, že sa tu robí nárazka na kult priapský (Phallus, kult mužského údu) opiera sa na podobnosť slov: *zikkáron* = „pomník“, „zákár“ = „muž“ a na veľmi neistý preklad posledného riadku tohto verša, kde slovo „jád“ ruka prekladajú „úd“ (mužský). Tento riadok je však veľmi neistý; iní myslia, že jeho význam je: „všľmaš si pokyny cudzích božstiev, ktoré ťa zvádzajú k nevernosti“. Izrael sa dopúšťa cudzoložstva, chodí za cudzími bohmi a keďže má množstvo falošných božstiev, mnoho milovníkov, musí si rozširovať lôžko. — Vulg. prekladá: „A za dvere, za dveraje položila si svoj pomník, lebo popri mne si odkrývala a prijala cudzoložníka, rozšírila si svoje lôžko, uzavrela si s nimi smluvu, miluješ ich lôžko otvorenou rukou“.

9. Verš má rozličný smysel podľa toho, ako preložíme slovo „*melek*“. Ak ho preložíme „kráľ“, vtedy je vo verši reč o posolstvách, ktoré posielali Izraeliti k cudzím kráľom, asýrskym a egyptským (porov. 2 Krí 16, 17 nasl.; Iz 30, 6; 31, 1; a kvôli ktorým sa ozdobovali, alebo im voňavé oleje a drahocenné masti posielali aj do daru a ponížovali sa „až do podsvetia“, aby si získali ich priazeň. — Ale ak slovo „*melek*“ pokladáme za vlastné meno boha Molocha (v tom prípade by však bolo treba čítať „*molek*“), vtedy rozumej verš tak, že sa modlárske Izraeliti okrašľovali kvôli tomuto božstvu, ktoré uctievali nablízku v údolí Hinnon (verš 5; porov. 30, 33), ale im to nestačilo, preto posielali posolstvá ešte do ďalekých krajín k pohanským božstvám, ako sa niektorí domnievajú, žadať od nich veštby. A pred týmito božstvami sa ponížovali „až do podsvetia“ (výraz rozumej asi ako naše: až do prachu). Alebo, že sa oddávali aj úcte božstiev podsvetia? (Fischer). Oba výklady majú svoju pravdepodobnosť. V prospech prvého je, že nevieme o posolstvách, ktoré Izraeliti posielali k cudzím božstvám, tým viac vieme však o takých, ktoré posielali

k cudzím kráľom. Tiež si treba všimnúť, že o úcte Molocha už bola reč vo v. 5. Jemu obetovali dietky. Prečo sa prorok zase vracia k tejto úcte? — V prospech druhého je zase, že sa skôr hodí do celej state, ktorá nehovorí o spolčovaní sa s cudzími panovníkmi, ale s cudzími božstvami. — Vulg. prekladá prvý riadok: „a okrášlila si sa kráľovi olejom“.

10. Nijakej únavy im nebolo Iúto, nikdy nenahliadli, že posolstvá k cudzím božstvám (alebo cudzím kráľom) sú vecou daromnou, že im to nepomôže, ba zakaždým, ako by sa boli znovu vzpružili, ako by tieto márne pokusy boli vliaty do ich ochabnutých rúk nový život. — Vulg. prekladá: „V množstve svojich ciest si pracovala, nepovedala si: prestanem, našla si život svojej ruky, preto si neprosila“ (*chillit*, „prosila“, namiesto *chálit*; „ochabla“. Tak má aj LXX).

11. Prečo národ klame Jahveho, hádam sa bojí cudzích bohov (alebo cudzích kráľov, viď pozn. k v. 9)? Boha by sa mal báť, ale nebál sa ho, pretože Boh netrestal hneď, ale mlčal, robil, ako by nevedel. Namiesto: „a sa skrýval“ (hebr. *úmaalim*) má dnešný hebrejský text: „a to od večnosti“ (hebr. *úmeólám*). Text som s väčšinou dnešných prekladateľov zmenil na základe LXX, ktorá toto slovo prekladá: „παρατηρήσας“ = „prehliadnem“, „robím; ako by som nevidel“, a tiež na základe Vulg. Porov. tiež Iz 1, 15 a Ž 9, 23 (hebr. 10, 1). Vulg. prekladá: „Koho si sa starostlivo bála, že si luhala a na mňa si si nespomenula ani si nemyslela v svojom srdci? že ja som mlčal a ako by som nevidel a na mňa si zabudla?“

12. Pri všetkých svojich zločinoch ešte sa pokladajú za spravodlivých. Ale Boh už dosť mlčal, teraz im už dá vedieť, aká je ich spravodlivosť a uvidia, či im ona pomôže.

13. Keď bude zle, národ zase bude volať k Bohu, ale vtedy nech ho oslobodia hŕby jeho modiel. Od tých však darmo bude čakať pomoc, sú tak bezcenné, že ich poľahky odfúkne vietor. V zemi Pánovej a na jeho sv. vrchu Sione len ten bude mať právo, kto v neho dúfa.

Ale Boh sa nebude hnevať večne. Už posledné riadky 13. verša sú prechod k prisľúbeniu, ktoré dáva Boh zbožným a tým, čo sa obrátia. Toto prisľúbenie obsahuje nasledujúca stať (57, 14—21).

14. Hnev boží sa pominie úplne až pri obnovení ríše, až po zajatí, preto treba pripraviť cestu národu, ktorý sa vráti zo zajatia. Miesto: „pripravujte cestu“ má Vulg. „odstúpte sa s chodníka“.

15. Krásnym protikladom opisuje prorok dobrotu božiu. Hromadí vlastností, z ktorých vysvitá veľkosť a velebnosť božia. A tento Boh, ktorý má večný trón v nebeskej svätyni, jednako rád prebýva so skrúsenými a poníženými, vlieva do nich nový život.

16. Sníži sa k tým, čo sa pokoria pred ním a sú skrúsení, i keď boli predtým hriešni, veď sa nechce hnevať naveky, lebo keby tak robil, človek by to nevydržal, jeho duch by omdlel a Boh predsa nechce, aby zahynulo to, čo on stvoril. Posledné dva riadky prekladá Vulg.: „lebo duch od mojej tváre vyjde a dychy ja učiním“.

17. Boh vysvetľuje, že sa hneval pre hriech. A darmo trestal, národ

ako vzbúrenec išiel len svojou hriešnou cestou. — Ale dnešný hebrejský text a aj Vulg. namiesto „nakrátko“ má „jeho lakomstva“. Smyseľ by bol, že sa Boh hneval na národ pre hriech jeho lakomstva. No ťažko je pochopiť, prečo sa tu spomína len lakomstvo, keď sa v predošlých statiach vyčítaval národu celý rad hriechov. Preto je lepšie so LXX (tá číta: „פָּזָח וְטָח“ = „voľačo krátko“) čítať „nakrátko“. Zodpovedné hebr. slová (bis'ó, = jeho lakomstvo a „rega“ = nakrátko) majú v hebrejskom písme dosť podobné spoluhlásky, ich záměna pri odpisovaní je teda vysvetliteľná. Volz prekladá prvý riadok: „V hriechu to priviedol môj ľud k zrelosti“, ale zachádza s textom veľmi svojvoľne, preto nemožno jeho návrh prijať. — Miesto „odpadlík“ má Vulg. „zblúdilý“.

18. Ale Boh sa zľutuje nad národom, nedá mu blúdiť po vlastných cestách, ale sám ho bude viesť, vylieči ho a poteší. Vulg. prekladá: „Jeho cesty som videl a uzdravil som ho a priviedol som ho späť a vrátil som útechu jemu a jeho trúchliacim.“ Ale slovo „a jeho trúchliacim“ právom pripojujú novší prekladatelia už k nasledujúcemu veršu.

19. „Stvorím ovocie perí“ znamená najskôr: vylúdim z ich úst slová vďaky. Boh prisľubuje pokoj a to dokonalý pokoj, preto opakuje to slovo. Kto sú to tí ďalekí a blízki, je ťažko rozhodnúť. Feldmann napr. myslí len na Židov v blízkej a ďalekej diaspore, Fischer tiež, a odôvodňuje to tým, že Jeruzalem je meradlom, k čomu sú blízki alebo od čoho sú ďalekí, čo majú dostať pokoj. A usudzuje z toho, že takto mohol písať len prorok, ktorý bol v Jeruzaleme, a nie v zajatí, teda niekto, kto žil v Jeruzaleme krátko po zajatí, alebo aspoň oslovuje Židov, ktorí v tej dobe tam žili. Je pravda, že Sion sa rozumie ako stred, veď tá sa majú shromaždiť všetci. Ale to nikde nehovorí prorok, či sú v čase, na ktorý on myslí, na Sione Židia, a či nie. Tiež je neisté u proroka, ktorý toľko ráz prízvukuje všeobecnosť novej ríše božej, či tu má na mysli len blízkyh a ďalekých Židov, a či nezahrňuje aj ostatné národy.

20. Verš je jasný: ako rozbúrené more vrhá zo seba len špinu, tak aj duša hriešnika vrhá zo seba mravné bahno a nevie sa uspokojiť. — Posledný riadok prekladá Vulg.: „a jeho vlny vrhajú (veci) na pošliapanie a blato“.

21. verš sa nachádza aj na konci hl. 48 (v. 22). Tam sú pochybnosti o jeho pôvodnosti, tu je dozaista na svojom mieste, veď predošlý verš hovorí o nepokojnosti bezbožníkov.

Hlava 58. Nasledujúca prorocká reč (58, 1—14) málo súvisí s predchádzajúcou statou. Nemožno povedať, pomery ktorej doby predpokladá táto hlava. Možno, že prorok hovoril k Židom pred zajatím babylonským, ale celkom tak je možné aj, že mal na mysli Židov v zajatí, alebo, ako by Fischer chcel dokazovať, krátko po zajatí. Prorok upozorňuje Židov, že pôst bez iných dobrých skutkov, najmä bez skutkov milosrdenstva a bez zachovávanía soboty, nemôže byť Bohu milý a za takéto postenie márne čakajú vyslyšanie.

1. Národ sa ponosoval, že Boh nevyslyší jeho prosby, hoci sa usiluje aj pôstom si ho nakloniť. Preto Boh rozkazuje prorokovi, aby ľudu, ktorý je so svojou spravodlivosťou veľmi spokojný, hlasne ohlásil prekážky vyslyšania: sú to predovšetkým hriechy. — Prvý riadok prekladá Vulg.: „Volaj, neprestávaj“.

2. Boh prisľúbil, že sa spravodlivým bude dobre vodiť (U Izaiáša vid' takéto sľuby 1, 19; 3, 10). Židia si myslia, že sú už spravodliví a že sa nespúšťajú božieho práva, preto nechcú pochopiť, prečo im Boh nedáva blahobyť a, asi prostredníctvom proroka alebo kňazov, každodenne sa dopytujú, chcú poznať úmysly a cesty božie, hoci vedia, že jeho cesty nie sú cesty ľudské (55, 8). Boh povedal (57, 15), že býva so skríšenými a pokornými, nuž chceli by, aby sa Boh priblížil k nim (tak má hebr. text), zaiste sa pokladajú za takých. Posledný riadok prekladá Vulg.: „Bohu sa chcú približovať.“

3. Prorok doslovne uvádza otázku Židov, v ktorej sa odvolávajú na svoje pôsty; postia sa a Boh na to nedbá, nepomáha im. „Umŕtvujeme sa“ je doslovne: „uponižujeme svoju dušu“, ale je to výraz, ktorým sa obyčajne označuje umŕtvovanie sa pôstom. Druhá polovica verša je odpoveď na otázku a udáva, prečo nie sú ich pôsty Pánovi milé. Výraz „deň vášho pôstu“ môže mať dvojaký význam: buď „keď sa posliť“ a vtedy by sa to vzťahovalo na akýkoľvek pôstny deň, či už by to bol úradný pôst, alebo súkromný, alebo znamená ten výraz „váš pôstny deň“ a vtedy by to bol deň smierenia (*jóm kippúr*, 10 dňa mesiaca Tišri, [náš september—október]). To bol jediný deň v roku, keď zákon predpisoval Židom pôst (Lv 16, 29) a ktorý podnes prísne zachovávajú. Boh však vyčítuje Židom, že ich pôst sa mu nemôže líbiť, pretože v ten istý deň, keď postia, iným svojim žiadosťami vyhovujú (alebo, ako novší obyčajne prekladajú, „robí obchody“), a hoci deň pôstny je sviatočným dňom, ženú svojich robotníkov do práce. Tento posledný výraz by skôr nasvedčoval tomu, že je tu reč o pôste na deň smierenia, lebo ten deň museli Židia zasvätiť ako sobotu. Ale zas iní, podľa LXX a Vulg. miesto „robotníkov“ prekladajú „dlžníkov“. V tom páde by význam vety bol: chcete svojimi pôstami nakloniť si milosrdenstvo božie a sami ste nemilosrdní k svojim dlžníkom. To isté však možno rozumieť aj keď necháme v texte „robotníkov“: „ste nemilosrdní, keď žiadate od svojich robotníkov priveľa práce“ a vtedy by sa výraz už nemusel vzťahovať práve na deň smierenia. — Vulg. prekladá: „Prečo sme sa postili a nepozrel si sa, ponížovali sme svoje duše a nevidel si. Hľa, v deň vášho pôstu nachádza (splňuje) sa vaša vôľa a prenasledujete všetkých svojich dlžníkov.“

4. Postia sa, ale pritom sa vadia, hašteria a bijú. Takýmto pôstom veru nedosiahnu vyslyšanie svojich prosieb. — Vulg. prekladá: tretí a štvrtý riadok: „nepostíte sa ako do dnešného dňa, aby bolo počuť na výsosti váš krik.“

5. Na otázky tohto verša sa čaká záporná odpoveď: to, čo vy robíte, (v. 3—4) nie je bohumilý pôst a nie je bohumilé umŕtvovanie sa. Bezdu-

ché vonkajšie znaky zbožnosti a kajúcnosti nemožno nazývať bohumilými. Oblickať sa do vreca a sedieť na popole alebo prachu, boly vonkajšie znaky smútku a kajúcnosti (porov. pozn. k 3, 24. 26; 52, 2). Nekatolícka kritika — najnovšie Volz — by z týchto slov chcela vyčítať, že sa prorok stavia proti pôstu vôbec a že ho zrušuje. To však z tohto verša ani najväčším úsilím nemožno dokázať. Ale aj ináč, k opodstatneniu katolíckych prikázaní o pôste stačia slová Pána Ježiša (napr. Mt 6, 16; 17, 20) Vulg. prekladá: „Či taký je pôst, ktorý som si vyvolil, aby si človek cez deň skrušoval dušu? Či krútiť si hlavu ako koleso...“

6. S pôstom a ostatnými skutkami sebazapierania musia byť spojené skutky milosrdenstva a spravodlivosti k bližným. Zločinné sväzky sú putá, ktorými niekoho nespravodlivo sviazali. Takéto putá treba rozväzovať, lámať jarmo utláčaných a nespravodlivo uväznených prepúšťať na slobodu. Vulg. prekladá posledné štyri riadky: „rozviaž sväzky bezbožnosti, rozuzli sväzky, ktoré utláčajú, prepust' na slobodu tých, čo sú zločení, a každú farchu zlám“.

7. K odstraňovaniu nespravodlivosti musia pristúpiť skutky milosrdenstva: lačných kŕmiť, pocestných do hospody prijať, nahých odievať a vôbec nepokladať svojich spoluobčanov za cudzích. „Telo človeka“ sú pokrvní a príbuzní (porov. Gn 29, 14; 37, 27; Lv 18, 17; 20, 19). Ale bratmi, príbuznými človeka sú všetci spoluobčania (porov. napr. Dt 22, 1—4) teda „telom“ sú spoluobčania (porov. 2 Sm 5, 1). Vyslovený je tu príkaz účinnej lásky k bližnému. Pravda, starozákonný človek pri slove „bližný“ nemyslel na každého človeka, ale len na príslušníkov svojho národa. — Podobne hovorí o pôste neskoršie prorok Zachariáš (7, 4—13). — Vulg. prekladá: „Lám hladnému svoj chlieb a biednych a pocestných voveď do svojho domu, keď vidíš nahého, zaodej ho a svojím telom neopovrhni.“

8. Izrael sa spytuje, kedy už dôjde spása, ktorú Boh prisľuboval. Odpoveď božia znela, že až vtedy, keď sa bude správať ako to opisujú vv. 7—8. Vtedy však príde spása národa, ktorý sa teraz nachádza v tmách, náhle, tak, ako sa na nebi zjaví ranná zora a náhle príde aj jeho uzdravenie. Národ sa predstavuje ako veľký sprievod, ktorému v čele kráča spravodlivosť, pravda, nie spravodlivosť, akou sa národ chváli (verš 2), ale akú si nadobudnú, ak budú odstraňovať nespravodlivosť a konať skutky milosrdenstva (vv. 7—8). K výrazom porov. 40, 10. 11 a hlavne 52, 2.

9. Začiatok verša dokončuje predošlú vetu a pokračuje v prisľúbeniach, ktoré sú vyslovené vo v. 8. Ak budú mať takú spravodlivosť, akú Boh požaduje, on vďačne vyslyší ich modlitby, neschová sa pred nimi; keď ho budú vzývať. Odpovedať na volanie je vyslyšať ho. — Posledné dva riadky verša otvárajú novú vetu, ktorej uzáver je až v druhej polovici verša 10. Znovu upozorňuje Boh, že musia odstraňovať utláčanie iných (jarmo), bezbožné reči a „kývanie prstov“, čo je posunok, ktorým sa svojim bližným posmievať. — Tieto dva riadky prekladá Vulg.: „ak odstrániš zpomedzi seba reťaz a prestaneš vystierať prst a hovoriť, čo neosoží“.

10. Opakuje Boh aj hlavný skutok milosrdenstva: lačných kŕmiť. Miesto „podáš hladnému svoj chlieb“ má dnešný hebrejský text a Vulg.: „podáš hladnému svoju dušu“. To by bolo ťažko vyložiť. Už prekladateľ LXX bol v rozpakoch: preložil aj slovo „duša“, aj „chlieb“: „*כי δὲς πεινῶντι τὸν ἄρτον ἐκ ψυχῆς*“ a dáš hladnému chlieb z duše. Čítal teda vo svojom texte aj slovo „chlieb“. Aj niektoré hebrejské kódexy majú miesto „dušu“, „chlieb“, preto som s väčšinou novších pozmenil text. Slovo „duša“ sa do tohto riadku dostala asi mylným opakovaním, lebo nasledujúci riadok sa tiež začína slovom „dušu“. — Ak toto všetko bude národ konať, stratia sa lmy nešťastia a blaho dosiahne vrcholu ako svetlo na poludnie.

11. Obrazy tohto verša sú podobné ako v statiach, v ktorých sa hovorí o východe z babylonského zajatia (40, 11; 42, 16; 52, 12; 41, 18). Pán je vodcom národa a obdarí svojich spravodlivých hojnosťou. Ani na neúrodných pustatinách nebudú trpieť nedostatok, všade ich nasýti a posilní im telo (kosti). Budú oplývať hojnosťou ako bohato polievaná záhrada, ako prameň, ktorého vody nikdy sa neminú, nikdy neoklamú tých, čo k prameňu prichádzajú zahasíť svoj smäd. — Vulg. prekladá: „A Pán ti vždy dá odpočinok a naplní jasnosťou tvoju dušu a tvoje kosti oslobodí i budeš ako polievaná záhrada, a ako prameň vôd, ktorého vody sa neminú.“

12. Tu je už dosť jasné, že ti, ku ktorým prorok hovorí, sú v zajatí. Mesto je v zrúcaninách, Pán bude viesť národ cez púšť (v. 11), on uzavrie ich rady (v. 8). Ťažko je teda si myslieť, že sú v tejto slati oslovení Židia, ktorí sa práve vrátili zo zajatia. — Boh sľubuje, že Židia, ktorí z národa pochádzajú („čo z teba sú“) postavia mesto, ktoré už oddávna leží v zrúcaninách, znovu vybuduje domy na základoch, ktoré kedysi postavily zašlé pokolenia. Bude to len obnovenie mesta, len trhlíny budú zamurúvať, nie nanovo stavať. Posledný riadok: „obnoviteľ ciest k obývaniu“ je dosť nejasný. Značí asi toľko, že postavia cesty, ktoré sú pre pohodlné bývanie v dedinách a mestách potrebné. — Vulg. prekladá: „A postavené budú v tebe spustlosti vekov: základy pokolenia a pokolenia vzbudíš a budeš sa volať budovateľ ohrád, čo odvracia cesty na pokoj“. Tu je posledný výraz ešte nejasnejší.

13. Posledné dva verše tejto hlavy dávajú veľké prisľúbenia tým, ktorí si uctia sobotný deň. Oba verše spolu sú jedna dlhá veta, ktorej uzáver tvorí verš 14. Sobotu predstavuje prorok ako posvätné územie, ktoré neslobodno šliapať nohami, neslobodno zneucťovať. Treba sa zdržovať prác a vybavovania svojich vecí, nesmú sa konať cesty a treba sa chrániť v ten deň od zbytočných rečí. Pritom nesmie byť sobota človeku na farchu, musí ju volať „rozkošou“, veď je to deň odpočinku, ktorý venuje človek Bohu, je to deň svätý, ktorý si treba uctiť.

14. Kto takto zachová sobotu, najmä komu ona bude rozkošou, tomu bude rozkošou Pán, ktorý mu dá hojne radosti. Dá sa mu vznášať nad výšinami zeme, to jest dá mu vládnuť celou zasľúbenou zemou, ktorá je

dedičstvom praotca Jakuba. Hlava sa zakončuje slávnostným uistením, že sa tak stane (porov. 1, 20; 21, 17; 22, 25; 24, 3; 25, 8; 40, 5).

Hlava 59, 1. Izraeliti sa ustavične vypytujú, prečo už neprichádza prisľúbená spása (oslobodenie zo zajatia), veď dosť volajú Pána o pomoc. Prorok odpovedá, že moc Pánova sa nezmenšila, „jeho ruka nie je teraz kratšia, ako vtedy, keď konal veľké zázraky. Ani jeho uši nie sú nečujné, dobre počuje ich volanie.

2. U Boha teda nie je chyba, ale u nich. Ich hriechy zapričiňujú, že im Boh nepomáha, tie sú priehradou, pre ktorú ruka božia k nim nedosiahne, pre tie si Boh odvrátil od nich tvár a ich nevyslyší.

3. Boh nevyslyší ich modlitby, pretože ruky, ktoré pri modlitbe k nemu dvíhajú, sú krvou poškvrnené (porov. 1, 15 a pozn. k tomu veršu): páchajú rozličné násilnosti a okrem toho plní sú nepravdy a bezbožných rečí.

4. Jedným z najväčších nešťastí spoločnosti je, keď súdy nekonajú svoju povinnosť, alebo ju konajú zle. Toto vyčítuje i prorok. Do súdu nepovolávajú spravodlive a súdy nesúdia poctive. Stránky sa nespoliehajú na pravdu, ale na lož, ktorú prorok volá ničomnosťou a márnosťou. V myslí stránok sa počne zlo, utrpenie, ktoré protivníkom chcú zapričiniť a to zlo sa naozaj aj zrodí, prevedú ho. — Prvý riadok prekladá Vulg.: „Niet, kto by sa dovoľával spravodlivosti.“

5. Hadie vajíčka sú zlé rady, ktoré bezbožníci dávajú iným, pavučiny sú ich naničhodné neosožné skutky. Kto z tých vajíčok zje, kto bezbožnú radu prijme, zahynie, kto také vajíčko rozmiaždi, musí si dávať veľký pozor, pretože z vajíčka vyjde vretenica, ktorá ho uhryzne, čiže: kto sa proti bezbožnej rade postaví a chce úmysly hriešnikov prekaziť, musí sa mať na pozore, lebo tí sú nebezpeční ako vretenica. — Vulg. prekladá: „Vajíčka vreteníc rozmiaždili a vlákna pavúka utkali: kto zje z ich vajíčok, zomrie a ktoré sa vyhreje, z toho sa vyrúti had.“

6. Ich skutky sú ako pavučina. Z tej nebude rúcho, ani z ich bezbožných skutkov nebude úžitku, ba budú im na záhubu. — Tretí riadok prekladá Vulg.: „ich skutky sú skutky neužitočné.“

7. V konaní zla sú bezbožníci veľmi horliví. Nielen ich skutky sú zlé, ale celé ich smýšľanie je otrávené, kadiaľ idú, zanechávajú za sebou stopy skazy. — Vulg. prekladá tretí riadok: „ich myšlienky sú myšlienky neužitočné.“

8. Cesta pokoja je cesta čnosti a priamosti, lebo vedie k duševnému pokoji. Túto cestu bezbožníci nepoznajú, ich cestičky sú skrivené, kto nimi kráča, nenájde pokoja. Opakuje sa teda myšlienka z 48, 22; 57, 21. — Verše 7. a 8. cituje sv. Pavol v liste k Rimanom (3, 15—17) a odtiaľ sa dostaly omylom do 13. žalmu Vulgáty, ktorý s tými prídavkami recitujeme aj v breviári.

9. Pretože národ opustil právo a spravodlivosť a dopúšťa sa vyššie vypočítaných hriechov, preto aj Boh vzdialil od neho svoje právo a svoju

spravodlivosť, t. j. spásu a blahobyť. Svetlo a žiara je obraz šťastia, tma a temnosť obraz nešťastia, Národ čakal šťastie a dočkal sa nešťastia.

10. Nádeje niet. Namiesto žiary spásy je ešte vždy tma nešťastia a zajatia. Hľadajú východisko z nešťastia, skusujú všetko možné, ale je to všetko len ohmatávanie vo tme. Ba tmy nešťastia stávajú sa ešte hustejšími, takže sa i na pravé poludnie, keď je svetlo najväčšie, potkávajú ako vo tme. V poslednom riadku slovo „silní“ je neisté. Hebr. slovo „ašmanním“ pochádza z kmeňa „šámén“ = „tučný“, „hojný“, „silný“. — Vulg. prekladá tento riadok: „V hmlách sme ako mŕtvi.“

11. Ustavične sa ponosujú, prečo už nepríde spása. Raz je ich žaloba plná hnevu a podobá sa mrmlaniu medveďa, inokedy sa žalujú ticho, so vzdychaním a vtedy je ich hlas podobný hrkútaniu holubov. Ale to všetko je nadarmo: spása neprichádza. — Prvý a druhý riadok prekladá Vulg.: „Budeme vrčať všetci ako medvede a budeme vzdychať ako žalujúce sa (doslovne: rozjímajúce) holuby.“

12. Prorok znovu vyznáva hriechy národa, pričom sa i sám počíta medzi hriešnikov; tak chce Iud priviesť k pokániu, lebo len hriechy sú na príčine, že spása mešká. — Druhý riadok prekladá Vulg.: „a naše hriechy nám odpovedaly.“

13. Napred vypočíta hriechy proti Bohu. Od rozličných neverností a klamstiev prešiel národ až k úplnému odpadu od Boha: národ si už vôbec nevšima príkazy božie. Potom spomína hriechy proti bližnému: násilie a lož. — Tretí a štvrtý riadok prekladá Vulg.: „aby sme hovorili ohovárky a priestupky: počali a hovorili sme zo srdca slová lži.“

14. Následkom týchto hriechov niet v národe práva, ani spravodlivosti; nevie sa tam uplatniť priamosť a poctivosť: tie padajú ešte na ulici, do domu, medzi národ, nevedia sa dostať.

15a. Kde raz niet spravodlivosti, tam práve tých olúpia o práva, ktorí sa varujú zlého, pretože tí nevedia odraziť nespravodlivosť nespravodlivosťou. — Prvý riadok prekladá Vulg.: „a na pravdu sa zabudlo“. — Tu sa končí stať o hriechoch národa. Čo nasleduje, smeruje proti pohanom a nie proti Izraelitom. Druhú polovicu tohto verša treba teda pripojiť už k nasledujúcej stati.

15b. Nasledujúca stať hovorí o nepriateľoch vyvoleného národa. Boh vidí ich nespravodlivosť, potresce ich a vyslobodí Sion z ich moci.

16. Pán videl, že nikoho niet, čo by jeho národu doprial spravodlivosti, preto zakročuje sám: nespolieha sa na nikoho, len jeho rameno a jeho spravodlivosť sú mu pomocníkmi, čiže celé dielo spásy vykoná sám.

17. Boh vystupuje ako bojovník. Prorok veľmi živo a farebne opisuje jeho výzbroj a jeho odev. Pancierom a prilbicou mu je spravodlivosť a spása: tie odrazia všetky útoky nepriateľov. Odevom mu je pomsta a horlivosť, prchivosť: tými bude trestať nepriateľov. Stať napodobňuje aj svätopisec v Múdr. 5, 17—20. Sv. Pavol káže kresťanom podobne sa vyzbrojiť v boji o spásu duše (Ef 6, 14—17; 1 Sol 5, 8).

18. Pán kráča do boja, aby odplatil nepriateľom tak, ako si zaslúžili.

Myslí tu predovšetkým na pohanov, no bezbožní Židia nie sú z trestu vylúčení. Prorok týchto zaraďuje niekedy medzi pohanov (pozri pozn. k 22, 1) a Boh ich tiež volá pohanmi (pozri pozn. k 1, 4). — Vulg. prekladá: „Ako k pomste, ako k hnevlivej odplate svojim protivníkom a odplatu svojim nepriateľom: ostrovom odplatí“. — Posledný riadok pokladajú innohi za glosu.

19. Takto vyzbrojený a trestajúci Pán bude postrachom nepriateľov na celej zemi. Boh ich bude ničiť, ako ničí dravá (doslovne: zúžená) rieka, ktorú ženie dych Pánov, víchor.

20. Pohanov bude Boh trestať, Izraelitov spasí. Pravda, nie všetkých, len tých, čo sa vrátia „od odpadu“ (tak doslovne) a prídu späť k Bohu. Tento verš cituje (skôr podľa LXX) sv. Pavol v liste k Rimanom 11, 26.

— Vulg. prekladá prvý riadok: „A pre Sion príde Spasiteľ“.

21. Boh s národom uzavrie novú smluvu. Je to smluva novozákonná, národ, ktorý tu Boh oslovuje, je teda nový národ boží: Cirkev. Táto došlana Ducha božieho; ktorý bude večne s ňou a náuku, ktorá nikdy nezahynie. „Z úst tvojich detí a z úst tvojich detných detí“ je v hebr. doslovne: „z úst tvojho semena a z úst semena tvojho semena.“

Hlava 60. je básnický jedna z najkrajších statí Izaiášových prorociev. V predošlej stati (59, 15b—21) hovorí prorok o treste, ktorý zastihne pohanov. Ale Sionu sa prisľubuje spása. Táto spása sa opisuje zovrubne v hl. 60. Sláva a lesk Jeruzalema privábi všetky národy (vv. 1—9), ktoré sa svojimi darmi a svojou prácou pričlnia k postaveniu mesta a chrámu (vv. 10—16). Nielen vonkajší lesk Jeruzalema bude veľký, ale veľký bude aj jeho vnútorný blahobyť (vv. 17—22). Prorok i tu predstavuje mesiášsku spásu ako pozemský blahobyť. Podobné, Židmi zle pochopené miesta boli príčinou, že tento národ čakal v mesiášskych časoch len pozemský blahobyť.

1. Hoci sa v texte nehovorí, koho prorok oslovuje, je jasné, že je to Jeruzalem, Sion. Meno Jeruzalem dokladá len LXX a dnešná Vulg. I tu sa Sion oslovuje ako žena (porov. 3, 26; 49, 18; 50, 1; 52, 1 nasl.; 54, 1). Kým bol národ v zajatí, v nešťasti, sedelo mesto v prachu (3, 26; 51, 17 nasl.) a vo tme (58, 8; 59, 9, 10). Ale teraz sa zaskveje nad ním jeho svetlo, Pán, preto je tu čas, aby povstalo a sa zaskvelo.

2. Spása vyšla z tohto národa (porov. 2, 2 nasl.). Kým ostatné národy ešte blúdili vo tmách, u neho už sa zjavilo svetlo sveta. — K výrazom tejto stati porov. najmä 4, 2—6).

3. Keďže ostatnú zem budú ešte pokrývať tmy, svetlo Siona bude na ďaleko žiariť i zbadajú ho národy a budú sa k nemu hrnúť (porov. 2, 3; 11, 10; 25, 6; 42, 6; 44, 5; 49, 6, 22; 54, 15). — Vulg. prekladá: „I budú sa prechádzať národy v tvojom svetle a králi v žiari tvojho východu.“

4. Prvé dva riadky verša sú doslovne v 49, 18; druhé dva čo do smyslu v 49, 22. Pozri výklad týchto veršov. Pekný pohľad so Siona, keď prichádzajú pohaní, ale aj vlastné dieťky národa, Izraeliti, ktorí boli roz-

tratení po svete. — Posledný riadok prekladá Vulg.: „a tvoje dcéry s bo-
ku povstanú“.

5. Od radosti sa bude triasť a rozširovať srdce Siona, pretože k nemu
budú prichádzať národy a prinesú mu všetky svoje poklady. Bohatstva
mora sú poklady ostrovov a krajín, ležiacich na morskom pobreží. —
Vulg. prekladá: „Vtedy uvidíš a budeš oplývať, čudovať a rozširovať sa ti
bude srdce, keď sa k tebe obráti množstvo mora, k tebe príde sila náro-
dov.“

6. Vo veľkých karavánach budú prichádzať národy, ktoré sa zaobe-
rajú obchodovaním. Madianiti pochádzali od Madiána, syna Abraháma a
jeho druhej manželky Ketury (Gn 25, 2). Eša pochádzal od Madiána (Gn
25, 4). Kmeň Eša bol teda príbuzný Madianitom. Oba tieto kmene bývaly
poblíž elanitského zálivu. Saba bola krajina v južnej Arábii; bola bohatá
na zlato a tymián.

7. Ale prídu aj Beduini so svojimi stádami. Kedar a Nabajót boli bra-
tia, synovia Izmaelovi (Gn 25, 13). Ich potomkovia, Kedarania (porov.
21, 16; 42, 11) a (pravdepodobne) Nabatejci boli príbuzné kmene. Pásly
svoje stáda na pustatinách medzi Sýriou a Babylonom. I títo princú svoje
stáda na oltár Pánov a všetky tieto bohatstvá budú slúžiť k ozdobe Pánov-
ho chrámu.

8. Národy, spomínané v predošlých veršoch, boli národy východné.
Ale aj od západu budú prichádzať národy na lodiach od Stredozemského
mora. Lode sa básnikovi vidia zďalška ako lietajúce oblaky alebo holuby.

9. Ale sú to lode ostrovov Stredozemského mora, ktoré chcú tiež Pá-
novi priniesť svoje bohatstvá. V čele sa plavia lode tarziské (viď pozn.
k 2, 16 porov. tiež 23, 1. 6. 10. 14; 66, 19), ktoré prichádzajú z najodľahlejšej
krajiny. Táto výprava vezie roztratených Izraelitov a s nimi spolu aj
bohatstvá západných národov. To všetko prinášajú Pánovi, on je to teda,
ktorý týmito pokladmi ozdobuje nový Jeruzalem. — Miesto: „Na mňa ča-
kajú ostrovy (*ijjim*)“ čítajú dnes mnohí: „Na mňa čakajú lode (*sljjim*).
Táto zmena sa síce odporúča súvisom a aj paralelizmom (v nasl. riadku
sú tarziské lode), ale v starých prekladoch nemá opory, preto som ju
v texte nepreviedol.

10. Pohanské národy spolu so svojimi panovníkmi dajú sa úplne do
služieb Jeruzalema, budú stavať jeho múry. Bude to všetko následok bo-
žieho milosrdenstva: Boh bil národ, ale sa zmiluje nad ním. — Niektori
cirkevní Otcovia (Eusebius, sv. Cyril Jeruzalemský, Hesychius, podobne
aj sv. Hieronym) vidia v tomto verši náznak toho, že do nového Jeruza-
lema, do Cirkvi vkročí iba malá čiastka Židov: budú to cudzinci, čo po-
staví nový Jeruzalem (porov. k tomu proroctvo Noema: Jafet bude bývať
v stánkoch Semových, Gn 9, 27).

11. Predtým Izraeliti nepripustili medzi seba pohanov, v novej dobe
im budú brány vo dne v noci otvorené. Označuje sa tým aj bezpečnosť,
v ktorej bude mesto žiť: nikdy nemusí zatvárať svoje brány.

12. Brány nového Jeruzalema sú vždy otvorené a je povinnosť poha-

nov doň vslúpiť. Ak tak neurobia, zahynú. — Mnohi pokladajú tento verš za glosu, ktorá, hľadám, vznikla na základe Zach 14, 16 nasl.

13. K stavbe chrámu prinesú všetky nádherné stromy Libanonu (porov. 41, 19; 35, 2). „Miesto nôh božích“ bola vlastne archa úmluvy: Boh býval nad archou úmluvy na krídlach cherubov (1 Sm 4, 4; 2 Sm 6, 2) a archa mu bola podnožím (1 Krn 28, 2; Ž 98, 5; 131, 7; porov. Nár 2, 1; Ez 43, 7). Tu sa však výraz nerozumie o arche úmluvy, ale o chráme božom vôbec.

14. Potomkovia tých, čo sa kedysi posmievali Jeruzalemu a ho ponižovali, budú sa pred ním pokorovať až do prachu (porov. 45, 14; 49, 23). Mesto bude mať vtedy tie najčestnejšie mená.

15. Sion dostane vynáhradu za všetko utrpenie, práve tí ho budú milovať, čo ho predtým nenávideli a natoľko ho prenasledovali, že mesto ostalo opustené, bez chodcov.

16. Všetko, čo národy majú najvzácnejšie, všetky poklady a všetku ich silu, dostane on a bude sa zveľadovať, ako sa zveľaduje dieťa pri prsiach matky. Posledné dva riadky verša sú doslovne v 49, 26.

17. Všetko bude cennejšie a skvostnejšie: kde sa užívala predtým meď alebo železo, tam sa bude užívať zlato a striebro; všetko bude silnejšie a pevnejšie: čo predtým bolo len z dreva alebo z kameňa, bude z mocného kovu: meďi alebo železa. Je to, pravda, len symbolické opísanie bohatstva a lesku nového Jeruzalema, podobne, ako tomu bolo v 54, 11. 12, kde prorok hovoril, že Jeruzalem postavia z drahokamov. — Okrem bohatstva zavládne v krajine úplný pokoj a spravodlivosť, dve hlavné, často spomínané vlastnosti mesiášskeho kráľovstva. — Piaty riadok prekladá Vulg.: „a tvojím navštívením urobím pokoj.“

18. Keďže v meste má panovať pokoj a spravodlivosť, zmizne odtiaľ všetko násilie a ničenie. Múry a brány tak dokonale ochránia mesto, že si zaslúžia mien „Spása“ a „Chvála“. Posledné dva riadky možno by bolo však preložiť aj:

„a nazveš spásu svojimi múrmi
a svojimi bránami chválu“.

Vtedy by význam slov bol, že mesto nebude potrebovať hmotných ohrád. obranou mu budú mravné vlastnosti. — Vulg. prekladá tieto dva riadky: „A zaujme spása tvoje múry a tvoje brány chvála“.

19. Mesiášska doba bude dobou svetla. Príchodom Mesiášovým zaskvie sa svetlo tým, čo chodili po tmách (9, 1 nasl.). Jasnosť slnka a mesiaca bude sedemnásobná (30, 26). Ale slnko má nevýhodu, že svieti len vo dne, a mesiac, že svieti len v noci a aj to sa ešte vždy mení „ubúda“ (viď nasl. verš). Preto mesiášska doba nebude potrebovať slnko ani mesiac: jej svetlom bude Boh sám.

20. Toto slnko — Pán — nikdy nezapadá, tento mesiac sa nikdy nemenšuje. Kde Boh je svetlom, tam zmizne všetka tma, všetok smútok.

Feldmann a za nim aj Fischer podotýka, že sa toto dokonale splní až v nebeskom Jeruzaleme, kde budeme Boha vidieť z tvári do tváre. (Porov. Zjav 21, 23; 22, 5; Knabenbauer).

21. Izraeliti stratili svoju krajinu, pretože boli nespravodliví. Ľud nového Siona bude spravodlivý, preto aj jeho ríša, ríša mesiášska, bude mať večné trvanie. Táto ríša nebude dávať Pánovi plánky, ako starozákonná Pánova vinica (5, 1 nasl. porov. 27, 2 nasl.), jej príslušníci budú štepy z Pánovho sadu, už nie na hanbu, ale na oslavu.

22. Pánov sad bude veľmi plodný: národ nového Siona sa veľmi rozmnoží (porov. 49, 19, 20; 54, 1 nasl.).

Hlava 61. Nasledujúca stať, hl. 61., hovorí o diele mesiášskeho vykúpenia (vv. 1—3) o obnovení bohovlády (vv. 4—9) a končí sa chválospevom (vv. 10—11). Vo veršoch 1—3 hovorí ktosi v osobe prvej. Kto to je? Väčšina nekatolíkov, ale i niektorí katolíci (Schegg, Loch, Feldmann, Fischer) sú tej mienky, že je to prorok sám. Ale ťažko sa s tým uspokojíť. Verše sú až nápadne podobné piesňam o Sluhovi Pána, Mesiášovi. Preto Knabenbauer neváha povedať: „Je celkom isté, že sa tu dávajú slová do úst Mesiáša (ako 49, 1; 50, 4).“ Dokonca boli i takí, čo tvrdili, že tieto verše sú tiež pieseň o Sluhovi Pána, alebo zlomok takejto piesne. Veľmi dôležitá je pre katolíka, že Pán Ježiš v nazaretskej synagoge čítal práve túto stať z Izaiáša a vykladal ju o sebe: „Dnes sa toto Písmo splnilo vo vašich ušiach.“ (Lk 4, 16 nasl.). Katolík teda musí pripustiť, že miesto je aspoň typicky mesiášskym, t. j., že prorok, keď hovoril slová týchto veršov, bol predobrazom Mesiášovým.

1. Duch Pánov je nad Mesiášom (11, 2) a nad Sluhom Pána (42, 1). Starý zákon spomína pomazanie posvätných nádob, veľkňaza, kňazov, kráľov. Pomazanie proroka spomína sa iba raz: Eliáš pomazal z rozkazu božieho Elizea za proroka (1 Krí 19, 16). Mesiáš nebol skutočne olejom pomazaný, pomazal ho Boh tým, že poslal na neho svojho Ducha (porov. Skt 10, 38, kde sa o Kristu Pánu hovorí: „pomazal ho Pán Duchom svätým“). „Hlásať radosť“ sa vyjadruje tým istým slovom ako v 52, 7: „hlásať evanjelium“ (pozri pozn. k tomuto veršu). Mesiáš teda príde hlásať radosť, zaviazať rany tým, čo trpia a ohlásiť slobodu väzňom a zajatcom. Je tu reč o mesiášskom oslobodení, utrpenie je teda utrpenie duševné a zajatie je zajatím v moci zlého ducha a hriechu. I Fischer pripúšťa, že je tu nie reč o skutočných väzňoch a spútaných, ale veľmi zoslabuje význam výrazov, keď píše, že sa tu hovorí o takých, čo sú spútaní biednymi hospodárskymi a sociálnymi pomermi a nevedia sa pohnúť od biedy a nedostatku. Tretí až šiesty riadok prekladá Vulg.: „poslal ma zveslovať krotkým, aby som liečil zlomených srdcom a hlásal odpustenie väzňom a zavretým otvorenie.“

2. Rok milosti je rok, v ktorom Pán rozdeľuje svoje milosti. Večne trvajúci rok milosti začal sa príchodom Spasiteľa. Označoval to anjelský chválospev: „Glória . . .“ (Lk 2, 14). Slová „pokoj ľuďom dobrej vôle“ ne-

znamenajú „pokoj ľuďom, ktorí majú dobrú vôľu“, ale ľuďom, ku ktorým Boh má dobrú vôľu, v ktorých Boh má zaľúbenie. Gréckemu slovu *ευδοκία*, ktorým sa vyjadruje „zaľúbenie“ božie, v hebrejskej reči zodpovie slovo *rásón* a tým slovom vyjadruje aj Izaiáš v tomto verši „milosť“ Pánovu. — Ale je to zároveň aj rok pomsty božej pre tých, čo neprijmú Mesiáša a jeho náuku. Bude to čas radosti pre veriacich, ktorých svet neraz zarmučuje (porov. 35, 10). — Knabenbauer pekne vyzdvihuje milosrdenstvo božie, ktoré spomína rok milosti a len deň pomsty. Feldmann sice pochybuje, že by medzi týmito dvoma výrazmi bol protiklad, a že by sa tým vyjadrovala prevaha božieho milosrdenstva, lebo „deň pomsty“ je stály, zaužívaný výraz. To je pravda, ale to nedokazuje iba toľko, že aj na iných miestach, kde sa spomína deň pomsty, myslí sa na jej krátkosť. — Rokom milosti alebo rokom odpustenia sa volal v Starom zákone rok sobotný a rok jubilejný (Dt 15, 1—5; Lv 25, 10). V tieto roky sa židovským dlžníkom odpúšťali dlžoby a v jubilejný rok sa každý predaný nemovitý majetok musel bezplatne vrátiť pôvodnému majiteľovi. Prorok i v tomto i predošlom verši myslí dozaista na tento zákon a dobu mesiášsku prirovnáva týmto starozákonným milostivým rokom.

3. Verš vyjadruje to, čo aj v. 35, 10: Mesiáš odstránil smútok a žiaľ a dá radosť. V radosti a na slávnostiach sa ozdobovali Iudia vencom, diadémom alebo korunou (porov. 28, 5; Ez 23, 17. 24), obliekali si slávnostné rúcho a pomazali sa olejom (Ž 22, 5; 44, 8; 132, 2; Lk 7, 46). Na popole sedeli, alebo si popol sypali na hlavu tí, čo mali smútok (porov. 3, 26; 47, 1; 52, 1. 2). Všetci budú upevnení v spravodlivosti: budú to „duby spravodlivosti“ a bude to posvätný háj, ale už na slávu Pánovu, a nie na hanbu (porov. 60, 21). — V prvom riadku čítajú niektorí miesto „aby som dal“ (*lāsúm*): „aby som rozradostnil“ (*lesammach*). Iní vynechávajú z druhého riadku slová „aby som im dal“. — Miesto „ducha skleslého“ je doslovne „ducha hasnúceho“. — Posledné tri riadky prekladá Vulg.: „rúcho radosti miesto ducha zármutku: a budú sa v ňom (v Sione) volať silákmi spravodlivosti, štepnicou Pánovou na oslávenie.“ — Všimni si, že ten, čo tu hovorí, nebude len potešovať, ale sám bude rozdávať milosti: koruny, olej a rúcho radosti. Ťažko je teda myslieť len na proroka: ten, čo hovorí, je Mesiáš.

4. Všetku skazu, ktorú zapríčinili pominulé časy, odstránia časy mesiášske (porov. 44, 26; 58, 12). Dva posledné riadky prekladá Vulg.: „a obnovia mestá opustené, zrúcané na rody a rody.“

5. Pohanské národy nebudú v nepriateľstve s národom božím, ale sa k nemu pridružia (porov. 14, 2; 49, 22; 54, 15; 60, 14. 16) a budú mu nápomocní pri budovaní kráľovstva mesiášskeho. Budú teda obrábať roľu božiu. Netreba toto a podobné miesta rozumiť tak, že národy budú Židom slúžiť. Prorok výslovne spomína, že pohaní budú v božej ríši so Židmi rovnoprávni (porov. 19, 24), ba prizvukuje, že zo Židov len zvyšky, len malá čiastka sa dostane do tohto kráľovstva (Knabenbauer).

6. Izraelitom prisľúbil Boh, že budú kňazským národom (Ex 19, 6). Bu-

dú teda prostredníkmi medzi Bohom a národmi, pretože zpomedzi nich príde Mesiáš a u nich sa začne spása. Zo zvyškov starozákonnej bohovlády sa vyvinie nové kráľovstvo božie, ktorému národy obetujú všetky svoje poklady.

7. Osnova verša je dosť ťažká. Smysel je však istý: Národ boží bude mať dvojnásobnú radosť, pretože dvojnásobne trpel. Usiloval som sa verš doslovne, no jednako srozumiteľne preložiť. Podobne ho prekladá i Vulg. Na LXX sa tu nemožno opierať, v tej chýba prvá, práve tá nejasná polovica verša. Novší väčšinou menia text. Najpravdepodobnejší by bol návrh tých, čo v druhom riadku namiesto „budú plesať“ (hebr. *járonnú*) čítajú: „a slina“ (hebr.: *váróq*) a prekladajú:

Pretože dvojnásobná hanba
a potupa a slina bol ich údel...

8. Boh síce dopustí, aby pohaní olúpili jeho národ, ale nechce, aby to tak ostalo navždy: nenávidí lúpež. Preto odmení národ za pretrpené priskorie a uzavrie s ním večnú smluvu. Dnešný hebrejský text a aj Vulg. v druhom riadku miesto „zločinnú (*beawláh*) lúpež“ číta: „lúpež v obete (*beóláh*)“, čo sa tu však nijako nehodí do súvisu. Uvedené dve hebr. slová majú totožné spoluhlásky a je známe, že hebr. reč písala iba spoluhlásky. Preto som s novšími na základe LXX, Peš a Targ. prijal čítanie: „zločinnú lúpež“.

9. Mesiášska ríša a jej príslušníci budú pochvalne známi po celom svete. Semä, ktoré požehnal Boh, je pôvodne semä Abrahámovo, ale v Abrahámovi sú požehnané všetky národy (Gn 12, 2. 3; 18, 18; 22, 18; 26, 4).

10. Požehnaný a Bohom obohatený národ (alebo v jeho mene prorok) spieva radostnú pieseň. Boh dal toľko radosti národu a tak ho ozdobil, koľko radosti majú a ako sa vyzdobujú iba mladoženci. Veniec, ktorý nosí ženích, je vlastne turban, aký nosili kňazi, ale aj laickí východniari. Dnešný hebr. text má doslovne: „ako ženicha, ktorý je kňazom s vencom“ (turbanom). Ani LXX, ani Vulg. neprekladá podobne, preto s novšími mením slovo „*jekáhén*“ = „je kňazom“ na „*jákin*“ = „chystá“.

11. Slová tohto verša vyjadrujú istotu spásy: ako zem, najmä záhrada rodí rastliny, ktorých semeno je v nej zasiate, tak privedie spásu Boh.

Hlava 62, 1. V novej reči sa prisľubuje spása národu. Sporné je, kto hovorí v tejto básni. Podľa niektorých je to Jahve, podľa iných je to prorok. Vec je ťažko rozhodnúť; novší sa vo väčšine priklonujú k tomu, že hovoriaci je prorok. Pravda, dôvody nie sú ani na jednej strane dosť presvedčivé. Prorok teda nechce mať odpočinku, kým nepríde spása, lebo mu budúcnosť Jeruzalema a Sióna predovšetkým leží na srdci. — Vulg. prekladá posledné dva riadky: „Kým nevyjde ako žiara jeho spravodlivý a jeho spasiteľ sa nezapáli ako lampa.“

2. Národy a králi budú obdivovať nový Jeruzalem a jeho sláva bude tak veľká, že musí dostať i nové meno a to od samého Pána. Ktoré to bude meno, sa v osnove nehovorí. Mená, spomínané vo v. 4. (viď pozn. k tomu veršu), sú to nie. — Vulg. prvé dva riadky prekladá: „A uvidia národy tvojho spravodlivého a všetci králi tvojho slávneho.“

3. Jeruzalem sa prirovnáva kráľovskej korune, ktorú však Boh nenosi na hlave, ale drží ju v rukách a tak obdivuje jej krásu. Podľa iných, nosenie na rukách označuje ochranu božiu.

4. Častejšie som spomínal, že pomer Boha Jahve k jeho národu sa v Starom zákone neraz predstavuje ako pomer manželský. Izrael bol hriešny, preto ho Boh opustil. Jeho manželka bola teda „Opustená“ (hebr. „Azúbáh“, tak sa volala matka kráľa Jozafáta 1 Krí 22, 42) a krajina, v ktorej národ býval, bola „Spustošená“. Ale Pán znovu príjme nevernú manželku na milosť a tá sa bude volať „Záľubu mám v nej“ (hebr. „Chef-sibáh“, tak sa volala matka kráľa Manasses 2 Krí 21, 1) a krajina bude mať meno „Vydatá“. Toto nie sú mená, ktoré prorok prisľubuje Jeruzalemu vo verši 2. Tieto mená nový Jeruzalem síce nikdy nenosi, ale v Biblii sa viac ráz spomínajú mená, ktoré sa nenosia, ale iba vyjadrujú vlastnosti pomenovaného (napr. meno Emmanuel 7, 14 alebo štyri mesiášske názvy v 9, 5). — Vulg. prekladá: „Nebudeš sa volať viac opustená a tvoja zem nebude sa volať viac spustošená, ale sa budeš volať Vôľa moja v nej a tvoja zem obývaná; lebo sa Pánovi zaľúbilo v tebe a tvoja zem bude obývaná.“

5. Pokračuje sa v myšlienke manželstva. Boh, ktorý Sion znovu postaví, vezme si ho zase za manželku a bude sa mu tešiť, ako sa mladoženích teší svojej neveste. Ale dnešný hebrejský text má: „tak si ňa vezmú tvoji synovia (bána^{jik})“, namiesto: „tak si ňa vezme tvoj staviteľ“ (bóna^{jik}). To by bola slovná hra, ktorá by sa zakladala na dvojsmyšelnosti slova: báa^l, ktoré znamená: 1. vziať si za manželku, 2. byť pánom, obyvateľom. Smysel verša by vtedy bol: „ako si vezme (jiba^l) mladík pannu, tak budú v tebe bývať (jiba^{lú}) tvoji synovia. Nakoľko však takúto slovnú hru pokladajú za nepravdepodobnú, menia text tak, ako som to uviedol vyššie. — Vulg. prekladá: „Bývať bude mladík s pannou a bývať budú v tebe tvoji synovia...“

6. Tu, aspoň v prvých štyroch riadkoch, istotne hovorí Jahve (i keď Fischer myslí opačne): Strážcov stavať, čiže prorokov posilať, je právo Pánovo. Strážcovia sú isteže proroci, „strážca“ (hebr. „šómér“) je jeden z názvov, ktorým sa označujú proroci (porov. 21, 8—12). Títo majú vo dne v noci bedliť nad zrúcaninami mesta a upomínať Pána na jeho prisľúbenia, že mesto znovu postaví. — Posledné dva riadky prekladá Vulg.: „Ktorí spomínate na Pána, nemlčte.“

7. Boh prisľúbil, že nový Jeruzalem bude ozdobou zeme, (60, 1 nasl. 15; 61, 6. 8. 10; 62, 1 nasl.) proroci, strážcovia ho majú stále upomínať na tento sľub, do tých čias, kým ho len nesplní.

8. Krajina sa bude tešiť bezpodmienečnému pokoji. Predtým sa často

stávalo, že Izraeliti sa napracovali na svojich roliach a vo svojich vinohradoch a potom prišiel nepriateľ a sobral úrodu. Toto Pán v budúcnosti nebude trpieť a tento svoj sľub potvrdzuje prisahou. Prisahá na svoju pravicu (porov. 41, 10; 45, 23; 54, 9) a na svoje mocné rameno (porov. 51, 9; 52, 10), ktorým národ už toľko ráz ochránil.

9. Plod svojej roboty budú požívať len tí, čo pracovali, budú sa tešiť svojej úrode, budú za ňu vďaky vzdávať Bohu, budú mu prinášať ďakovné obety, pri ktorých usporiadajú v chrámovom nádvorí posvätné hostiny.

10. Prorok už vopred vyzýva zajatcov, aby opustili brány Babylonu a iných miest, v ktorých sú zajatí (porov. 48, 20; 52, 11), týmto sa má chystať cesta k návratu do Jeruzalema (porov. 40, 3 nasl.; 57, 14). Ale aj národy sa majú vztýčením vlajky upozorniť, že spása sa už blíži (viď v. nasl.). Toto je najpravdepodobnejší výklad verša. Fischerovi sa vidí násilným. On sám myslí, že sa prorok obracia na obyvateľov Jeruzalema, ktorí sa zo zajatia už navrátili; líto majú vyjsť z brán Jeruzalema a chystať cestu tým, čo sa iba teraz vracajú domov. Nevie, či tento výklad nie je ešte násilnejší.

11. Celý svet sa má dozvedieť, že sa spása Siona približuje. Kto spásu prináša, je Pán sám (LXX a Vulg. majú „Spasiteľ“ tvoj prichádza.) On je to, čo prináša sebou odmenu. — Posledný riadok má Vulg.: „a jeho dielo pred ním.“

12. I keď sa predošlé dva verše, alebo aspoň verš 10. vzťahovali na návrat zo zajatia: posledný verš zase siaha do čias mesiášskych. Prislúšníci nového Jeruzalema budú „Ľud svätý“ a mesto budú vyhľadávať národy Boh ho však neopustí.

Hlava 63. Verše 63, 1—6 predstavujú Pána ako víťaza, ktorý, aby svojim priviedol spásu, sám premohol nepriateľov, pretože prišiel deň pomsty a rok vykúpenia (v. 4., porov. 61, 2). Takto sa viaže táto stať k predošlým. Fischer, po príklade Buddeho dokazuje, že tieto verše nasledovali pôvodne za staťou 59, 15b—21. Jeho dôvody sú: Verš 63, 5 je skoro doslovným opakovaním verša 59, 6. I v stati 59, 15b—21 sa hovorí o Bohu ako o bojovníkovi, ktorý je poobliekaný a vyzbrojený do boja a chystá sa proti pohanom, i tu je reč o Jahvovi-bojovníkovi, ktorý ako víťaz prichádza z boja proti pohanom. Ale, myslím, že tieto dôvody nedokážu dostatočne, že spomenuté dve state nasledovali pôvodne za sebou. Výrazové podobnosti majú obe tieto básne aj s inými miestami Izaiáša, čo je prirodzené, veď majú spoločného pôvodcu. A scéna je v 63, 1—6 celkom iná než v 59, 15b—21. V hl. 59 bojuje bojovník proti nepriateľom východu a západu, v hl. 63 prichádza z juhu. Ináč Fischer je tiež presvedčený o tom, že Izaiášove proroctvá usporiadal nejaký redaktor a jemu môžeme ďakovať za dnešné poradie proroctiev. Ako sa potom dá vysvetliť, že tento redaktor, ktorý isteže podľa súvisu usporiadal jednotlivé

časti knihy, odtrhol stať 63, 1—6 od básne 59, 15b—21, s ktorou, ako tvrdí Fischer a Budde, tak úzko súvisela.

1. Prorok vidí prichádzať z krajiny Edom a jej hlavného mesta Bozry bojovníka v šatách, zafarbených na červeno, že vyzerá v nich ako človek, ktorý šliapal v lise červené hrozno. Izaiáš sa vzrušene pýta, kto je ten bojovník. Z odpovede hrdinu vidieť, že je to Boh-Spasiteľ. Edom je tu predstavovaný ako aj v hl. 34 — čo stelesnený nepriateľ ríše božej a zosobňuje vlastne všetkých nepriateľov tejto (viď pozn. pred 34, 1., okrem toho pozri o Edome pozn. k 16, 1 a 21, 11. O Bozre pozri pozn. k 34, 6). — Mnohí z novších (z katolíkov Condamin, Ziegler) prekladajú vlastné mená prvých dvoch riadkov. Miesto „méedôm“ = „z Edomu“ čítajú: „meoddâm“ = „začervený“, „zafarbený na červeno. A miesto „mibbosrúh“ = „z Bozry“ čítajú: „mibbosér“ = „viac než oberač hrozna“, a potom prekladajú:

Kto je to, čo prichádza sčervenelý,
rúcho má sfarbenejšie než oberač hrozna?

Ale Feldmann a Fischer právom odmietajú takúto zmenu. Niet príčiny odstrániť vlastné mená Edom a Bozra. Veď Izaiáš i v hl. 34, kde tiež je reč o súde nad nepriateľmi mesiášskej ríše, predstavuje týchto ako Edomcov a spomína aj hlavné mesto Bozru. Pritom však prorok myslel aj na horeoznačenú príbuznosť slov, veď v nasledujúcich veršoch prirovnáva boj hrdinu k šliapaniu hrozna.

2. Z ďalšej otázky proroka vidieť, že rúcho víťaza nebolo pôvodne červené, ale je len postriekané na červeno, ako šata človeka, ktorý šliapal hrozno. O lise na šliapanie hrozna viď pozn. k 5, 2; o šliapaní pozn. k 16, 9.

3. Pán odpovedá: Áno, šliapal som lis, ale v tom lise boli miesto hrozna nepriateľské národy (porov. Joel 4, 13; Nár 1, 15), tie som šliapal a ich vlaha, ich krv mi poškvrlila rúcho. Boj proti nepriateľom som viedol sám, z ľudí nik mi nepomáhal.

4. Pán robil to preto, lebo prišiel deň odplaty pre nepriateľov a deň vykúpenia pre jeho národ (porov. pozn. k 61, 2).

5. Keďže Pán nenašiel pomocníka do boja, previedol boj sám: len jeho rameno a jeho prchivosť mu bola na pomoci. Viď k posledným dvom riadkom pozn. k 59, 16. Tam sa ako pomocník spomína božia spravodlivosť, tu však prchivosť. Vec je ľahko pochopiť: keď hovoríme len o spravodlivosti božej a nespomíname milosrdenstvo, veľmi ľahko myslíme na hnev boží; keby sme mohli čakať len spravodlivosť a nie aj milosrdenstvo, mali by sme sa čo báť božieho hnevu.

6. Hrozný je Boh, keď tresce. — Ťažko je rozumieť výraz: opojil som ich svojou prchivosťou, preto mnohí menia text a čítajú „ašabberém“ (rozdrvil som ich) namiesto „ašakkerém“ (opojil som ich). Písmeny „b“

a „k“ sú v hebrejskom písme veľmi podobné, ľahko ich mohli odpisovať zameniť.

Mnohí sv. Otcovia a ešte i dnes niektorí učenci (Knabenbauer) vykladajú túto stať o trpiacom a víťaznom Mesiášovi. Nepriateľské národy, sú národy, v moci diablovej sa nachádzajúce. Kristus pošliapal hlavu hadovu a tým spolu pošliapal aj jemu oddané národy. Ale, ako protoevanjelium (Gn 3, 15 hebr.) hovorí, aj sám Kristus utrpel zranenie, diabol mu pošliapal pätu. Aj on nosí stopy tohto boja a tieto stopy v našom proroctve predstavujú krvou nepriateľov poškvrnené šaty. So stopami svojho umučenia, so svätými ranami vystúpil Kristus slávnostne a víťazne do neba. Ale ťažko je pripojiť sa k tomuto výkladu. Izaiáš hovorí síce o utrpení Spasiteľa a to hlavne v hl. 50, 4 nasl. a 52, 12-53, 12. Ale v týchto proroctvách nikde sa nehovorí o pošliapaní národov, Sluha Pánov, Mesiáš, trpí ako tichý baránok. Zasa v proroctve, o ktorom teraz hovoríme, sa utrpenie Pánovo ani len nespomína: Pán sám, bez cudzej pomoci a bez všetkých ťažkostí pošliape, premôže nepriateľské národy. Pritom neslobodno zabudnúť, že rúcho víťaza v tomto proroctve nie je poškvrnené jeho vlastnou krvou, ale krvou jeho nepriateľov, to teda tiež nepoukazuje na utrpenie Mesiáša. No jednako je toto proroctvo mesiášske. Nehovorí síce o utrpení Spasiteľa, ale predstavuje jeho bezpodmienečné a úplné víťazstvo nad nepriateľmi. — Iná otázka pri tomto proroctve je, že Boh sa javí v ňom ako Boh hrozný a ukrutný. Otázku správne rieši Fischer: „St. a Nový zákon vydáva svedectvo o milosrdenstve božom, ale aj o spravidlivosti božej a spravodlivý Boh môže byť aj hrozným Bohom. Boh nekráča vždy ticho, na prstoch cez dejiny ľudstva; treba len myslieť na hrozné vojny až po nové časy. Beda národom a ich panovníkom, ak sa stanú nepriateľmi Boha a opovrhnu jeho mravnými zásadami, obraz o šliapačovi lisu im môže byť upomienkou.“ Potiaľto Fischer. Pravda, nesmieme pritom zabudnúť, že ani najhroznejšie zásahy Boha do dejín ľudstva nie sú bez milosrdenstva. Práve tieto majú za cieľ zachrániť národy pre večnosť. Písmo sv. výslovne tvrdí napríklad, že mnohí z tých, ktorí zahynuli pri potope sveta, boli spasení (1 Pt 3, 19—20). To je len tak možné, že trest ich priviedol k pokániu. Ak Boh prisne nezasiahne, nezahynú síce potopou, ale zahynú na večnosť. Takto treba myslieť na všetky miesta Biblie (a aj na všetky udalosti svetových a súkromných dejín), kde sa Boh predstavuje, ako prisný, hrozný Boh.

Nasledujúci odsek (63, 7—64, 11) obsahuje dojímavú modlitbu proroka, ktorú odrieka v mene celého národa. Je plná vyznania hriechov a a kajúcnosti. Vo vv. 64, 9—11 sa spomína zrúcanie mesta Jeruzalema a spálenie chrámu. To sa môže vzťahovať len na chrám Šalamúnov, ktorý spálilo Nabuchodonozorovo vojsko. Prorok sa teda modlí v mene národa, ktorý žil po tomto spustošení mesta a chrámu, v zajatí babylonskom.

7. Aby prorok získal pre národ priazeň Pánovu, chce na začiatku modlitby spomínať na jeho veľké milosrdenstvo, ktoré národu preukázal a na divy, ktoré kvôli nemu robil. — V piatom riadku miesto „čo i m

urobil" dnešného hebrejského textu a Vulgáty čítam so LXX „čo n á m urobil“. — Prvý riadok prekladá Vulg.: „Na milosrdenstvo Pánovo budem spomínať.“

8. Boh bol dobrotivý k národu, bol jeho záchrancom, lebo dúfal, že sa aj národ bude správať voči nemu synovsky, že ho nesklame.

9. Vulg. prekladá dosť verne dnešný hebrejský text: „Vo všetkom ich súžení sa nesužoval a anjel (posol) jeho tvári ich spasil...“ Toto však je ťažko srovnáť s obsahom, ktorý práve to dokazuje, že Pán mal o národ starosť. Preto už hebr. text má okrajovú poznámku (qeré), kde zápornú časticu (n e b o l o úzko) mení na osobné zámeno: bolo m u úzko. No najlepšie je čítať miesto „súr“ (úzko) „sír“ (posol). Nie je to zmena samovoľná, lebo tak prekladá aj LXX: „Nie posol a nie anjel, ale sám ich spasil“ (οὐ πρέσβυς· οὐδε ἄγγελος, ἀλλ' αὐτός ἐσωσεν αὐτούς.). — Ďalšie riadky ša sú jasné a poukazujú na veľkú láskavosť Pánovu, ktorou vyvyšoval národ.

10. V jadre je tu naznačený celý osud nešťastného národa. Za všetky dobrodenia a výsady, ktorými ho Boh vyznačoval, nevedel iné, len sa búriť proti Nemu a Ho roztrpčovať, kým sa polom Boh neobrátil proti odbojnému národu a nestal sa jeho nepriateľom. — „Duch svätý“, ktorý sa tu spomína, nie je tretia božská osoba, aspoň starozákonný prorok na to myslieť nemohol. Je to zosobnenie; prorok hovorí o Bohu ako o človeku, u ktorého sa duch rozlišuje od tela. V Bohu, ktorý tela nemá, je Duch totožný s podstatou božou. Ináč však dobre podotýka Fischer, že takéto miesta možno pokladať za akúsi predohru k novozákonnému zjaveniu o tretej božskej osobe, tak ako pokladáme za predohru k náuke o druhej božskej osobe tie miesta starozákonných múdroslovných kníh, v ktorých sa Múdrost zosobňuje, predstavuje sa ako osobitná osoba, no jednako je totožná s podstatou božou. V novozákonnom zjavení je to „Otca večného Múdrost“, Syn boží, alebo, ako ho sv. Ján evanjelista volá, „Slovo“. — Vulg. prekladá prvé dva riadky: „Oni však popudzovali k hnevu a zarmucovali ducha jeho Svätca.“

11. Vetu rozumej: Iud Mojžišov sa spamätal a spomenul si na dávne dni a na tohto svojho vodcu a spytuje sa: Kde je Boh, ktorý z Červeného mora vyviedol Mojžiša, pastiera a spolu s ním celé stádo, celý národ. („Vyviedol z mora“ možno rozumieť aj o vytiahnutí malého Mojžiša z rieky Nilu, ktorá sa viac ráz volá morom.) Kde je Boh, ktorý do Mojžiša vložil svojho sv. Ducha? — Preložil som, nakoľko sa dalo, doslovne hebrejský text s jedinou malou zmenou na základe LXX: v trefom riadku miesto „vyviedol ich z mora“ („*maalém mijjám*“) čítam „vyviedol z mora („*maaleh mijjám*“). Mnohí čítajú prvé dva riadky: „I spomenuli si na dni dávne, na Mojžiša jeho sluhu“, no nie je to dosť odôvodnené. — Riadky 1—4 prekladá Vulg.: „A spomenul si na dni veku Mojžiša a svojho Iudu: Kde je, ktorý ich vyviedol z mora s pastiermi svojho stáda?“

12. Boh viedol popri Mojžišovej pravici svoje mocné rameno, bol Mojžišovi nápomocný. Prostredníctvom Mojžišovej pravice konal Boh

zázraky. Mojžiš zdvihol svoju palicu nad Červeným morom, ale božia pravica to bola, ktorá rozdvojila more a pripravila Izraelitom priechod. Týmto zázračným činom si Boh zvečnil meno... — Vulg. má prvé dva riadky: „Ktorý viedol Mojžiša za pravicu svojím velebným ramenom.“ — O božom ramene porov. 51, 9; 52, 10; 59, 16; 62, 8; 63, 5.

13. Tak ľahko kráčali po pricpasti morskej, ako kôň po rovnej púšti, kde sa nemá o čo potknúť,

14. alebo ako dobytok, ktorý bezpečne kráča po dolinách. Duch Pánov to bol, ktorý národ takto bezpečne viedol. (Feldmann a Fischer vykladajú tak, že Duch Pánov dáva zvieraťom pud, aby po dolinách bezpečne kráčali). Prvou polovicou v. 14. sa končia nepriame otázky národa, v druhej polovici tohto verša sa priamo oslovuje Boh.

15. Prorok pripomenul dávnu starostlivosť Boha o národ a jeho veľké zázraky. Prosí ho, aby shliadol s neba na terajšiu biedu národa. Kedysi tak horlivý a tak mocný Boh zabudol teraz na svojich, nemá k nim milosrdenstva. — Posledný riadok je len pravdepodobný preklad nejasného hebr. textu, ktorý mnohí ako glosu vynechávajú, iní menia.

16. Len v Boha môžu dúfať a od neho očakávať pomoc, pretože opravidivým otcom je im iba on. Abrahám a Jakub (Izrael) sú síce ich praotcovia, ale im nevedia pomôcť, či už preto, že sú v podsvetí (predpekli) a nevedia o ich biede, či už preto, že bezbožným svojim potomkom nechcú pomáhať. Len Boh im pomôže, veď aj v dávnych časoch im iba on pomáhal, on ich vykúpil. — Posledný riadok prekladá Vulg.: „Vykupiteľ náš, od pradávna je tvoje meno.“

17. Boh dáva ľuďom svoju milosť, ale keď ju hriešnik ustavične odmieta, Boh mu milosť odoprie a dopustí, aby človek hlboko klesol. Tak bolo už aj so zaslepeným národom. Boh dopustil, aby sa Židia odklonili od jeho ciest, aby nezachovávali jeho prikázania. Odopretím milosti im zatvrdil srdce (porov. 6, 10), že sa ho viac nebáli. Ale prorok pripomína Bohu, že je to jednako národ, ktorý si vyvolil za služobníka, ktorý je jeho dedičstvom a prosí ho, aby sa opäť vrátil k svojim sluhom.

18. Prvý riadok verša je porušený, preto preklad, ktorý podávam, je neistý. Väčšinou čítajú dnes hebrejské spoluhlásky tohto verša s inými samohláskami a iným rozdelením slov: „*lammáh sádú rešám godšeká*“: „prečo vkročili zločinci do tvojej svätyne“ čo je s nasledujúcim riadkom vo veľmi dobrom paralelizme, (niektorí miesto *sádú* „vkročili“ radšej čítajú: „*sárú*“: zmalicherňujú, potupujú). Prorok sa teda pýta, prečo Boh dovolil znesvätenie svojho chrámu pohanmi. — Ak je však na mieste dnešný hebr. text ako som ho preložil, vtedy sa prorok okrem toho ešte ponosuje, že Pán dopustil, aby nepriateľ bez námahy premohol Iud, ktorý mal byť svätý. — Vulg. prekladá prvý riadok: „Ako nič ovládli tvoj svätý Iud.“

19a. Národ je už na roveň postavený pohanom, nad ktorým Pán nevládne. Zmizly všetky znaky, ktoré poukazovali na to, že Pán je ich pánovníkom: sväté mesto je v zrúcaninách, chrám, kde bol trón Boha-kráľa

(archa úmluvy) je spálený. — Vulg. prekladá prvý riadok: „Sme ako na začiatku, keď si nepanoval nad nami“. — Posledné dva riadky tohto verša sú vo Vulgáte už prvým veršom 64. hlavy, preto je v číslovaní veršov 64. hlavy medzi hebrejskou osnovou a Vulgátou rozdiel o jedno číslo. Rozdelenie Vulgáty je správnejšie, pretože otázne dva riadky patria skutočne už k nasledujúcej stati. LXX a Peš. rozdeľuje tiež tak ako Vulgata.

19b. (Vulg. 64, 1). Boh sa už nestará o svoj národ. Ako by medzi Bohom a zemou bolo roztiahnuté kovové nebo, ako by obloha bola tvrdým múrom. Preto volá prorok túžobne: prelom nebesá a príd. Pred velebnosťou božou trasú sa vrchy (porov. Ž 67, 8. 9; 96, 2—5; Mich 1, 3). — Druhý riadok prekladá Vulg.: „Pred tvojou tvárou vrchy by sa rozplývaly.“

Hlava 64, 1. (Vulg. 2). Nech Pán tak zničí nepriateľov ako niči oheň raždie, nech ich tak rozbúri, ako oheň rozvľhuje, do vrenia donáša vodu. Vtedy poznajú nepriatelia Boha, a budú sa pred ním triasť. Izaiáš často spomína oheň ako trest (1, 31; 5, 24; 9, 18; 10, 17; 30, 27. 30; 33, 14; 65, 5; 66, 15 nasl.) — Prvé dva riadky prekladá Vulg.: „Rozplývaly by sa ako zápal ohňa, vody by horely ohňom.“ Volz bez príčiny vynecháva tieto dva riadky. Nepáčia sa mu prirovnania.

2. (Vulg. 3). Prorok pripomína Pánovi, že kedysi, keď ešte kvôli svojmu národu robil divy, sostúpil i vtedy, keď na to nečakali. — Ale slová, ktoré som dal do zátvoriek, pravdepodobne nepatria do textu a vznikli opakovaným odpísaním niektorých slov z predošlých veršov. Bez nich je smysel omnoho plynnejší:

- 1d. pred tvojou tvárou národy nech sa trasú,
2. keď robíš divy, na ktoré nečakáme.

— Vulg. prekladá: „Keď robíš zázraky, nevydržíme: sostúpil si a pred tvojou tvárou rozplynuly sa vrchy.“

3. (Vulg. 4). Ale prorok nestráca nádej, vie, že Boh pomôže, veď on je jediný, ktorý pomôže svojim. Nikdy nebolo počuť, že by nejaký iný boh bol niekomu pomohol. — Vulg. prekladá: „Od vekov nepočuli, ani ušami neprijali: oko nevidelo, Bože, okrem teba, čo si prichystal dúfajúcim v teba.“ (porov. k tomu 1 Kor 2, 9). Druhou osobou prekladá aj LXX, Peš. a Targ.

4. (Vulg. 5). Verš je, hádam, porušený. Rozličné návrhy na opravu však nevyhovujú. Usilujem sa podať preklad textu tak, ako je. — Boh ide v ústrety tým, ktorí s radosťou konajú dobro (doslovne: „tešia sa a konajú spravodlivosť“), a ktorí na cestách Pánových, pri konaní jeho vôle na neho spomínajú. (V prvej polovici vety sú hebr. slovesá v jednotnom, v druhej v množnom počte, ale to je v hebrejčine nie nezvyklé). Tretím riadkom verša sa začína nová stať, prosba o odpustenie. — Im nejde Pán v ústrety, hnevá sa a oni ešte viac hrešia; boli stále v hriechu,

či ešte môžu mať nádej na spásu? — Posledný riadok prekladá Vulg.: „V nich (v hriechoch) sme boli vždy a budeme spasení.“

5. (Vulg. 6). Stav ich hriešnych duší prirovnáva vonkajšej nečistote. Pri poškvrnených myslí na leviticky nečistých, ktorým zákon zakazoval zúčastniť sa na bohoslužbách, najskôr na malomocných. Skrvavená šata je šata ženy, ktorá má svoju chorobu. Tolkáto duševná nečistota zapríčiňuje ich skazu: schnú ako listie (porov. 1, 30; 6, 13), ktoré vietor ľahko odnáša.

6. (Vulg. 7). Všetci sú hriešni, nik sa už nevie modliť k Bohu, sú úplne oddaní hriechu a nik sa už nevie vzchopiť a obrátiť sa k Pánovi, preto aj Pán si odvrátil od nich tvár, odoprel im svoju milosť, a vydal ich celkom napospas ich hriechom (čítaj „*temaggenénú*“ — „vydal si nás“ namiesto: „*temúgénú*“ = „dal si nám tiecť“).

7. (Vulg. 8). Prorok sa odvoláva na dobrotu božiu: Ty si náš otec; ale hneď si pripomína aj ľudskú slabosť: my sme len hlina, z ktorej si nás Ty utvoril (porov. Z 102, 13. 14).

8. (Vulg. 9). Prosíť, aby sa Boh nehneval a aby nespomínal na hriech, je prosíť ho, aby hriech odpustil. Ako príčinu udáva prorok, že sú jeho národom. Pravda, skutočná príčina odpustenia je pokánie, bez neho by Boh ani svojmu národu neodpustil.

9. (Vulg. 10). Aj ich mestá, ktoré zničil nepriateľ, medzi nimi i posvätný Sion a Jeruzalem, sú mestá Pána; touto pripomienkou ho chce prorok pohnúť k zmloveniu.

10. (Vulg. 11). Prorok stupňuje pripomienku, ktorou chce Pána pohnúť k milosrdenstvu: nielen mesto, nielen Jeruzalem a Sion, ale aj chrám „ich svätosti a nádhery“ (tak je doslovne; volali ho tak, pretože v ňom býval Pán, skutočná svätosť a nádhera národa) je v zrúcaninách. — Spomínal som už, že sa to môže vzťahovať iba na chrám Šalamúnov, prorok teda pripomína národné nešťastie, ktoré ich zastihlo v r. 586 pr. Kr., keď mesto a chrám zrúcali Babylonci. „Všetko, čo im bolo drahé“, to sú nádherné stavby mesta.

11. (Vulg. 12). Pri pohľade na všetko toto nešťastie nemôže sa Boh zdržať, nemôže mlčať, isteže sa zmiluje nad svojimi. Z týchto posledných prorokových slov vyznieva nádej na odpustenie a záchranu.

Hlava 65. Boh vyhlasuje, že nie on sa vzdáva od národa, ale národ od neho, veď mnohí z nich sa v Babylone klaňajú modlám (vv. 1—7). Ale malá čiastka národa, malý zvyšok, je jednako dobrý (vv. 8—10). Na modloslužobníkov čaká trest, na dobrých spása (vv. 11—16), pretože Boh založí nové nebesá a novú zem, kde bude len blaženosť (vv. 17—25). — Túto Pánovu reč možno pokladať za odpoveď na modlitbu prorokovu 63, 7—64, 11. Prorok síce prosil v mene celého národa i v mene hriešnych, no k tomu, aby sa Boh zmiloval, nestačí len prosba prorokova, bolo by potrebné aj pokánie hriešnikov. Keďže však len čiastka národa konala

pokánie, Boh sľubuje spásu len tejto, vyhlasuje, že len zvyšky dosiahnu spásy, na bezbožníkov čaká trest.

1. Podľa sv. Pavla (Rim 10, 20) Boh hovorí v tomto verši o pohanoch. Izaiáš sa žaloval v modlitbe, že sa Boh o nich nestará. Boh na to odpovedá, že nie on je tomu na vine veď jeho hľadajú ešte aj pohaní, ktorí o ňom nepočuli a on dá sa nájsť aj tým, čo ho nehľadajú, ochotne sa priblíži i k tým, čo doteraz nevzývali jeho meno, k pohanom (doslovne má dnešný hebr. text: „k národu, ktorý sa nevolal mojím menom“; i takto by výraz označoval pohanov). Medzi riadkami je, pravda, povedané: keď ma môžu nájsť takí, čo ma nepoznali, o koľko ľahšie by ma mohol nájsť národ, ktorý ma pozná a ktorý sa podľa môjho mena volá. — Mnohí novší (z katolíkov Schegg, Rohling, Condamin, Feldmann, Fischer) sa však domnievajú, že Boh nehovorí tu o pohanoch, ale o židoch: On im je „k nájdaniu“, čiže môžu ho hľadať, mohli by ho nájsť, ale oni sa na ncho nedopytujú, nehľadajú ho a nevzývajú jeho meno. — Vulg. prekladá prvé dva riadky: „Hľadali ma, ktorí sa predtým nepýtali, našli, ktorí ma nehľadali.“

2. Národ izraelský ľahko ho mohol nájsť, veď ho Boh ustavične volal k sebe, stále vyslieral k nemu ruky, ale národ nechcel kráčať cestou Pánovou, išiel svojou cestou, ktorá, veru, bola nedobrá. — Miesto: „k národu vzdorovitému“ má Vulg.: „K národu neveriacemu.“

3. Nielen že nenasledujú Pána, ale ho stále popudzujú, a to bezočivo, nehanebne: „do tváre“, tým, že sa rozličným spôsobom dopúšťajú modlárstva: prinášajú obety v záhradách a hájoch (porov. 1. 29; 57, 5; 66, 17), rozpaľujú tehly a na tých pália tymián, alebo prinášajú obety na oltároch z tehál. Izraeliti poznali len oltáre zo zeme, alebo nekresaného kameňa. Kadidlový oltár vo svätostánku a v chráme bol z dreva a bol obitý zlatom.

4. Hroby boli pre Izraelitov nečisté, preto sa ich dotyku museli chrániť. Jednako sa mnohí Izraeliti zdržiavali v hrobkách a na hroboch, odďávali sa zakázanému kultu zomrelých, vyvolávali ich duchov (porov. 1 Sm 28, 7; 2 Krí 21, 6; Iz 8, 19 a pozri pozn. k tomuto posledne citovanému miestu). Zdržovali sa aj v jaskyniach (doslovne: v skalných trhlinách), kde sa tiež konal kult k úcte pohanských božstiev. LXX spomína, že tam čakali na sny, asi vo snách sa chceli dozvedieť od svojich božstiev budúcnosť. Sv. Hieronym k tomu pripomína, že pritom ležali na kožiach obetovaných zvierat. V svätyni Eskulábovej to robili ešte v jeho čase. — Požívanie bravčového mäsa bolo Izraelitom prísne zakázané (Lv 11, 7. 8; Dt 14, 8; porov. 2 Mach 6, 18. 21; 7, 1), ale prestupovali i tento zákon, a je prirodzené, že nádoby, v ktorých toto nečisté mäso pripravovali, boli tiež znečistené. — Hebr. text je na okraji (*qeré*) opravený: v štvrtom riadku miesto „kúsky“ (*pera*) číta „polievka“ (*mára*). I Vulg. prekladá tento posledný riadok: „polievka nečistá je v ich nádobách“.

5. V prvom riadku namiesto „ostaň tam“ je: „približuj sa k sebe“,

ale to je hebraizmus a znamená: „ostaň na svojom mieste“, „ostaň tam.“ Tí, čo boli rozličným pohanským božstvám zasvätení sa nazdávali, že ich ten, kto sa ich dotkne, znesväťí a tým zároveň zneucí aj božstvo, ktorému sú zasvätení. Preto upozorňujú nezasvätencom, aby sa k nim nepribližovali (alebo by bolo treba miesto „neblíž sa mi“ hebr. „*al tiggaš bí*“ čítať „nedotkni sa ma“ (hebr. „*al tigga bí*“). — Iní miesto slova „som ti svätý“ (*qedaščík*) čítajú: „posväťím ťa“ (*qiddaščík*): nedotkni sa ma, lebo mojim dotykom aj ty ostaneš zasvätencom a musíš sa chrániť rozličných svetských úkonov a prác. — Títo všetci sú dymom v nose Pána, popudzujú ho k hnevu, z ktorého potom vzbĺkne oheň trestu. — Prvé dva riadky prekladá Vulg.: „Ktorí hovoria: Odstúp odo mňa, nepribližuj sa mi, lebo si nečistý.“

6. a 7. Boh má napísané naše dobré skutky a odmenu, ktorú nám za ne má dať, ale má napísané aj zlé skutky a nimi zaslužené tresty (porov. Ex 32, 32; Ž 68, 29; Iz 4, 3; Dn 7, 10; Mal 3, 16). Je to, pravda, len obrazný hovor, že Boh na nič nezabudne. Boh nebude čušať, neostane nečinný (porov. 62, 1; 64, 11), kým neodplatí hriešnikom „do lona“; do lona priímal východniar aj dary, tam nosil svoje cennosti. Ale budú ľpiet i za hriechy svojich predkov: mnohé nešťastia, najmä pohromy národov pripravujú sa hriechami mnohých generácií; trest, pravda, cíti potom najviac posledné pokolenie. Ich otcovia, Izraeliti pred zajatím babylonským konali zakázané a modlárske bohoslužby na výšinách a rúhali sa tým pravému Bohu. Pre súvis na základe LXX a Peš. čítam vo v. 7. „i c h hriechy“, „i c h otcov“. Dnešný hebrejský text a Vulg. má „vaše hriechy“, „vašich otcov.“ V poslednom riadku v. 7. slovo „dávne“ som dal do zátvoriek, pretože je to asi glosa. Nemá ho ani LXX a v pôvodine pôsobí rušivo.

8. Národ sa prirovnáva strapcu hrozna, na ktorom väčšina hrozna je zlá, ale sa nájde aj niekoľko dobrých zrní; múdry človek nezničí so zlým aj dobré. Tak ani Boh nezničí celý národ, dobrých zachráni. Znovu sa zjavuje myšlienka, že len zvyšky sa zachránia (porov. 1, 25; 6, 13; 7, 3; 10, 21. 22). K obrazu porovnaj obraz v 17, 6. Výraz „požehnanie“ sa užíva o dobrých zrnkách. Porovnaj s naším výrazom: „nieť v tom požehnaní“. Boh už nevolá svojim sluhom celý národ, ale len dobrých jednotlivcov. — Vulg. prekladá: „Toto hovorí Pán: ako keď sa nájde zrno v hrozne a povie sa: Neznič to, lebo je požehnaním...“

9. Semä sväté sú zbožní Izraeliti, ktorí sa vrátia zo zajatia, znovu zaujmú posvätné vrchy Pánovej krajiny a budú zase vládnuť svätou zemou (preto je zámeno ženského rodu „ňou“, hoci slovo „zem“ nie je v osnove; ale treba ho v myslí doplniť).

10. Saron je rovina na pobreží Stredozemského mora, severne od Joppe až po Cezarcu. Dolina Achor, známa z knihy Jozue (Joz 7, 24), je v severnej časti Judska, blízko Jericha. V celej krajine teda, od západu až na východ budú hojné paše, národ bude viesť pokojamilovný pastiersky život. Mnohí čítajú miesto „Saron“: „pustatina“ a odôvodňujú to tak; že

sa čaká pre krajinu zlepšenie, pre Sárón však je zhoršením, že budú tam len pastvy, pretože rovina je veľmi úrodná. Ale samotná táto príčina ešte neodôvodňuje zmenu osnovy, lebo: 1. Pre Sárón je to síce zhoršenie, ale pre národ je to zlepšenie, veď nesmieme zabúdať, že proroctvo je adresované Izraelitom, ktorí sú ešte v zajatí, pre tých je teda iste výhoda, že sa Sárón opäť dostane do ich vlastníctva. 2. Dôraz nie je na úrodnosti alebo neúrodnosti, ale na pokojnosti: pastiersky život je obrazom pokojného života. — Vážnejšie je však, že ani LXX, ani Vulg. nečíta „Sárón“. Ale sa to stáva častejšie, že preklady preložia aj vlastné mená. — Vulg. prekladá prvý riadok: „A budú polia košiarmi stád.“

11. Nasledujú tresty pre bezbožníkov. Títo zabudli na svätý vrch Pánov, na ktorom kedysi stál chrám, kde sa Pánovi predkladali predkladné chleby (Ex 25, 23—30; Lv 24, 5—9). Teraz predkladajú pokrmy a nápoje falošným božstvám Gádovi a Menimu. Obe tieto božstvá boli bohmi šťastia, ináč však vieme o nich veľmi málo. Gad asi bol kedysi uctievaný pohanmi Palestíny, aspoň sa tam zachovali miestne mená, ktoré sú složené s jeho menom (Baal-Gad, Joz 11, 17; 12, 7; 13, 5; Migdal-Gad; Joz 15, 37). Ešte menej vieme o božstve Meni. Predmohamedskí Arabi mali bohyňu, ktorá sa volala Manát (Korán, Sura 53, 20), ale je veľmi neisté, či je božstvo Meni s touto totožné. I vo Francúzsku (Vaison, Provence) sa našiel latinský nápis, ktorý pri Fortune (Štastena) spomína meno Meni. Medzi babylonskými božstvami sa tieto mená doteraz nevyskytly. — Predkladáť božstvám pokrmy bol zvyk. Porov. Bar 6, 26 (list Jeremiášov); Dn 14, 11; hádam aj Jer 7, 18; 19, 13; 44, 17. — Posledné dva riadky prekladá Vulg.: „ktorí kladiete Štastene stôl a prinášate na ňom obety nápojové.“

12. Pretože prinášali pokrmy Menimu, priráta (*mánítí* = prirátam) ich boh k tým, ktorí zahynú mečom. Slovo, prirátať si volil prorok pre podobnosť s menom Meni. A pretože sa hrbili pred spomenutými božstvami, musia sa shrbiť k poprave (doslovne k obelnému zabitiu).

13. V tomto a nasledujúcom verši sa prirovnáva osud sluhov Pána, čiže zbožných Izraelitov a osud bezbožníkov: tí budú oplývať, títo budú v biele.

14. „Zlomeným duchom budete kvíliť“ je doslovne: „pre zlomenosť ducha budete kvíliť.“

15. Bezbožní zahynú. Len meno ostane po nich aj to iba na kľatbu. Slová „a usmrtí ňá Pán, Jahve“ je dosť ťažko rozumieť. Sotva to bude pokračovanie hrozieb, tie boli v množnom počte: „budete“, „zanecháte“ . . . , táto veta má však sloveso v počte jednotnom: „zabije ňá“. Mnohí ju pokladajú za príklad takej kľatby asi v tom smysle: Nech ňá usmrtí Pán, ako usmrtil tých bezbožníkov. Iní ju pokladajú za glosu. Aby vyvolenci boží nemuseli nosiť meno, ktoré je na kľatbu, dostanú meno nové (porov. 62, 2). — Vulg. prekladá: „A prepustíte svoje meno na prísahu mojím vyvoleným . . .“

16. Zbožní, sluhovia Pána však sa budú žehnať menom Pánovým, na jeho meno budú aj prisaháť. Hebrejský text má doslovne: „na Boha ame-

ňa", čiže na Boha, ktorý na žehnanie povie Amen, splní ho, a na prisahu tiež povie Amen, potvrdí ju. Preto mnohí radšej čítajú „ómen" (vernosc): „na Boha vernosti". — Pre zbožných bude iba požehnanie, na útrapy Boh zabudne, nepošle ich viac na svojich. — Prvé štyri riadky prekladá Vulg.: „V čom je kto požehnaný na zemi, bude požehnaný v Bohu amen: a kto prisahá na zemi, bude prisahaf na Boha amen."

17. Požehnania, ktoré Boh svojim sluhom sľubuje, budú trvalé. Boh stvorí „nové nebo a novú zem." Niektorí myslia na úplné pretvorenie sveta v časoch mesiášskych, ktoré tu prorok opisuje básnickým prepínaním. Iní na skutočné stvorenie nového neba a novej zeme na konci vekov, ako to pripomína aj Nový zákon (Rím 8, 21; 2 Pt 3, 13; Zjav 21, 1). Slová treba rozumieť asi tak, že pretvorenie sveta začne sa časmi mesiášskymi, ale dokonale sa prevedie až na konci vekov. Na utrpenia, ktoré boli v starom svete, vtedy nik už ani myslieť nebude.

18. Nik sa nebude zarmucovať pre utrpenia minulých čias, budú sa len tešiť novému stvoreniu. Aj Jeruzalem, ktorý predtým toľko musel trpieť a jeho, kedysi tak trestaný ľud bude sa v novej dobe iba radovať. — Prvý riadok prekladá Vulg.: „ale budete sa tešiť a plesať až naveky."

19. Novému Jeruzalemu a blaženému ľudu, ktorý v ňom bude bývať, aj Pán sa bude tešiť. Bude koniec slzám a žiaľu (porov. 25, 8; 35, 10; 51, 11; 60, 20).

20. Človek je len tak blažený, keď pri blahobyte môže rátať aj na dlhý vek: blaženosť musí byť trvalá. Tak tomu bude v nových časoch. Človek sa vtedy priblíži rajskej blaženosti a dosiahne aj vysoký vek, aký dosiahli patriarchovia, ktorí boli blízko rajských čias. Asi toto je myšlienka, ktorú prorok týmto veršom vyjadruje. Nebude už takých dletok, ktoré by zomierali krátko po narodení, ľudia budú zomierať, keď dosiahnu vysoký vek. I ten, čo zomrie predčasne, ako mladík, zomrie len vo veku sto rokov. A hriešnik, ktorý podľa starozákonného názoru nemohol mať dlhý život, pretože ho včas zastihla kľatba, smrť, zomieral teda predčasne, v novom veku dožije sa tiež sto rokov. Teda vek sto rokov, ktorý v časoch prorokových pokladali za najvyšší vek človeka, budú v novej dobe pokladať za vek nízky.

21. Z dlhého veku ľudí bude vyplývať, že budú môcť aj užiť, na čom sa napracovali: budú bývať v dome, čo si postavia a jesť z plodov vlnice, ktorú vysadia.

22. Už sa nestane, že by iný požíval, čo si nadobudli. Nepriateľ nepride a neodoberie im úrodu a domy, a predčasná smrť im tiež nezabráni užívať ovocie práce. Veď vek ľudí bude ako vek stromov, dožijú sa niekoľko storočí (porov. k tejto myšlienke 1, 7; 62, 8). — Posledné dva riadky prekladá Vulg.: „a dielo ich rúk zostarne."

23. Nebudú teda robiť nadarmo. Ani svoje dietky nebudú rodiť so strachom o ich budúcnosť, nebudú sa musieť obávať, že im dietky predčasne zomrú, alebo, že nepriateľ ich v útlom veku nemilosrdne zabije. Ne-

priateľ býval neraz aj k drobným dletkam ukrutný (porov. 13, 16, 18; Ž 136, 9). Boh bude požehnávať aj ich, aj ich potomstvo.

24. V starých dobách Boh hrozil bezbožnému národu, že ani jeho modlitby nevyslyší (porov. napr. 1, 15). V nových časoch vyslyší svojich skôr, než budú prosiť.

25. Znovu opisuje prorok pokojnosť mesiášskej ríše. Používa pre to ten istý obraz, ako v 11, 6 nasl.: divé a krotké zvieratá budú v najväčšom pokoji nažívať vedľa seba. Viď výklad k citovanej stati. V hl. 11. však chýba veta: „A had? prach mu je pokrmom.“ Na hadovi sa splní kliatba, ktorú nad ním vyslovil Boh v raji (Gn 3, 14): bude žrať prach a viac neuškodí ľuďom. Alebo chce prorok i touto vetou vyjadriť pokojamilovnosť: had bude sa spokojne plaziť po zemi (podľa ľudového názoru, ktorému sa tu, ako aj v Gn 3, 14 prorok prispôsobuje: bude žrať prach) a nebude už číhať na ľudí.

Hlava 66. I túto poslednú svoju reč adresuje prorok pravdepodobne zajatým Izraelitom. Podľa smyslu ju možno rozdeliť na štyri časti: 1. Pán nežiada bezduché vonkajšie náboženské úkony, hlavná vec je uňho duch pokory (vv. 1—14). 2. Zbožní nesmú sa zarmucovať pre posmech bezbožníkov týchto Boh odsúdi, pre svojich však založí novú ríšu (vv. 5—9). 3. V tejto ríši čaká na dobrých radosť a požehnanie, na zlých súd a trest (vv. 9—14). 4. Vtedy pôjdu posli boží k rozličným národom hlásať Pánovu slávu. Títo privedú do Jeruzalema nových príslušníkov národa, nových bratov: obrátených pohanov (alebo, ako iní myslia, privedú domov medzi pohanmi roztratených Izraelitov.) Ale aj cudzie národy budú mať prístup ku kňazstvu a budú sa klaňať Pánovi. Na bezbožníkov však čaká neuhastiteľný oheň (vv. 15—25).

1. Vrchol túžob Izraelitov v babylonskom zajatí bolo postaviť Pánovi nový chrám v Jeruzaleme. Boh s týmto súhlasil, veď v 44, 28; 56, 7; 60, 7; 62, 9 je vyslovené, že vôľa božia je, aby chrám znovu bol postavený. Ale mnohí nešli ďalej so svojimi túžbami, mysleli si, že znovupostavením chrámu už všetkému bude zadosť učinené. Preto hovorí Boh, že taký chrám, ktorý by jeho pojal i tak nemožno postaviť, veď jeho chrámom sú nebesá a nohy mu spočívajú na zemi (porov. 40, 22; 57, 15; Ž 10, 4; 103, 19). V jeruzalemskom chráme Šalamúnovom trónil Boh na krídlach cherubov a podnožím mu bola archa úmluvy (porov. 1 Krn 28, 2; Ž 98, 5; 131, 7).

2. Nebo je pre Pána nádhernejší chrám, a zem je veľkolepejšie podnožie, než aké by mu ľudia vedeli postaviť a nebo i zem si stvoril Boh sám. Nie stavba chrámu je teda hlavná vec, nie na to shliadne Boh v prvom rade, ale na ľudí, ktorí majú pokorné a skrušené, ľútostou nad hriechami zlomené srdce, a ktorí sa boja prestúpiť jeho prikázania.

3. Stavbou chrámu ešte neučinia zadosť svojim povinnostiam k Bohu. Ale ani bezduchými obetami nie. Bohu nemôže byť príjemná obeta toho, kto obetuje síce voľa, ale pritom dopustí sa aj takého zločinu, ako

je vražda; obetuje ovcu, ale zároveň dopúšťa sa aj modloslužby, obetuje pohanským bôžikom psa; prináša pokrmovú obeľ Jahvovi, ale súčasne obetuje modlám nečistú bravčovú krv; páli Pánovi tymián, ale sa klania aj modlám. V druhom, treťom a štvrtom riadku je proti niektorému židovskému, dovolenému náboženskému úkonu postavený iný náboženský úkon pohanský. Preto aj v prvom riadku pri „zabíjaní človeka“ ľahko možno myslieť na obetovanie človeka, ale isté je to nie. Hoci psa pokladali na východe všeobecne za nečisté zviera, niektorí semiti jednako obetovali aj psov. — Iní dávajú tomuto veršu takýto smysel: kto obetuje vola, ako by sa dopúšťal vraždy, kto obetuje ovcu, ako by obetoval psa, kto obetuje pokrm, ako by obetoval bravčovú krv, kto páli tymián, ako by sa klaňal modle. Podobne prekladá text aj LXX a Vulg. Ale porovnania „ako by“ v pôvodnom texte niet. A potom je aj nemysliteľné, že by Boh na dovolené, ba ním predpísané bohoslužby, i keď sa konajú bez zbožnosti, hľadel ako na zločiny, podobné tým, aké sa tu vypočítavajú. Boh vyhlasuje iba to, že nemôže prijať obety takých, ktorí aj jemu chcú slúžiť aj hriechu. — Ináč tento verš je najvážnejší, a vari jedine vážny dôkaz tých, ktorí tvrdia, že tieto Izaiášove proroctvá sú adresované Izraelitom, ktorí sa práve vrátili z babylonského zajatia. Chrám ešte nie je postavený (v. 1), ale, ako to — údajne — z tohto 3. verša vidieť, obety sa už konajú, teda oltár zápalných obetí už stojí. A Židia, keď sa vrátili z Babylonu, najprv postavili zápalný oltár (Ezdr 3, 1. 2), len potom položili základy chrámu (Ezdr 3, 8 nasl.). Ale, myslím, ani toto je nie dostatočný dôkaz. Verš netvrdí, že sa obety konajú. Tvrdí len toľko, že nestačí stavba chrámu, a nestačia ani obety, ktoré chcú v tom chráme obetovať. Naopak, zdá sa mi, že tento verš podobné tvrdenie priamo vylučuje. Po zajatí babylonskom sa Židia ešte dopúšťali všetkých zločinov, ale nikdy viac sa nedopustili modloslužby. Nemožno si myslieť, že by sa boli dopúšťali tak hrubého modlárstva, aké sa tu spomína. Zastanci otázného názoru chcú tomuto vyhnúť tak, že sa to vraj vzťahuje na tých, čo neprišli zo zajatia, ale bývali v Palestíne a pripojili sa potom k Židom, prišlým z Babylonu, teda na Samaritánov. Je však známe, že Židia s týmito v náboženských veciach nechceli mať nikdy nič spoločného. — Pritom neslobodno zabudnúť, že náš verš predpokladá nielen obety zápalné, ktoré sa konali na oltári zápalných, krvavých obetí, ale aj obety kadidlové, ktoré sa prinášali na zlatom, alebo — iným menom — kadidlovom oltári. A kniha Ezdrášova nespomína, že by si Židia i tento boli postavili pred stavbou chrámu. — Fischer, horlivý zastanca tejto mienky ešte tvrdí, že verš 66, 1 nemôže sa vzťahovať na Židov v zajatí, pretože týmto bolo samozrejmosťou, že jeruzalemský chrám treba znovu postaviť, o tejto otázke sa v zajatí nevedly spory. Nuž a či pre Židov, ktorí sa práve vrátili zo zajatia, nebolo ešte väčšou samozrejmosťou, že chrám treba postaviť? Veď sa zo zajatia vrátili iba zbožní, ktorých hlavným cieľom bolo postaviť Jahvovi chrám. — Posledné dva riadky prekladá Vulg.: „Toto všetko si vyvolili na svojich cestách a v ich ošklivostiach mala záľubu ich duša.“

4. Keďže si modlári, ktorí s úctou Pánovou chceli spájať aj úctu modiel, vyvolili ošklivú cestu hriechu (viď koniec v. 3), Boh ich bude trestať. Nebudú sa môcť vyhovárať, že hrešili z nevedomosti, veď ich Boh ustavične napomínal, ale nechceli ho poslúchať.

5. V Babylone len čiastka Izraelitov ostala verná, ostatní, ktorí sa potom ani nevrátili zo zajatia, sa i v náboženských i v iných veciach prispôbili svojmu pohanskému okoliu: oddali sa modlárstvu (i keď pritom uctievali aj Boha Jahve) a rozličným, s pohanským kultom spojeným hriechom. Títo, pravda, nenávideli zbožných, posmievali sa ich nádejám, prenasledovali ich pre meno Pánovo, neverili, že by Boh ešte vyslobodil národ. Ale títo sa dožijú hanby: budú vidieť, že nádeje dobrých sa splnia, ich však zastihne trest.

6. Hlas Pánov je hrmenie. Prorok básnicky opisuje, ako Pán tresce. Hrmenie sa ozýva z mesta, potom zbadá, že vychádza z chrámu, až konečne rozozná, že to Pán hromží na svojich nepriateľov. — Tento verš nedokazuje, že mesto a chrám stojí. Prorok hovorí o budúcom treste, teda aj hrmot bude vychádzať z budúceho mesta a chrámu. — Vulg. prekladá: „Hlas ľudu z mesta, hlas z chrámu, hlas Pána, ktorý odpláca odplatu svojím nepriateľom.“

7. Až z nasledujúceho verša vidieť, že matka, ktorej pôrod sa tu opisuje, je Sion. Pôrod bude neobyčajný: bez pôrodných bolestí donesie na svet chlapca.

8. Ale nielen to bude v tomto pôrode neobyčajné. Stane sa čosi ne-slýchaného, zázračného: nie jedno dieťa sa narodí, ale celý národ, celá ríša príde na svet jedným razom. — Tu prorok naraz prejde do minulého času, oznámi, čo videl vo videní: Sion porodil svoje obyvateľstvo. Prorok má na mysli nielen náhle zaľudnenie Jeruzalema návratom zajatých Izraelitov, ale, ako to, v čele so sv. Hieronymom, tvrdí množstvo katolíckych exegetov, aj zrodenie sa Cirkvi. Títo katolícki učenci učia, že sa toto proroctvo dokonale splnilo na Turíce, po poslaní Ducha sv., keď, na slová Petra apoštola, jedným razom sa zrodil celý národ: tritisíc duší vstúpilo do Cirkvi. — Vulg. prekladá: „Kto kedy počul také? a kto videl to-muto podobné? či zem porodí v jeden deň? alebo sa národ narodí naraz?“

9. Boh sa zaručuje, že tento pôrod sa uskutoční. On to je, ktorý dá, aby sa pôrod začal, nuž nezahatí ho v poslednej chvíli (porov. 37, 3), ne-uzavrie znovu život matky. Knabenbauer prekladá hebr. text takto:

Či ja privediem k pôrodu a sám neplodím?
či ja, ktorý plodím, uzavriem?

Takto by verš mal smysel, že je to Boh, ktorý splodil novú svoju ríšu. Ale je veľmi pochybné, či prorok na niečo podobného myslel. Úmysel Knabenbauerov je ospravedlniť preklad Vulgáty, ktorá má: „Či ja, ktorý iným dám rodiť, sám neporodím, hovorí Pán? či ja, ktorý dám iným plodnosť, som neplodný, vraví Pán, Boh tvoj?“

10. Prorok je istý, že spása Jeruzalema príde, preto už teraz, vopred volá pre radosť všetkých, čo s Jeruzalemom smútia a sú mu prajní.

11. Jeruzalem je matka, ktorá vlastným mliekom živí svoje dievky a ožiari ich svojou slávou. Nemožno tu nemyslieť na mesiášske milosti, ktoré nám dáva matka Cirkev.

12. Aby nebolo obáv, že Jeruzalem nebude môcť vychovať svoje dievky, ubezpečuje ho Boh, že sa bude tešiť stálemu pokoji a že dostane slávu (bohatstvo) národov (porov. 49, 23; 60, 4; 61, 6). Ľudia poznajú, že tento nový národ je národ boží i budú s ním zachádzať ako s miláčikom (porov.: 14, 2; 49, 22; 60, 4). — Druhý riadok prekladá Vulg.: „Hľa, ja prikloním k nemu ako by riekou pokoja.“

13. Boh bude láskavý k svojim ako matka ku dieťaťu. — Z posledného riadka vidieť, že tí, ktorých prorok oslovuje, nie sú v Jeruzaleme, neoslovuje teda Židov, čo sa už navrátili zo zajatia.

14. Keď národ okúsi lásku božiu, bude sa radovať. Bude naplnený novou životnou silou, preto hovorí prorok, že sa im rozzelenejú kosti. Ezechiel (hl. 37) prirovnáva zajatý národ suchým kostiam. — Všetci poznajú ruku Pánovu: dobrým bude žehnať, zlých trestať.

15. Nasledujúce verše hovoria o súde, ktorý bude držať Pán nad národmi sveta. Častejšie sa spomína, že Pán prichádza súdiť v ohni (10, 17; 29, 6; 30, 27. 30). Oheň je odznakom velebnosti, jasnosti božej. Pán prichádza ako bojovník, jeho bojové vozy letia ako búrka a je obkľúčený plameňmi bleskov.

16. Ďalšou zbraňou Pánovou je meč (porov. 27, 1; 43, 13; 52, 10; 59, 17). Že sa súd nekoná už len nad malou čiastkou hriešnikov, ukazuje veľký počet tých, ktorých bojovník — Pán — v tomto súde prebodol (porov. v. 24). „Každé telo“ je každý človek.

17. Prorok sa zase obracia proti židovským modloslužobníkom. Prvá polovica verša je dosť nejasná a tajomná. Boly už rozličné pokusy, ako text opraviť a vykladať. Novšie ho všeobecne vykladajú tak, že prorok hovorí o akýchsi pohanských obradoch, ktoré sa konali v záhradách a kde zasvätení, ktorí sa na obradoch zúčastnili, išli v spríevode za „kýmsi“, asi za nejakým pohanským kňazom alebo ho napodobňovali. Spomenutý „ktosi“, vedúci obradu, bol uprostred záhrady alebo uprostred zasvätencov (porov. Ez 8, 11). Ani Vulg. nie je jasná. Túto čiastku verša prekladá: „Ktorí sa posväcovali a za čistých sa pokladali v záhradách za bránou vnútri.“ — Títo modlári sa očisťovali pre pohanské obrady, ale na čistotu, ktorú predpísal zákon, nedbali a jedli nečisté bravčové mäso (porov. 65, 4; 66, 3) a jedli aj myši, ktoré zákon tiež zakazoval (Lv 11, 21). — Posledné verše knihy (66, 17—24) sú písané prózou.

18. Osnova verša je trochu porušená. Na základe Peš., Targ., a jedného (sinajského) kódexu LXX treba vložiť slovo „znám“. Tiež ženský rod slovesa pridem (báá) treba zmeniť na mužský (bá, participium). Boh pozná skutky a myšlienky hriešnikov, o ktorých bola reč v predošlom verši. — Slovami: „pridem shromažďiť“ sa začína nová myšlienka. Shro-

maždené národy uvidia slávu Pánovu. — Vulg. prekladá: „Ja však prídem, aby som shromaždil ich skutky a ich myšlienky so všetkými národmi a jazykmi a prídu a uvidia moju slávu.“

19. I začiatok tohto verša je nejasný. Nevieme, o akom znamení je reč. Bude to asi nejaký zázrak, vplyvom ktorého sa mnohí obrátia, budú „zachránencami“. Z týchto niektorých pošle Boh poslov k rozličným národom, ktoré o ňom ešte nepočuly a budú im ohlasovať jeho slávu. — Tarzis (porov. 2, 16; 60, 9; Ez 27, 12. 25) bolo obchodné mesto Fénicianov v dnešnom Španielsku. Národ menom Púl nepoznáme. LXX číta Púd. A národ menom Pút sa s Lúdom spolu spomína aj na iných miestach Biblie (Jer 46, 9; Ez 27, 10; 30, 5). Preto asi treba zmeniť text a čítať Pút. Bol to akýsi africký národ. — Lúd boli podľa niektorých (už sv. Hieronym) maloázijskí Lydovia. Ale pravdepodobnejšie to bol tiež nejaký africký národ, spomína sa s africkým Pútom. Za menom Lúd číta hebr. text „ktorí natiahujú kušu“ (*mošeké qešel*). O národe Lúd to tvrdí aj Jer 46, 9. Ale LXX číta tu meno Mosoch a na základe tohto a opierajúc sa tiež o Ez 38, 2 menia novší exegeti text a čítajú aj miesto slov: „ktorí natiahujú kušu“ mená dvoch národov: Mesech a Róš. O národe Róš nevieme však nič, len to, že sa vari spomína v Ez 38, 2. Mesech a Tubal sa v Písme spomínajú vedľa seba (Ez 27, 13; 32, 26; 38, 2; 39, 1). Sú to asi národy, ktoré Gréci volali Moschoi a Tibarenoi. Bývaly juhovýchodne od Čierneho mora. Javan sú Jóni a Gréci vôbec. „Daleké ostrovy“ sú ostrovy a pobrežia Stredozemského mora.

20. Verš možno vysvetľovať dvojako. Otázka je, kto a koho privedie zpomedzi pohanov. Novší väčšinou tvrdia, že pohanské národy privedú na Sion Židov, ktorí sú v diaspore. Feldmann napr. píše, že keď s Rysselom preložíme začiatok verša: „aby priviedli domov“, hneď je jasné, že podmetom slovesa „priviesť“ nie sú posli, ale pohanské národy, ku ktorým posli boli poslaní. To je pravda. Lenže vec nerozhodne Rysseľov preklad, ale text sám. A z toho vôbec nevidieť, že by bolo treba prekladať tak, ako to robí Ryssel. Vážnejším dôvodom je, že podľa v. 5. „bratia“ sú Izraeliti. Ale ani toto vec nerozhodne: Nie je isté, či slovo „bratia“ má tu len tak úzky význam, ako vo v. 5. Vieme už z predošlých strán knihy, že aj pohani budú prijatí za členov národa, teda aj oni budú bratia. Ináč, keď tu myslíme len na roztratených Židov, ťažko bude nasledujúci verš vykladať o pohanoch, (že si Boh aj zpomedzi pohanov vyvolí kňazov a levitov) hoci tento verš všeobecne vykladajú o pohanoch. Preto je vari pravdepodobnejšie, že v 20. verši je reč o obrátení pohanov. — Tento príchod do Jeruzalema už nebude vyčerpávajúca púť, ako keď sa Izraeliti vracali zo zajatia, bude to skôr slávnostný sprievod, na to poukazujú rozličné príležitosti, na ktorých sa „bratia“ budú viezť. Noví obyvatelia Jeruzalema budú ako čistá obeta, ktorá sa Pánovi prináša. — Vulg. miesto „na ťavách“ má „na vozoch“.

21. I v tomto verši je sporné, či Boh vezme za kňazov a levitov ľudí zpomedzi Židov, ktorí sa vracajú z diaspory a či zpomedzi pohanov, ktorí

týchto Židov privádzajú. Ak sa prikloníme v predošlom verši k výkladu, ktorý som označil za pravdepodobnejší, tento spor odpadá a bude jasné, že sa v. 21. vzťahuje na pohanov. Ale i tí katolícki učitelia, čo predchádzajúci verš rozumejú o Židoch z diaspory, tento verš vykladajú o pohanoch. Boh sľubuje čosi zvláštneho, (a aj zpomedi nich) prijať však levitov, vrátiť sa z diaspory do služby levitskej nebolo by nič zvláštne, to je predsa prirodzené, že leviti, i keď boli predtým vzdialení, patria do služby chrámu. — V novej ríši zmení sa kňazstvo, ktoré bude odňaté židovským Áronitom (porov. Žid 7, 12). Prístup k nemu budú mať všetci, ktorých si Boh vyberie. — Nesprávny je výklad niektorých Židov, že si Boh zpomedi pohanov vyberie mužov nie za kňazov a levitov, ale ku kňazom a levitom, aby im boli k službám. Ale aspoň vidieť z tohto výkladu, že Židia vysvetľovali verš tiež tak, že výber bude zpomedi pohanov.

22. Všetci tí, čo sa z pohanstva obrátia a vstúpia do Cirkvi, budú rovnocenní príslušníci nového národa. Veď si ich Boh vezme aj za kňazov a levitov a kmeň Levi bol izraelský kmeň. I týmto sa zdôrazňuje, že všetci budú patriť k vyvolenému národu. A tento nový vyvolený národ bude trvať naveky, tak, ako bude trvať nová zem a nové nebo, ktoré Boh stvorí (porov. 65, 17). Vulg. prekladá: „Lebo ako nové nebo a nová zem, ktoré ja staviam pred seba, hovorí Pán: tak bude stáť vaše semeno a vaše meno.“

23. Výrazy sú ešte vzaté zo starozákonného života, ale myšlienka je už celkom novozákonná: univerzálne, všeobecné náboženstvo, ktoré nie je obmedzené na jeden národ, ale sa rozširuje na „každé telo“, na celé ľudské pokolenie. Izraeliti (aj to iba mužovia) boli povinní tri razy do roka putovať do Jeruzalema do chrámu: v novej dobe budú tak robiť všetci Iudia, lenže nie tri razy do roka, ale každý novmesiac (Izraeliti ho zasväcovali) a každý zasvätený deň týždňa. Je, pravda, nesporné, že prorok už nemyslí na palestínsky Jeruzalem a na palestínsky Sion, veď by nebolo možné, aby Iudia z celého sveta putovali mesačne a týždenne do Palestíny. Myšlienku ešte jasnejšie vyjadril neskoršie posledný prorok Malachiáš: „Od východu slnka až na jeho západ veľké je moje meno medzi národmi a na každom mieste páli, obetuje sa môjmu menu a to obeta čistá“ (Mal 1. 11 hebr.). — Vulg. prekladá: „I bude: mesiac za mesiacom a sobotu za sobotou: príde každé telo, aby sa klaňalo pred mojou tvárou, hovorí Pán.“

24. Na západ od Jeruzalema bolo údolie Hinnom. Kde toto údolie ústilo do doliny Cedronu, tam bolo miesto Tofet (por. pozn. k 30, 33), kde bezbožní Izraeliti obetovali Molochovi svoje detky (porov. Józ 15, 8; 2 Krí 23, 10; Jer 7, 32; 19, 6. 11—14; 32, 35). Jeremiáš predpovedá, že v tomto údolí budú raz ležať mŕtvolý bezbožníkov a budú ich žrať vtáci a divá zver (Jer 7, 32). Asi z obrazu tohto hrozného údolia vychádza Izaiáš v tomto verši. Veď aj meno večného zatratenia pochádza z mena tohto údolia. Hebrejsky sa volalo: *Gé bené Hinnom* (údolie synov Hinnoma), skrátené: *Géhinnom* (údolie Hinnom), z toho Gehenna. (Vieme, že i Pán

Ježiš takto volal večné zatratenie). Ale prorokova myšlienka ide oveľa ďalej. Mŕtvolý obetí v údolí Hinnom a aj mŕtvolý hriešnikov sa tam pominuly. Ich oheň vyhasol, červy, ktoré hrýzly ich telá, zahynuly. Ale tí, ktorých tu prorok predstavuje, ktorí sa nechceli zúčastniť na poklone celého sveta (porov. v. 23) a odpadli od Boha, budú horieť živí, a budú trpieť večne: ich červ nezahynie, ich oheň nevyhasne (porov. Jdt 16, 17; Mk 9, 47 nasl.). Bude hrôza a hnus na nich hľadiť (slovo *dérón* vyjadruje i hrôzu i hnus. Týmto slovom označuje Daniel 12, 2 večné zatratenie zlých: „a mnohí, z tých, čo ležia v zemi, sa zobudia, jedni k životu večnému, iní na potupu a hrôzu večnú“). Poslednú vetu má Vulg.: „a nasýti sa ich pohľadom každé telo.“ Izaiáš hovorí teda na konci svojich prorociev nesporne o večnom zatratení hriešnikov. Je to len rozšírenie myšlienky, ktorou uzavrel aj prvé dve časti tejto druhej svojej knihy: Niet pokoja pre hriešnikov (48, 22; 57, 20). Pre zbožných to bude zadosťučinenie, keď budú vidieť, že tých, čo sa im posmievali, zastihol zaslúžený trest. — Ale zato niet sa čo čudovať, že Židia, keď čítavali túto časť z proroka Izaiáša, po prečítaní 24. verša, ktorý je plný hrôzy, na zakončenie znovu prečítali predchádzajúci verš 23., ktorý je plný útechy.

Je však pozoruhodné, že prorok, ktorého kniha obsahuje najviac utešných mesiášskych prorociev, natoľko, že jeho knihu volali jednoducho „consolatio, „útecha“, prorok, o ktorom Sirachovec píše; že tešil zarmútených na Sione (Sir 48, 27), prorok, ktorý túto svoju druhú knihu prorociev začína slovami: „Tešte, tešte môj ľud“, končí svoje proroctvo týmto hrozným pohľadom do večného zatratenia. Ale jeho kniha obsahuje dostatok myšlienok a prisľúbení, ktoré sú zárukou veriacim, že len na tých čaká podobný hrozný osud, čo „odpadnú od Boha“, odpadom nenapraviteľným, večným.

Abecedný soznam mien a vecí.

(Rímska číslica označuje sväzok, arabská stranu.)

Poznámka: Slová: Juda, Izrael, Izaiáš, kniha Izaiášova, prorok, proroctvo, (2 posledné keď sa vzťahujú na Izaiáša) sa citujú iba z osnovy proroctva nie však z výkladu, kde sa vyskytujú skoro na každej strane.

A

- Abdias II. 19.
Abesinia I. 150.
Abrahám I. 73, 142, 153, 181, 199.
II. 25, 39, 61, 84, 108, 109, 120,
124, 125, 152, 188, 192.
Acorus calamus II. 123.
Adam I. 131.
II. 124.
Adini, pozri Bít Adini.
Adonis, pozri Tammúz.
Adramelech I. 86.
Afrika I. 136.
II. 209.
Agát II. 40, 111.
Aggeus II. 19.
Ahnás I. 181.
Ahriman, pozri Angra Mainyu.
Ahura-Mazda II. 133.
Achab I. 147.
Achaz I. 14, 15, 16, 17, 19, 29, 40, 53, 98,
105, 109, 110, 111, 112, 114, 115,
126, 141, 190.
II. 33, 84, 95, 96.
Achor II. 86, 202.
Ailat, pozri Elat.
Ajat I. 46, 127.
Akkádi II. 140.
Alma I. 113.
Altaku, pozri Elteke.
Ambróz sv. I. 14.
Amaziáš kráľ I. 129.
Amen II. 203, 204.
Amon II. 13.
Ammoniti I. 15, 17, 48, 132, 146.
II. 176.
Amos, otec Izaiáša I. 13, 21, 29, 32, 49, 58,
84, 85, 89.
II. 33.
Amos, prorok I. 13.
Amorejci I. 55.
II. 178.
Amozis II. 14.
Amulet I. 35, 99.
Ana I. 84, 200.
Anatot I. 47, 127.
Andropogon II. 124.
Anemone I. 148.
Angra Mainyu II. 134.
Anjel I. 86, 90, 106, 107, 108, 167, 185, 186,
189, 200, 202.
II. 83, 102, 131, 197, 198.
Anšán II. 14.
Antikrist I. 130.
Antilopa II. 161.
Anusis I. 181.
Apokalypsa I. 20, 63, 164, 165.
Apoštolovia I. 101, 108, 176.
Apoštolaké skutky, pozri Skutky Apo-
štolské.
Aquillas I. 113.
Arábia, Arabi I. 14, 16, 20, 50, 60, 132, 136,
137, 148, 157, 158.
II. 117, 188, 203.
Arábia Petracea II. 117.
Arabská reč I. 152, 177.
II. 142.
Arám, Aramejci (Sýria)
I. 15, 16, 40, 44, 55, 110, 112, 114,

115, 116, 117, 119, 122, 124, 146,
147, 148, 159.
II. 14, 102, 111, 140, 168.
Aramejská reč I. 83, 166, 197.
II. 106.
Ararát I. 86, 203.
Arfad I. 43, 84, 124, 198, 200.
Archa úmluvy I. 107, 200.
II. 97, 189, 198, 205.
Ariel I. 71, 72, 79, 178, 186, 189.
Ariš, pozri Potok Egypta.
Arménia I. 203.
Ár Moab I. 53, 142.
Arnon I. 54, 142, 143, 144, 146.
Áron II. 124, 210.
Aroer I. 55, 146.
Artaxerxes II. 15.
Asaf I. 83, 84.
Asarhaddon I. 86, 110, 141, 154, 203.
Askalon I. 17, 18.
Asdod I. 18, 58, 153, 154.
Aser, kmeň I. 189.
Assurbanipal I. 154.
II. 29.
Astyages I. 136.
Asýrsko, Asýri, Aššur
I. 16, 17, 18, 19, 20, 41, 45, 46, 48,
52, 58, 63, 69, 76, 77, 79, 83, 84, 85,
86, 105, 108, 109, 110, 111, 112, 114,
115, 116, 119, 120, 122, 124, 125,
126, 127, 128, 132, 133, 134, 136,
141, 142, 144, 146, 147, 148, 149,
150, 153, 154, 157, 160, 164, 166,
172, 174, 176, 177, 178, 179, 182,
184, 185, 186, 188, 189, 190, 191,
195—203.
II. 16, 29, 64, 93, 94, 99, 106, 112, 140,
141, 152, 161, 162, 179.
Ašera, bohyňa I. 147.
Ašery I. 55, 68, 147, 173.
Aššuan II. 162.
Aššur, boh I. 186.
Aššúr, pozri Asýrsko.
Aštarte I. 147.
II. 120.
Atbara I. 149.
Ausi, pozri Ozeáš kráľ.
Ava I. 84.
Azariáš, pozri Ozláš.
Azot, pozri Asdod.
Azraq, pozri Báhr el-Azraq.
Azubá II. 193.

B

Baal-Gád II. 203.
Bábel II. 14, 53, 56, 57, 150.
Babylon I. 18, 19, 20, 49, 50, 52, 59, 132,
134, 135, 136, 137, 138, 140, 141,
154, 155, 156, 158, 160, 164, 172,
191, 198.
II. 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 22, 26,
29, 35, 45, 53, 93, 96, 99, 100,
106, 107, 110, 112, 113, 116—
119, 122, 127, 130, 131, 133, 137,
138, 140, 141, 142, 144, 145, 146,
150, 154, 159, 162, 163, 164, 171,
174, 175, 188, 194, 200, 203, 206,
207.
Babylonské zajatie
I. 94, 132, 133, 138, 155, 156, 160, 173,
195.
II. 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 36,
93, 100—104, 107, 110, 111, 116,
117, 118, 120, 122, 123, 124, 130,
131, 146, 148, 149, 150, 152, 162,
163, 171, 172, 176, 178, 181, 184,
196, 202, 205, 206.
Báhr el-Azraq (Modrý Níl) II. 120.
Báchán I. 187.
Bál I. 147, 148.
Baladan II. 34.
Ballassar II. 14.
Barachiáš I. 41.
Baránok I. 30, 37, 47, 54, 81, 104, 131, 144,
184.
II. 37, 46, 66, 77, 87, 103, 167, 168,
170, 198.
Baránok Boží II. 167.
Bat I. 37, 103.
Bázan I. 33, 79, 96, 97, 189.
Bázca Božia I. 47, 72, 79, 117, 130.
II. 61.
Beda I. 20, 29, 31, 34, 37, 38, 39, 44, 45,
56, 64, 69, 71, 73, 77, 102, 103, 104,
105, 166, 174, 180, 188.
Beduini I. 161.
II. 188.
Beer-Elím I. 53, 143.
Behemot I. 181.
Bél II. 29, 52, 138.
Bél-Marduk II. 29, 138.
Ben Hinnom, pozri Hinnom
Benjamin, kmeň II. 15.
Bétel I. 127.
Betlehem I. 129, 147.
Bezdetnosť II. 54, 59, 67, 142, 153, 171.
Bezbožníci, Bezbožnosť

I. 14, 34, 37, 67, 78, 79, 91, 104, 108,
111, 118, 123, 138, 139, 140, 159,
167, 168, 170, 173, 180, 182, 190,
201.
II. 31, 69, 73, 101, 146, 157, 168, 178,
181, 183, 185, 187, 198, 201, 203,
205, 210.
Bicly Nil I. 149.
Biblica, časopis I. 23, 100.
Biblická komisia pápežská I. 21.
II. 15, 16.
Biblische Zeitschrift I. 23.
Bič I. 46, 70, 176.
Bieda I. 72, 97, 99, 103, 113, 118, 180.
Biedni, pozri Chudobní.
Birs Nimrud II. 138.
Bit Adini I. 199.
Bit Humri I. 16.
Bit Jakín II. 99.
Blahozvest' II. 147, 162.
Blahozvestica II. 36, 37, 41, 64, 103.
Bodľač I. 36, 41, 44, 46, 68, 78, 81, 102, 115,
123, 125, 172.
II. 69.
Bohorúhanie, pozri Rúhanie.
Bohovia, pozri Modly.
Bohovláda, pozri Teokracia.
Bohoslužby I. 15, 18, 91, 93, 179, 180, 196.
II. 200, 206.
Bôl, pozri Bolesť.
Bolesť I. 49, 56, 59, 67, 135, 155, 168, 171.
II. 61, 66, 89, 97, 118, 135, 156, 157,
166, 207.
Borsippa II. 14, 138.
Bozra I. 81, 192.
II. 82, 195.
Bůžikovia, pozri Modly.
Božstvo Kristovo I. 101, 120, 121.
II. 102, 151, 175.
Brada I. 41, 53, 143, 159.
II. 156.
Brány I. 35, 49, 53, 60, 64, 66, 69, 73, 100,
128, 134, 142, 159, 166, 169, 175,
180.
II. 33, 49, 68, 78, 79, 81, 96, 132, 133,
172, 173, 176, 188, 189, 194, 208.
Brány pekelné, pozri Pekelné brány.
Bravčové mäso II. 85, 88, 89, 201, 208.
Bravčové obety II. 201, 208, 208.
Brest II. 40, 78, 111.
Bubon I. 37, 64, 76, 113, 185.
Budde II. 31, 155, 194, 195.
Bunsen II. 20.
Búrka, pozri Vichrica.
Buselra I. 192.

C

Caesar I. 109.
Calach Nimrud II. 138.
Calano, pozri Kalano.
Cedar, pozri Kedar.
Céder I. 33, 34, 43, 51, 85, 96, 122, 128, 138,
159.
II. 40, 48, 104, 111, 114, 118, 119, 128.
Cedron II. 210.
Celopal I. 91.
Cesta I. 32, 48, 53, 58, 66, 74, 75, 83, 86, 95,
98, 105—106, 116, 118, 119, 123,
127, 133, 153, 157, 162, 170, 181,
182, 183, 184, 189, 194, 203.
II. 36, 37, 43, 44, 45, 50, 56, 58, 62,
66, 69, 71, 72, 73, 74, 75, 81, 84, 85,
102, 108, 111, 113, 122, 123, 131,
143, 145, 146, 152, 175, 177, 180,
182, 184, 185, 194, 198, 199, 201, 206.
Cetejci, Cetim, Kition, Kittim
I. 62, 63, 162, 163.
II. 178.
Cetura, pozri Ketura.
Ceuppens II. 30, 32.
Cezarea II. 202.
Cilicia, pozri Kilikia.
Cisterny I. 167, 184, 189.
pozri aj „Studňa“.
Citara I. 37, 54, 63, 64, 146.
Coccus I. 92.
Condamín I. 23, 90, 92, 93, 94, 97, 118, 128,
132, 146, 156, 172, 192, 193.
II. 21, 25, 29, 30, 31, 103, 105, 113,
115, 126, 135, 141, 146, 160,
168, 195, 201.
Cudzinci I. 29, 32, 37, 50, 65, 70, 72, 90,
104, 111, 136, 161, 167, 168, 170,
178.
II. 70, 78, 80, 81, 96, 100, 142, 143,
176, 177, 188.
Cudzoložstvo I. 92.
II. 71, 178, 179.
Cyprian sv. II. 132.
Cyprus, ostrov I. 162.
II. 111.
Cyprus, strom I. 51, 65, 138.
II. 40, 69, 78, 104, 111.
Cyrill Alexandrínsky I. 23.
Cyrill Jeruzalemský sv. II. 188.
Cýrus, pozri Kýros.

Č

Čarodejci I. 34, 42, 57, 96, 98, 118, 150.
II. 54, 71, 142, 143.
Pozri tiež „Vešticí“.

Cary I. 96, 99.
 II. 54, 133, 142, 178.
 Červené, (egyptské) more
 I. 48, 127, 133, 157.
 II. 120, 122, 123, 131, 155, 158, 160,
 197.
 Cervik I. 51, 92, 139.
 II. 40, 62, 90, 109, 110, 211.
 Čierne more II. 209.
 Čína II. 152.
 Činy I. 56, 149.
 Črep I. 75, 182, 198.
 II. 50, 134, 135.

D

Damask I. 16, 17, 20, 40, 41, 45, 53, 110,
 113, 124, 146.
 Daniel I. 155.
 II. 13, 142, 211.
 Darius II. 15.
 Dary I. 31, 56, 58, 91, 109, 149, 181, 182.
 II. 37, 46, 51, 72, 99, 104, 173, 179, 187,
 202.
 Dary Duchu Sv. I. 47, 129, 130.
 Dávid I. 15, 40, 41, 43, 54, 61, 71, 86, 90, 93,
 102, 110, 111, 113, 119, 121, 123,
 128, 129, 132, 133, 145, 159, 161,
 177, 178, 202.
 II. 25, 29, 33, 68, 94, 174.
 Dážd I. 36, 75, 101, 167, 183, 184.
 II. 69, 119, 128, 175.
 Dcéra Babel II. 53.
 Dcéra Chaldejcov II. 54.
 Dcéra Jeruzalema I. 85, 200.
 Dcéra Sidónu I. 63, 163, 164.
 Dcéra Sion I. 29, 47, 54, 85, 90, 101, 200.
 II. 64, 82.
 Dcéra Tarzisu I. 62.
 Dcéry Moab I. 54, 144.
 Dedaniti I. 60, 157.
 Dedičstvo I. 58.
 II. 54, 58, 75, 141, 149, 150, 179,
 185, 198.
 Dejiny v rukách božích
 I. 89.
 II. 16, 108, 121, 136, 143, 196.
 Dekalog, pozri Desatoro.
 Dekrét Pápezskej biblickej komisie
 I. 21.
 II. 15, 16.
 Delitzsch I. 23.
 II. 20.
 Démont I. 137.
 II. 126, 133.

Deň navštívenia I. 44, 124.
 Deň odplaty I. 124.
 II. 195.
 Deň Pána I. 33, 49, 50, 60, 96, 135.
 Deň pomsty, trestu I. 81, 84,
 II. 79, 82, 181, 184.
 Deň smierenia I. 107.
 II. 182.
 Deň súdu I. 158.
 Desatoro II. 176.
 Deti, pozri Dietky.
 Deuteroizaláš I. 20.
 II. 15, 19, 20, 21, 24, 25, 26,
 28.
 Diabol I. 140, 172.
 II. 28, 101, 154, 190, 196.
 Diadem II. 181.
 Diaspora II. 126, 153, 181, 209, 210.
 Dibon I. 53, 143, 144.
 Dietky, Deti, Dieťa
 I. 34, 50, 73, 100, 112, 115, 136, 154,
 162, 175, 181, 185, 198.
 II. 50, 67, 68, 71, 72, 77, 87, 97, 121,
 131, 135, 152, 153, 154, 160, 171,
 173, 178, 180, 187, 189, 204, 208,
 210.
 Dietky božie, pozri Synovia boží.
 Dimmler I. 23.
 Dimon I. 54, 143, 144.
 Divy, pozri Zázraky.
 Dobrá mesiášske, pozri Mesiáš, Mesiášska
 ríša.
 Dolný rybník, pozri Rybník dolný.
 Dom boží, pozri Chrám.
 Dôvera v Boha I. 16, 42, 75, 79, 96, 110,
 111, 117, 120, 170, 182,
 183, 185, 194, 195.
 II. 26, 38, 62, 107, 148, 149,
 153, 156, 158, 180.
 Döderlein II. 31.
 Drahokamy II. 68, 172, 189.
 Drak I. 53, 68, 74, 141, 172, 182, 194.
 II. 62, 158.
 Dualizmus II. 133.
 Dub I. 33, 40, 92, 98, 109.
 II. 48, 79, 128, 181.
 Duhm I. 23.
 II. 20, 28, 185.
 Duch Pánov I. 13, 47, 73, 76, 82, 113, 129,
 130, 187.
 II. 37, 41, 46, 56, 77, 79, 83,
 114, 115, 116, 125, 146, 155,
 187, 190, 197, 198, 207.
 Duchovia mŕtvych I. 42, 118, 178.
 II. 201.

Duch závratu, pozri Závrát.
 Duma I. 20, 59, 156.
 Duweir, pozri Tell ed-Duweir.
 Dürr II. 29, 32.
 Dveraje II. 72, 179.
 Dych I. 33, 47, 65, 97, 107, 168, 190.
 II. 42, 115, 180.
 Dych Pánov I. 47, 48, 76, 130, 133, 184, 185.
 II. 36, 76, 106, 118, 187.
 Dym I. 30, 36, 39, 40, 44, 53, 81, 91, 107,
 110, 142.
 II. 62, 85, 114, 202.
 Džeba I. 127.
 Džebel Mar Elias I. 189.

E

Ebed Jahwe, pozri Sluha Pánov.
 Eden I. 84, 199.
 II. 62, 157.
 Edikt Cýrov II. 15.
 Edum, Edomití I. 16, 17, 20, 48, 59, 81, 132,
 144, 156, 157, 191, 192,
 193.
 II. 82, 117, 195.
 Efa, kmeň, krajina II. 77, 188.
 Efo, miera I. 37, 103.
 Efraim I. 40, 41, 43, 44, 48, 55, 69, 110,
 111, 112, 122, 123, 133, 174, 175.
 Efrém Sýrsky sv. I. 23.
 Eglaim I. 53, 143.
 Eglat I. 53, 143.
 Egypt I. 16, 17, 18, 20, 41, 46, 48, 57, 58,
 62, 69, 73, 74, 77, 83, 85, 89, 101,
 114, 115, 123, 126, 132, 133, 138,
 145, 148, 149—154, 162, 163, 172,
 173, 174, 176, 179, 181, 182, 185,
 187, 194, 196, 198, 201.
 II. 14, 15, 20, 29, 44, 51, 64, 96, 102,
 103, 110, 111, 118, 120, 122, 123,
 131, 136, 146, 152, 158, 162, 164,
 175, 179.
 Elám, Elamití I. 48, 59, 60, 132, 155, 156,
 159, 159, 160.
 II. 99, 113.
 Elamitský záliv I. 144, 156, 157.
 II. 188.
 Elat I. 15.
 Eleále I. 53, 54, 142, 143, 145.
 Elefantína II. 112.
 El eljon I. 121.
 El gibbor (Boh mocný) I. 43, 46, 121, 126.
 Eliacim (Eliakim) I. 61, 83, 84, 160, 161,
 162, 194.
 II. 25.

Eliáš II. 190.
 Elim, pozri Beer Elim.
 Elizcus II. 190.
 El šaddaj I. 121.
 Elteke I. 18.
 Emat I. 45, 48, 84, 124, 132, 198, 199, 200.
 Emmanuel I. 14, 19, 40, 41, 42, 109, 112, 113,
 115, 116, 120, 128, 133.
 II. 113, 193.
 Epifánus sv. I. 169.
 Er-Ram I. 127.
 Er-Rabbe I. 142.
 Esagila II. 138.
 Eskuláp II. 201.
 Eschatológia I. 21.
 II. 28.
 Etiópia, Etiópci I. 13, 20, 48, 56, 58, 84,
 132, 145, 148, 149, 154,
 199.
 II. 44, 51, 120, 136, 170.
 Eufrát I. 69, 114, 116, 124, 133, 154, 172,
 173, 198.
 II. 99, 109, 131.
 Eunuch I. 13, 195.
 II. 28, 70, 170, 176, 177.
 Eusebius I. 23, 143.
 II. 188.
 Evanjelium, evanjelisti
 I. 13, 113, 119, 121, 129, 131, 153.
 II. 30, 102, 162.
 Ewald II. 20.
 Evil Merodach II. 13, 14.
 Exodus, pozri východ z Egypta, z Baby-
 lona.
 Ezau I. 144.
 Ezdráš I. 93.
 II. 15, 148, 150, 196.
 Ezechiáš I. 14, 17, 18, 19, 29, 83, 84, 85, 112,
 129, 141, 149, 160, 179, 186, 189,
 194—203.
 II. 17, 22, 33, 34, 35, 93, 95, 96, 98,
 99, 100.
 Ezechiel, prorok I. 99, 106, 178.
 II. 13, 14, 19, 109, 110, 115,
 142, 176, 178, 206.

F

Falošní proroci, pozri Proroci falošní.
 Faraón, egyptský kráľ
 I. 57, 73, 83, 96, 150, 151, 154, 161, 199.
 II. 158, 179.
 Pozri aj mená jednotlivých fara-
 ónov.
 Parizejí I. 179.

Farba na oči II. 172.
 Feldmann I. 23, 24, 90, 92, 93, 97, 128, 132, 142, 144, 146, 167, 172, 193.
 II. 16, 17, 25, 31, 103, 107, 112, 120, 126, 136, 145, 146, 168, 172, 181, 190, 191, 195, 198, 201, 209.
 Fenícia, Fenícia I. 18, 119, 147, 148, 162, 163.
 II. 20, 209.
 Figy, figovník I. 69, 81, 84.
 Figová náplast II. 34, 94, 95, 98, 99.
 Filip, diákon I. 13.
 II. 28, 170.
 Filištinci I. 14, 16, 18, 19, 32, 44, 48, 53, 95, 122, 132, 141, 142, 153, 154, 177.
 Filometor, Ptolemeus I. 152.
 Fischer I. 23, 24, 92, 93, 97, 107, 115, 118, 128, 146, 163, 172, 180, 193.
 II. 16, 24, 30, 31, 98, 103, 107, 112, 117, 118, 120, 126, 130, 131, 136, 140, 141, 146, 149, 150, 169, 171, 174, 179, 181, 182, 190, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 201, 206.
 Flavius Jozef, pozri Jozef Flavius.
 Flauta I. 37, 76, 146.
 Fortuna II. 203.
 Francúzsko II. 203.

G

Gabba I. 47, 127.
 Gabnat I. 47, 127.
 Gabaon I. 71, 177.
 Gad, kmeň II. 151.
 Gad, modla II. 86, 203.
 Galilea I. 16, 43, 119.
 Gallim I. 47, 127, 128, 143.
 Gaza I. 16.
 Gazela I. 50, 136.
 II. 63, 168.
 Geba (Gebim) I. 47, 128.
 Gedeón I. 93, 120, 127.
 Gehenna I. 185.
 II. 210.
 Gé-Hinnom, pozri Hinnom.
 Genezaretské jazero I. 96, 119.
 Gezer II. 98.
 Gihon I. 18.
 Glória II. 190.
 Góel II. 110, 130.
 Gomora I. 30, 50, 90, 91, 137, 192.
 II. 157.
 Gorgyás II. 14.
 Gozan I. 84, 199.

Gréci, Grécko I. 136, 181.
 II. 111.
 Gresmann I. 16, 17, 18, 19.
 II. 162.
 Gunkel II. 15.

H

Had I. 47, 53, 68, 82, 107, 131, 141, 142, 172, 193.
 II. 28, 75, 88, 185, 196, 205.
 Had medený, pozri Medený had.
 Hádači, pozri veštlci.
 Hal I. 127.
 Haller II. 15.
 Halys, rieka II. 14.
 Hamat, pozri Emat.
 Hanba I. 31, 35, 57, 58, 61, 62, 65, 66, 67, 73, 74, 79, 85, 91, 93, 99, 100, 135, 139, 154, 162, 168, 169, 170, 176, 181.
 II. 39, 43, 47, 51, 52, 53, 61, 62, 67, 80, 86, 88, 118, 127, 128, 130, 136, 137, 139, 141, 156, 171, 190, 191, 192, 207.
 Hanes I. 74, 181.
 Haran I. 84, 199.
 Harfa I. 37, 51, 76, 139, 185.
 Hasnúci knôt II. 42, (45), 114, 115, 155.
 Haštra II. 48, 128.
 Havran I. 81, 127.
 Hebrejská reč I. 21, 63, 120, 126, 132, 152, 160, 166, 196, 197.
 II. 191.
 Heinisch II. 146.
 Helciáš I. 61, 83, 84.
 Heliopolis (On) I. 152.
 Herakleopolis veľký I. 181.
 Herodot I. 136, 155, 181, 203.
 II. 95, 131, 133.
 Heropolitánsky záliv I. 133.
 Hesebon I. 53, 54, 142, 143, 145.
 Hesychius II. 188.
 Hevíli, Hevejci I. 55.
 Hexapla, hexaplárny text I. 169.
 Hieronym sv. I. 9, 13, 23, 89, 92, 97, 99, 102, 112, 113, 121, 129, 131, 134, 143, 144, 151, 160, 169, 173, 187, 189, 197, 201.
 II. 99, 100, 106, 122, 125, 127, 139, 148, 167, 168, 172, 188, 201, 207, 209.
 Hinnom I. 185.
 II. 188, 189, 210, 211.

Hlad I. 37, 43, 44, 53, 72, 78, 103, 118, 119,
150, 157, 158, 187, 197.
II. 58, 63, 74, 88, 161.

Hlava I. 29, 41, 44, 53, 58, 69, 72, 83, 85,
90, 99, 122, 143, 151, 159, 179, 194.
II. 74, 76, 161, 191, 193, 196.

Hlava a chvost I. 44, 58, 122, 151.

Hliadka I. 59, 155.
II. 65, 163, 177.
Pozri aj „Stráž“.

Hlavenč I. 40, 110.

Hlina I. 73, 180, 182.
II. 41, 50, 85, 134, 135, 200.

Hlinené tabuľky I. 200.
II. 99.

Hluchí I. 73, 82, 180.
II. 43, 44, 118, 121.

Hnev Pána I. 38, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 68,
76, 80, 98, 105, 122, 123, 124,
125, 127, 133, 135, 136, 172,
182, 184, 188, 192.
II. 44, 54, 58, 63, 64, 67, 73, 76,
78, 82, 84, 85, 89, 118, 119,
144, 160, 161, 172, 180, 195,
197, 199, 200, 202.

Hniezdo I. 45, 54, 125, 144.

Hodiny II. 94.

Hodiny slnečné, pozri slnečné hodiny.

Hodovanie. Hostina I. 37, 59, 61, 66, 103,
104, 155, 159, 168,
175.
II. 173, 194.

Hölscher II. 20.

Holub II. 34, 76, 77, 97, 186, 188.

Hoonacker van II. 25, 32.

Hora I. 36, 51, 54, 56, 57, 60, 63, 71, 72, 76,
77, 86, 101, 140, 147.
II. 48, 64.

Horlivosť Pána I. 43, 67, 122.
II. 76, 84, 118, 163, 186, 198.

Horný rybník, pozri Rybník horný.

Horný Egypt I. 132.

Horonálm I. 53, 143.

Houbigant I. 128, 172.

Hra slovná, pozri Slovná hra.

Hrad I. 33, 66, 80, 83, 96, 97, 169, 170, 190.

Hranica I. 45, 53, 58, 116, 124, 127, 143, 152,
162, 163, 171, 173.
II. 68, 79, 134, 153, 172.

Hrdina (Sillák) I. 34, 35, 38, 46, 49, 60, 61,
69, 121, 125, 135, 158, 160,
164, 174, 189.
II. 21, 41, 43, 60, 108, 114,
130, 154, 191, 193.

Hriech, Zločin I. 15, 30, 34, 39, 49, 52, 61,
65, 68, 72, 73, 74, 77, 78,
80, 90, 91, 92, 98, 98, 101,
103, 104, 108, 118, 119, 123,
126, 127, 131, 159, 160, 165,
167, 170, 171, 173, 174, 180,
181, 182, 185, 190, 191, 194.
II. 18, 21, 23, 24, 26, 34, 36,
46, 48, 60, 66, 69, 71, 73,
75, 76, 77, 84, 85, 86, 87,
98, 101, 112, 114, 116, 119,
124, 130, 151, 154, 155, 162,
164, 166, 167, 169, 175, 178,
180, 181, 185, 186, 190, 193,
196, 198, 199, 200, 202, 204,
205, 206, 207, 208.

Hrnlec, hrnček I. 62, 73, 75, 161, 180.

Hrnčiar I. 73, 180.
II. 41.

Hrob, Hrobka I. 15, 52, 61, 131, 132, 139,
140, 160, 170, 171.
II. 66, 85, 97, 167, 168, 178,
209.

Hroch I. 74, 181.

Hrom, bromobitic I. 72, 164, 185, 188.
II. 208.

Hrozno, Réva I. 36, 37, 41, 54, 55, 56, 64,
81, 84, 102, 103, 115, 145,
147, 148, 149, 165.
II. 195, 202.

Hroznový koláč I. 54, 145.

Hudba I. 37, 103, 113, 164, 165.

Hudobné nástroje I. 139, 161.
II. 98.

Humno I. 156, 173.

Humri II. 16.

Hvezdárstvo II. 142.

Hviezdy I. 49, 51, 90, 139, 140, 167, 192.
II. 55, 106, 135, 142.

Hvizd I. 38, 41, 105, 114.

Hyeny I. 50, 81.

Hymna I. 166.

Ch

Chaldea, Chaldejci I. 50, 63, 134, 164.
II. 45, 53, 54, 56, 57, 109,
122, 140, 145.

Chamány I. 55, 68, 147, 173.

Chaos II. 158.

Chares, pozri Qír Cheres.

Charošet (Qír Charošet) I. 54.

Chefzibá II. 193.

Cheres, pozri Qír Cheres.

Cherub I. 85, 200.
II. 189, 205.

Chesa, potok I. 143.
 Chiliašti I. 131.
 Chleby predkladané, pozri Predkladané chleby.
 Chlieb I. 34, 35, 60, 75, 80, 84, 97, 178, 183.
 II. 48, 63, 68, 69, 74, 159, 164, 183, 184, 203.
 Chobar, rieka I. 199.
 Chodník I. 32, 74, 79, 83, 95, 170, 182.
 II. 36, 43, 45, 58, 72, 73, 81, 108, 152, 180.
 Chómer I. 37, 103.
 Choroba I. 15, 19, 29, 56, 80, 98, 125, 158, 191, 193, 194, 202.
 II. 22, 26, 28, 33, 34, 66, 93, 94, 96, 97, 99, 160, 166, 200.
 Chrám I. 15, 16, 17, 18, 32, 39, 84, 89, 91, 94, 95, 101, 106, 107, 109, 123, 143, 146, 147, 152, 160, 164, 173, 184, 196.
 II. 14, 15, 16, 34, 70, 85, 88, 89, 94, 102, 104, 123, 124, 131, 132, 133, 138, 163, 164, 176, 178, 187, 188, 189, 194, 196, 198, 200, 203, 205, 207, 210.
 Christos, pozri Pomazaný.
 Chrobák, chrobač I. 51.
 II. 40, 109, 110.
 Chromý, pozri Kulhavý.
 Chudobní, biední I. 13, 44, 53, 65, 67, 73, 78, 99, 103, 105, 114, 123, 130, 142, 165, 168, 170, 180, 187.
 II. 37, 40, 59, 68, 74, 190, 203.
 Chvost I. 44, 58, 151.
 Chvost a hlava, pozri Hlava a chvost.

I

Idumea, pozri Edom.
 Immanuel, pozri Emmanuel.
 India I. 136.
 Izai, pozri Jesse.
 Izaiáš I. 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 29, 32, 40, 49, 58, 84, 85.
 II. 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 33, 34, 35.
 Citované sú miesta len z úvodu a z osnovy proroctva nie však z komentára.
 Izák I. 113.
 Izmael II. 188.
 Izrael, meno Sluhu Pána II. 57, 147.

Izrael, národ (cituje sa len z osnovy proroctva) I. 29, 31, 35, 36, 40, 42, 43, 44, 46, 48, 50, 55, 58, 59, 60, 64, 68, 69, 76, 77, 84, 85,
 II. 39, 40, 44—53, 55—58, 70, 84, 90.
 Izraelská ríša, pozri Ríša severná.

J

Jačmeň I. 71.
 Jafet II. 188.
 Jahve Sabaot, pozri Pán zástupov.
 Jakin, pozri Bít Jakin.
 Jakub I. 32, 42, 43, 46, 50, 68, 73, 95, 117, 122, 123, 132, 144, 172, 180, 181.
 II. 28, 38—52, 55—59, 73, 75, 77, 78, 86, 106, 109, 111, 120, 124, 125, 126, 135, 143, 145, 147, 148, 185, 198.
 Jalovica, pozri Krava.
 Jama I. 47, 64, 65, 102, 151, 166, 167, 189.
 II. 34, 43, 63, 119, 138, 159.
 Jamuni I. 18.
 Ján evanjelista II. 102, 175, 197.
 Ján Krstiteľ I. 13.
 II. 131, 170.
 Ján Zlatousty, pozri Zlatoustý Ján sv.
 Jarmo I. 43, 46, 52, 127, 141.
 II. 54, 74, 183.
 Jasa I. 53, 143.
 Jaspis, drahokam II. 172.
 Jauchazi, pozri Achaz.
 Javan II. 90, 209.
 Jazdci I. 59, 60, 77, 83, 105, 155, 156, 158, 159, 182, 185, 196.
 Jazer I. 54, 145.
 Jazero I. 82, 119.
 Jazyk I. 34, 38, 70, 76, 78, 80, 82, 133, 175, 184, 186.
 II. 40, 52, 60, 68, 71, 75, 155, 173, 209.
 Jedľa II. 40, 78, 111.
 Jednobožstvo II. 112, 133, 134.
 Jednorozec I. 192.
 Jechoniáš II. 13, 14, 28.
 Jeremiáš, prorok I. 100, 106, 127, 145, 173.
 II. 14, 19, 28, 115, 141, 147, 156, 176, 203, 210.
 Jericho I. 143.
 II. 202.
 Jeroboam I. 15.
 Jeruzalem I. 13, 14, 18, 19, 20, 29, 31, 32, 34, 35, 36, 40, 42, 45, 47, 60, 61, 65, 69, 70, 71, 75, 77, 80, 83, 84, 85, 86, 89, 90, 92, 94.

- 93, 101, 104, 110, 114, 123,
124, 125, 127, 128, 135, 142,
144, 147, 148, 149, 157, 158,
159, 160, 167, 169, 170, 173,
174, 177, 178, 179, 183, 184,
185, 186, 187, 188, 189, 190,
191, 194, 196—203.
II. 13, 16, 18, 20, 23, 36, 37, 41,
49, 63, 64, 65, 77, 80, 81, 85,
87, 89, 90, 94, 101, 102, 103,
113, 114, 131, 132, 135, 136,
143, 151, 152, 160, 161, 162,
163, 172, 173, 182, 187, 188,
189, 190, 192, 194, 196, 200,
204, 205, 207, 208, 209, 210.
- Jesienka I. 82, 193.
Jesse I. 47, 48, 129, 131, 141.
II. 166.
Ješúrún II. 125.
Jezabel I. 147.
Jež I. 52, 81, 141, 193.
Ježiš Kristus I. 95, 99, 100, 108, 114, 119,
121, 129, 131, 133, 135, 137,
139, 142, 176, 179, 185.
II. 27, 29, 30, 31, 101, 102,
103, 108, 113, 115, 116, 125,
131, 136, 151, 154, 156, 164,
166, 167, 168, 170, 175, 183,
190, 196, 211.
- Joach I. 83, 84, 196.
Joachaz II. 13.
Joachim, pozri Jechoniáš.
Joakim II. 13.
Joatam I. 14, 15, 19, 29, 40, 96, 97, 109.
Joel I. 135.
II. 19.
Jóm kippúr, pozri Deň smierenia.
Jonáš, prorok II. 156.
Jóni, pozri Javan.
Joppe I. 189.
II. 202.
Jordán I. 96, 127, 143, 153.
II. 122, 131, 155, 157.
Jozafát, kráľ II. 193.
Jozef egyptský I. 123, 132.
II. 29.
Jozef Flavius I. 152.
II. 120, 132.
Jozef z Armatie II. 168.
Jozláš II. 13.
Jozue I. 93, 112.
II. 23, 149, 150, 151, 202.
Jubilejný rok, pozri Rok jubilejný.
Juda, patriarcha I. 86, 103.
II. 143.
- Judáš II. 170.
Judsko, Juda I. 15, 16, 17, 18, 19, 20, 29,
32, 34, 36, 37, 40, 41, 42,
44, 48, 58, 60, 61, 66, 69,
83, 84, 88.
II. 15, 20, 37, 49, 55, 86.
Citované sú miesta z ú-
vodov a z osnovy pro-
roctva, nie však z vý-
kladu.
- Juh I. 59, 74, 97, 143, 144, 181.
II. 44, 120, 152, 194.
Junač, pozri Mládež.
- K**
- Kadidlo I. 91, 107.
II. 85, 86.
Kadidlový oltár I. 107.
II. 201, 206.
Kadim, (východný vietor) I. 68, 173.
Kalano I. 45, 124.
Kaldím, pozri Chaldejci.
Kaleb II. 25.
Kalich II. 63, 64, 160, 161.
Kalt E. I. 23.
Kalvária II. 170.
Kambizes II. 14, 120.
Kameň uholný, pozri Uholný kameň.
Kameň úrazu (pádu) I. 42, 117.
Kamos I. 143.
Kanaán I. 58, 62, 95, 147, 152, 153, 163.
Kanále I. 102, 115, 141.
II. 141.
Kanancjci I. 147.
II. 124, 178.
Kancelár I. 83, 84, 196.
Karavány I. 60.
II. 188.
Karbunkul II. 68, 172.
Karkamis I. 45, 124.
Karmel I. 79, 82, 94, 145, 180, 188, 189, 193.
Kasdim, pozri Chaldejci.
Kaštieľ, pozri Palác.
Kausmalaka I. 17.
Kedar I. 60, 157.
II. 42, 77, 117, 188.
Kerak I. 142.
Ketura II. 188.
Kir, pozri Qir.
Kittel II. 20.
Kition, pozri Cetim.
Kittim, pozri Cetim.
Klamstvo, pozri Lož.

Kľaňanie Bohu I. 69, 83, 125, 152, 174.
II. 137, 205.

Kľaňanie modlám, pozri Modly.

Klasy I. 55, 69, 147, 173, 177.

Kliatba I. 64, 81, 84, 96, 131, 165, 191, 192, 199.
II. 46, 87, 124, 203, 204, 205.

Klinopisy I. 16, 194, 196, 199, 200, 203.
II. 29, 133, 138.

Kľuč I. 61, 161.

Kmeň (stromu alebo národa)
I. 32, 34, 40, 48, 58, 79, 80, 98, 103, 109, 110, 119, 122, 123, 128, 132, 137, 151, 157, 161, 175.
II. 14, 15, 38, 58, 59, 68, 79, 80, 84, 118, 121, 125, 126, 129, 147, 151, 153, 162.

Knabenbauer I. 23, 90, 91, 93, 95, 98, 107, 117, 120, 125, 137, 146, 152, 171, 202.
II. 18, 30, 101, 119, 122, 125, 126, 129, 135, 143, 162, 164, 177, 190, 191, 196, 207.

Kňaz, Kňazi I. 17, 63, 70, 84, 90, 91, 99, 108, 115, 163, 175.
II. 14, 27, 80, 90, 109, 124, 165, 182, 190, 191, 192, 208, 209, 210.

Kňazský kódex I. 91.

Knieža pokoja I. 43, 120, 121.

Kniežatá I. 30, 31, 34, 45, 49, 57, 58, 59, 62, 74, 77, 81, 83, 90, 103, 104, 125, 127, 128, 134, 138, 145, 155, 160, 163, 179, 181, 186, 187, 201.
II. 17, 41, 46, 58, 68, 108, 112, 124.

Kniha Izaiášova I. 13, 14, 19, 20, 21, 24, 89.
II. 15, 17, 18, 19, 21, 22, 25.
Citované sú len miesta z úvodov a osnovy prorockta, nie však z výkladu.

Kniha života I. 101.

Kniha všeobecne I. 72, 73, 74, 81, 82, 94, 106, 109, 180, 192.
II. 28, 99, 119.

Knôt hasnúci, pozri Hasnúci knôt.

Kobyľky I. 79, 189.
II. 38, 105.

Kódex kňazský, pozri Kňazský kódex.

Kódex sinajský II. 208.

Kól I. 61, 161.

Kolesá I. 38, 71, 105.

Kolíky stanové I. 80, 191.
II. 67, 171.

Kollektivum II. 25, 27.

Kolónie I. 162, 163.

Končiny neba I. 49, 135.

Končiny zeme I. 38, 64, 67, 166.
II. 38, 39, 42, 44, 52, 58, 65, 82, 108, 121.

Kôň, Kone I. 32, 38, 59, 75, 77, 83, 96, 105, 156, 159, 182, 185, 196, 202.
II. 45, 90, 123, 198.

Konkubíny I. 113.

Kopija I. 32.

Kópor I. 71.

Kopytá I. 38, 71, 105.

Korán I. 177.
II. 203.

Koreň I. 38, 46, 47, 48, 53, 86, 100, 105, 126, 129, 131, 142, 201.
II. 30, 38, 65, 125, 166.

Koreš, pozri Kýros.

Korist I. 34, 38, 41, 43, 44, 45, 56, 77, 79, 80, 93, 98, 99, 106, 115, 120, 124, 136, 185, 188, 189, 191.
II. 43, 60, 66, 85, 119, 154, 169, 177.

Korsabád I. 154.

Koruna I. 69, 163, 174.
II. 81, 191, 193.
Pozri aj „Veniec“.

Kozľa I. 47, 104, 115, 131.

Kozol I. 30, 50, 81, 82, 137, 139, 193.

Kráľ asýrsky I. 41, 42, 45, 58, 83, 84, 85, 86, 96, 114, 116, 124, 125, 134, 136, 138, 141, 144, 150, 154, 185, 186, 196-203.
II. 33, 107, 179.

Kráľ babylonský I. 19, 51, 96, 134, 138, 139, 140, 203.
II. 29, 30, 34, 35, 99, 107, 142.

Kráľ egyptský, pozri Faraón.

Kráľ Jahve I. 39, 65, 80, 89, 106, 170, 191.
II. 41, 45, 47, 65, 111, 163, 198.

Kráľ perzský I. 150.
II. 120, 132.
Pozri však aj pod menami jednotlivých kráľov.

Kráľovstvo, pozri Ríša.

Krava, Jalovica I. 41, 47, 114.

Křče I. 49.
II. 135.

Kresťanstvo I. 95, 113, 130, 133, 138, 152.
II. 115, 153.

Kresťania I. 100, 101.
II. 101, 102, 121, 132, 186.

Krezus II. 14, 16.

Kristus, pozri Ježiš Kristus.

Krivý, pozri Kulhavý.

Kríž I. 132.

II. 163, 167, 170.

Kroizos, pozri Krézus.

Krokodil I. 172, 181.

II. 158.

Krokus I. 193.

Krty I. 33, 97.

Kružky nosné, pozri Nosné obrúčky.

Krv I. 30, 37, 43, 54, 68, 80, 81, 91, 92, 101, 120, 163, 171, 178, 191, 192.

II. 60, 75, 88, 115, 116, 154, 165, 169, 170, 185, 195, 196, 206.

Krviprellatie I. 37, 103, 136, 190.

Kulhavý I. 80, 82, 191.

Kupci, pozri Obchodníci.

Kúš, pozri Etiópia.

Kuša I. 38, 41, 50, 60, 136, 157, 158.

II. 39, 90, 107, 209.

Kúzelník, pozri Čarodejník.

Kvädry I. 43, 122.

Kvet, Kvitnutie I. 38, (47), 56, 68, 69, 82, 105, 129, 148, 174, 193.

II. 36, 103.

Kýros I. 136, 137.

II. 14, 15, 16, 19, 20, 21, 23, 36, 49, 101, 107, 108, 109, 112, 113, 131, 132, 133, 134, 135, 145, 148, 151.

L

Labakl-Marduk II. 14.

Lagrange I. 172.

II. 29, 30, 32, 168.

Lachis I. 16, 83, 84, 128, 195, 196, 199.

Laisa I. 47, 128.

Lalia I. 193.

Lan I. 57, 150.

Landersdorfer II. 135.

Láska I. 91, 120, 130, 135.

II. 56, 78, 83, 84, 125, 130, 135, 136, 152, 161, 183, 208.

Lastovička II. 34, 97.

Leimbach I. 23.

Leontopolis I. 152.

Leopard I. 47, 131.

Les I. 44, 46, 47, 73, 78, 79, 96, 123, 126, 128, 157, 159, 180, 183, 187, 188, 201.

II. 71, 128.

Lesný dom I. 60, 159.

Lev sv. I. 129.

Lev, levica, leviča I. 38, 47, 54, 74, 77, 82, 100, 131, 144, 152, 156, 178, 185, 189.

II. 34, 88.

Levi patriarcha, kmeň II. 210.

Leviatan I. 68, 172.

Leviti II. 80, 150, 209.

Lialiny, liate sochy I. 75.

II. 39, 41, 43, 105.

Libanon I. 33, 47, 51, 73, 79, 82, 85, 96, 97, 128, 138, 159, 180, 189, 193, 201.

II. 20, 37, 78, 104, 108, 189.

Liehoviny, pozri Opojný nápoj.

Lis I. 36, 54, 102, 127, 145.

II. 82, 195.

Líst (dopis) I. 196, 200.

II. 34, 99.

Lístie I. 31, 81, 92, 148, 186, 191.

II. 84, 200.

Liturgia I. 144.

Lobna I. 84, 199.

Loď I. 33, 62, 63, 80, 97, 162, 163, 164, 191.

II. 45, 77, 122, 188.

Loch II. 190.

Londýn II. 138.

Lono I. 37, 139.

II. 26, 28, 37, 46, 49, 52, 56, 57, 59, 77, 86, 89, 125, 130, 138, 139, 144, 148, 209.

Lót I. 90, 142.

Lož, Klam I. 70, 74, 78, 83, 129, 130, 176, 182.

II. 48, 71, 72, 75, 76, 129, 178, 185, 186.

Lôžko, Posteľ I. 71, 139, 176.

II. 71, 72, 178, 179.

Lucifer I. 139.

Lúd II. 90, 209.

Ludské obety, pozri Obety ľudské.

Lúh I. 31, 93.

Luhith.

Lajt I. 53, 143.

Lukáš sv. I. 13.

Lýdia II. 14, 16, 209.

M

Madagaskár I. 136.

Madián I. 43, 46, 120, 127.

II. 77, 188.

Madmena, pozri Medmena.

Magnificat I. 128.

Magron I. 46, 127.

Machabejci I. 93.

Machmas I. 46, 127.

Melachiáš II. 19, 210.

Malá Azia II. 14, 152, 209.

Malachit, drahokam II. 162.

- Malomocenstvo I. 15.
II. 28, 166, 200.
- Malovernosť I. 82.
- Manasses, kráľ I. 14, 19.
II. 13, 97, 98, 193.
- Manasse, kmeň I. 44, 122, 123.
II. 151.
- Manat, pozri Meni.
- Manželstvo vôbec II. 81, 121.
pomer Boha k národu ako manželstvo
I. 92, 101.
II. 67, 121, 154, 171, 172, 179, 193.
- Maoniti I. 14, 15.
- Marduk II. 29, 99, 133, 138, 155.
- Marduk-abal-idin II. 99.
- Mária Panna I. 100, 113, 128, 129.
II. 167.
- Mária, sestra Mojžišova, pozri Mirjám.
- Marti I. 23.
II. 20, 155.
- Maslo I. 113.
- Masseby I. 147.
- Masť, pozri Tuk.
- Maššiach, pozri Pomazaný.
- Matka I. 41, 100, 113, 115, 137, 171, 198.
II. 56, 57, 60, 89, 125, 130, 138, 144,
147, 152, 154, 155, 160, 178, 189,
193, 207, 208.
- Mátohy I. 82.
- Matthaniáš, pozri Sedeciáš.
- Matúš sv. I. 129.
II. 166.
- Meč I. 31, 32, 35, 50, 52, 60, 68, 77, 81, 84,
88, 92, 103, 121, 136, 140, 178.
II. 39, 57, 63, 86, 107, 132, 147, 155, 161,
203, 208.
- Med I. 41, 113.
- Medea, Médi I. 50, 59, 134, 135, 136, 155,
156.
II. 14, 112, 113.
- Medaba I. 53, 143.
- Médebielle II. 32.
- Medemena I. 47, 128.
- Medený had I. 18.
- Medved' I. 47.
II. 76, 186.
- Meissner II. 182.
- Meikart, pozri Moloch.
- Memfis I. 58, 151.
- Menahem I. 16.
- Menefita II. 96.
- Meni II. 86, 203.
- Mennefer, pozri Memfis.
- Meno Pána, Boha I. 48, 49, 56, 64, 65, 67,
73, 76, 89, 91, 101, 111,
112, 121, 152, 170, 161,
184.
II. 41, 42, 44, 55, 56, 61,
63, 64, 67, 73, 76, 78,
83, 84, 85, 88, 121,
137, 143, 144, 145, 146,
156, 162, 198, 201, 203,
207, 210.
- Merodach Baladan I. 18, 19, 194, 195.
II. 22, 34, 93, 99, 138.
- Merodach, boh, pozri Marduk.
- Meroe II. 120.
- Mesech II. 209.
- Mesiace I. 49, 65, 76, 167.
II. 79, 9, 142, 143, 189.
- Mesiacký, ozdobný predmet I. 35, 99.
- Mesiáš I. 13, 21, 41, 43, 97, 100, 101, 109,
112, 113, 114, 116, 119, 120, 121,
128, 129, 130, 131, 132, 141, 142,
144, 145, 161, 176, 186, 194, 202.
II. 16, 18, 21, 23, 27, 29, 30, 31, 79,
101, 108, 113, 114, 115, 116, 117,
118, 121, 126, 130, 132, 134, 145,
146, 147, 148, 149, 150, 151, 156,
159, 164, 165, 166, 169, 173, 174,
189, 190, 191, 192, 196,
pozri aj Sluha Pána.
- Mesiášska ríša I. 32, 43, 47, 89, 90, 94, 101,
109, 116, 120, 121, 131,
138, 141, 153, 168, 172,
174, 176, 202.
II. 18, 22, 73, 116, 149, 151,
163, 189, 190, 205.
- Mesto, Mestá I. 29, 31, 39, 52, 53, 55, 57, 58,
60, 61, 62, 63, 64, 65, 66,
68, 71, 78, 79, 80, 83, 84,
85, 86, 90, 92, 100, 101, 109,
110, 119, 122, 125, 127, 128,
134, 136, 137, 140, 141, 142,
143, 144, 146, 147, 152, 154,
155, 158, 159, 161, 162, 163,
164, 165, 166, 167, 170, 173,
178, 179, 180, 185, 187, 188,
189, 191, 196, 197, 201, 202.
II. 33, 42, 50, 55, 64, 67, 78,
80, 82, 85, 88, 117, 131, 132,
133, 134, 135, 140, 141, 143,
153, 161, 162, 172, 184, 187,
189, 191, 193, 196, 198, 200,
207.
- Mesto slnka I. 58.
- Mešek, pozri Mosoch.
- Metla I. 52.
- Mezopotámia I. 199.
II. 13, 140, 141.

- Mier, pozri Pokoj.**
Miera I. 70, 81, 82, 103, 176, 192, 193.
 II. 37, 47, 104.
Migdal-Gád II. 203.
Micheáš I. 94, 129.
 II. 17.
Mikláš II. 96.
Miláčik I. 36, 102, 123, 132.
 II. 46, 47, 123, 127, 133, 208.
Milosrdenstvo božie I. 69, 75, 79, 153, 170, 183.
 II. 67, 68, 78, 83, 84, 123, 124, 152, 172, 175, 182, 188, 191, 195.
Milosrdenstvo, pozri Skutky milosrdenstva.
Mimosa nilotica II. 111.
Minejci I. 15.
Minulý čas prorocký I. 119, 138, 142.
 II. 27, 101, 115, 163.
Minulý čas istoty II. 120.
Mirjam, sestra Mojžišova I. 113.
Milinti I. 17.
Mládež, junač, mladík
 I. 44, 50, 58, 77, 123, 136.
 II. 38, 81, 87, 107, 119, 193, 204.
Mladosť II. 67, 171.
Mladucha I. 99.
 II. 59, 80, 81, 152, 153, 193.
Mlátenie, mláčačka I. 66, 69, 71, 156, 173, 177, 178.
 II. 40, 110.
Mlieko I. 41, 70, 113, 115.
 II. 68, 78, 173, 208.
Mlynček, Mlyn I. 98.
 II. 53, 141.
Moab, Moabití I. 20, 48, 53, 54, 55, 66, 132, 142—146, 158, 169.
 II. 176.
Modlitba I. 30, 84, 85, 91, 146, 171, 179, 199, 200, 203.
 II. 23, 33, 48, 52, 66, 70, 94, 134, 137, 169, 170, 177, 183, 185, 196, 200, 201, 203.
Modly, Modloslužba
 I. 15, 17, 18, 33, 45, 57, 59, 75, 77, 84, 85, 86, 92, 93, 96, 97, 111, 118, 124, 125, 143, 146, 147, 150, 156, 164, 166, 167, 169, 173, 183, 185, 186, 198, 200, 201, 203.
 II. 22, 29, 30, 37, 41, 42, 43, 47, 48, 51, 52, 55, 88, 104, 105, 106, 108, 109, 111, 112, 113, 116, 118, 121, 122, 126, 127, 128, 133, 136, 137, 138, 139, 140, 143, 145, 146, 162, 178, 179, 180, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 208.
Modrý Nil I. 149.
 II. 120.
Móf, pozri Memfis.
Mohamedáni II. 109.
Mojžiš I. 18, 90, 91, 93, 113, 127, 133, 149.
 II. 25, 28, 83, 115, 119, 124, 149, 150, 151, 156, 176, 197, 198.
Moř II. 61, 62, 156.
Moloch I. 17, 185.
 II. 72, 178, 179, 180.
Monotheizmus, pozri Jednobožstvo.
Mor I. 18, 119, 125, 202, 203.
More I. 38, 43, 46, 48, 54, 56, 57, 62, 63, 64, 68, 106, 119, 126, 127, 131, 133, 148, 149, 150, 154, 162, 163, 164, 166, 172, 182.
 II. 42, 45, 56, 60, 62, 63, 73, 77, 83, 117, 120, 122, 131, 146, 155, 159, 181, 188, 197, 198.
Červené, pozri Červené more.
Mŕtve, pozri Mŕtve more.
Stredozemské, pozri Stredozemské more.
Moria, vrch I. 116.
Morská púšť (Bábel) I. 20, 59, 154.
Moschol II. 209.
Mosoch II. 209.
Mosul I. 154.
Mowinckel II. 20.
Mŕtve more I. 142, 143, 144, 145, 156, 192.
Mŕtvola I. 38, 52, 67, 81, 86, 105, 139, 140, 149, 157, 158, 171, 191.
 II. 90, 210, 211.
Mŕtvi, Zomrell I. 42, 51, 52, 60, 67, 86, 103, 104, 118, 139, 170, 171, 178, 191, 198, 203.
 II. 30, 76, 98, 110, 186, 201.
Mučeníci II. 101.
Mudrci I. 38, 57, 151, 179.
 II. 49.
Múdrost božia I. 47, 71, 77, 112, 121, 129, 165.
 II. 37, 38, 104, 197.
Múdrost Asýrska I. 45, 125, 191.
Múdrost Babylona II. 54, 142.
Múdrost Egypta I. 57, 151.
Múdrost vôbec I. 38, 70, 72, 73, 79, 104, 178, 179, 191.
 II. 37, 49, 130.
Mucha I. 41, 114, 149.
 II. 158.
Muchmas, pozri Machmas.

Mulica II. 90.
 Murex I. 92.
 Muš I. 64, 102, 163.
 II. 60, 81, 86.
 Muž bolesti II. 66, 166.
 Myrrha II. 124.
 Myrtus, myrta II. 40, 69, 111.
 Myš I. 203.
 II. 90, 208.
 Mytológia II. 29, 30, 158.
 Mzda I. 164.
 Mzda neviestky I. 164.

N

Naaman I. 148.
 Nabajoth II. 77, 188.
 Nabatejci II. 188.
 Nabonid II. 14, 138.
 Nabopalasar II. 13, 138.
 Náboženstvo I. 94, 95, 138, 152, 157, 160.
 II. 23, 109, 114, 174, 205.
 Nabu II. 138.
 pozri aj „Nebo“.
 Nabuchodonozor I. 138.
 II. 13, 14, 138, 163, 196.
 Nádenník I. 57, 146.
 Nadpis I. 29, 89, 94, 115.
 Nádvorie I. 30, 91.
 II. 81, 96, 194.
 Náhrdelník I. 99.
 Nahum II. 20.
 Najsvätejšia Trojica I. 107 nasl., 121.
 Náková II. 108.
 Nalomená trst I. 83, 182.
 II. 42, 114, 155.
 Námorníci I. 162.
 II. 117.
 Napata I. 148.
 Náplast figová, pozri Figová náplast.
 Nápoj opojný, pozri Opojný nápoj.
 Náramky I. 35.
 Narcis I. 193.
 Nárek, pozri Pláč.
 Narodenie Mesiáša I. 13, 41, 43, 112, 113,
 120, 121.
 II. 16, 147.
 Násilie, násilník, tyran
 I. 49, 51, 54, 63, 65, 69, 72, 73, 74, 80,
 121, 124, 130, 136, 138, 168, 170,
 174, 180, 182.
 II. 60, 66, 76, 78, 141, 168, 185, 186,
 189.
 Náuka I. 32, 38, 42, 70, 71, 74, 78, 93, 104,
 117, 118, 130, 131, 166, 176, 186.

 II. 17, 21, 114, 117, 147, 157, 160,
 169, 170, 174.
 Náučnice I. 99.
 Návrat I. 75, 83.
 Navštívenie I. 44, 72, 104, 124, 135, 136, 143,
 147, 164, 167, 179.
 Nazaret I. 13, 119, 129.
 II. 190.
 Nebeský Jeruzalem II. 190, 193.
 Nébo, modla II. 52, 138.
 Nebo, nebesá I. 29, 49, 50, 51, 81, 85, 89,
 111, 128, 135, 136, 139,
 165, 166, 168, 169, 170,
 171, 184, 192.
 II. 37, 38, 42, 48, 49, 50, 51,
 55, 56, 58, 60, 62, 63, 69,
 83, 84, 88, 103, 115, 130,
 142, 145, 155, 158, 160,
 162, 175, 180, 183, 196,
 198, 199, 205.
 Pozri aj „Nové nebo“.
 Nebo, vrch I. 53, 143.
 Neboj sa! I. 42.
 II. 37, 40, 44, 47, 109, 120.
 Nedôvera I. 116, 117.
 Neftali I. 43, 119.
 Nehemiáš I. 93.
 II. 15.
 Nechao II. 13.
 Nekajúcnosť, pozri Zatvrdilosť.
 Nekromancia I. 42.
 Nemí I. 82.
 Nemoc, pozri Choroba.
 Neplodnosť, pozri Bezdetnosť.
 Nepriateľia Pána I. 31, 67, 93, 133, 169, 170,
 172, 192.
 II. 76, 147, 187, 184, 195,
 196, 199.
 Nepriateľia Sluhu Pána, Mesiáša, I. 142.
 II. 147.
 Neriglissar II. 14.
 Nesroch I. 86, 203.
 Neteler I. 23.
 Netopier I. 33, 97.
 Nevesta, pozri Mladucha.
 Nevieška I. 31, 63, 158, 164.
 Nevoľníctvo, pozri Otok, otroctvo.
 Níl (pozri aj Modrý Níl a Biely Níl)
 I. 57, 62, 114, 149, 150, 151, 162, 172,
 181, 196.
 II. 112, 197.
 Nimrím I. 53, 143.
 Nimrúd, pozri Birs-Nimrúd a Calach
 Nimrúd.

Ninive I. 18, 86, 134, 136, 166, 188, 191, 199, 203.
 Nisroch, pozri Nesroch.
 Nob (Nobé) I. 47, 128.
 Noc I. 36, 53, 54, 59, 67, 68, 71, 76, 81, 82, 148, 156, 157, 167, 170, 176, 179.
 II. 33, 78, 81, 97, 142, 189, 193.
 Nocovať, Nocľah I. 47, 60, 92, 127, 143.
 Noe II. 67, 127, 172, 188.
 Nóf (Móf), pozri Memsis.
 Nosné obrúčky I. 35, 86, 99, 202.
 Nová pieseň II. 42, 117.
 Nová smluva II. 115, 116, 172, 174, 187.
 Novatían II. 132.
 Nová zem II. 87, 90, 146, 160, 200, 204, 210.
 Nové nebo II. 87, 90, 146, 160, 200, 204, 210.
 Nové a staré (dávne) veci, pozri Predošlé a nové veci.
 Novmesiac I. 30, 91.
 II. 55, 90, 143, 210.
 Novozákonné zjavenia, pozri Nový Zákon.
 Nový Jeruzalem I. 89, 101.
 II. 77, 173, 188, 189, 194, 204.
 Nový rok II. 29.
 Nový Sion I. 89.
 II. 153, 171, 190.
 Nový zákon I. 107, 121, 135, 168, 184.
 II. 20, 30, 192, 115, 116, 150, 151, 170, 173, 176, 177, 197, 204.
 Núdza, pozri Bieda.
 Numera, potok, pozri Nimrim.

O

Oázy II. 117.
 Občianska vojna I. 123, 150.
 Obed, prorok I. 16.
 Oberačky I. 55, 56, 64, 69, 78, 174.
 Pozri aj vinobranie.
 Obety I. 15, 30, 58, 81, 93, 108, 137, 153, 178, 184, 185, 192.
 II. 15, 37, 53, 67, 70, 72, 85, 88, 90, 104, 123, 124, 165, 167, 169, 177, 179, 192, 194, 201, 203, 205, 206, 209, 210.
 Obety ľudské I. 17, 178.
 II. 178, 180, 206, 210.
 Obežnice II. 143.
 Obchod I. 15, 162, 163, 164.
 II. 182, 188.
 Obchodníci I. 62, 63, 162, 163, 164.
 II. 143.
 Obilie, Zbožie, Zrno I. 62, 71, 84, 103, 156,

162, 173, 177, 183.
 II. 81, 110.
 Oblak I. 36, 51, 56, 101, 102, 106, 140, 149, 150, 168, 172, 184.
 II. 48, 50, 77, 102, 130, 155, 188.
 Oblek, Oblickanie, pozri Rúcho.
 Obnova náboženská I. 17, 93, 196.
 Obor, Obri I. 45, 171.
 II. 60.
 Obrátenie I. 58, 98, 108, 175, 182, 183.
 II. 130, 139, 143, 180, 200, 209.
 Obuv I. 38, 43, 48, 58, 105, 120.
 Obyvatelia, občania sveta, (zeme)
 I. 56, 63, 64, 67, 68, 171.
 II. 33, 97, 163.
 Oči I. 30, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 45, 47, 50, 55, 72, 73, 75, 78, 80, 82, 85, 98, 107, 108, 159, 179, 190.
 II. 33, 34, 42, 44, 48, 58, 62, 76, 77, 84, 88, 88, 97, 117, 120, 130, 152, 172, 189.
 Očistenie I. 30, 36, 101, 108.
 Odbojníci, pozri Vzbúrenci.
 Odev, pozri Rúcho.
 Odpadlíci II. 73, 76, 90, 182, 186, 187, 211.
 Ofel I. 187.
 Ofir I. 50, 136.
 Oheň I. 29, 31, 36, 38, 43, 44, 46, 67, 68, 69, 72, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 85, 93, 101, 105, 106, 108, 123, 125, 126, 170, 173, 178, 184, 185, 186, 190, 201.
 II. 44, 48, 55, 61, 68, 84, 85, 89, 90, 104, 120, 129, 143, 157, 173, 199, 202, 205, 208, 211.
 Ohnivý stĺp I. 101.
 II. 118.
 Ohrada, Plot I. 36, 55, 102, 148.
 II. 184.
 Oko, pozri Oči.
 Okovy, Putá I. 71, 124, 177.
 II. 13, 14, 64, 74, 136, 159, 162.
 Okrasa, pozri Ozdoba.
 Olej I. 29, 90, 102, 127, 155.
 II. 34, 72, 79, 100, 124, 179, 180, 190, 191.
 Olivy I. 55, 84, 147.
 II. 40, 111.
 Olovo I. 31, 93, 176, 192.
 Oltár I. 13, 17, 39, 55, 58, 68, 83, 91, 106, 107, 108, 147, 152, 153, 173, 178, 186, 196.
 II. 15, 70, 77, 104, 179, 188, 201, 206.
 Oltárna sviatosť, pozri Sviatosť Oltárna.
 Olymp I. 140.

Omri I. 16.
 Omša sv. I. 91.
 On, pozri Heliopolis.
 Oniáš I. 152.
 Opasok, Pás I. 35, 38, 47, 61, 62, 78, 99,
 100, 105, 131, 154, 163.
 II. 132.
 Opilec, Opilstvo I. 37, 38, 58, 65, 69, 72,
 103, 104, 105, 145, 151,
 174, 175, 179.
 II. 178.
 Opis II. 14.
 Opajné nápoje I. 37, 38, 64, 69, 70, 72, 103,
 151, 165, 175, 179.
 II. 71.
 Oreb I. 46, 127.
 Orelli I. 23.
 Origenes I. 169.
 Orion I. 135.
 Ormuzd, pozri Ahura Mazda.
 Orol II. 38, 53, 107, 140.
 Oronaim, pozri Horonaim.
 Orontes I. 124.
 II. 14.
 Osídlo (pozri i sieť) I. 42, 64, 73, 117, 166.
 Osol I. 29, 59, 74, 75, 78, 79, 89, 155, 187.
 Ostrovy I. 48, 64, 132, 162.
 II. 37, 39, 42, 43, 57, 62, 76, 77, 90,
 104, 108, 114, 117, 118, 147, 151,
 152, 188, 209.
 Otcovia Izraelitov I. 89.
 II. 202.
 Otec nebeský I. 169.
 Otec večný I. 43, 121.
 Otroci, otroctvo I. 51, 100, 120,
 II. 36, 100, 101, 102, 110,
 116, 140, 141, 152, 154.
 Ovca, Ovečka I. 13, 41, 50, 61, 115, 136,
 144.
 II. 26, 66, 88, 166, 167, 170,
 206.
 Ozdoba, okrasa I. 35, 50, 69, 82, 99, 101,
 114, 190.
 II. 59, 78, 79, 81, 153.
 Ozeáš, kráľ I. 16, 17.
 Ozeáš, prorok I. 16, 109.
 II. 17, 19.
 Oziáš I. 14, 15, 19, 29, 39, 40, 96, 97, 106,
 141.
 II. 28.
 Ozruta I. 74, 182.
 II. 62, 158.

P

Palác, Kaštieľ I. 14, 15, 16, 20, 50, 63, 65,
 78, 81, 137, 154, 159, 161,
 193, 196.
 II. 35, 94, 100, 132.
 Palestína I. 131, 132, 133, 139, 166, 184, 188,
 189, 197, 203.
 II. 14, 16, 17, 20, 96, 103, 111, 117,
 126, 148, 152, 174, 203, 206, 210.
 Palica, Prút I. 43, 45, 46, 47, 51, 53, 71, 76,
 125, 127, 173, 177, 185, 192,
 196, 197.
 II. 129, 147.
 Palma I. 44, 122, 151.
 Palmová ratolesť I. 44, 122, 151.
 Pancier II. 185.
 Panenské mesto I. 63, 65, 163, 200.
 II. 140.
 Pani I. 63.
 Panna, Panenstvo I. 41, 62, 63, 109, 112,
 113, 163.
 II. 16, 53, 81, 177, 193.
 Panna Mária, pozri Mária Panna.
 Pán zástupcov, vojak
 I. 30, 31, 34, 35, 37, 38, 39, 42, 43, 44,
 46, 49, 50, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60,
 61, 62, 65, 66, 69, 71, 72, 77, 84, 90,
 103, 122, 126, 152, 158, 160, 200.
 II. 35, 51, 53, 55, 63, 67, 141, 171.
 Pápežská biblická komisia, pozri Biblická
 komisia pápežská.
 Papyrus I. 56, 149, 200.
 Papyrusové člny I. 56.
 Parasim, vrch I. 71, 177.
 Pás, pozri Opasok.
 Passach, Pesach, Pascha I. 186.
 Pozri aj „Veľká noc“.
 Pastier I. 50, 77, 99, 185.
 II. 33, 37, 49, 58, 71, 83, 97, 103, 132,
 133, 151, 166, 177, 197, 202, 203.
 Pastva I. 36, 37, 73, 78, 104, 113, 137, 142,
 173, 187.
 II. 58, 80, 151, 188, 202, 203.
 Pastiersky život I. 47.
 II. 188.
 Patriarchovia I. 126, 137.
 II. 109, 120, 143, 146, 157, 204.
 Patros I. 48, 132.
 Pavol sv., apoštol I. 90, 95, 130.
 II. 101, 137, 185, 186, 187,
 201.
 Pavúčina, Pavúk II. 75, 185.
 Pazderie I. 31, 93.
 Pec I. 93.

- Pekelné brány II. 96.
 Peklo I. 51, 70, 139, 176, 185.
 II. 96, 210, 211.
 Pellkán I. 81.
 Peluzium I. 203.
 II. 152.
 Peň I. 40, 129.
 Peniaze I. 99.
 II. 64, 161, 173.
 Pozri aj „Striebro“.
 Peqach, pozri Phacee.
 Peqachja, pozri Phaceiáš.
 Perášim, vrch, Pozri Parášim.
 Perfektum, pozri Minulý čas.
 Perly I. 35, 99.
 Perzia, Peržania I. 136, 155.
 II. 14, 99, 107, 112, 120, 133, 134.
 Pes I. 89, 90.
 II. 71, 68, 206.
 Pešito I. 9, 92, 93, 98, 113, 143, 150.
 II. 112, 122, 125, 129, 157, 159, 161, 164, 167, 192, 199, 202, 208.
 Peter sv., apoštol I. 101.
 II. 170, 207.
 Petra I. 144, 192.
 II. 117.
 Phacee I. 15, 16, 17, 40, 109, 110, 116.
 Phaceiáš I. 16.
 Phallus II. 179.
 Phul, pozri Tiglatpilésar.
 Pieseň Piesní I. 92.
 Piesceň I. 51, 65, 68, 76, 90, 91, 102, 138, 165, 167, 168, 170, 172.
 II. 34, 62, 96, 98, 115, 117, 147, 154, 164 nasl. 169; 170, 190, 192.
 Pijani, pijatyka, pozri Opilci.
 Pilát II. 170.
 Pisár I. 44, 83, 84, 128.
 Písmo I. 41, 74, 84, 115, 129, 156.
 Písmo ľudské I. 41, 115.
 Pius XII. I. 188.
 Plač, Nárek I. 53, 54, 60, 81, 75, 79, 142, 143, 145, 158, 159, 162, 166, 183, 189.
 II. 33, 87, 94.
 Pozri aj „Slza“.
 Pláň I. 82.
 Plášť I. 35, 100, 120, 176.
 II. 76.
 Plen, pozri Korist.
 Plešina I. 35, 53, 57, 100, 150.
 Pleva I. 38, 56, 72, 79, 105, 148, 169, 173, 178, 190.
 II. 38, 39, 55, 107, 110, 143.
 Plod zeme I. 35, 86, 92, 100.
 Ploeg II. 24, 30, 31, 114, 116.
 Plot, pozri Ohrada.
 Pobrežie I. 43, 58, 62, 119, 136, 150, 162.
 II. 104, 108, 111, 188.
 Pobožní, pobožnosť, pozri Zbožní.
 Počatie Mesiáša I. 13, 41, 112, 113, 120.
 II. 16.
 Podnožie I. 200.
 II. 88, 189, 205.
 Podsvetie (Seol) I. 19, 37, 40, 51, 104, 111, 139, 140, 171, 178.
 II. 33, 34, 72, 96, 97, 98, 130, 179, 198.
 Pohani I. 43, 53, 69, 90, 94, 95, 96, 119, 131, 132, 134, 137, 138, 142, 147, 148, 150, 152, 157, 167, 173, 174, 181.
 II. 26, 42, 45, 58, 76, 99, 100, 106, 107, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 121, 122, 123, 124, 126, 128, 135, 136, 137, 145, 148, 153, 157, 161, 165, 168, 173, 175, 177, 178, 179, 186, 187, 188, 191, 192, 194, 198, 201, 203, 207, 209.
 Pohreb I. 52, 140, 149.
 Poklady I. 18, 32, 79, 109, 129, 136.
 II. 17, 34, 35, 49, 77, 93, 99, 100, 133, 136, 188, 189, 192.
 Pokoj, Mier I. 43, 47, 63, 66, 67, 68, 70, 75, 78, 92, 94, 95, 109, 116, 120, 121, 131, 133, 153, 163, 169, 170, 172, 175, 182, 188, 189, 197, 202.
 II. 35, 56, 57, 67, 68, 69, 71, 73, 75, 78, 81, 100, 108, 138, 146, 162, 166, 172, 173, 175, 178, 181, 184, 185, 189, 190, 191, 193, 202, 203, 205, 206, 211.
 Pokorní, pozri Ponížení.
 Pokračovanie súdne, pozri Súdne pokračovanie.
 Pokuta, pozri Trest.
 Pole práčov I. 40, 83, 110.
 Politika, politici I. 14, 16, 18, 20, 72, 110, 111, 153, 180, 181, 185, 198.
 II. 99, 100, 133.
 Pomazanie I. 13.
 II. 79, 190.
 Pomazaný Pána I. 111.
 II. 49, 132, 133.
 Pomník I. 58, 152, 153, 173.
 II. 69, 70, 72, 176, 177, 179.
 Pomoc I. 44, 58, 74, 77, 93, 109, 112, 113,

- 116, 117, 118, 120, 124, 126, 144,
150, 151, 152, 154, 170, 171, 173,
176, 177, 178, 179, 181, 182, 185,
186, 187, 188, 190, 198.
II. 39, 76, 82, 97, 98, 107, 109, 115,
123, 127, 129, 130, 133, 137, 144,
145, 149, 154, 156, 160, 161, 180,
185, 186, 191, 193, 196, 198, 199.
- Pomsta I. 31, 82, 93, 193.
II. 53, 76, 79, 110, 141, 180, 187.
- Poníženie, Poníženie I. 33, 37, 40, 72, 73, 180.
II. 17, 29, 73, 83, 88, 109,
110, 119, 140, 142,
149, 153, 164, 180,
182, 203.
- Ponosa, pozri Žaloba.
- Popálenina I. 35.
- Poplatky I. 14, 15, 16, 17, 18, 19, 144, 177,
189, 190, 194, 196.
II. 162.
- Popol I. 190.
II. 48, 74, 79, 129, 161, 183, 191.
- Poslanie I. 95, 106, 108.
II. 27, 114, 115, 146, 153, 155, 156.
Pozri aj „Povolanie“.
- Posledná večera II. 116.
- Posledný súd I. 63, 96, 133, 136, 163, 166,
167, 168, 170, 172, 191.
II. 151.
- Posli, Posolstvo I. 13, 18, 19, 53, 56, 74, 79,
83, 84, 103, 122, 142, 148,
149, 156, 181, 189, 195,
196, 197, 198, 199, 200,
201.
II. 22, 43, 49, 72, 83, 93, 99,
100, 103, 118, 119, 131,
162, 175, 179, 180, 197,
205, 209.
- Posmech, pozri Výsmech.
- Posmečná pieseň I. 51, 70, 137, 138, 200.
II. 140.
- Pôst II. 73, 74, 181, 182, 183.
- Posteľ, pozri Lôžko.
- Potok Egypta I. 69, 173, 174.
- Potopa I. 166.
II. 172, 196.
- Povolanie I. 39, 89, 94, 105, 106.
Pozri aj „Poslanie“.
- Poznanie Boha I. 48, 58, 79, 93, 130, 131,
151, 153, 167.
II. 117, 133.
- Práca, pozri Pole prácov.
- Prach I. 33, 38, 66, 67, 72, 81, 96, 146, 169,
170, 171, 178.
II. 37, 39, 53, 60, 64, 88, 104, 107, 110,
153, 161, 179, 183, 187, 205.
- Prameň I. 18, 46, 82, 95, 133, 194.
II. 40, 58, 74, 143, 151, 184.
- Prateľ I. 89, 117.
II. 46, 106, 109, 119, 120, 124, 157,
162, 174, 198.
- Prápor I. 48, 49, 56, 149, 183.
- Prašina I. 35, 99.
- Pravda, Právo I. 31, 38, 44, 47, 54, 64, 67,
69, 70, 78, 79, 80, 92, 93,
103, 104, 118, 121, 123,
176, 180, 182, 183, 188,
189.
II. 41, 42, 50, 51, 52, 53, 57,
60, 61, 62, 70, 73, 75, 76,
80, 82, 98, 107, 114, 134,
136, 137, 157, 158, 183,
186.
- Pravica Pána II. 39, 56, 81, 109, 194, 196,
197.
- Predkladné chleby II. 203.
- Predobrazy Mesiáša a jeho ríše I. 120.
- Predošlé a nové veci II. 41, 45, 47, 53, 111,
116, 121, 126, 144.
- Prhľava I. 81.
II. 69.
- Priapos II. 179.
- Priepustný list II. 60, 154.
- Prilba II. 186.
- Prísaha, prisahať I. 52, 58, 141, 152.
II. 52, 55, 67, 81, 87, 137,
143, 153, 172, 194, 203,
204.
- Prístav I. 15, 163, 164.
- Prítomnosť božia I. 101.
- Procksch I. 23, 121, 161.
- Proroci I. 14, 15, 70, 72, 74, 84, 89, 90, 96, 97,
100, 117, 135, 146, 147, 159, 173,
179, 183, 184, 198.
II. 16, 17, 19, 20, 26, 27, 28, 30, 88,
101, 116, 121, 124, 127, 131, 151,
153, 190.
- Proroci falošní I. 44, 122, 182.
II. 124, 177.
- Proroctvá I. 13, 19, 20, 21, 32, 49, 74, 78,
89, 94, 95, 112, 114, 117, 135,
137, 141, 182.
II. 20, 28, 103, 117, 127, 143, 144,
145.
- Proroctvá podmienené II. 94.
- Prorokyňa I. 41, 113.
- Prosba I. 67, 108.
- Proselyti II. 173, 176.
- Proso I. 177.

Protoevanjelium II. 196.

Provence II. 203.

Prvý otec, pozri Praotec.

Prút, pozri Palica.

Pšenica I. 71, 95.

Pátrosty I. 50, 81.

II. 46, 123.

Ptolemeus I. 152.

Pud, pozri Pút.

Pul, národ, pozri Put.

Pul, kráľ, pozri Tiglatpilésar.

Purpur I. 30, 92.

Puatatina, Púšť I. 18, 29, 36, 37, 39, 49, 50,
52, 53, 54, 55, 59, 60, 65,
68, 78, 79, 81, 82, 85, 101,
132, 137, 144, 145, 156,
157, 168, 181, 182, 186,
187, 188, 192, 193, 194,
201.

II. 39, 40, 42, 43, 46, 57, 60,
62, 74, 83, 85, 97, 102,
110, 111, 117, 118, 123,
157, 171, 184, 188, 198,
202.

Pút II. 90, 209.

Putá, pozri Okovy.

Putovať pred tvárou Pána I. 91.
II. 94.

Q

Qádim, pozri Kádim.

Quercus cocclifera I. 95.

Qír I. 60, 158.

Qír Charešet I. 54, 145, 146.

Qír Cheres (Cháres) I. 54, 146.

Qír Moab I. 53, 142, 145.

R

Rabbat-Ammon I. 146.

Rabsake I. 83, 84, 195, 196, 197, 198, 199,
201.

Rabáris I. 195.

Rádlo I. 32.

Radosť I. 43, 44, 48, 61, 64, 66, 73, 76, 78,
82, 83, 94, 119, 120, 123, 138, 139,
145, 157, 158, 166, 168, 171, 180,
184, 187, 193, 194.

II. 14, 34, 40, 62, 63, 64, 69, 70, 79,
80, 84, 86, 87, 88, 89, 94, 95, 96,
97, 98, 110, 146, 152, 157, 160, 162,
163, 165, 166, 175, 184, 188, 190,
191, 192, 199, 205, 208.

Rahab I. 182.

II. 158.

Raj I. 193.

II. 127, 157, 204, 205.

Rama I. 47, 127.

Rameno Pána I. 76.

II. 37, 56, 62, 65, 76, 82, 83,
103, 145, 158, 186, 194,
195, 197, 198.

Rana I. 29, 34, 76, 89, 98, 153, 176.

II. 66, 94, 95, 99, 196.

Ráňanie I. 55, 64.

Ráno I. 37, 56, 59, 67, 71, 79, 103, 148, 156,
157, 170.

II. 33, 61, 97, 155.

Rasa II. 136, 153.

Rasca I. 71.

Rasin I. 16, 17, 40, 42, 43, 109, 110, 118, 122.

Ratolesť I. 47, 58, 62, 100, 122, 129, 151, 161.
II. 27, 30, 65, 166.

Rázsocha I. 161.

Rebeka I. 113.

Reblata II. 14.

Reforma, pozri Náboženská obnova.

Refáim I. 55, 139, 147, 171.

Resef I. 84, 199.

Retiazky I. 35, 99.

II. 37, 106.

Réva, pozri Hrozno.

Revue biblique, časopis I. 196.

Rieka I. 41, 42, 48, 56, 57, 62, 80, 85, 114,
116, 143, 144, 149, 150, 163, 174,
191, 201.

II. 40, 43, 44, 45, 46, 49, 53, 56, 60,
76, 89, 131, 141, 155, 187, 208.

Rimania II. 111, 168.

Ríša južná, pozri Judsko.

Ríša mesiášska, pozri Mesiášska ríša.

Ríša severná I. 15, 16, 17, 89, 105, 110, 114,
115, 116, 117, 122, 123, 124,
127, 132, 142, 146, 147, 174,
197.

II. 138, 162.

Ríše rozdelenie, pozri Rozdelenie ríše.

Rodička I. 41, 49, 59, 67, 135, 155, 162, 171,
198.

II. 43, 118.

Rohling I. 23.

II. 201.

Rok jubilejný I. 103.

II. 191.

Rok milosti II. 79, 190, 191.

Rok odpustenia II. 191.

Rok pomsty, odplaty I. 81.

II. 191.

Rok sobotný II. 191.

Rok vôbec I. 55, 58, 60, 63, 71, 78, 86, 107,
164, 178, 187.
II. 17, 33, 34.
Rok vykúpenia II. 194.
Romelláš I. 15, 40, 42, 110.
Rorate coeli II. 134.
Rosa I. 56, 67, 149, 171.
II. 50, 134.
Rostie nebesá II. 50.
Rôš II. 209.
Rozdelenie riše I. 15, 41, 132.
Roztrhané rúcho I. 84.
Ruben, kmeň II. 151.
Rubín II. 68.
Rúhanie, Ruhači I. 44, 45, 61, 84, 85, 105,
124, 125, 159, 198, 200.
II. 86, 142, 162, 202.
Rúcho I. 34, 35, 39, 43, 63, 84, 97, 99, 100,
106, 120, 139, 154, 159, 161, 167,
190, 198.
II. 61, 62, 64, 75, 79, 80, 82, 84, 141,
153, 155, 156, 158, 161, 163, 165,
191, 195, 196, 200.
Ruka Pána I. 31, 37, 38, 44, 45, 48, 52, 58,
63, 66, 67, 73, 77, 82, 93, 101,
105, 109, 116, 122, 124, 141,
147, 151, 153, 169, 170, 181,
185.
II. 36, 40, 45, 50, 57, 59, 60, 61,
63, 75, 81, 85, 88, 89, 105,
108, 122, 130, 132, 134, 142,
147, 152, 154, 155, 160, 185,
193, 201, 208.
Rybári I. 57, 150.
Rybník dolný I. 60, 110, 159.
Rybník horný I. 40, 83, 110, 196.
Rybník starý I. 60, 110, 159.
Rybolov I. 57, 150, 151.
Ryssel II. 209.

8

Saba, Sabejci II. 44, 51, 77, 120, 136, 188.
Sabama I. 54, 145.
Sabaot, pozri Pán Zástupov.
Sady I. 37, 55, 73, 78, 102, 147, 148, 180,
187, 188.
II. 78, 190.
Salmanassar I. 17, 141.
Samária I. 17, 40, 41, 43, 45, 84, 110, 115,
122, 124, 125, 173, 174, 198, 199.
II. 112.
Samaritáni II. 206.
Samuel I. 93.
Sára II. 61, 120, 157.
Sarasár I. 86.

Sardes II. 133.
Sargon I. 17, 18, 58, 105, 124, 141, 153.
II. 99.
Sáron I. 79, 82, 189, 193.
II. 86, 202, 203.
Sassabassar II. 15, 150.
Satan, pozri Diabol.
Satyr I. 137.
Sedem darov, pozri Dary Ducha Svätého.
Sedeciáš I. 160.
II. 14.
Sefarvaim I. 84, 199, 200.
Segor I. 53, 143.
Seír I. 59, 156.
Scinecke II. 20.
Sekera I. 45, 125, 128.
Sela I. 54.
II. 42, 117.
Pozri aj „Petra“.
Sellin II. 23, 31.
Sellum I. 16.
Sem II. 188.
Semä, semeno I. 29, 40, 52, 93, 109, 128,
140, 150, 172, 173, 177,
178.
II. 39, 44, 46, 52, 56, 67, 69,
71, 80, 86, 90, 108, 120,
125, 171, 187, 192, 202,
210.
Sen I. 72, 179.
II. 71, 201.
Seno I. 38, 79, 105, 190.
II. 159.
Sennaar I. 48, 132.
Sennacherib I. 18, 19, 83, 85, 86, 105, 128,
141, 174, 178, 179, 185, 186,
189, 194—203.
II. 93, 94, 99, 162.
Seráf, serafín I. 39, 89, 106, 107.
Sever I. 16, 51, 53, 110, 119, 127, 128, 140,
142, 143, 144, 194.
II. 41, 44, 58, 112, 120, 152.
Seweneh II. 152.
Schegg I. 23.
II. 190, 201.
Schlögl I. 23, 97.
Sibma, pozri Sabama.
Sib'u, Sib'e, Sib'a, pozri So.
Sídón I. 16, 62, 63, 162, 163.
Sief I. 42, 57, 117, 150.
II. 63, 161.
Silák, pozri Hrdina.
Siloe I. 42, 115.
Sily obnoviť, vymeniť II. 38, 39, 107.
Sin II. 152.

Sinaj I. 89, 92.

II. 102, 111, 115, 163.

Sinajský kódex, pozri Kódex sinajský.

Sinejci, Sinním II. 58, 162.

Slon I. 20, 29, 31, 32, 35, 36, 42, 45, 46, 47, 49, 53, 54, 56, 65, 69, 70, 72, 75, 77, 79, 80, 81, 83, 85, 86, 89, 90, 94, 95, 100, 101, 116, 117, 123, 126, 128, 131, 134, 140, 142, 144, 149, 153, 159, 166, 169, 176, 178, 183, 185, 189, 190, 191, 192, 194, 202.

II. 18, 23, 36, 41, 53, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 85, 88, 103, 113, 114, 140, 146, 152, 153, 154, 157, 160, 161, 163, 171, 173, 180, 181, 186—190, 192, 193, 194, 200, 207, 209, 210, 211.

Sippar I. 198.

II. 14.

Síra I. 76, 81, 185, 192.

Sirachovec I. 112.

II. 20, 211.

Siroty I. 30, 31, 44, 92, 93, 105, 123, 124.

Skala (Boh) I. 55, 67, 76, 147, 170.

II. 47, 127.

Skalná Arábia, pozri Arabia Petraea.

Skutky Apoštolské I. 13.

Skutky milosrdenstva II. 181, 183, 184.

Sladkosť I. 38, 104.

Slama I. 47, 66, 131.

II. 88.

Sláva, Veľčnosť Pánova

I. 33, 34, 39, 49, 64, 65, 67, 76, 79, 80, 82, 91, 93, 96, 98, 104, 106, 107, 134, 166, 170, 171, 186, 189.

II. 22, 36, 42, 44, 56, 69, 74, 77, 83, 88, 90, 98, 102, 116, 117, 118, 121, 124, 144, 145, 148, 176, 180, 191, 205, 208.

Slepý I. 13, 72, 73, 82, 97, 180.

II. 42, 43, 44, 71, 76, 116, 118, 124, 177.

Sinečné hodiny II. 94, 95, 96.

Sinko I. 49, 58, 65, 76, 97, 147, 152, 161, 166, 167, 184, 201.

II. 33, 41, 50, 58, 76, 79, 95, 143, 151, 189, 210.

Slonovina I. 99.

Slovná hra I. 103.

II. 193.

Slovo Pána I. 30, 32, 43, 63, 70, 71, 77, 83, 108, 122.

II. 36, 63, 69, 77, 88, 175.

Sľub (votum) I. 58.

Sluha Pána — Dávid I. 86.

II. 94.

Sluha Pána — Izaiáš I. 58.

II. 25.

Sluha Pána — Izrael II. 25, 26, 27, 39, 43, 48, 50, 109, 118, 120, 121, 124, 131.

Sluha Pána — Mesiáš

I. 161.

II. 18, 21—32, 41, 57, 58, 60, 61, 65, 113, 115, 116, 122, 130, 146—151, 154—160, 164—175, 190, 196.

Sluhovia Pána II. 68, 70, 34, 86, 87, 89, 173, 188, 203, 204.

Slza I. 54, 66.

II. 29, 33, 204.

pozri aj „Plač“.

Smäd I. 37, 60, 72, 78, 103, 157, 187, 197.

II. 40, 46, 58, 60, 68, 86, 110, 125, 146, 184.

Smluva I. 64, 70, 73, 79, 83, 89, 92, 165, 176, 179, 180, 181, 182, 189, 197.

II. 23, 42, 58, 67, 68, 70, 77, 80, 115, 116, 149, 171, 174, 176, 177, 179, 187, 192.

Smluva večná, pozri Večná smluva.

Smola I. 81, 149, 192.

Smrť, umretie I. 13, 14, 61, 66, 70, 91, 104, 107, 119, 124, 132, 136, 137, 138, 139, 141, 148, 156, 158, 159, 168, 176, 185, 186, 191, 199, 202.
II. 20, 33, 34, 66, 93, 97, 100, 115, 159, 167, 168, 169, 178, 204.

Smútok I. 35, 100, 139, 143, 159, 165, 168, 184, 190.

II. 79, 98, 140, 155, 161, 183, 191, 204, 208.

Sneh I. 30, 92.

II. 69, 175.

Snúbenica, pozri Mladucha.

So I. 17.

Sóan, pozri Tanis.

Sobna I. 20, 61, 83, 84, 160, 161, 196.

Sobota I. 30, 91.

II. 70, 74, 75, 90, 176, 177, 181, 182, 184.

Sobotný rok, pozri Rok sobotný.

Sodoma I. 30, 34, 50, 90, 91, 98, 137, 192.

II. 157.

Sofoniáš II. 20.

Sochy, sošky I. 75, 156, 183.

II. 38, 47, 52, 55, 105, 106, 108, 113, 116, 127, 128, 135, 138.

Soslanie Ducha sv. II. 207.

Sova I. 30, 81.

- Spása I.** 48, 55, 66, 67, 79, 80, 82, 94, 109, 110, 115, 117, 118, 119, 133, 134, 168, 169, 171, 180, 186, 189, 190, 191, 194, 202.
II. 17, 22, 23, 37, 39, 44, 50, 51, 52, 53, 58, 60, 61, 62, 63, 70, 75, 76, 79, 80, 82, 101, 107, 117, 118, 129, 130, 131, 134, 136, 137, 141, 146, 148, 149, 157, 158, 160, 162, 163, 164, 171, 173, 176, 183, 185, 186, 187, 189, 192, 194, 197, 201, 208.
- Spasiteľ I.** 13, 101, 113, 117, 120, 133, 161, 169.
II. 28, 29, 30, 44, 46, 51, 60, 77, 78, 83, 102, 120, 134, 136, 158, 166, 167, 168, 170, 190, 194, 195, 196.
- Spina te aegyptiaca II.** 111.
- Spojenectvo I.** 73, 77, 111, 147, 148, 150, 153, 154, 174, 176, 181, 185.
II. 99, 100.
- Spoločovanie I.** 32, 174, 181, 182.
II. 100, 180.
- Spravodlivosť, Spravodlivý I.** 31, 36, 38, 43, 46, 66, 67, 70, 73, 79, 93, 102, 103, 105, 118, 121, 126, 130, 131, 139, 145, 152, 166, 169, 170, 175, 176, 180, 186, 188, 189, 190.
II. 26, 27, 29, 50, 68, 70, 72, 73, 74, 76, 78, 79, 80, 81, 84, 107, 108, 109, 112, 118, 125, 134, 137, 150, 154, 157, 158, 168, 169, 170, 173, 176, 178, 180, 182—186, 189, 190, 191, 193, 195, 196, 199.
- Správca domu, paláca I.** 61, 83, 84, 160, 161, 196.
- Sprisahanie I.** 42, 116.
- Srdce I.** 29, 39, 40, 45, 49, 51, 53, 57, 59, 64, 72, 76, 78, 80, 90, 108, 117, 123, 125, 135, 150, 165, 180, 187.
II. 33, 44, 48, 53, 54, 62, 71, 72, 73, 76, 77, 79, 84, 86, 87, 89, 101, 114, 129, 139, 140, 180, 186, 188, 190, 205.
- Stádo, stádliť I.** 50, 55, 78, 102, 114, 136, 137, 142, 185, 187.
II. 37, 77, 80, 83, 86, 103, 151, 177, 188, 197, 203.
- Stan, stánok, šiator I.** 36, 50, 54, 79, 80, 101, 102, 137, 161, 188, 191.
II. 33, 38, 67, 97, 105, 171, 188.
- Starci I.** 34, 58, 97, 122, 154, 167.
II. 54, 87, 141.
- Staré a nové veci, pozri Predošlé a nové veci.**
- Starožitnosti židovské, pozri Jozef Flavius.**
- Starý rybník pozri Rybník starý.**
- Stĺp I.** 101, 147, 161.
II. 96, 118.
- Stôl I.** 59, 70, 155, 175.
II. 86.
- Stráž, strážca, strážcovia I.** 59, 98, 102, 155, 156, 157.
II. 71, 81, 193.
- Stredozemné more I.** 119, 132, 162, 189.
II. 104, 108, 111, 152, 188, 202, 209.
- Strecha I.** 36, 53, 60, 85, 143, 157, 158, 201.
- Streľa, pozri Síp.**
- Striebro I.** 16, 31, 32, 33, 41, 50, 75, 77, 99, 115, 136, 183, 186, 190.
II. 34, 37, 46, 52, 56, 68, 78, 100, 105, 144, 145, 173, 189.
- Studne, studnice, pozri aj „Cisterny“ I.** 84, 143, 167.
II. 40, 43, 61, 119, 157.
- Stvorenie I.** 89, 101, 107, 135, 180, 200.
II. 38, 44, 46, 48, 49, 50, 51, 63, 68, 73, 85, 90, 104, 105, 106, 115, 117, 120, 125, 129, 130, 133, 135, 136, 155, 158, 159, 173, 180, 204, 205, 210.
- Súd I.** 31, 34, 36, 47, 63, 67, 68, 69, 70, 80, 81, 93, 95, 101, 102, 126, 130, 135, 158, 164, 165, 166, 173, 175, 180, 184, 191, 192.
II. 38, 40, 46, 62, 66, 68, 73, 75, 107, 111, 113, 116, 121, 124, 126, 148, 154, 156, 158, 167, 170, 185, 195, 205, 208.
- Sudcovia I.** 31, 34, 69, 73, 80, 98, 102, 103, 122, 152, 175, 180.
II. 38, 40, 107, 132, 142.
- Suezský záliv, pozri Heroopolitánsky záliv.**
- Súhvezdla I.** 49, 135.
- Súmrak I.** 59, 103, 155.
- Supy I.** 82.
- Súsy I.** 132, 155.
- Sutiny, zrúcaniny I.** 34, 52, 55, 63, 65, 85, 137, 141, 152, 163, 164, 170, 173, 195.
II. 16, 59, 62, 65, 74, 79, 85, 150, 153, 163, 184, 193, 198, 200.
- Svadba I.** 101.
- Svätá Stolica I.** 21.
II. 15, 16.
- Svätostánok II.** 111, 201.

Svätý, Sväté I. 35, 37, 39, 40, 42, 46, 63, 69, 83, 89, 93, 101, 104, 107, 108, 109, 116, 117, 128, 131, 170, 173, 181, 186, 189, 191, 192, 194, 201.
II. 14, 38, 46, 55, 64, 65, 73, 74, 75, 82, 83, 84, 85, 124, 141, 143, 161, 162, 163, 173, 184, 194, 197, 198, 200, 202.

Svätý Izraelov I. 29, 38, 46, 49, 55, 73, 74, 75, 77, 85, 89, 104, 107, 123, 134, 182, 201.
II. 18, 40, 44, 45, 46, 50, 53, 56, 58, 67, 69, 78, 110.

Svätý Jakubov I. 73.

Svätýňa I. 42, 54, 91, 117.
II. 29, 78, 81, 84, 138, 180.

Svätý vrch II. 69, 72, 86, 88, 90.

Svedok, svedectvo, svedčiť I. 34, 41, 42, 58, 74, 115, 117, 118, 153, 182.
II. 45, 47, 68, 107, 116, 121, 127, 144, 174.

Svetlo I. 32, 38, 43, 46, 49, 67, 95, 104, 106, 107, 109, 118, 119, 125, 135, 152, 166, 171, 184.
II. 42, 43, 50, 58, 68, 74, 76, 77, 79, 115, 116, 133, 147, 148, 156, 157, 169, 184, 187, 189.

Svetlonos, pozri Lucifer.

Svatky I. 18, 71, 80, 91, 178, 184, 191.
II. 29, 161, 182.

Sviatok stánkov I. 91, 178.

Sviatosť Oltárna I. 168.

Syene II. 152.

Sykomor I. 43, 122.

Symmachus I. 113.
II. 148.

Synagoga II. 190.

Synovia cudzincov I. 32.

Synovia boží I. 29, 74, 89.
II. 121.

Sýria, pozri Aram.

Syro-efraimská vojna I. 15, 16, 40.

Sýrsky preklad, pozri Pešito.

S

Sakal I. 50, 81, 82, 194.
II. 46, 122.

Salamún I. 15, 101, 132, 159.
II. 14, 196, 200, 205.

Sáliš (merička) II. 104.

Sanda II. 131.

Sarlát I. 30, 92.

Šašina, pozri Trstina.

Šat, pozri Rúcho.

Šaul I. 47, 127, 129.

Šeárjášúb I. 14, 40, 110, 126.

Šeól, pozri Podsvetie.

Sešbassár, pozri Sassabassár.

Šiator, pozri Stan.

Šichor I. 62, 162.

Sip (streľa) I. 14, 38, 41, 86, 136, 155, 158.
II. 57, 147.

Sípový had I. 82, 193.

Šišak II. 76.

Širokko II. 103.

Sittím II. 111.

Škorica II. 124.

Šilopač I. 54.
II. 72.

Šilapanie hrozna I. 54, 102, 145,
II. 195, 196.

Španielako I. 97, 162.
II. 209.

Šťastena, pozri Fortuna.

Štít I. 59, 60, 86, 155, 158, 159.

T

Tábel I. 40, 110.

Tábor, vrch I. 94.

Tabuľa I. 41, 74, 115, 177, 182.

Tajnostkári v politike I. 73, 180, 181.

Tajomstvo I. 107, 166.
II. 105, 106.

Talasár I. 84, 199.

Talmud I. 14.
II. 30.

Tamúz, Adonis I. 148.
II. 29.

Tannín I. 172.

Tanis I. 57, 58, 74, 151, 181.

Taraka I. 84, 199.

Táre I. 199.

Targum I. 9, 92, 98, 141, 172.
II. 30, 108, 112, 125, 153, 154, 159, 164, 192, 208.

Tartán I. 58, 153, 193.

Tarzis I. 62, 97, 162, 163.
II. 90, 209.

Tarziské lode I. 33, 62, 63, 97, 163, 164.
II. 77, 188.

Tavy I. 59, 74, 155.
II. 77, 209.

Taylorov válec I. 19.

Téby I. 132, 191.

Tehly I. 43, 122, 145.
II. 85, 201.

- Tehóm.
 Telá I. 47, 68.
 Tell ed-Duweir I. 196.
 Tell ci-Fúl I. 127.
 Tell Ibrahim II. 14.
 Tema I. 60, 157.
 Temnosť, pozri Tma.
 Teokracia I. 89, 116, 121.
 II. 149, 150, 190, 192.
 Terebint I. 31, 40, 93, 109.
 II. 71, 178.
 Tertullian II. 132.
 Testament (závet) II. 94.
 Tetovanie II. 128, 152.
 Theodoretus I. 23.
 Theodotion I. 113.
 II. 148.
 Tiamat II. 155.
 Tibarenoi II. 209.
 Tieň I. 36, 51, 54, 67, 73, 82, 139, 140, 144,
 155, 170, 193.
 II. 57, 94.
 Tieň smrti I. 43, 119.
 II. 115.
 Tiglatpilésar I. 16, 109, 119, 124.
 Tigris I. 155, 172.
 II. 14, 138.
 Tirhaca, pozri Taraka.
 Tišri II. 182.
 Tkanie, Tkáč I. 57, 150, 151, 168.
 II. 33, 75, 105, 185.
 Tlmočník II. 46, 124.
 Tma I. 38, 43, 73, 104, 106, 107, 118, 119,
 135, 144, 157, 166, 171, 187.
 II. 18, 43, 49, 50, 51, 54, 58, 61, 74, 76,
 77, 115, 133, 134, 141, 148, 156, 183,
 184, 186, 187.
 Tofet I. 76, 190.
 II. 210.
 Tomáš Akvinský, sv. I. 92, 94.
 Tóna I. 65, 73, 78, 168, 181.
 II. 33, 63, 94, 95, 96, 115, 147, 160.
 Tóra I. 95.
 II. 114, 119.
 Tráva I. 53, 85, 201.
 II. 36, 63, 103.
 Trest I. 19, 37, 49, 68, 90, 93, 96, 97, 98, 99,
 101, 103, 104, 106, 108, 109, 110,
 112, 114, 115, 119, 122, 123, 124,
 125, 126, 127, 130, 134, 135, 139,
 140, 141, 143, 144, 147, 150, 151,
 152, 153, 159, 162, 163, 164, 165,
 167, 170, 171, 172, 177, 178, 179,
 180, 183, 184, 185, 186, 188, 191,
 192, 196, 197, 198, 201.
 II. 17, 19, 66, 86, 100, 103, 118, 119,
 125, 136, 137, 141, 142, 145, 152,
 154, 162, 166, 170, 176, 178, 180,
 186, 187, 195, 196, 199, 200—205,
 207, 208, 211.
 Tritolaláš I. 20.
 II. 21, 22, 24.
 Tínie I. 36, 41, 44, 46, 68, 76, 79, 81, 102,
 115, 123, 125, 172, 187, 190.
 II. 110, 111.
 Trochon I. 23.
 Trojica, pozri Najsvätejšia Trojica.
 Trón I. 16, 39, 43, 45, 51, 54, 62, 85, 106,
 110, 119, 121, 125, 128, 139, 140,
 145, 148, 161, 200, 203.
 II. 53, 88, 97, 105, 140, 161, 180, 198,
 205.
 Trst, trstina I. 44, 57, 58, 82, 83, 122, 150,
 151, 182, 194, 196.
 II. 42, 46, 74, 114, 123.
 Trst nalomená, pozri Nalomená trst.
 Trúba I. 56, 69, 174.
 II. 73.
 Tubal II. 90, 209.
 Tučnosť I. 46, 55, 69, 127, 174.
 Tuk I. 30, 81, 91, 108, 155.
 II. 46.
 Turban I. 35, 99.
 II. 192.
 Turíce I. 91.
 II. 207.
 Tvár I. 34, 39, 49, 63, 66, 68, 71, 73, 74, 107,
 127, 135, 164, 168, 182, 187.
 II. 29, 33, 61, 66, 67, 107, 114, 132, 156,
 166, 172, 180, 190, 197, 199, 200,
 201.
 Tvár božia I. 30, 42, 63, 91, 107, 168.
 II. 33, 73, 75, 84, 85, 90, 94, 190,
 210.
 Tvor I. 73.
 Tymián I. 107.
 II. 46, 77, 88, 201.
 Typy Mesiáša, pozri Predobrazy.
 Tyran, pozri Násilník.
 Týrus I. 16, 20, 62, 63, 145, 162, 163, 164.

U

- Ubehľáci I. 53, 54, 60, 126, 143, 144, 157.
 II. 45, 122.
 Učeníci I. 42, 116, 117, 203.
 II. 19, 60, 61, 68, 155, 172.
 Ťtes I. 35, 99.
 Učiteľ I. 75, 90, 160, 183, 190.
 II. 27, 28, 146, 155.

Údolie videnia I. 20, 60, 157, 158.
 Uhlie I. 39, 107, 108, 182.
 II. 47, 48, 55, 68, 128, 129.
 Uholný kameň I. 70, 151, 176.
 Ujúkanie I. 34, 143.
 Úmluva, pozri Smluva.
 Umretie, pozri Smrť.
 Umučenie, pozri Utrpenie.
 Univerzalizmus I. 94.
 II. 18, 116, 171, 181, 210.
 Úpal I. 56, 65, 168, 173.
 II. 151.
 Upé II. 14.
 Úr II. 109.
 Uriáš I. 41, 115, 156.
 Úrodnosť I. 68, 75, 96, 100, 102, 113, 147,
 149, 150, 162, 174, 183, 184,
 187, 194, 198.
 II. 118, 125, 134, 185, 203.
 Ustanovenie božie I. 46, 52, 58, 65, 126,
 141, 181.
 Utláčanie, utláčateľ I. 44, 50, 58, 92, 98, 103,
 120, 124, 126, 136,
 141, 152, 156, 170,
 171, 180.
 II. 63, 68, 78, 159, 161,
 183.
 Utrpenie Mesiáša I. 13.
 II. 21, 24, 26, 27, 28, 29,
 66, 148, 156, 164—170,
 175, 196.
 Utrpenie vôbec I. 19, 139, 155, 156, 170,
 171, 176, 183, 194.
 II. 18, 26, 27, 98, 101, 107,
 144, 152, 157, 160, 161,
 185, 189, 203, 211.
 Uzda I. 76, 86, 184.
 Úzkosť, Tiesneň I. 65, 74, 106, 171, 178, 183,
 200.
 II. 34, 53, 66, 87.

V

Vaccari II. 32, 116.
 Váha, Vážky I. 70, 176, 192.
 II. 37, 52, 104, 173.
 Vaison II. 203.
 Vajlíčka vtáčie I. 45, 125.
 Vajlíčka hadie I. 193.
 II. 75, 185.
 Válec Kýrov II. 132, 133.
 Válec Taylorov I. 19.
 Vápno, Vápenec I. 68, 79, 173, 190.
 Vaux I. 196.

Vázeň I. 52, 65.
 II. 42, 58, 190.
 Väznica, pozri Zalár.
 Včela I. 41, 114.
 Vdova, vdovy I. 30, 31, 44, 92, 93, 105, 123,
 124, 137.
 II. 54, 142.
 Večer I. 37, 56, 148, 157, 184.
 Večná úmluva I. 64.
 II. 115, 172, 174, 192.
 Večný I. 66, 80, 81.
 Vejačka I. 76, 183.
 Velebnosť Pána, pozri Sláva Pánova.
 Veľká noc (pozri aj Passach)
 I. 18, 91, 178, 184, 186.
 II. 123.
 Velpicsch, pozri Pieseň piesní.
 Veľsvätyňa I. 101, 107.
 II. 97, 102.
 Veniec I. 69, 174.
 II. 79, 80, 81, 191, 192.
 Pozri aj „Koruna“.
 Veštcí, veštenie I. 32, 34, 42, 57, 96, 98,
 118, 178.
 II. 49, 130, 136, 142, 143,
 179.
 Veža I. 14, 33, 36, 63, 75, 78, 80, 96, 97,
 102, 184, 187, 190.
 II. 172.
 Videnie prorocké I. 19, 21, 29, 32, 49, 59,
 70, 89, 94, 97, 106, 107,
 108, 112, 114, 119, 120,
 137, 138, 155, 156, 157,
 175, 179.
 II. 15, 17, 27, 102, 115,
 119, 130, 150, 151, 163,
 207.
 Vietor I. 40, 56, 67, 68, 78, 148, 173, 201.
 II. 40, 72, 84, 103, 106, 107, 110, 151,
 180, 200.
 Vietor východný I. 68, 173.
 II. 103.
 Vichor, Vichrica, Búrka
 I. 36, 38, 56, 59, 65, 68, 69, 72, 76, 78,
 101, 106, 148, 149, 154, 168, 171,
 174, 184, 185.
 II. 38, 89, 106, 208.
 Vinica, Vinohrad I. 29, 34, 36, 37, 54, 68,
 78, 84, 86, 90, 98, 102,
 103, 105, 115, 145, 149,
 165, 172.
 II. 87, 190, 194, 204.
 Viničné nože I. 32.
 Víno I. 31, 37, 38, 54, 61, 64, 66, 69, 70, 72,
 84, 103, 145, 165, 172, 174.

II. 64, 68, 71, 161, 173.
 Vinobranie I. 54, 64, 78, 145.
 Vizla, pozri Videnie.
 Vlak, pozri Zástava.
 Vlečky rúcha I. 39, 106.
 II. 53, 141.
 Vlk I. 47, 127.
 II. 87.
 Voda I. 18, 31, 34, 42, 48, 52, 53, 56, 57, 60,
 61, 62, 69, 70, 75, 76, 78, 79, 80, 82,
 84, 85, 97, 110, 116, 131, 133, 150,
 151, 159, 162, 167, 174, 182, 183,
 184, 188, 190, 194, 201.
 II. 37, 40, 43, 44, 45, 46, 47, 57, 60, 62,
 67, 68, 73, 74, 83, 84, 104, 110, 111,
 118, 119, 120, 122, 123, 125, 131,
 141, 143, 146, 152, 165, 172, 173,
 184, 199.
 Vodcovia ľudu I. 34, 44, 60, 92, 93, 94, 97,
 98, 103, 122, 175, 176, 179,
 186.
 II. 23, 71, 132, 177, 178.
 Vodevod I. 18, 40, 83, 110, 141, 196.
 Vojsko I. 32, 35, 40, 95, 97, 99, 106, 119, 120,
 123, 140, 175, 182, 185, 196.
 II. 44, 101, 114, 119, 161, 174.
 Vojsko I. 18, 19, 42, 49, 65, 81, 90, 105, 110,
 114, 116, 125, 126, 127, 128, 131,
 134, 135, 136, 137, 142, 146, 149,
 153, 155, 156, 157, 158, 160, 179,
 181, 186, 189, 190, 195, 196, 197,
 201, 202, 203.
 II. 14, 38, 45, 101, 106, 110, 123, 135,
 196.
 Vojsko nebies I. 65, 81, 167, 192.
 Vól I. 29, 47, 76, 79, 89, 177.
 II. 88, 205.
 Vólja I. 89, 111, 114, 130, 181, 182.
 II. 17, 56, 67, 75, 115, 124, 134, 145,
 156, 169, 172, 174, 175, 191, 193,
 199, 205.
 Volz II. 15, 20, 23, 24, 113, 117, 120, 127,
 133, 135, 155, 181, 183, 199.
 Voňavky I. 35, 99.
 II. 34, 72, 100, 123, 124, 179.
 Voz I. 32, 60, 61, 71, 77, 83, 85, 96, 104, 105,
 160, 169, 177.
 II. 45, 89, 90, 110, 145, 208.
 Voz vojnový, útočný I. 60, 96, 158, 159, 185.
 II. 123, 208.
 Vráta, pozri brány.
 Vřba I. 53, 143.
 II. 46, 125.
 Vreće kajúce I. 35, 53, 58, 61, 84, 100, 143,
 154, 159, 198.

II. 60, 74, 155, 183.
 Vretenica I. 47, 53, 74, 141.
 II. 185.
 Vrch boží, svätý I. 32, 48, 52, 69, 92, 94, 95,
 126, 131, 140, 168.
 II. 177, 180, 202, 203.
 Vrch, Vrchy I. 32, 33, 38, 49, 52, 56, 66, 69,
 75, 76, 80, 85, 89, 92, 94, 96,
 105, 134, 140, 147, 148, 153,
 156, 158, 168, 169, 174, 177,
 183, 189, 191, 193, 194, 201.
 II. 36, 37, 42, 43, 48, 58, 59, 67,
 69, 70, 72, 84, 85, 102, 103,
 104, 110, 117, 152, 162, 163,
 172, 175, 199.
 Všemohúci I. 135.
 Všemohúcnost I. 112, 136.
 Vřtáctvo, Vřták I. 54, 56, 77, 116, 142, 144,
 149, 185, 203.
 II. 140, 210.
 Výhonok I. 35, 47, 54, 56, 100, 129, 149.
 II. 126.
 Východ (z Egypta, z Babylona)
 I. 48, 89, 101, 138.
 II. 102, 103, 110, 120, 122, 123, 146,
 150, 158.
 Východ (svetová strana)
 I. 32, 44, 48, 64, 95, 96, 132, 166.
 II. 14, 39, 41, 44, 50, 53, 76, 112, 120,
 123, 140, 141, 161, 162, 173, 188,
 194, 202, 206, 208.
 Východniari I. 95, 99, 132, 140, 154, 194,
 198, 201.
 II. 30, 105, 192, 202.
 Východný victor I. 68, 173.
 II. 103.
 Vyklepávanie klasov I. 69, 173.
 Vykúpenie Bohom, Mesiášom
 I. 73, 83, 93, 131, 133, 134, 194.
 II. 44, 48, 49, 57, 64, 82, 107, 161, 162,
 163, 168, 190, 195, 198.
 Výkupné II. 44, 120, 136, 162.
 Výprava Sennacheribova, pozri Senna-
 cherib.
 Výsmech, Posmech I. 85, 94, 104, 106, 111,
 159, 168, 175, 176,
 177, 180, 181, 182,
 185, 196.
 II. 30, 106, 126, 129, 139,
 142, 178, 189, 205,
 211.
 Výsosť I. 40, 51, 63, 64, 65, 78, 80, 125, 140,
 165, 166, 167, 184, 190.
 II. 73, 74, 75.

Výšiny I. 13, 17, 18, 53, 54, 66, 78, 83, 140,
143, 146, 187, 196.
II. 163, 179, 202.

Vytrženie I. 106.

Výzbroj I. 14, 105, 120, 203.

II. 93, 99, 186, 187, 194.

Vyzvedači I. 101.

Vzbura I. 18, 29, 64, 83, 138, 166, 197.

II. 13, 26, 76, 144, 197.

Vzbúrenci. Odbojníci I. 29, 31, 64, 73, 74,
93, 181, 182, 184,
196.

II. 53, 56, 139, 144,
181.

W

Wádi el-Ariš, pozri Potok Egypta.

X

Xenofon I. 109, 136, 155.

Z

Zabulon I. 43, 119.

Začiatok roka, pozri Nový rok.

Zafír II. 68, 172.

Záhrada božia II. 62, 157.

Záhrady I. 31, 54, 93, 148, 201.

II. 62, 74, 80, 85, 89, 157, 185, 192,
201, 208.

Zachariáš, svokor Achazov I. 41, 115.

Zachariáš, kráľ I. 16.

Zachariáš, prorok I. 100.

II. 28, 183.

Zachariáš, otec sv. Jána Krstiteľa II. 131.

Zachránenci I. 46, 54, 66, 83, 101, 126.

II. 51, 58, 62, 63, 90, 120, 137,
148, 152, 208.

Zajatie, Zajatci I. 16, 17, 20, 21, 22, 37, 45,
50, 58, 65, 93, 97, 103,
104, 105, 109, 119, 124,
132, 133, 138, 154, 158,
164, 167, 174, 195, 197,
202.

II. 13, 15, 17, 18, 26, 50, 52,
59, 79, 100, 107, 110, 112,
119, 122, 130, 134, 136,
137, 138, 140, 141, 143,
144, 145, 146, 152, 153,
154, 159, 161, 162, 163,
171, 174, 175, 180, 181,
184, 185, 186, 187, 190,
194, 202, 203, 205, 206,
207, 208.

Zaľordánsko I. 43, 119.

II. 151.

Základy zeme I. 64, 166, 167.

II. 105.

Zaklínači II. 142.

Zákon I. 30, 44, 64, 91, 93, 95, 103, 104, 105,
117, 118, 123, 165, 190.

II. 27, 28, 43, 44, 62, 119, 154, 158,
173, 176, 191, 200, 201, 208.

Zámky, pozri Závory.

Západ I. 16, 44, 48, 95, 110, 119, 132, 166.
II. 44, 50, 58, 76, 120, 133, 152, 188,
194, 202, 208.

Zástava I. 75, 80, 105, 131, 132, 134, 186,
191.

II. 59, 82.

Pozri aj „Prápor“.

Zasnúbenie II. 171.

Zasvätený sviatok I. 76, 91, 184, 191, 210.

Zatratenie II. 210, 211.

Zatvrdilosť, Nekajúcnosť I. 106, 108, 118,
119, 122, 126,
179.

II. 22, 53, 143.

Závet, pozri Testament.

Závľtok I. 117, 118, 192, 200.

Závoj I. 35, 60, 66, 159, 168.

II. 37, 53, 105, 141.

Závora I. 143.

II. 49, 122.

Závrat (Duch závratu) I. 58, 72, 151.

Zázračný radca I. 43, 121.

Zázraky, Divy I. 71, 72, 89, 111, 112, 113,
127, 133, 134, 179, 194,
202.

II. 33, 93, 95, 99, 102, 103,
109, 110, 111, 118, 119,
120, 123, 146, 150, 155,
158, 185, 196, 197, 198,
199, 207, 209.

Zborenisko, pozri Sutiny.

Zbožie, pozri Obilie.

Zbožní, Zbožnosť I. 103, 111, 130, 168, 170,
179, 180, 190, 194.

II. 14, 61, 71, 73, 88, 101,
156, 157, 158, 159, 178,
180, 182, 202, 203, 205,
206, 207, 211.

Zbrane I. 78, 95, 130, 136, 155.

II. 68, 107, 147, 148, 173, 208.

Zbrojenie I. 159.

Zbrojnica I. 60, 159.

II. 34, 99.

Zbudovanie, pozri Znovupostavenie.

Zeb I. 127.

Zeleň I. 53, 82, 85, 143, 150, 189, 201.
 II. 43, 46, 89, 103, 111, 118, 125.
 Zem I. 29, 31, 32, 33, 35, 38, 39, 40, 41, 42,
 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52,
 54, 56, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66,
 68, 69, 71, 72, 75, 76, 79, 80, 81, 82,
 84, 85, 86, 89, 96, 100, 101, 103, 106,
 109, 112, 113, 114, 116, 118, 123,
 126, 131, 135, 136, 139, 145, 148,
 151, 152, 153, 154, 163, 164, 165,
 166, 167, 169, 170, 171, 172, 174,
 177, 184, 187, 190, 192, 193, 201.
 II. 35, 37, 38, 39, 40, 42, 45, 46, 48, 49,
 50, 51, 53, 56, 58, 59, 62, 63, 64, 65,
 67, 69, 72, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82,
 87, 88, 89, 95, 98, 102, 103, 104, 106,
 107, 109, 114, 115, 125, 130, 133, 134,
 135, 136, 137, 140, 145, 146, 149, 153,
 158, 160, 161, 162, 163, 168, 171, 175,
 184, 193, 199, 201, 204, 205, 207, 211.
 Zemetrasenie I. 50, 65, 136.
 Zem Pána I. 42, 50, 52, 141, 151, 152.
 II. 180.
 Zem živých II. 33, 66, 96, 167.
 Zem mŕtvych, pozri Podsvetic.
 Ziegler II. 159, 195.
 Zimmern II. 20.
 Zjavenie I. 72, 76, 86, 106, 107, 118, 121,
 137, 149, 156, 164, 179, 198.
 II. 17, 27, 151, 165.
 Zlato, Zlatník I. 16, 32, 33, 50, 75, 77, 91,
 99, 136, 183, 186, 190.
 II. 34, 37, 39, 52, 77, 78, 100,
 105, 108, 138, 139, 173,
 189, 206.
 Zlatoústy sv. Ján I. 23, 89, 108.
 Zločin, pozri Hriech.
 Zlý duch, pozri Diabol.
 Zmŕtvychvstanie I. 67, 132, 170, 171.
 II. 30, 167, 168.
 Znamenie, Znak I. 38, 40, 41, 42, 58, 86,
 100, 105, 106, 111, 112,
 202.
 II. 34, 94, 95.
 Znovunarodenie II. 125.
 Znovupostavenie I. 65.
 II. 49, 74, 79, 13, 133, 193,
 205.
 Zomreli, pozri Mŕtvi.
 Zora I. 139.
 II. 74, 142, 183.
 Zoreli I. 23.
 II. 18, 30, 32.
 Zornička I. 51, 139, 140.
 Zorobábel I. 93, 129, 160.

II. 15, 28, 148, 150.
 Zosobnenie I. 100, 122, 162.
 II. 160, 175, 193, 197.
 Zrkadlo I. 35, 99, 168.
 Zrno, pozri Obilie.
 Zrúcaniny, pozri Sutiny.
 Zubor I. 81.
 Zvädnutie I. 54, 56, 64, 69, 79, 81, 93, 148,
 150, 165, 174, 192.
 II. 43, 103.
 Zverina, Zver I. 50, 56, 63, 81, 83, 115, 131,
 137, 144, 148, 149, 164,
 166, 187, 193.
 II. 37, 46, 71, 104, 123, 138,
 177, 210.
 Zvieratník II. 142.
 Zvodcovia I. 34, 44, 118, 122.
 Zvyšky, Zbytky I. 30, 33, 46, 48, 52, 53,
 55, 69, 84, 86, 90, 100,
 101, 110, 111, 115, 126,
 127, 132, 146, 147, 174,
 175, 183, 184, 199, 202.
 II. 14, 52, 139, 192, 200,
 201, 202, 210.
 Z
 Zalár, väzenie I. 17, 52, 65, 167.
 II. 13, 14, 42, 43, 96, 116, 119,
 122, 141, 151, 159.
 Zaloba I. 31, 89, 102.
 II. 61, 96, 98, 148, 152, 182, 186, 198,
 201.
 Zatva I. 43, 54, 55, 56, 62, 120, 147, 173.
 Zena, Zeny I. 34, 50, 58, 69, 78, 90, 94, 98,
 99, 100, 101, 112, 113, 132,
 136, 148, 151, 171, 173, 183,
 187, 188.
 II. 50, 59, 67, 135, 140, 142, 171,
 172, 179, 187, 200.
 Zeních I. 99, 101.
 II. 80, 81, 152, 192, 193.
 Zerjav II. 97.
 Žiarlivosť I. 132.
 Žihľava, pozri Prhľava.
 Život, Živý I. 33, 42, 50, 85, 97, 100, 101,
 109, 112, 118, 125, 136, 139,
 168, 171.
 II. 34, 44, 52, 55, 57, 68, 72, 73,
 89, 93, 94, 96, 97, 98, 100,
 105, 112, 125, 134, 138, 139,
 147, 155, 169, 174, 178, 180,
 202, 203, 204, 207, 208, 211.
 Život matky, pozri Lono.
 Zoldnier I. 53, 60, 146, 157.
 Žriedlo, pozri Prameň.

Obsah.

Predslov	— — — — —	12
Úvod		

Strana

1. Dejinné pozadie prorociev Iz 40—66	— — — — —	13
2. Pôvod prorociev Iz 40—66	— — — — —	15
3. Tritoizaiáš	— — — — —	21
4. Rozdelenia druhej knihy Izaiášovej	— — — — —	21
5. Prehľad druhej knihy Izaiášovej	— — — — —	22
6. Komentáre	— — — — —	23
Piesne o Sluhovi Pána	— — — — —	23
Kto je Sluha Pánov	— — — — —	25
Výklady kolektivistické	— — — — —	25
Výklady individualistické	— — — — —	27
Literatúra k piesňam o Sluhovi Pána	— — — — —	31
Preklad	— — — — —	33
Výklad	— — — — —	93
Hlava 38	— — — — —	94
Hlava 39	— — — — —	99
Hlava 40	— — — — —	101
Hlava 41	— — — — —	107
Hlava 42	— — — — —	113
Hlava 43	— — — — —	120
Hlava 44	— — — — —	125
Hlava 45	— — — — —	132
Hlava 46	— — — — —	137
Hlava 47	— — — — —	140
Hlava 48	— — — — —	143
Hlava 49	— — — — —	146
Hlava 50	— — — — —	151
Hlava 51	— — — — —	157
Hlava 52	— — — — —	161
Hlava 53	— — — — —	165
Hlava 54	— — — — —	170
Hlava 55	— — — — —	173

[illegible]

Cena Ks 90.-

Tlačou knižtielárne Spolku sv. Vojtecha v Trnave.